

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**ERMENEKLİ SÜLEYMAN SIRRI
EFENDİ VE
HÜLÂSATÜ'L-MUHTÂREYN ADLI
ESERİ**

**ABDULSAMET KUMRU
2501120878**

**TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. AHMET HAMDİ FURAT
DÜZELTİLMİŞ TEZ**

İSTANBUL-2020

ÖZ

ERMENEKLİ SÜLEYMAN SIRRI EFENDİ VE HÜLÂSATÜ'L- MUHTÂREYN ADLI ESERİ

ABDULSAMET KUMRU

Çalışmamızda son dönem Osmanlı ulemasından Bayezid Dersiâmî Ermenekli Süleyman Sırrı Efendi'nin (ö. 1931) ilgili **Hülâsatü'l-Muhtâreyn** isimli eseri ele alınmaktadır. Sırrı Efendi, başta fıkıh olmak üzere İslamî ilimlerin neredeyse bütün alanlarında eserler telif etmiş, gelenekle modernî, medreseyle mektebi bir araya getirdiğini söyleyebileceğimiz önemli bir isimdir. **Hülâsatü'l-Muhtâreyn** isimli eseri ise Mekteb-i Hukuk'ta Kitâbu'n-Nikah başlıklı dersi vermek üzere kaleme almıştır. Eser aynı zamanda **Aile Hukuku Kararnamesi**'ne kadar aile hukuku alanıyla ilgili yeni bir metotla, sistematik bir tarzda kaleme alınmış ilk teşebbüslerden biri olarak kabul edilebilir. Bu eserin Süleyman Sırrı Efendi'nin diğer eserlerinde olduğu gibi hak ettiği ilgiyi bulamamıştır. Bu eserin tanıtım ve değerlendirmesini yapıp, latinize halini sunmanın, eserin bilinmesi ve ondan istifadeyi arttırma bakımından önem taşımaktadır. Çalışmamızda Süleyman Sırrı Efendi'nin hayatı ve faaliyetleri hakkında bilgi verilip, sözkonusu eserin değerlendirilmesi yapılacak, dönemi ve günümüz bakımından önemi ortaya konulacaktır. Ayrıca çalışmanın sonunda **Hülâsatü'l-Muhtâreyn**'in latinize metni verilerek, günümüz ilim ve eğitim dünyasının istifadesine sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ermenekli Süleyman Sırrı Efendi, Hülâsatü'l-Muhtâreyn, Mekteb-i Hukuk, Reddû'l-Muhtar, Kitâbu'n-Nikah.

ABSTRACT

ERMENEKIAN SULAYMAN SIRRI EFENDI'S WORK HOLASATUL MOKHTARAYN

ABDULSAMET KUMRU

In this study, we discuss about Ermenekian Sulayman Sirri's work Holasatul Mokhtarayn who was on of the last era of Ottomans scholars and died in 1931. Sirri Efendi is an important scholar who wrote in almost all fields of Islamic sciences, especially fiqh, and combined the modern method and the traditional madrasah. Holasatul Mokhtarayn is a work that he wrote to teach the book of marriage at Law School. Also, the work can be considered as one of the first attempts to be systematically drafted by a new method in the field of Family Law until the Family Law decreed. We realized that this work, like Sulayman Sirri Efendi's other important works, could not find the attention that it deserved. Hence, we thought that introducing and evaluating such a work and presenting it in a latinized form is a meaningful activity in terms of knowing the work and increasing the benefit from it. In this study, the author Solaiman Sirri Efendi and his work are introduced, and the book that published during Ottoman period is evaluated and its importance is revealed. At the end of this study, the text of Holasatul Mokhtarayn is given to latinize and presented to today's world of science and education.

Key Words: Ermenekian Sulayman Sirri Efendi, Holasatul Mokhtarayn, School of Law, Raddi Mokhtar, Book of Marriage.

ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde, birtakım iç ve dış sebeplerden dolayı devletin birçok alanında batılılaşma yöneliminde bulunulmuştu. Hukuk alanında bu yönelim, Batılı ülkelerin kanunlarını iktibas, yerel hukuk mirasını batılı forma göre kanunlaştırma ve batı usulüne göre kurumsallaşmış mahkemeler ve mektepler inşa etmek şeklinde kendini göstermiştir. Kanunlaştırma çabalarının bir mahsulü olarak yazılan **Mecelle**'de aile hukuku bölümü yer almamaktaydı. Ayrıca aile hukuku Şer'î Mahkemelerde görüldüğü için aile hukuku eğitimi medrese usulü üzere devam etmekteydi. Bu çalışmadaki amacımız batılılaşma ve yeniliklerden kaynaklanan sancılarının sıkça görüldüğü bir dönemde yaşamış, fakat eğitimi ve aldığı görevler itibarıyla hem geleneği hem de moderniyi uyumlu bir şekilde hayatına aksettirebilmiş bir Osmanlı âlimini resmetmek, ayrıca Mecelle sonrası 1917 Aile Hukuku Kararnamesi öncesinde aile hukuku alanında kaleme alınan ve modern eğitim kurumlarından Mekteb-i Hukuk'ta yeni öğretime başlanan bir derste okutulan **Hülâsatü'l-Muhtâreyn** isimli eserin önemini ve literatürdeki yerini ifade etmektir. Ayrıca, metod ve sistematik bakımından geleneksel fıkıh mirasından farklılaşan hususiyetlere sahip **Hülâsatü'l-Muhtareyn**'in biçimsel hususiyetleri ortaya konmuş olacaktır. Yine çalışmamız sayesinde Şer'î Mahkemelerin yetki alanında bulunan ve medresede tedris olunan aile hukukuyla ilgili bir dersin, modern eğitim kurumlarından Mekteb-i Hukuk'un programına niçin konulduğu anlaşılmış olacaktır.

Çalışmamız üç bölümden meydana gelmektedir. İlk bölümde Ermenekli Süleyman Sırrı Efendi'nin hayatı, görevleri, eserleri, hoca ve talebeleri tanıtılmıştır. Böylelikle eserin müellifinin ilmi derinliği ve bürokrasideki liyâkat ve ehliyeti ortaya konmaya çalışılmıştır.

İkinci bölümde **Hülâsatü'l-Muhtâreyn**'in Mekteb-i Hukukla olan ilgisini, mâhiyeti, kaynakları, metodu, önemi gibi başlıklar altında değerlendirmesi yapılmıştır. Ayrıca kendisi esas alınarak yazıldığı klasik furu' kitabı olan **Reddü'l-Muhtar**'la

benzeşen ve farklılaşan yönleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bununla, eserin tanınması, anlaşılması ve öneminin kavranması hedeflenmiştir.

Üçüncü bölümde ise metnin orijinalliği dikkate alınarak hazırlanmış latinize metni sunulmuştur. Bu latinize sayesinde eserin günümüz literatürüne kazandırılması ve ondan istifadenin artırılması amacı güdülmüştür.

Bu tezi hazırlamamda büyük desteği ve olumlu motiveleriyle katkı sunan değerli tez hocam Prof. Dr. Ahmet Hamdi Furat'a, konunun belirlenmesi sürecinde yardımcı olan ve konuyla ilgili elindeki dökümanları benimle paylaşan Dr. Öğr. Üyesi Musa Alak hocama, ayrıca İslami ilimler alanında ilim yoluna girmemizi sağlayan ve üzerimizde ciddi emeği olan Dr. Öğr. Üyesi Pehlül Düzenli hocama teşekkürü bir borç bilirim. Yine eleştiri ve önerileriyle tezime önemli katkılarda bulunan Dr. Öğr. Üyesi Abdullah Tırabzon ve Dr. Öğr. Üyesi Enver Osman Kaan hocalarıma da şükranlarımı sunarım.

Bunların yanında meslek hayatımı idâme ve tez çalışmalarımı sürdürürken büyük özverilerde bulunmak durumunda kalan eşim ve çocuğuma, babama, aileme ve bana birçok noktada yardımcı olan arkadaşım Metin Zengin'e ve ismini ifade edemediğim diğer arkadaşlarıma minnet duygularımı ifade etmem gerekir.

İstanbul, 2020

Abdulsamet KUMRU

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT.....	HATA! YER İŞARETİ TANIMLANMAMIŞ.
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	xvi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ERMENEKLİ SÜLEYMAN SIRRI EFENDİ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

1.1. HAYATI	6
1.1.1. Doğumu ve Tahsil Hayatı	6
1.1.2. Vazife ve Tedris Hayatı	7
1.1.2.1. Beşiktaş Mekteb-i Rüştîyye-i Askerîsi Arapça Muallimliği	7
1.1.2.2. Bâyezid Camii Dersiâmlığı	7
1.1.2.3. Hareket-i Hâric İstanbul Müderrisliği (Ruus-i Hümayunu).....	8
1.1.2.4. Tedkîk-i Müellefât-ı Şer'îyye Encümeni Âzâlığı	8
1.1.2.5. Hareket-i Dâhil Derecesi	8
1.1.2.6. Maarif Nezareti Encümen-i Teftîş ve MuâyeneÂzâlığı	9
1.1.2.7. Süleymaniye Raddesi	9
1.1.2.8. İzmir Mevlevîyeti.....	9
1.1.2.9. Bursa Kadılığı	10
1.1.2.10. Haremeyn-i Muhteremeyn Pâyesi.....	10
1.1.2.11. Mekteb-i Hukuk-u Şahane Kitabı'n-Nikah Muallimliği	10
1.1.2.12. Dâru'l-Funûn-u Şahane Ulûm-i Âliye-i Diniyye Şubesi Fıkıh Muallimliği	11
1.1.2.13. Kütüb-ü Diniyye ve Şer'îyyeTetkîk Hey'eti Reisliği	11
1.1.2.14. Meclis-i Maârif Âzâlığı.....	11
1.1.2.15. Mekteb-i İ'dâdiye-i Harbiyye-i Şahane Arapça Muallimliği	11
1.2. ESERLERİ.....	13
1.2.1. FIKIH	13
1.2.1.1. Hulâsatü'l-Muhtâreyn	14
1.2.1.2. İzâhu'l-Eşbâh	14

1.2.1.3. Vesiletü'l-Felâh.....	15
1.2.1.4. Medhal-i Fıkıh.....	16
1.2.1.5. Keşf-i Bâl	17
1.2.1.6. İzâhu'l-Hidâye.....	17
1.2.1.7. Kitâbu'l-İbâdât	18
1.2.2. TEFSİR	19
1.2.2.1. Esbâbu'l-Felâh	19
1.2.3. SİYER VE HADİS.....	20
1.2.3.1. Makâsıd-ı Münciye fî Siyer-i Fahrü'n-Nübüvve	20
1.2.3.2. Tâcü'l-Mefârik fî İzâhi'l-Meşârik.....	20
1.2.4. AKÂİD VE KELAM	21
1.2.4.1. Kenzü'l-Akâid.....	21
1.2.4.2. Câmiü'l-Ahvâl.....	22
1.2.4.3. Miftâhu'l-Akâid	22
1.2.5. MANTIK.....	23
1.2.5.1. Miyâru'l-Makâl	23
1.2.6. ARAP DİLİ VE EDEBİYATI	24
1.2.6.1. Hulâsatü'l-Efkâr Alâ Şerhu'l-Alâka	24
1.2.6.2. Kifâyetü'l-Müntehî fî Şerhi Kifâyetü'l-Mübtedî	24
1.2.6.3. Teshîlü'l-Lehcetive's-Sarf fî Usûlü'l-Mükâlemetü'l-Arabiyye.....	25
1.3. HOCA VE TALEBELERİ.....	26
1.3.1. HOCALARI	26
1.3.1.1. Ermenekli Mehmet Aynî Efendi (ö.1900)	26
1.3.1.2. Ankaralı Abdullah Hulusi Efendi(t.y.).....	26
1.3.1.3. Amasyalı Abdülkerim Efendi (ö.1886).....	26
1.3.1.4. Çankırılı Hacı İbrahim Efendi (ö.1888).....	27
1.3.1.5. Boyabatlı Deli Osman Efendi(ö.1942).....	27
1.3.1.6. Çankırılı Kara Ali Efendi(t.y.)	27
1.3.1.7. Ermenekli Hacı Mustafa Efendi(ö.1966)	27
1.3.1.8. Ermenekli Hacı Abdurrahman Efendi(ö.1887)	27
1.3.1.9. Ermenekli Ökkeş Efendizâde (t.y.)	28
1.3.1.10. Ermenekli Hüseyin Efendi (ö.1908)	28

1.3.2. TALEBELERİ	28
1.3.2.1. Ankaralı Hacı Hâfız Refî Efendi (t.y.)	28
1.3.2.2. Hüseyin Hüsameddin Yaşar (ö.1939)	28
1.3.2.3. Yozgatlı Seyyid Ömer Fevzi b. Mustafa (t.y.)	29
1.3.2.4. Mustafa Remzi b. Muharrem el-Hüseynî (t.y.)	29
1.3.2.5. Hüseyin Fehmî Efendi (t.y.)	29
1.3.2.6. Eskişehirli Muhammed Râsih b. Abdullah Efendi (t.y.)	30

İKİNCİ BÖLÜM

HÜLÂSATÜ'L-MUHTÂREYN

2.1. MEKTEB-İ HUKUK VE HÜLÂSATÜ'L-MUHTÂREYN	32
2.1.1. Yeni Usûl Hukuk Mektebi Kurma Girişimleri	32
2.1.1.1. Muallimnâme-i Nüvvâb	33
2.1.1.2. Kavânîn ve Nizâmât Dershanesi	33
2.1.1.3. Mekteb-i Sultânî Hukuk Mektebi.....	34
2.1.2. Mekteb-i Hukukun Kuruluş ve İşleyişi	35
2.1.3. Mekteb-i Hukukun Ders Programları ve Hülâsatü'l-Muhtâreyn	38
2.1.3.1. Mekteb-i Hukukun Ders Programlarına Anahatlarıyla Bir Bakış.....	38
2.1.3.2. Kitabı'n-Nikah Dersinin Programa Konulması ve Hülâsatü'l-Muhtâreyn	39
2.2. HÜLÂSATÜ'L-MUHTÂREYN'İN DEĞERLENDİRİLMESİ	42
2.2.1. Eserin Muakaddimesi (İfade-i Mahsusa)	42
2.2.2. Eserin Kaynakları.....	44
2.2.3. Dipnot Gösterme Biçimi	48
2.2.4. Eserin Reddû'l-Muhtar'dan Almadığı Bahisler	49
2.2.5. Eserin Mahiyeti	52
2.2.5.1. Eserin Başlıklandırma Bakımından Reddû'l-Muhtarla Karşılaştırılması	53
2.2.5.2. Reddû'l-Muhtar'ın Dizgisine Birebir Bağlılık Göstermeyen Çoğunlukla Müellifin Kendi İfadeleriyle Kaleme Aldığı Bir Hülâsa.....	56
2.2.5.3. Bazen Dürri'l-Muhtar'dan, Bazen Redddü'l-Muhtar'dan Bazen de Aynı Yerde Her İkisinden Seçki ve Tercüme	60
2.2.5.4. Dürri'l-Muhtâr'ın Metnindeki Görüşün Hilafına Reddû'l-Muhtar'daki Görüşü Tercih.....	62
2.2.5.5. Bazen Reddû'l-Muhtar'ın Hilafına Olarak Dürri'l-Muhtar'da Bulunan Görüşü Tercih.....	63

2.2.5.6. Müellifin Kendi Görüşlerine Yer Vermesi	63
2.2.6. Metodu ve Önemi.....	64

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HÜLÂSATÜ'L-MUHTÂREYN'İN LATİNİZESİ

3. HÜLÂSATÜ'L-MUHTÂREYN'İN LATİNİZESİ.....	68
İfâde-i Mahsûsa.....	70
3.1. NİKÂH.....	74
3.1.1. [Hakikat-i Nikâh]	74
3.1.1.1. Akit.....	74
3.1.1.2. Milk-i Mut'a.....	74
3.1.1.3. Nikâha Mâni'-i Şer'i	75
3.1.1.4. Hürmet-i Müebbede	76
3.1.1.5. Hürmet-i Muvakkata	76
3.1.1.6. Tenbîh	76
3.1.1.7. Nikâhın Sebeb-i Meşruiyeti	77
3.1.1.8. Rüknu	77
3.1.1.9. Şartları	77
3.1.1.10. Hükmü.....	78
3.1.1.11. Nikâh-ı Fâsidin Hükmü.....	78
3.1.1.12. Sıfatı	79
3.1.2. Erkân-ı Nikâh.....	80
3.1.2.1. Semere-i Hilâf	81
3.1.2.2. Nikâh-ı Mün'akit Olmayan Suretler	82
3.1.2.3. Kitâbetle Akit	83
3.1.2.4. Risâletle Akit.....	84
3.1.2.5. Kitâbetle Hitâbet veya Risâlet Beyninde Fark	84
3.1.2.6. Sıhhat-i Akdin Munfasalan Şartları	84
3.1.2.7. Sarîh ve Kinaye ve Hükümleri	85
3.1.2.8. Kinaye	86
3.1.2.9. Tatbîk	86
3.1.2.10. Elfâz-ı Muharrefenin Hükmü	87
3.1.2.11. İttihâd-ı Meclis	88

3.1.2.12. Dilsizin Akdi	90
3.1.2.13. (Mesail) Müvekkil Hâzır Olursa Mübaşir Addolunur	90
3.1.2.14. Şâhitlerin Nezdinde Menkûhenin Tayini de Şarttır	91
3.1.2.15. Kabûlün İcaba Adem-i Muhalefeti de Şarttır	92
3.1.2.16. Velâyet	94
3.1.2.17. Nikahta Velâyet.....	94
3.1.2.18. Velâyetin Esbâb-ı Sübutu Dörttür	95
3.1.2.19. Velâyet-i İcbârî.....	95
3.1.2.20. Velâyet-i Nedbî	95
3.1.2.21. İnde'l-İmam Bu Ba'bda Asıl Olan	96
3.1.2.22. Tecdid-i Akit İle Hakk-ı İtiraz Teceddüd Eder	97
3.1.2.23. Mea'l-Akıl Buluğ ve İ'takla Hakk-ı Velâyet Munkatı' Olur	99
3.1.2.24. Merâtib- i Evliya	101
3.1.2.25. Nikah-ı Evsiya.....	101
3.1.2.26. Nikahta İtibar Akıl ile Buluğadır	102
3.1.2.27. Muhtac-ı Vilayet Olanların Ahkamı	103
3.1.2.28. Hıyâr-ı Buluğun Adem-i İmtidâdı.....	104
3.1.2.29. Sağîr ve Seyyibin Hıyâr-ı Buluğları Ömrîdir	106
3.1.2.30. Kefaet	106
3.1.3. Hakk-ı Kefâet	107
3.1.4. Esbâbı't-Tahrim	107
3.1.4.1. Musaharetle Haram Olanlar	108
3.1.4.2. (Esbâb-ı Hürmet-i Musahara İbn Abidin 384 Mevkufât 215)	109
3.1.4.3. İcâb-ı Hürmette Şehvete İtibar	110
3.1.4.4. Hadd-ı Şehvet.....	110
3.1.4.5. Sinnü'l-İştihâ.....	110
3.1.4.6. Hükm-ü İkrar.....	111
3.1.4.7. Hürmet-i Radâ'	111
3.1.4.8. Radâ'	111
3.1.4.9. Vakt-i Muayyen	112
3.1.4.10. İcab Hükmünde Sütü Memeden Emmek Şart Değildir.....	112
3.1.4.11. Ta'yîn-ü Galebe	113

3.1.4.12. Hükmü'l- İrdâ'	113
3.1.4.13. İrda'a Taayyün	114
3.1.4.14. Hükm-ü Rada'	115
3.1.4.15. İsbât-ı Rada' ve Nisâb-ı Şehadet.....	116
3.1.4.16. Radâ'a Şehadet.....	118
3.1.4.17. İhtimal-i Zükuret	118
3.1.4.18. İhtilaf-ı Cinsiyet	119
3.1.4.19. Muvakkaten Haram Olanlar	119
3.1.4.20. İkinci Sınıf.....	122
3.1.4.21. Üçüncü Sınıf.....	123
3.1.4.22. Dördüncü Sınıf.....	123
3.1.4.23. Mes'ele	123
3.1.4.24. Beşinci Sınıf.....	124
3.1.4.25. Altıncı Sınıf.....	124
3.1.4.26. Yedinci Sınıf	125
3.1.5. Lian	125
3.1.5.1. Sebebi.....	125
3.1.5.2. Rüknu	125
3.1.5.3. Zevcine Âmm olan Şartlar	126
3.1.5.4. Ehlî	126
3.1.5.5. Hükmü.....	126
3.1.6. Nikah-ı Mut'a ve Muvakkate Batıldır.....	127
3.1.7. Mehre Müteallık Mesail	127
3.1.7.1. Miktar-ı Mehr.....	130
3.1.7.2. Mehirden Hukuk	131
3.1.7.3. Mehrin Sukut ve Tansîfe İhtimali	131
3.1.7.4. Halvet-i Sahiha.....	131
3.1.7.5. Halvet-i Sahihanın Hükmü.....	132
3.1.7.6. Tamam-ı Mehrin Teekküd-ü Vücubu	132
3.1.7.7. Nisf-ı Müsem mânın Lüzumu	133
3.1.7.8. Müsem mânı Sır veya Mehrde Muvâza'a	134
3.1.7.9. Iskât-ı Mehirden	134

3.1.7.10. Mut'a.....	134
3.1.7.11. Mehrin Hibe ve İbrâ ve Iskâtı	135
3.1.7.12. Mehr-i Misl 487	136
3.1.7.13. Te'diye-i Mehrin Hükümü	137
3.1.7.14. Asl-ı Mehrde İhtilaf.....	137
3.1.7.15. Miktar-ı Mehrde İhtilaf 497	138
3.1.7.16. İkame-i Beyyine	138
3.1.7.17. İhtilaf-ı Mezkûrun Ba'de'l-Mevt Ahkamı	138
3.1.8. Ahkam-ı Cihaz	139
3.2. KITABU'T-TALAK.....	140
3.2.1. [Hakikat-i Talak].....	140
3.2.1.1. Şer'an Talâk	141
3.2.1.2. Kayd-ı Nikah.....	141
3.2.1.3. Rüknu	141
3.2.1.4. Talak- Fesh- Mutâreke 422	141
3.2.1.5. Kazayı Kâdiya Muhtaç Olup Olmayan Feshler	142
3.2.1.6. Hüküm-ü Fesih.....	142
3.2.1.7. Talâkın Esbab-ı Meşruası 571- 572	143
3.2.1.8. Talâkın Ehli.....	143
3.2.1.9. Talâkın Mahalli 574	144
3.2.1.10. Talâkın Sıfat-ı Şer'iyesi	144
3.2.1.11. Talâkın Mehâsini.....	145
3.2.1.12. Talâkın Hükümü.....	145
3.2.1.13. Aksâm-ı Talâk.....	145
3.2.1.14. Hüküm-ü Nifas.....	146
3.2.1.15. Lafzı İtibariyle Talk Sarih ve Kinayedir	146
3.2.1.16. Tekerrür-ü Tatlik.....	147
3.2.2. Talâk-ı Sarih Hükümü İtibariyle	148
3.2.3. Talâk-ı Bâin.....	149
3.2.3.1. İnde'l-Fukaha Kinaye-i Talak.....	149
3.2.3.2. Delâlet-i Hâl	150
3.2.3.3. Tefviz-i Talâk- Talâk bi'l-Gayr	151

3.2.3.4. Talâk-ı Gayr	151
3.2.3.5. Risalet.....	152
3.2.4. Tefvîz	152
3.2.4.1. Tebeddül-ü Meclis	153
3.2.4.2. Emrûn bi'l-Yed	154
3.2.4.3. Meşîyyet.....	155
3.2.4.4. Aded-i Talakı İtibar.....	157
3.2.4.5. Ric'at	157
3.2.5. Talâk-ı Mu'cez ve Muallak.....	158
3.2.5.1. Ta'likin Sıhhatinin Şartları.....	158
3.2.5.2. Ta'likin Lüzumunun Şartı	159
3.2.5.3. Butlân-ı Ta'lik	160
3.2.5.4. Semere-i Hilaf- Hedm Meselesi.....	160
3.2.6. Talâk-ı Merîz – Talâk-ı Fâr.....	161
3.3. İDDET.....	162
3.3.1. [Hakikat-i İddet].....	162
3.3.1.1. Sebeb-i Vücubü	162
3.3.1.2. Rüknu	163
3.3.1.3. Hükmü.....	163
3.3.1.4. Envâ'ı	163
3.3.1.5. Firâş.....	164
3.3.1.6. Sinn-ü İyâs	165
3.3.1.7. Diğer İddet-i Mevttir ki.....	166
3.3.1.8. İddet-i Haml	166
3.3.1.9. Eb'ad Eceleyn İle İddet.....	167
3.3.2. Sübut-u Neseb.....	168
3.3.3. Hidâne	169
3.3.3.1. Ehliyet-i Hidânenin Şartları	169
3.3.3.2. Ücret-i Hidâne	170
3.3.3.3. Müddet-i Hidâne	170
3.3.4. Nafaka	171
3.3.4.1. Ale'l-ıtlak Esbâb-ı Mucibesi	171

3.3.4.2. Nafaka-i İddet.....	171
3.3.4.3. Sukut-u Nafaka.....	172
3.3.4.4. İmtidâd-ı Nafaka 921	172
3.3.4.5. Ahkâm-ı Ehli Zimmet	173
SONUÇ	174
BİBLİYOGRAFYA	176
EKLER	180
EK-1: Süleyman Sırrı Efendi'nin Kendi Doldurduğu Daire-i Meşihât-i İslâmiye Sicil Şubesinde Bulunan Tercüme-i Hâl Belgesi	180
EK-2: Süleyman Sırrı Efendi'nin Bâb-ı Âlî Nezâret-i Umûr-i Dâhiliyye Sicill-i Ahvâl İdâre-i Umûmiyyesi'ndeki Resmi Tereme-i Hâl Belgesi	181
EK-3: Süleyman Sırrı Efendi'nin Öğrencisi Mustafa Remzi Efendiye verdiği icâzetnâme'nin ilk ve son sayfaları.....	182
Ek-4: Süleyman Sırrı Efendi'nin Öğrencisi Eskişehirli Muhammed Râsih Efendiye Verdiği İcâzetnâme'nin İlk ve Son Sayfaları.....	183
Ek-5: Hulasatu'l-Muhtareyn'in Mahmud Bey Matbaası, 1324 Baskısı	184
Ek-6 : Hülâsatü'l-Muhtâreyn'in Fihristi	185

KISALTMALAR

a.e.	: Aynı eser
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
a.g.t.	: Adı Geçen Tez
as.	: Aleyhi's-selam
a.y.	: Aynı yerde
b.	: Bin veya İbn
BEO	: Bâb-ı Âlî Evrak Odası
Bkz.	: Bakınız
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
Bs.	: Basım
c.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DEÜİFD.	: Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Ed.	: Editör
Haz.	: Hazırlayan
İ.DH	: İrade-Dâhiliye
İMŞSA	: İstanbul Müftülüğü Şeri Siciller Arşivi
İ.TAL	: İrade Taltifat
MF.MKT	: Maârif Nezâreti-Mektubî Kalemi
n.	: Numara
No	: Baskı
ö.	: Ölüm
s.	: Sayfa
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
sy.	: Sayı
Thk.	: Tahkik
t.y.	: Tarih yok
vr.	: Varak
Y.MTV	: Yıldız Mütenevvi Mâruzat Evrakı
y.y.	: Basım yeri yok

GİRİŞ

İslam Hukuku, İslam Tarihi boyunca sistemli, iç tutarlılığa sahip, inkişaf etmiş bir hukuk sistemi olarak asırlar boyunca uygulanmış ve gelmiştir. Onun sistematığı ve devamlılığı fıkhi mezheplere dayanmaktadır. Bilgi aktarımı, tutarlılık ve bilgi üretimi uzun yıllar bu sayede sağlanmıştır. Hukuk eğitimi yıllar içerisinde mezheplerde şöhret bulmuş birtakım fıkıh kitapları aracılığıyla yapıyordu. Bu kitaplar medreselerde ilim ehli hocalar tarafından okutuluyordu. Eğitim rahle-i tedris de denilen hoca-talebe irtibatıyla uzun yıllar sürdürülüyordu. Batıda ise hukuk, moderniteden itibaren devlet aygıtıyla iltisaklı bir takım hukuk adamlarının, devletin ideoloji ve toplumla ilgili hedeflerine uygun olarak ürettiği pozitif hukuk anlayışıyla Osmanlı hukuk yapısından uzak bir yerdedi. Batı, hukuka toplumun düzen kodlarını anlama, kontrol ve devletin otoritesine uygun olarak toplumu değiştirme görevlerini yüklemişti.¹

19. yüzyıldan itibaren özellikle askeri, ekonomik, siyasi vb. batının gerisinde kalan Osmanlı Devleti, gerek batı karşısındaki güçsüz konumu gerek de tanzimat dönemi aydınlarının iç baskısıyla yenileşme ve batılılaşma yönelimleri içerisine girdi. Bu yönelimlerden eğitim ve hukuk alanı da ciddi olarak payını aldı. Eğitim hayatında ilk, orta ve yüksek derecede modern mektebler ihdas edilerek modern kurumsallaşmanın temelini atılması hedeflendi. Hukuk alanında ise idari işleyiş ve teşkilat yapısı batıya göre tanzim edildi. Batıdan örnek alınmış Nizamiye Mahkemeleri ve Cemaat Mahkemeleri de geleneksel Şer'i Mahkemelerin yanında yer bulmuştur.² Bunun yanında Arazi Kanunnamesi ve Ticaret Kanunnamesi gibi Avrupa'dan iktibas edilen kanunlar bulunuyordu. Medeni kanunun da Avrupa'dan birebir alınması için iç ve dış baskılar bulunmaktaydı.³ Böyle bir ortamda medeni kanunu kendi hukuki mirasımız ve toplumsal yapımıza uygun bir hüviyette, aynı zamanda Batılı bir formda

¹ Ömer Faruk Ocakoğlu, "Kodifikasyondan Resepsiyona: Aile Hukukundaki Değişmeler ve Toplumsal Etkileri", Yayınlanmamış Doktora Tezi, **İstanbul Üniversitesi**, 2013, s. 9-15.

² Mehmet Akif Aydın, "Hukuk-u Aile Kararnâmesi", **DİA**, C. XVII, s. 314.

³ Mehmet Akif Aydın, "Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye", **DİA**, C. XXVIII, s. 232; Ali Adem Yörük, "Mektebe-i Hukuk'un Kuruluşu ve Faaliyetleri (1878-1900)", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Marmara Üniversitesi**, İstanbul, 2008, s. 15.

yapmak için başlayan çabaların sonucunda Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye oluşturuldu. Nizamiye mahkemeleri'nde uygulanmaya başlandı. Fakat Mecelle'de aile hukukuyla ilgili bir bölüm yazılmamıştı. Ayrıca aile hukukuna bakan Şer'i mahkemelerde de kadıların fıkhi mirası kullanmada yetersizliği vb. sebeplerden ötürü böyle bir kanunlaştırmaya ihtiyaç duyuluyordu. Bu ihtiyaca tam anlamıyla 1917 Hukuk-ı Aile Kararnamesi'yle karşılık verildi.

Hukuk-ı Aile Kararnâmesi'ne gelene kadar ise aile hukuku yeni mekteplerde modern usulle verilmeye başladı. İşte bu noktada kendisi medrese çıkışlı olan ama yeni kurulmuş okulların kuruluş aşamasında önemli görevlerde bulunmuş olan Ermenekli Süleyman Efendi'nin ve onun bu geçiş döneminde aile hukukuyla ilgili Mekteb-i Hukuk'ta okutulmak üzere kaleme alınan **Hülâsatü'l-Muhtâreyn** isimli eserinin önemi ortaya çıkıyor.

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU

Allah insanı eşref-i mahlukât olarak yaratmıştır. Dünya ve içindekileri de insan için yaratıp, onun istifadesine sunmuştur. Alemin intizamına, yönetimine insanı memur kılmıştır. Dolayısıyla alemin düzeninin muhafazası insanın düzen içerisinde devamlılığına bağlıdır. Allah düzen içerisinde insan neslinin devamlılığını da fitraten birbirine meyyâl olan erkek ve kadının nikah akdiyle biraraya gelmelerine bağlamıştır. Beşeriyetin devamı ve alemin düzeni için son derece önemli olan nikaha bir takım ölçüler koymuştur. Fıkhi geleneğimizde nikah ve onun tamamlayıcısı olan talak konularına önemli bir yer verilmiş ve furu-ı fıkıh kitaplarında bu konular layıkıyla işlenmiştir. Ne var ki Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Dönemi sonrası batılılaşma yönelimiyle beraber bu alandaki ilmi mirasımız olduğu haliyle tevarüs edebilme imkanımız kalmamıştır. Buna rağmen diğer alanlarda olduğu gibi bu alanda da geleneğimizle bağımızı yeni metod ve formlarla da olsa kurmamıza imkan verecek devlet girişimiyle ya da bireysel, cemaatsel gayret ve çalışmalar olmuştur. Ermenekli Süleyman Sırrı'nın **Hülâsatü'l- Muhtareyn** isimli eseri de bu çalışmalardan bir tanesidir.

Araştırmamızın konusunu Süleyman Sırrı Efendi'nin hayatı ve **Hülâsatü'l-Muhtareyn** isimli Osmanlıca kaleme aldığı eseri teşkil etmektedir. Ayrıca eserimizle

olan ilgisi dolayısıyla Mekteb-i Hukuk müessesesi de konumuzun kapsamı içerisinde.

II. ARAŞTIRMANIN GAYESİ

Osmanlı son döneminde yaşamış, bizim Osmanlı gerileme ve yıkılma dönemine dair genelleştirici olumsuz ön yargılarımızı itidal noktasına sevk edebilecek, önemli ilmi şahsiyetler, ve onlarında birbirinden kıymetli henüz yeterince tanıyamadığımız eserleri vardır. Geleneğimizin son halkası olan bu dönemde yaşamış alimlerle ve günümüze yakın şartların bulunduğu bir dönemde kaleme alınmış, bize söyleyecek sözleri olan bu eserleri daha yakından tanıyabilmenin önemi haizdir.

Bizim bu çalışmada gayemiz, son devir Osmanlı önemli alimlerinden Bayezid Dersiâmı Ermenekli Süleyman Sırrı Efendi'yi tanıtmak, O'nun Mekteb-i Hukuk'ta Kitâbun-Nikah dersinde okutmak üzere, geleneksel fıkıh yazımına nazaran yeni bir metod ve sistematikte ele aldığı **Hülâsatü'l-Muhtâreyn** isimli eserinin değerlendirmesini yapıp, dönemi ve günümüz itibarıyla önemini ortaya koymak, ayrıca Osmanlıca matbu' olan eseri latinize ederek literatüre kazandırmaktır.

III. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE KAYNAKLARI

Çalışmamızda ilk önce araştırmamızın asıl konusu olan **Hülâsatü'l-Muhtâreyn** isimli eserin yazma ve matbu' nüshalarını tesbit etmeye gayret ettik. Araştırmamız sonucu eserin yazma nüshasının bulunmadığı ve İstanbul'da yazılmış 1324 tarihli matbu' nüshasının Bayezid Devlet Kütüphanesi, Süleymaniye Kütüphanesi, Millet Kütüphanesi ve İSAM'da mevcut olduğunu tesbit ettik. Eserle ilgili çalışmamızı bu matbu' nüsha üzerinden sürdürdük. Ayrıca Sırrı Efendi'nin eserinin iç kapağında telifinde esas aldığını ifade ettiği **Reddü'l-Muhtar**'ın baskısını Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunduğunu tesbit edip, ilgili baskıyı oradan edindik. Eserin tanıtım ve değerlendirmesinde ağırlıklı olarak durum çalışması metodu ve nitel araştırma yöntemi kullandık. Latinize'de eserin içeriği ve biçimine müdahalede bulunmadan aktarım yapmaya gayret gösterdik.

Konumuzun ilk bölümünü teşkil eden Ermenekli Süleyman Sırrı Efendi'nin Hayatı ve Eserleri bölümünün yazımında Dr. Musa Alak hocamızın Süleyman Sırrı Efendi'yle ilgili yazmış olduğu **DİA** maddesi yönlendirici olmuştur. Ayrıca yine hocamızın bizimle paylaşmış olduğu Sırrı Efendi'ye dair Başbakanlık Osmanlı Arşivi ve İstanbul Müftülüğü Şer'i Sicilleri arşiv belgeleri tezimizin ilk bölümümüzde yararlandığımız ana kaynaklar olmuştur. Yine bu alanda yapılmış ilk çalışmalardan olan Mustafa Oral'a ait Ermenekli Süleyman Sırrı Efendi ve **Kifâyetü'l-Müntehâ alâ Kifâyeti'l-Mübtedî İsimli Eserinin Tahkiki**, isimli olarak Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi'nde 2015 yılında yazılmış yüksek lisans tezinden de istifade ettiğimizi burada zikretmemiz gerekir.

Tezimizin ikinci bölümünün yazımında, bizim için ciddi katkı ve yönlendirmeleri olmuş iki çalışmanın ismini ifade edeceğiz. Bunlardan önde geleni **Dr. Ali Adem Yörük**'e ait **Mekteb-i Hukuk**'la ilgili yüksek lisans tezidir.⁴ Diğer de **Esmâ Parmaksız**'ın II. Abdülhamid dönemi eğitim sistemiyle ilgili doktora tezidir.⁵ Yine dönemim eğitim tarihine dair kitaplar, tezler ve makaleler bu konuda istifade ettiğimiz kaynaklardır. Yine bölümle ilgili faydalandığımız önemli kaynaklardan birisinin de **DİA** maddeleri olduğunu ifade etmeliyiz. Ayrıca Ermenekli Süleyman Sırrı'ya ait diğer eserler de bu bölümde bize katkı sağlamışlardır.

⁴ Esmâ Parmaksız, II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909) Eğitim Sistemi Eğitim Yapıları ve Askeri Rüştîyeler, Yayınlanmamış Doktora Tezi, **Yıldız Teknik Üniversitesi**, 2018, s. 135.

⁵ Yörük, **a.g.e.**

BİRİNCİ BÖLÜM
ERMENEKLİ SÜLEYMAN SIRRI EFENDİ'NİN HAYATI
VE ESERLERİ

1.1. HAYATI

1.1.1. Doğumu ve Tahsil Hayatı

Süleyman Sırrı Efendi'nin doğumu, mezar taşında -muhtemelen miladi yıl hesaplanırken yapılan hatadan dolayı- 1849, meşihat arşivinde kendi yazdığı tercüme-hâl varakasında⁶ 1267/1851 yılı, sicill-i ahval defterindeki kayıttı ise 1271/1855 olarak geçmektedir.⁷ Doğum yeri o dönemde İçel sancağı kasabası olan Ermenek'tir.⁸ **İçelli Süleyman Sırrı** nisbesiyle meşhur olduğunu iddia edenlere karşı çoğunlukla **Ermenekli** nisbesini kullandığı vâkidir.⁹ Babası tüccarlıkla iştigâl eden Abdullah Zühdü, dedesi Hüseyin Hüsnü isminde bir zâttır.

İlk eğitimini Ermenek kasabasındaki mahalle mektebinde temel eğitim derecesinde almıştır.¹⁰ Akabinde âlî ilimlerden¹¹ olan Arapça dili eğitimini medresede görmüştür. Dil eğitiminden sonra Ermenek Rüştîye Mektebi'ne başlayıp, 1287/ 1870'te buradan mezun olmuştur. Rüştîye'den sonra medrese eğitime devam ederek burada yine âlî ilimlerden mantık ve Şer'i ilimlerden de fıkıh alanıyla ilgili İbrahim el-Halebi'nin (ö.956/1549) yazdığı **Mültekâ**¹² adlı esere kadar eğitim görmüştür. Buradan tahsilini ikmâl etmek için İstanbul'a gidip, uzun yıllar Bâyezîd Camii' dersîâ'larından

⁶ İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi, Sicill-i Ahvâl Dosyası, no. 3428.

⁷ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Sicill-i Ahvâl Defteri, Dahiliye Nezareti Sicill-i Ahvâl Komisyonu Defterleri, no. 72/107.

⁸ Ermenek günümüzde ise Karaman ilinin bir ilçesidir.

⁹ Mustafa Oral, "Ermenekli Süleyman Sırrı Efendi ve Kifâyetü'l-Müntehâ 'alâ Kifâyeti'l-Mübtedî Adlı Eserinin Tahkiki", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, **Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi**, 2015, s. 4.

¹⁰ İMŞSA., Sicill-i Ahvâl Dosyası, no: 3428.

¹¹ Lizâtihî maksûd olan â'lî ilimlerin (Şer'i ilimler) anlaşılıp kavranılmasında ihtiyaç duyulan dil, belagat mantık vb. ilimlerdir.

¹² İbrahim el- Halebi tarafından kaleme alınan ve asıl adı Mülteka'l-Ebhûr olan eser, müellif nüshasına göre h.923/1517 yılında telif olunmuştur. İsmi'nin manası "denizlerin buluşma noktası" olan eserin en büyük önemi o zamana kadar olan Hanefî fıkıhının en seçkin kitapların ilmini, meselelerini, sahih kavillerini bir arada toplamıştır. Osmanlı Devleti'nde 17. yüzyıldan itibaren iftâ ve kazada ve de medreselerde en çok rağbet gören fıkıh kitabı olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Şükrü Selim Has, "Mülteka'l-Ebhur", **DiA**, C.31, s. 549-552; ayrıca bkz. Salim Erdem, "İslam Hukuk tarihinde Halebi ve Mültekadaki metodu", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Cumhuriyet Üniversitesi**, 1998

kendi hemşerisi olan Ermenekli Mehmed Aynî Efendi'nin rahle-i tedrisinde bulunmuş, derslerini başarıyla tamama erdirerek hocasından icâzetnâme almıştır.¹³ Aynı zamanda Ermenekli Hacı Mustafa, Ermenekli Ökkeş Efendi Zâde, Ermenekli Hacı Abdurrahman, Kankirli¹⁴ Hacı İbrahim, Boyabatlı Deli Osman, Çankırlı Kara Ali Efendi, Ankaralı Ahmed Hulûsi, Amasyalı Abdulkerim gibi hocaların bir takım derslerini de takip etmiştir. Müellifimiz hem öğrenim hem de ileride zikredeceğimiz üzere tedris hayatında mektep ve medreseyi birleştiren son dönem Osmanlı alimlerindendir.¹⁵

1.1.2. Vazife ve Tedris Hayatı

Süleyman Sırrı Efendi ilim yolundaki uzun yolculuğu sonrası, öğrencilikte olduğu gibi, hocalıkta da mekteple medreseyi kendi şahsında bir araya getirdi; hem Bâyezîd Medresesinde, onunla beraber çeşitli mekteplerde ve Darülfünûn'da hocalık görevini ifâ etti . Ayrıca birtakım idâri görevlerde de yer aldı.¹⁶

1.1.2.1. Beşiktaş Mekteb-i Rüştîye-i Askerîsi Arapça Muallimliği

Ders programında Fransızca, İmla, Hüsn-i hat, Resim, Cografya, Arabî, Fârisî, Türkî gibi derslerin bulunduğu¹⁷ rüşdiyeye müellifimiz ilk devlet hizmeti olarak 24 Şa'bân 1293 (13 Eylül 1876)'de Arapça muallimi olarak tayin edilmiştir.¹⁸

1.1.2.2. Bâyezîd Camii Dersiâmlığı

1296(1879) yılında Ruus imtihanını vererek halka açık ders verebilme yetkisi anlamına gelen dersiâmlık görevine İstanbul'un üç önemli ve meşhur dersiâmlık makamından biri olan Bâyezîd Camii'nde çıkma ve talebe yetiştirme imkanı bulmuştur.¹⁹ II. Abdülhamid zamanında dersiâmlık görevine gelenler, göreve geldikten dört yıl sonra maaş almaya hak kazanıyorlardı. O da doksan yedi buçuk kuruş olan ruus

¹³ BOA., Sicill-I Ahvâl Defteri., no. 72/107; İMŞSA., Sicill-I Ahvâl Dosyası, no: 3428.

¹⁴ Günümüzde Şanlıurfa'nın Siverek ilçesine bağlı bir köydür.

¹⁵ Sadık Albayrak, **Son Devir Osmanlı Uleması**, C. V, İstanbul, İbb Kültür A.Ş. Yayınları, 1996, C.IV, s. 314.

¹⁶ Musa Alak, "Süleyman Sırrı", **DİA**, ek-2, s. 544-545.

¹⁷ Parmaksız, **a.g.e.**, s. 135.

¹⁸ Sicill-I Ahvâl Dosyası, a.y., no: 3428.

¹⁹ Diğer iki önemli dersiâmlık makamı ise Fatih ve Süleymaniye dersiâmlık makamlarıdır.

maaşını 17 Zilhicce 1299 (30 Ekim 1882) yılından itibaren almıştır.²⁰ Arşiv belgelerinde de bazen **Bâyezid Camii Şerifi dersiâm mümeyyizlerinden** şeklinde kayıt düşüldüğü vâkidir.²¹

1.1.2.3. Hareket-i Hâric İstanbul Müderrisliği (Ruus-i Hümayunu)

Osmanlı medrese derecelendirmesinde ilk kademeyi oluşturan hâric medreselerinden ibtidâ-i hâricin üstü olan hareket-i hâric derecesiyle 13 Şa'ban 1300 (19 Haziran 1883)'te İstanbul Müderrisliği tevcih olunmuştur.²²

1.1.2.4. Tedkîk-i Müellefât-ı Şer'iyye Encümeni Âzâlığı

Müellifimiz 2 Rebiülevvel 1308 (16 ekim 1890) tarihinde Tedkîk-i Müellefât-ı Şer'iyye²³ Encümeni Âzâlığı görevini üstlenmiştir. Ayrıca bu görevi yürütürken başarısından dolayı kendisine bir de nişan verilmiştir.²⁴

1.1.2.5. Hareket-i Dâhil Derecesi

13 Cemaziyelâhir 1309'da (13 Ocak 1892) kendisine Osmanlı medrese derecelendirmesinde ikinci kademeyi oluşturan dâhil medreselerinde ibtidâ-i dâhilin üstü olan hareket-i dâhil derecesi²⁵ verilmiştir²⁶

²⁰ Mehmet İpşirli, "Dersiâm," **DİA**, İstanbul, TDV Yay. C. IX, 1994, s. 185-186; Sicill-i Ahvâl Defteri, a.y., no. 72/107.

²¹ BOA, Bâb-ı Âlî Evrak Odası, 1921.

²² BOA, Sicill-i Ahvâl Defteri, no. 72/107-108.

²³ Bu dönemde dinî metin olsun ya da olmasın metin neşretmek isteyenler, Maarif Nezareti bünyesindeki Encümen-i Teftiş ve Muayene Heyeti'nden izin almak zorundaydı. Ruhsat/basım izni alma işlemi, matbuat denetim mekanizmasının en üstündeki bu kurumun işlerinden sadece biriydi. Basım izni alınmak istenen dinî bir metin ise Maarif Nezareti'nin zikredilen birimi, söz konusu eser hakkında Meşihat'tan görüş isterdi. Çünkü Meşihat'ta dinî kitapları değerlendiren Tedkik-i Müellefat Heyeti adında müstakil bir heyet kurulmuştu. Bu heyet daha sonraları Meşihat'ta Mushafları denetlemekle görevli heyetle birleştirilerek Tedkîk-i Mesâhif ve Müellefât-ı Şer'iyye ismiyle görevine devam edecektir. Bkz. Filiz Dıgıroğlu, "II. Abdülhamid Döneminde Dinî Yayıncılık: İslâmî Metinleri Kim Üretir?-II", **Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, sy.54, 2018, s. 4.

²⁴ BOA, İrade-Dahiliye, 822.

²⁵ Mehmet İpşirli, "Medrese", **DİA**, C.XXVIII, s.327-333.

²⁶ Alak, **a.g.m.**, s.544.

1.1.2.6. Maarif Nezareti Encümen-i Teftîş ve Muâyene Âzâlığı

15 Cemaziyelâhir 1312 'de(12 Aralık 1894) Padişah iradesiyle bu göreve tevdi olunmuştur. Ayrıca 11 Ramazan 1320'de (11 Aralık 1902) tarihinde yine Padişah emriyle reis olarak görevlendirilmiştir.²⁷ Arşiv belgelerine göre bu görevi ifâ ederken basımına izin istediği Kenzü'l-Akaid isimli eseri -kendisinin de daha önce görev yaptığı ve Encümen-i Teftîş ve Muayene'nin altında bulunan bir kurum olan- Tetkîk-i Müellefât-ı Şeriyye komisyonuna gönderilmiştir. Yalnız ilk incelemede kendisine izin çıkmayıp iki aylık bir tashih süresi sonrası izin alabilmiştir.²⁸ İşindeki çalışkanlığından ve bu dönemde yazdığı **Hülâsatü'l- Efkâr, Kifâyetü'l-Müntehi** ve **Esbâbu'l-Felah** isimli eserleri dolayısıyla Maarif Nazırı Zühdü'nün talebi üzerine²⁹ kendisine dördüncü rütbeden Mecîdî nişanı ve Gümüş İmtiyaz madalyası verildi.³⁰

1.1.2.7. Süleymaniye Raddesi

Hareket-i dâhil rütbesinden altı yıl sonra 21 Ramazan 1315'te (12 Şubat 1898) irade-i seniyye ile Süleymaniye raddesine terfi olunmuştur.³¹

1.1.2.8. İzmir Mevleviyeti³²

Kendisi gibi kibâr-ı müderrisinin -mûsîle-i Süleymaniye derecesinde veya üstünde olanlar- atanabileceği mahreç mevleviyetlerden İzmir Mevleviyetine 1 Zilkâde 1316 (13 Mart 1899) tevcih olunmuştur.³³ Mahreç mevleviyetleri kibâr-ı müderrisînin

²⁷ BOA, MF.MKT, 693

²⁸ BOA, MF.MKT., 265; Dıġıroġlu bu durumun o dönem Osmanlı bürokrasinin işleyişinde kişinin makamı yerine liyakatinin esas alınmasına önemli bir örnek teşkil ettiğini ifade ediyor. Bkz. Filiz Dıġıroġlu, **a.g.m.**, s. 11-12.

²⁹ BOA, Yıldız Mütenevvi Mâruzat Evrakı., 124

³⁰ BOA, İrade Taltifat, 82

³¹ BOA., Sicill-i Ahvâl Defteri, n. 72/107-108.

³² Mevleviyyetler üç derece idi: Mahreç mevleviyyetleri, Bilâd-ı hamse mevleviyyetleri, Haremeyn mevleviyyetleri. Mahreç mevleviyyetlerine bilâd-ı aşere mevleviyyetleri de denilirdi. Bunlar; İzmir, Selanik, Yenişehir Fener, Hanya, Kuds-u Şerif, Halep, Trabzon, Sofya, Galata, Havass-ı Refia (Eyüp ve mülhakatı) kadılıkları idi. Bkz. Pakalın, **a.g.e.**, C. II, s.520.

³³ Mehmet Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, c. 3, MEB Yay., İstanbul, C.II, 1993, s.519.

ibtidâen kadılık yaptıkları makam olduğu için ilk kadılık görevini burada yaptığı kanaatindeyiz.

1.1.2.9. Bursa Kadılığı

İzmir mevleviyetinden 3 yıl sonra 8 Şevval 1319 (18 Ocak 1902) tarihinde ikinci derece mevleviyet payesi olan bilâd-ı hamse payesiyle Bursa kadılığına terfi olunmuştur.³⁴ Kadılık görevini icra etmeden de bu payeye terfi olunmuş olması muhtemeldir.³⁵

1.1.2.10. Haremeyn-i Muhteremeyn Pâyesi

Mevleviyetin üçüncü derecesi olan Haremeyn mevleviyetiyle Bursa pâyesi görevinden hemen bir yıl kadar sonra 12 Ramazan 1321 (2 Aralık 1903) taltif olunmuştur.³⁶ Yine bu payede de bizzat kadılık görevini icra edip etmediğine dair bir bulguya rastlayamadık.

1.1.2.11. Mekteb-i Hukuk-u Şahane Kitabı'n-Nikah Muallimliği

29 Rebîülâhîr 1316'da (18 Eylül 1898) Mekteb-i Hukukta aile hukuku alanında görülen noksanlıktan nâşî Maarif Nazırı Haşim Paşa'nın girişimiyle Sırrı Efendi muallimliği ve Kitabı'n-Nikah dersinde okutulmak üzere de bir kitap yazmayı kabul ediyor.³⁷ Telif ettiği kitap ise tezimizin konusunu oluşturan nikah ve talak konularını ele alan **Hülâsatü'l-Muhtâreyn** isimli eseridir. Kitâbun-Nikah dersi ilk yıllarda birinci sınıf kademesine,³⁸ ilerleyen yıllarda da üst kademelerde haftada bir ders saati olmak üzere okutuyor.³⁹ Biz hem Kitâbu'n-Nikah dersi hem de Hülâsatü'l-Muhtâreyn'le ilgili gerekli bilgiyi ikinci bölümde vereceğimiz için burada daha geniş bir anlatımı lüzumlu görmüyoruz.

³⁴ BOA., Sicill-I Ahvâl Defteri, n.72/107-108.

³⁵ Pakalın, **a.g.e.**, C. II, s.520.

³⁶ BOA, MF.MKT., n.529

³⁷ Süleyman Sırrı, **Hülâsatü'l-Muhtâreyn**, Mecmuât-ı İslamiye Matbaası, İstanbul 1324/1906, s. 4-5.

³⁸ Yörük, **a.g.e.**, s.90.

³⁹ Yörük, **a.g.e.**, s.88.

1.1.2.12. Dâru'l-Funûn-u Şahane Ulûm-i Âliye-i Diniyye Şubesi Fıkıh Muallimliği

19 Cemâziyelâhir 1316'da (14 Ekim 1900) uhdesine Dâru'l-Funûn-u Şahane Ulûm-i Âliye-i Diniyye Şubesi Fıkıh Muallimliği de eklendi. Göreve başlarken altı yüz kuruş olan maaşı üç yıl sonra girdiği ders sayısındaki artış dolayısıyla bin iki yüz kuruşa ulaşmıştır.⁴⁰ 1321 yılında Hicaz'a gitmesi sebebiyle yerine Ahmet Faiz Efendi görevlendirilmiştir.⁴¹

1.1.2.13. Kütüb-ü Diniyye ve Şer'iyye Tetkîk Hey'eti Reisliği

Fıkıh muallimliği görevinden yaklaşık bir yıl sonra bin yirmi beş kuruş maaşla 11 Ramazan 1320'de (11 Aralık 1902) Kütüb-ü Diniyye ve Şer'iyye Tetkîk Hey'eti riyasetine nakledilmiştir.⁴² Arşiv belgelerinde bu görevi ifa ederken basımına ruhsat verilen Miftahu'l-Akaid isimli eserinin bir nüshasını Dahiliye Nezaretine gönderme talebi bulunmaktadır.⁴³ Ayrıca **Hülâsatü'l-Muhtâreyn**'in iç kapağında da ismi bu payeyle birlikte veriyor. Buradan Sırrı Efendi'nin bu görevi ifâ ederken Hülâsatü'l-Muhtâreyn'i kaleme aldığını anlıyoruz.

1.1.2.14. Meclis-i Maârif Âzâlığı

Kütüb-ü Diniyye ve Şer'iyye Tetkîk Hey'eti riyaseti görevindeyken 2 Rebiülevvel 1325'te (15 Nisan 1907) Meclis-i Maârif âzâlığına terfî olunmuştur. II. Meşruiyet sonrası Meclis-i Maârif'te yapılan değişiklik sonucu 10 Receb 1326 (8 Ağustos 1908) tarihinde tekrar göreve iadesi yapılmamıştır.⁴⁴

1.1.2.15. Mekteb-i İ'dâdiye-i Harbiyye-i Şahane Arapça Muallimliği

1310 tarihi basımlı Mantık isimli kitabının girişindeki ünvandan hareketle bu göreve 1310 yılında başladığı yorumu yapılmış olsa da⁴⁵ bahsi geçen eserin müellifinin

⁴⁰ BOA, Sicill-I Ahvâl Defteri, n. 72/107-108.

⁴¹ BOA, MF.MKT, n.762.

⁴² BOA.Sicill-I Ahvâl Defteri, n. 72/107-108.

⁴³ BOA.MF.MKT., n. 693.

⁴⁴ BOA, MF.MKT., n.1163.

⁴⁵ Oral, a.g.t, s. 16.

başka bir Süleyman Sırrı'ya ait olduğundan dolayı⁴⁶ bu konuda bir yorum yapamayacağız. Yalnız arşiv belgelerine göre 16 Ramazan 1321'de (6 Aralık 1903) mezkûr görevinden terfi olunduğunu görmekteyiz.⁴⁷

⁴⁶ Alak, **a.g.m.**, s. 545.

⁴⁷ BOA, İ.TAL., n. 305.

1.2. ESERLERİ

Süleyman Sırrı Efendi'nin, akaid ve kelâm, siyer, hadis, tefsîr, mantık, fıkıh ve ilmihâl gibi İslami ilimlerin çeşitli alanlarında, bundan başka Arap Dili ve Mantık ilimleriyle ilgili çoğunu neşrettiği on yedi eseri bulunmaktadır. Bu eserler; **Vesîletü'l-Felâh**, **Medhal-i Fıkıh**, **Hulâsatü'l-Muhtârayn**, **Îzâhu'l-Eşbâh**, **Îzâhü'l-Hidâye**, **Mekâsıd-i Münciye Fî Siyeri Fahri'n-Nübüvve**, **Tâcü'l-Mefârik Fî Îzâhi'l-Meşârik**, **Keşf-i Bâl** ve **Kitâbü'l-İbâdât**, **Kenzü'l-Akâid**, **Miftâhu'l-Akâid**, **Câmi'u'l-Ahvâl**, **Esbâbü'l-Felâh**, **Mi'yâru'l-Makâl**, **Teshîlü'l-Lehceti ve's-Sarf Fî Usûli'l-Mükâlemeti'l-Arabiyye**, **Kifâyetü'l-Müntehâ Fî Şerhi Kifâyeti'l-Mübtedî**, **Hulâsatü'l-Efkâr** ve **Alâ Şerhi'l- 'Alâka'** dır.

Eserlerinden bir kısmını Arapça dilinde, bazılarını da Türkçe olarak telif etmiştir. Basımı yapılmamış müellif nüshaları, 1346'da (1927) kitaplarını vakfettiği Beyazıt Devlet Kütüphanesi Veliyyüddin Efendi Bölümünde mevcuttur.⁴⁸

1.2.1. FIKIH

Süleyman Sırrı Efendi'nin fıkıh ilmiyle ilgili yedi adet eseri vardır. Bunlar; **Vesîletü'l-Felâh**, **Keşf-i Bâl**, **Kitâbü'l-İbâdât**, **Medhal-i Fıkıh**, **Hulâsatü'l-Muhtârayn**, **Îzâhu'l-Eşbâh** ve **Îzâhü'l-Hidâye** isimli eserlerdir. Bu eserler, Türkçe olarak kaleme alınmış te'lifler, izahlı tercüme veya şerhler kabilindendir.

Kitâbü'l-İbâdât, **Vesîletü'l-Felâh** ve **Keşf-i Bâl** inanç ve ibadetleri temel seviyede ele alan, ilmihal tarzı eserler kabilindendir. **Medhal-i Fıkıh**, fıkıha giriş sadedinde ders kitabı olarak telif edilmiş bir kitaptır. İbadet bahislerini, fıkıh usûlu ve fıkıh tarihiyle ilgili bazı konuları ele alır. **Hulâsatü'l-Muhtâreyn**, nikâhla ve talakla ilgili meselelerin **İbn-i Âbidin'in** esas alınarak maddeler ve düzenli bir tasnifle ifade edildiği bir eserdir. **Îzâhu'l-Eşbâh**, İbn Nüceym'in (v. 970/1563) **el-Eşbâh ve'n-Nezâir'i**, **Îzâhü'l-Hidâye** ise İmâm Merginânî'nin (v.593/1197) **el-Hidâye** adlı eserlerine yapılmış birer şerhtir.

⁴⁸ Musa Alak, "Süleyman Sırrı Efendi, İçelli / Ermenekli", **DİA ZEYLİ** (Yayınlanmamış), s. 2.

1.2.1.1. Hulâsatü'l-Muhtâreyn

Bu eser tezimizin konusunu teşkil ettiği için burada tanıtılmayacak olup, ikinci bölümde geniş olarak ele alınacaktır.

1.2.1.2. İzâhu'l-Eşbâh

Zeynüddin ibn. Nüceym'in (ö.970/1563) **el-Eşbâh ve'n-Nezâir** isimli eserinin izahlı tercümesi olarak kaleme alınmıştır. Osmanlıca/Osmanlı Türkçesiyle kaleme alınan eser, beş ciltten meydana gelmektedir.⁴⁹ Birinci cildin içerisinde 1326/1928'de basılmış olan eserin hac bahsinden başlayıp yüz yirmi bir meselenin işlendiği matbû olan 64 sayfalık bölümü de bulunuyor. Konuların mesele mesele ele alındığı ve numaralandırıldığı eserde, toplam dört bin sekiz yüz doksan altı mesele mevcuttur.

Sırrı Efendi eserin yazma gayesi, **Mecelle**'nin en önemli kaynaklarından **el-Eşbâh ve'n-Nezâir**'i şerh etmeyi tercih ettiğini söylemektedir. **Mecelle**'de muamelatın belli bölümlerinin bulunmasına karşın, bu eserdeki bölümlerin kapsamının çok daha geniş olduğunu ifade etmiştir. Müellifin, olarak eserini bu eserle birlikte istifadeye sunulan külli kaidelerin yeni kanunlaştırma faaliyetleri için istifadeye sunulmuş olma gayesi var gibi görünüyor. Bu görüşümüzü destekleyecek nitelikte **Mecelle** usulünde düzenlemesini ve numaralandırmasını ifade edebiliriz.⁵⁰

Eserin ilk ve son sayfalarında bulunan Sırrı Efendi'nin mührü, eserin O'na aidiyetiyle ilgili şüpheleri ortadan kaldırmaktadır. **el-Eşbâh ve'n-Nezâir**'in metni, ilk sayfalarda üstü çizilerek sonraki sayfalarda da parantez içinde verilmiştir. Eserin müellif nüshaları, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi Bölümünde mevcuttur.

⁴⁹ Birinci cildi dört yüz seksen yedi, ikinci cildi beş yüz on beş, üçüncü cildi beş yüz on beş, dördüncü cildi üç yüz doksan ve beşinci cildi beş yüz on beş sayfa olmak üzere toplamda iki bin dört yüz yirmi beş sayfadan teşekkül etmiştir.

⁵⁰ Harun Zorlu, "Süleyman Sırrı Efendi'nin (Ermenekli) Fıkha Dair Eserlerinin Tahlili: İbadet Bahisleri Bağlamında", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **İstanbul Üniversitesi**, 2019, s. 43; Süleyman Sırrı, **İzâhu'l-Eşbâh**, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi Bölümü, C. I, no, 3963. Müellif nüshası 12. mesele.

Birinci cilt 3963, ikinci cilt 3964, üçüncü cilt 3965, dördüncü cilt 3966, beşinci cilt 3967 numarada bulunmaktadır.⁵¹

1.2.1.3. Vesiletü'l-Felâh

İlmihal kitabı şeklinde yazılmış bir eserdir.⁵² Akâid, Tahâret, Namaz, Oruç, Zekât, Hac, Kurban ve Fitre olmak üzere sekiz bölümden teşekkül eden eserin toplam sayfa sayısı üçyüz atmış dokuzdur. Eserin herbir bölümününayrı ayrı basımı yapılmıştır. Ve Kitâbu'l-Hac kitabının sonunda da bir fihrist mevcuttur.⁵³

Eserin iç kapağında Sırrı Efendi, “Muharrir-i Dârülfünûn ve İstanbul Sultânîsî Ulûm-u Diniyye Muallimi Süleyman Sırrı” ifadesiyle takdim olunmaktadır. Eser, ders kitabı olarak telif olunmuştur.⁵⁴

Eser, elli beş sayfalık **Akâid** bölümü, atmış dört sayfalık **Kitabu't-Tahâre** bölümü, yüz yirmi altı sayfalık **Kitabu's-Salâh** bölümü, otuz dokuz sayfalık **Kitabü'z-Zekâh** bölümü, otuz dokuz sayfalık **Kitâbü's-Savm** bölümü ve kırk altı sayfalık **Kitâbü'l-Hac** bölümünden müteşekkildir. Ayrıca her bölümün numarası ayrı ayrı sıfırdan başlatılarak verilmiştir.⁵⁵

Sırrı Efendi **Vesiletü'l-Felâh**'ın hiçbir bölümünde dipnot kullanmamış ve kullanılan kaynaklara da işâret etmemiştir.

Eserin **Akâid** ve **Kitabu't-Tahâre** bölümlerinin Dersaadet'te 1328/1910 yılında, **Kitabu's-Salâh**, **Kitabü'z-Zekâh**, **Kitâbü's-Savm** ve **Kitâbü'l-Hac** bölümlerinin de Dersaadet'te 1329/1911 senesinde basımı yapılmıştır.

⁵¹ Alak, **a.g.m.**, s.545.

⁵² Musa Alak, “Süleyman Sırrı Efendi, İçelli / Ermenekli”, **DİA ZEYLİ** (Yayınlanmamış), s.3; Süleyman Sırrı, **Vesiletü'l-Felâh**, Dersaadet, 1328, s. 4.

⁵³ Alak, **a.g.m.**, s.545.

⁵⁴ Süleyman Sırrı, **Vesiletü'l-Felâh**, s. 4.

⁵⁵ Alak, **a.g.m.**, s.545.

1.2.1.4. Medhal-i Fıkıh

Günümüzde anahatlarıyla fıkıh ilmi, ya da fıkıh ilmine giriş türünde yazılan eserlerle içerik bakımından benzerlik gösteren bir eserdir. Eser İçelli Süleyman Sırrı nisbesiyle yüzyirmi sayfa ebatında, Türkçe olarak yazılmıştır.

Eser; fıkıh, fıkıhın gayesi, içtihat, resmi'l-müftî, hükm-ü telfik, namaz, oruç, zekat, hac, itikâf, cihat konularını içeriyor. Bu konular kapsamında toplamda ikiyüz atmış üç meseleyi içermektedir. **Medhal-i Fıkıh**, Sırrı Efendi'nin İstanbul Sultanisi Ülûm-u Diniyye bölümü Fıkıh ders notlarını toparlamasıyla meydana gelmiştir.⁵⁶

Eser'in ilk yetmiş altı meselesi fıkıh ilmine giriş sadedinde, sonraki altmış dört mesele taharet, sonraki altmış dört mesele namaz, sonraki yirmi üç mesele zekat, sonraki on mesele oruç, sonraki on sekiz mesele hac, bir mesele itikaf, dokuz mesele kurban, beş mesele de cihat bölümüyle alakalı meselelerdir.⁵⁷

Medhal-i Fıkıh'ın ibadetlerle ilgili bölümleri, Sırrı Efendi'nin **Vesîletü'l-Felâh** ve **Kitâbü'l-İbâdât** isimli eserlerinin muhtevasıyla benzeşmektedir. Bu meyanda olarak **Medhal-i Fıkıh**'da konuların daha öz olarak ele alınmasını ve yazımında **Vesîletü'l-Felâh**'dan yararlanıldığını ve özetlemeler yapıldığı görülmektedir.⁵⁸ Eserde gerekli görülen yerlerde maddeleştirme usulü kullanılmış, dipnotlara yer verilmiş, bazı yerlerde de şiirler serdedilmiştir.⁵⁹

Eserin basımı, İstanbul'da 1329 yılında Ebuzziyâ Matbaasında yapılmıştır. Matbu olan nüshaları; İsam, Byz. Devlet Kütüphanesi Veliyüddin Efendi, Süleymâniye Kütüphanesi Celal Ökten, İyd Mehmed Efendi ve İzmirli İ. Hakkı bölümleri ve Millet Kütüphanesi Ali Emiri Şry., bölümlerinde mevcuttur.⁶⁰

⁵⁶ Yörük, **a.g.e.**, s.104.

⁵⁷ Süleyman Sırrı, **Medhal-i Fıkıh**, Kostantiniyye, Ebuzziyâ Matbaası, 1329; Zorlu, **a.g.e.**, s.59-60.

⁵⁸ Zorlu, **a.g.e.**, s.60.

⁵⁹ Zorlu, **a.g.e.**, s. 60.

⁶⁰ Alak, **a.g.m.**, s.545.

1.2.1.5. Keşf-i Bâl

Eser Türkçe olarak yazılmış **İlmihâl-i Sağır** isimli kitabın memzuc metodla bir şerhi niteliğindedir.⁶¹ 71 varak olarak, itikad konularının işlendiği ilk bölüm, ibadât bölümlerinin işlendiği ikinci bölüm olmak üzere iki ana bölümden vücuda gelmiş bir eserdir. İkinci bölümde ibadetlerden namaz, zekat, oruç, hac, cihat konuları bulunmaktadır.

Eserin Sırrı Efendi'ye aidiyeti, kapağında bulunan “Şârihi Beyâzıd Dersiâm Mûcizlerinden Sırrı Ermenâkî” ifadesiyle sabittir. İlmihâl-i Sağır'ın metni üstü çizilerek belirli hale getirilmiştir.

Eser matbu değildir. Müellif hattı, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Veliyüddin Efendi Bölümü 4041 numarada mevcuttur.

1.2.1.6. İzâhu'l-Hidâye

Müellifi Süleyman Sırrı'nın Daru'l-Funûn-u Osmâni Ûlûm-u Şer'iyye Şu'besi Fıkıh Muallimi ünvanıyla takdim olunduğu eser, muteber fıkıh kitaplarından Mergînânî'nin (ö.593/1197) **el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedî**⁶² isimli kitabının Türkçe tercümesi ve şerhi niteliğindedir. Müellif kitabın mukaddimesinde **el-Hidaye** gibi kıymetli bir eseri erbâb-ı mütââlanın istifadelerine sunmak için bu eseri aceleyle kaleme aldığını ve tashihe muhtaç noktalarının olmasının muhtemel olduğunu dolayısıyla tenbih ve düzeltmelerde bulunulmasını beklediğini ifade ediyor.

8 ciltlik bir eser olmasına rağmen 26 defterden meydana geldiği için Beyazıt devlet kütüphanesinde 26 cilt olarak kayıt düşülmüştür.⁶³ Kitabın birinci cildinin

⁶¹ Alak, **a.g.m.**, s.545.

⁶² Hanefi fıkının en muteber ve meşhur kitaplarından. Eser Mergînânî'nin, İmam Muhammed'in Câmiü's-Sağır'ı ve Kudûrî'nin Muhtasar'ındaki meseleleri cemedan Bidâyetü'l- Mübtedî isimli eseri üzerine kendi yazdığı şerhidir. Eser hem muhteva hem de fasih üslubu bakımından büyük şöhrete sahip olmuştur. Medreselerin baş kitabı haline gelen el-Hidaye'nin üzerine altmışa yakın şerh yazılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Cengiz Kallek, “el-Hidaye”, **DİA**, s.471-473; ayrıca bkz. Muhammed Köksal Avcı, “Hidaye'de İcmali Hükümler,” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Cumhuriyet Üniversitesi**, 2014; Eser Aksu, Mergînânî'nin Hidaye Adlı Eserindeki Tercihleri ve Bu Tercihlerin Muhtasar Geleneğine Etkisi (Taharet Örneği), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Marmara Üniversitesi**, 2016.

⁶³ Alak, **a.g.m.**, s.545.

başında İstanbul Hukuk Matbaasında, 1330/1911-12 yılında eserin basılmış olan kitabı't-taharet kısmı 448 sayfa olarak mevcuttur. Eserin iç kapağında Sırrı Efendi, "müellifi Dârülfünûn-i Osmânî Ulûm-u Şerîyye Şubesi Fıkıh muallimi Süleyman Sırrı" ifâdeleriyle⁶⁴ takdim olunmaktadır. Sekizinci cildinin sonuna bütün ciltleri içeren bir fihrist yerleştirilmiştir.

Sırrı Efendi eserinde, "Tenbîh"⁶⁵, "semere-i hilâf"⁶⁶ ve "hakikat-i hilâf"⁶⁷ gibi bölümler altında yaptığı açıklamalarda ve zaman zaman verdiği dipnotlar yoluyla meselelerin anlaşılmasına kolaylıklar sağlamıştır.⁶⁸ Ayrıca yine bu amaca uygun olarak yer yer maddeleştirme metodu kullanılmıştır.⁶⁹

Eserin müellif hattı nüshaları, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi Bölümünde yer almaktadır. Birinci cilt 3955, ikinci cilt 3956, üçüncü cilt 3957, dördüncü cilt 3958, beşinci cilt 3959, altıncı cilt 3960, yedinci cilt 3961, sekizinci cilt 3962 numarada bulunmaktadır.

1.2.1.7. Kitâbu'l-İbâdât

Kitap Darü'l-fünûn talebelerine ders notu olarak hazırlanmış Türkçe bir eserdir.⁷⁰ Başında bir fihrist mevcuttur. Yaklaşık kırk beş kadar konu başlığında usûl-ü fıkıh konularını anlatarak başlar. Sonrasında Namaz, oruç, zekat ve hacc konularını ilmihal kitabından geniş olarak bir fıkıh kitabı tafsilatıyla işlemiştir. Yedi yüz elli dokuz sayfadan oluşan kitapta konu başlığı olmamasına rağmen fihristte hangi sayfalarda hangi konunun işlendiği belirtilmiştir.

Kitâbu'l-İbâdât, Vesîletü'l-Felâh'a ve Medhal-i Fıkıh'a yakın olan bir eserdir. Şöyle ki metodu **Medhal-i Fıkıh'a**, içeriği de **Vesîletü'l-Felâh'a** benzemektedir. Ne var ki ibadet konularındaki geniş ve ayrıntılı içeriği eserin diğerlerine nazaran özgün yanını

⁶⁴ Süleyman Sırrı, **Îzâhu'l-Hidâye**, Dersaadet, 1330, s. 1 ve iç kapak.

⁶⁵ Sırrı, **a.g.e.**, s. 6; 19.

⁶⁶ Sırrı, **a.g.e.**, s. 70; 87.

⁶⁷ Sırrı, **a.g.e.**, s. 239.

⁶⁸ Zorlu, **a.g.e.**, s.67.; Süleyman Sırrı, **a.g.e.**, s. 4-6; 17-18; 169; 183.

⁶⁹ Zorlu, **a.g.e.**, s.67.; Sırrı **a.g.e.**, s. 82; 62; 65-66; 90; 122; 172; 245.

⁷⁰ Musa Alak, "Süleyman Sırrı Efendi, İçelli / Ermenekli", **DİA ZEYLİ** (Yayınlanmamış), s. 4.

teşkil etmektedir. Bu eserlerden **Kitâbu'l-İbâdât**'la **Vesîletü'l-Felâh** evvel yazılmış olması ve **Medhal-i Fıkh**'ında bu iki eserin özeti niteliğinde olması muhtemeldir.⁷¹

Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Veliyüddin Efendi bölümü 3968 numarada müellif hattı bulunan eser, basılmamıştır

1.2.2. TEFSİR

1.2.2.1. Esbâbu'l-Felâh

Eser farklı tefsir kaynaklarından alıntılarla ayetlerin tefsir edildiği Arapça yazılmış bir kitaptır. 42 dersten oluşmuş olan eser 352 sayfalık bir hacimdedir. İlk yedi mecliste Mü'minûn sûresinin ilk âyetleri tefsir edildiğinden bazı belgelerde Mü'minûn sûresinin tefsiri olarak ifade edilmiştir.⁷² Hadislerden ve kıssalardan da faydalanılarak vaaz üslubuyla kaleme alınmıştır. Başında ve sonundaki dualar içerisinde Türkçe dualar da bulunmaktadır.

Müellif giriş sayfalarında eseri yazış sebebi olarak, bir dostunun kendisinden güvenilir tefsir kaynaklarına müracatla ve diğer İslami ilimlerin verilerinden de istifadeyle, vaaz üslubuna uygun bir tefsir kaleme almasını ve vaizlere bu tefsiri hediye etmesini talep ettiğini belirtiyor. Devamında bu talebi yerine getirmek üzere Esbâbu'l-Felah'ı telif ettiğini ifade ediyor.⁷³

İstanbul'da Mekteb-i Sanayi Matbaası'nda 1302/1884-5 yılında basılan eserin matbu nüshaları; Süleymâniye Kütüphanesi'nin Hacı Mahmud Efendi, Kasidecizade, Tırnovalı, İzmirli İ. Hakkı veİsam, Byz. Devlet Kütüphanesi Veliyüddin Efendi, bölümlerinde mevcuttur. Eserin mahtut nüshası, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi Bölümü, numara 3901' de yer almaktadır.

⁷¹ Zorlu, **a.g.e.**, s.58.

⁷² Alak, **DİA ZEYLİ**, s.3.

⁷³ Süleyman Sırrı, **Esbâbu'l-Felâh**, İstanbul,1884, s.2-3.

1.2.3. SİYER VE HADİS

1.2.3.1. Makâsıd-ı Münciye fî Siyer-i Fahrü'n-Nübüvve

Peygamber efendimiz (sav.)'in sîretini anlatan beş ciltlik bir eserdir. Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nde bulunan eserin matbû' basımı yapılmamıştır. Kitap, ahkâm-ı cihad konusuyla başlıyor. “Amene'r-Rasulü” diye meşhur olmuş bölümdeki dua ayetleriyle bitiriliyor.

Eserin nüshaları Beyazıt Kütüphanesi'nde mevcuttur. Veliyyüddin Efendi Bölümü'ne kayıtlı olan eserin; doksan beş sayfalık birinci cildi 4053, elli altı sayfalık olan iknci cildi 4054, yüz sekiz sayfa olan üçüncü cildi 4054, on sekiz sayfa olan dördüncü cildi 4055, altmış dört sayfa olan beşinci cilt de 4056 numaralarıyla mazbuttur.⁷⁴

1.2.3.2. Tâcü'l-Mefârik fî İzâhi'l-Meşârik

Eser es-Sâgânî'nin (ö.650/1252) **Meşâriku'l-Envâri'n-Nebeviyye Min ('Alâ) Sîhâhi'l-Ahbâri'l-Mustafaviyye** isimli, nahiv konularına göre düzenlenmiş, sahih hadislerin tertip edildiği, her nahiv konusuna sahih hadislerden bir delil getirilerek yazılan eserinin Türkçe'ye izahlı tercümesidir. 853 sayfa hacimli eserin sonunda bir de fihrist bulunmaktadır.

Süleyman Sırrı Efendi eseri yazma amacı olarak evvela Allah indinde makbul ve hasenat sayılacak bir iş yapmış olmak, bundan başka da Osmanlı Türkçesiyle şerh ettiği **Mecelle**'nin kaynaklarından olan **Hidâye** ve **Eşbâh** gibi eserlerin üslubu üzere bir de Peygamber Efendimiz'in (sav) hadîsleri üzerine bir telifte bulunmak arzusunda olduğu ve Sâgânî'nin hadîs kitabını seçtiğini ifade etmiştir. Sırrı Efendi dibâce bölümde de eseri kaleme alma amacıyla ilgili olarak; Efendimizin mübarek hadislerinin en güvenilir kaynaklar olarak Buhari ve Müslim'de tedvin olunmuş olduğunu, İmâm Sâgânî'nin de **Meşâriku'l-Envâr** adlı eserinde **Sahîhayn**'in zübdesini cem' etmesi dolayısıyla önemli bir konuma ulaştığını ve üzerine çokça şerhin yapıldığını ifade edip kendisinin de böyle

⁷⁴ Alak, a.g.m., s.4.

önemli bir esere şerh yazanlardan birisi olmak niyetiyle **Tâcü'l-Mefârik Fî İzâhi'l-Meşârik**'i yazdığını ifade etmiştir.⁷⁵

Sırrı Efendi, kitabın başında Sagani'nin eserinin 327'si **Buhâri**'den, 875'i **Müslîm**'den ve 1051'i de diğer kaynaklardan alınmış 2253 hadîsi şerifi içerdiğini belirtiyor. Kitapta kendisini “Beyâzîd Dersiâm'larından Mûcîz, Dâru'l-Fünûn ve Mekteb-i Hukûk Muallimlerin'den Meclis-i Maârif Âzâlığı ve Kütüb-ü Dîniyye Riyâset'lerinden Mütakâid [emekli olan] İçellî, Süleyman Sırrı b. Abdullâh Zühûd b. el-Hâc Hüseyin Hüsni” ifadeleriyle tanımlamıştır. Kitabında **Meşâriku'l-Envâr**'ın metnini, üstü çizili olarak vermiştir.⁷⁶

12 Cemaziyelahir 1340 (10 Şubat 1922) Cuma günü yazımı tamamlanan eser basımı yapılmamıştır. Eser Mustafa Tevfik Amasyalı tarafından istinsah edilmiştir. Bu nüsha Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi Bölümü, n. 397'de mevcuttur.⁷⁷

1.2.4. AKAİD VE KELAM

1.2.4.1. Kenzü'l-Akâid

Kelam ilmiyle ilgili metin ve izah uslubu üzere Türkçe olarak kaleme alınmış bir eserdir. Kitap, sonundaki dört sayfalık bir fihristle beraber yüz yirmi sayfalıktır. Müellif, “Me'ârif Nezâret-i Celîlesi Encümen-i Teftîş ve Mu'âyene Âzâsından fazîletli Süleyman Sırrı Efendi ifadeleriyle eserin iç kapağında takdim olunuyor. Eserin başındaki ilk sekiz sayfalık bölümde Sultan Abdülhamîd Han'a teşekkür yazısı (tahdîs-i nîmet) ile Mahmut Efendi ve Encümen-i Meârif Âzâsı Tâhir Efendi'nin takrîzleri bulunmaktadır.⁷⁸

Süleyman Sırrı Efendi eseri, öncelikle zatını “Mecîdiye Nişân-ı” (1313) ile ödüllendiren Sultan Abdülhamid Han'a teşekkür sadedinde, ayrıca Ehl-i Sünnet akîdesini korumak, o dönemde yazılan müdellel, kâfi uzunlukta bir kelam kitabının bulunmaması ve kelami birtakım tartışmalı konuların vuzuha kavuşturulması vb.

⁷⁵ Zorlu, **a.g.e.**, s.43

⁷⁶ Zorlu, **a.g.e.**, s.44.

⁷⁷ Alak, **a.g.m.** s. 4; Oral, **a.g.e.**, s.32.

⁷⁸ Zorlu, **a.g.e.**, s.44; Süleyman Sırrı, **Kenzü'l-Akâid**, İstanbul, Mahmutbey Matbaası, s.1-8.

gayelerle aldığını ifade etmiştir. Ve bu ihtiyaçlara cevap verecek meselelerin aklî ve naklî delilleriyle işlendiđi⁷⁹ eserini telif etmiştir.

Kitap, bir giriş, altı bâb ve bir hâtime bölümlerine ayrılmıştır. Giriş bölümünde, Kelâm ilminin tanımı, konusu, amacı ve ıstılahları gibi temel konular ele alınmıştır. Birinci bâbda, Ehl-i sünnet itikadının mahiyeti ifade edilip, batıl zihniyetlere değinildikten sonra, Ehl-i sünnet anlayışı üzere Allah'a imân açıklanmıştır. İkinci bâbda, Ehl-i sünnet îtikâdı üzere meleklerle iman konusu açıklanmıştır. Bundan sonrası sırasıyla hebirbabda imanın şartlarından bir tanesinin açıklanması suretinde devam etmiştir. Altıncı babın sonundaki hatimedehesap, mizan ve ruh ve bedenle diriliş konuları ele alınmıştır. Sonrasında bir buçuk sayfalık bir hûlâsa ve dört sayfalık fihristle tamamlanmıştır.

Eser, İstanbul, Mahmud Bey Matbaasında, 1315/1897-98 ve Ahter Matbaası, 1316/1898-99 yıllarında olmak üzere iki defa basılmıştır. İsam, Byz. Devlet Kütüphanesi Velîyüddin Efendi, Millet Kütüphanesi Ali Emiri Şry, Süleymâniye Kütüphanesi İzmirli İsmail Hakkı ve Süleymâniye Kütüphanesi Kasîdecizâde bölümlerinde mevcuttur.⁸⁰

1.2.4.2. Câmîü'l-Ahvâl

Tercüme-i hâl varakasında akaid alanıyla ilgili olduğunu zikrettiği eseri bize ulaşmamıştır.⁸¹

1.2.4.3. Miftâhu'l-Akâid

Kelam ilmiyle ilgili olarak **Kenzü'l-Akaid** isimli eserinin bir özeti niteliğinde Türkçe dilinde bir kitaptır. **Kenzü'l-Akâid**'den bir diğerk farkı metin ve şerh üsulünün bulunmamasıdır.⁸² Sırrı Efendi'nin kendisine ait iki sayfalık bir manzumeyle başladığı eser yetmiş altı sayfalık bir hacimdedir.

⁷⁹ Süleyman Sırrı, **a.g.e.**, s. 5.

⁸⁰ Alak, **a.g.e.**, s.2.

⁸¹ İMŞSA, Sicill-i Ahvâl Dosyası, n. 3428.

⁸² Alak, **a.g.e.**, s.2.

Eseri, iç kapağında bulunan ifadelerden Süleyman Sırrı Efendi'nin "Kütüb-i Dîniyye ve Şer'îyye Tedkîk Heyeti Reisi" payesindeyken kaleme aldığını anlıyoruz. Kitabın yazılış gayesi açık olarak ifade edilmemekle beraber tahdîs-i nimet kısmında Sultan Abdülhamid için yapılan şükran ifadelerinden, O'nun ikram ve iltifatlarına mukabil olarak kaleme alınmış olabileceği ortaya çıkıyor.⁸³

Eserin giriş bölümünde ehl-i sünnet itikadından bahsediliyor. Mukaddimede kelim ilminin mahiyeti izah ediliyor. Bunları takip eden altı bapta **Kenzü'l-Akaid**'de olduğu gibi altı iman esası ele alınıyor. Yalnız ondan farklı olarak Miftâhü'l-Akâid'de fihrist yoktur.

Eserin 1321/1903 yılında İstanbul'da Mahmut Bey Matbaasında basımı yapılmıştır. Matbu nüshaları; Byz. Devlet Kütüphanesi Velîyüddin Efendi ve Millet Kütüphanesi Ali Emiri Şry. bölümlerinde mevcuttur.

1.2.5. MANTIK

1.2.5.1. Miyâru'l-Makâl

Mantık ilmine ait meselelerin ele alındığı Türkçe olarak yazılmış bir kitaptır. Kırk dokuz sayfalık bir hacimdedir. Girişinde Sırrı Efendi, ilim talebelerinin ve mekteb şâkirdânının mantık imtihanında başarılı olsunlar diye böyle bir eseri kaleme aldığını serdediyor. Ayrıca mantık ilminin bir lisana mahsus olmayan u'mûmî bir fen olduğunu ifade edip Arapça'ya vâkıf olmayanların da mantık ilmiyle ilgili bu eserden istifade etsinler diye her bir dersi önce Arapça sonra Türkçe işleyeceğini ifade etmiştir.⁸⁴

Eser mantık ilmine giriş mahiyetinde kabul edilebilecek bir eserdir. Ayrıca mantık ilmiyle ilgili Arapça ıstılahların son dönem Osmanlısında hangi kavramlarla karşılandığını görmek açısından da önemlidir. Bazı araştırmalarda ve kütüphane kayıtlarında eser yanlışlıkla Giritli Süleyman Sırrı'ya nisbet edilmiştir.⁸⁵

⁸³ Süleyman Sırrı, **Miftâhü'l-Akâid**, Mahmut Bey Matbaası, İstanbul, 1321, s. 3; Zorlu, **a.g.e.**, s.40.

⁸⁴ Süleyman Sırrı, **Miyâru'l-Makâl**, İstanbul, Mekteb-i Sanayi Matbaası, 1885, s.1.

⁸⁵ Alak, **a.g.m.**, s. 545.

Süleyman Sırrı Efendi eserin iç kapağında, “Mekteb-i İ‘dâdiyye-i Şâhâne Sınıf-ı Mahsusu ‘Arabî ve Mekteb-i Numûne-i Terakkî Mantık ve Tatbîkât-ı Arabiyye Muallimi” payesiyle tanıtılmaktadır.

Eser, “Beyân-ı Hakîkat” başlıklı bir mukaddime, giriş ve iki bölümden meydana gelmektedir. Girişte mantık ilmiyle ilgili önemli birtakım meseleler maddeler halinde ifade edilmiştir. Birinci bölümde tasavvur, ikinci bölümde tasdik mevzuları ele alınmıştır.⁸⁶

Eserin, 1310 yılında. İstanbul Karabet Matbaası’nda basımı yapılmıştır.

1.2.6. ARAP DİLİ VE EDEBİYATI

1.2.6.1. Hulâsatü’l-Efkâr Alâ Şerhu’l-Alâka

Mahmûd el-Antâki’nin Arap dili edebiyatında mecaz ve kinaye konularını işlediği eseri üzerine Hâfız Seyyid tarafından yapılmış şerhin haşiyesidir. Eser Arapça olup **kavluhu** usulüyle yazılmıştır.

1.2.6.2. Kifâyetü’l-Müntehî fî Şerhi Kifâyetü’l-Mübtedî

İsminden de anlaşılacağı üzere eser, İmam Birgivi’nin **Kifayetü’l-Mübtedi** isimli sarf ilmiyle ilgili eserinin bir şerhidir. **Kifayetü’l-Mübtedi** üzerine yazılmış diğer şerhleri yeterli bulmayarak kaleme aldığı kitap şerhlerin sonuncusu ve en kapsamlısıdır.⁸⁷ O’nun Mecidiye nişanı ve gümüş madalya almasını sağlayan eserlerden birisidir aynı zamanda.

Eserin, İstanbul Matbaa-i Âmire’de 1312/1895 yılında basımı yapılmıştır. Eserin nüshaları; Byz. Devlet Kütüphanesi Veliyüddin Efendi, Süleymâniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi, ve Süleymâniye Kütüphanesi Kasıdecizâde bölümlerinde mevcuttur. Eserin mahtut olan nüshasında, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi Bölümü, numara 4093’ de mevcuttur.

⁸⁶ Zorlu, **a.g.e.**, s.46.

⁸⁷ Oral, **a.g.e.**, s. 45.

1.2.6.3. Teshîlü'l-Lehceti ve's-Sarf fî Usûlü'l-Mükâlemetü'l-Arabiyye

Eser sarf ve nahiv olarak iki ana bâbdan oluşmaktadır. Ders olarak ayrılan her bölümde ilgili konular işlendikten sonra diyaloglardan oluşan bol bol alıştırma verilmış. Böylelikle konunun daha iyi anlaşılıp pekiştirilmesine imkan sağlamakla birlikte Arapça muhadeseye de istifade sunulmuş olunuyor.

Eserin, İstanbul'da 1316/1898-99 yılında Matbaa-i Âmire'de, 1325 yılında Şirket-i Mürettibiyye Matbaasın'da ve 1325/1907-8 yılında Tefeyyüz Kütüphanesi'nde basımları yapılmıştır. Eserin matbu nüshaları; İsam, Byz. Devlet Kütüphanesi Veliyüddin Efendi Bölümü, Edirne Selimiye ve Süleymâniye Kütüphanesi İzmirli İ. Hakkı Bölümü bölümlerinde mevcuttur.⁸⁸

⁸⁸ Alak, **a.g.m.**, s. 545.

1.3. HOCA VE TALEBELERİ

1.3.1. HOCALARI

1.3.1.1. Ermenekli Mehmet Aynî Efendi (ö.1900)

Anadolu Kazaskerliği görevinde bulunmuş ve ilmiye sınıfında Musila-i Sahn pâyesine kadar yükselmiş, uzun yıllar Bâyezid dersiâmlığı görevi îfâ etmiş olup müellifimiz de 1287/1870 yılında İstanbul'a geldikten sonra onlarca yıl Mehmet Aynî Efendi'nin rahle-i tedrisinde bulunmuş ve kendisinden icazet almıştır.⁸⁹ Sonrasında ruus imtihanında başarılı olup o da hocası Ermenekli Mehmet Aynî Efendi gibi Bâyezid Dersiâmlığı görevini yapmıştır. Mehmed Aynî Efendi ayrıca Huzur dersleri takriri görevini üstlenmiştir. 12 Receb 1318 (5 Ekim 1900) tarihinde vefat etmiştir.⁹⁰

Müellifimizin talebelerinden Yozgatlı Ömer Fevzi'ye verdiği icazesinde Mehmet Aynî Efendi'yi taltifteki ifadelerinden ve onu medh-ü senaya diğer hocalarına nazaran çok uzun bir yer ayırmasından O'nun, hayatındaki en önemli hocası olduğunu anlamaktayız.⁹¹

1.3.1.2. Ankaralı Abdullah Hulusi Efendi (t.y.)

Usûl-ü fıkıh, fıkıh ve Arap Dili Edebiyatı'nda vukufiyet sahibi bir âlimdi. Bunu Sırrı Efendi'nin icazetnâmelerindeki Abdullah Hulusi Efendi'ye dair “furû” ve usûl nehrinin menbâ, akıl ve nakil denizinin buluştuğu yer, hüneler ve faziletler zirvesi belağat denizlerine dalıcı...” ifadelerinden anlıyoruz.⁹²

1.3.1.3. Amasyalı Abdülkerim Efendi (ö.1886)

Müellif icazetnamelerde Abdülkerim Efendi hakkında “ilmin feyiz nurlarının doğuş yeri, insanlık kemâlâtları gözelerinin menbâ”ı ifadeleriyle bahsetmektedir.⁹³

⁸⁹ Albayrak, a.g.e., C.IV, s. 314.

⁹⁰ Oral, a.g.e, s.7; Albayrak, a.g.e., C.III, s. 39.

⁹¹ Süleyman Sırrı, **İcâzetnâme**, Süleymâniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Bölümü, numara: 2715, vr. 4-5.

⁹² Sırrı, a.y., vr. 5-6.

⁹³ Sırrı, a.y., vr. 4.

1.3.1.4. Çankırılı Hacı İbrahim Efendi (ö.1888)

İcâzet silsilelerinde ismi geçen Hacı İbrahim Efendi “ilim ve îkân kemâlâtını haiz izzet ve irfân zirvesine sahib...” ifadeleriyle anılmaktadır.⁹⁴

1.3.1.5. Boyabathı Deli Osman Efendi (ö.1942)

Sırrı Efendi, icâzet silsilesinde ismi geçen Boyabatlı Deli Osman Efendi’den “ilim ve tahkik ufuklarının merkezi, anlayış ve tetkik kutuplarının mihveri, temyiz ve tefrik yularlarının sahibi..” gibi ifadeler kullanıyor. Buradan Osman Efendi’nin mudakkîk bir alim olduğu kanaatine varıyoruz.⁹⁵

1.3.1.6. Çankırılı Kara Ali Efendi (t.y.)

Âriflerin hücceti zariflerin mümessili mebâni ve meâni denizlerinin yüzücüsü, emel ve meziyet nükteleri meyvelerinin ihsan edicisi ifadeleriyle icâzet nâmelerde taltîf olunan Ali Efendi’nin belâğat, fesahât ve mantık alanında vukûfiyet sahibi bir alim olduğu sonucu çıkarılıyor.⁹⁶

1.3.1.7. Ermenekli Hacı Mustafa Efendi (ö.1966)

Sırrı Efendi âli makamlara sahip, mudakkiklerin tecrübesinden istifade etmiş ve muhakkiklerin deryasına ermiş birisi olarak bahsettiği Hacı Mustafa Efendi’nin ilimde rusuh sahibi biri olduğuna kanaat getirebiliriz.⁹⁷

1.3.1.8. Ermenekli Hacı Abdurrahman Efendi (ö.1887)

Müellifin Ermenekli Mehmed Aynî Efendi’den sonra icâzetnâmelerinde en çok medh ve övgü ifadeleriyle tarif ettiği hocasıdır. Hacı Abdurrahman Efendi, O’nunla ilgili ifadelerinden dil, mantık, tefsir, kelam ilimlerinde kemal sahibi, ayrıca ilim ve hikmeti kendinde toplamış bir alim olduğunu ifade edebiliriz.⁹⁸

⁹⁴ Sırrı, a.y., vr. 4.

⁹⁵ Sırrı, a.y., vr. 4.

⁹⁶ Sırrı, a.y., vr. 4.

⁹⁷ Sırrı, a.y., vr. 3.

⁹⁸ Sırrı, a.y., vr. 3.

1.3.1.9. Ermenekli Ökkeş Efendizâde (t.y.)

İcâzetnâmelerden anladığımız üzere Ökkeş Efendizâde vehbî ilme sahib, Kur'ân hâfızı, ve zamanının önemli isimlerindendi.⁹⁹

1.3.1.10. Ermenekli Hüseyin Efendi (ö.1908)

Ermenekli Hüseyin Efendi de icazetnemelerde gördüğümüz üzere allâme, faziletli bir isimdir. Hakkındaki beyânatlar kısa olarak yer almaktadır.¹⁰⁰

1.3.2. TALEBELERİ

1.3.2.1. Ankaralı Hacı Hâfız Refî Efendi (t.y.)

Nisbesinde de ifade bulduğu üzere Ankara'da 1282/1866 yılında doğmuştur. İbtidâî eğitiminden sonra Kur'an hıfzını tamamladı. Sarı Hatip Medresesi'ni bitirdi. Sonrasında ilim tahsilini tekmîl için İstanbul'a gitti. Bâyezid dersi'âmlığındayken Süleyman Sırrı Efendi'den uzun yıllar ders okudu. 1313/1895 yılında icazet alıp bir yıl sonra kendisi de Bâyezid Dersiâmı payesine ulaştı. Medâris-i Âliye usul-i fıkıh muallimliği yaptı. Yine aynı kurumda müfettişlik görevine geldi ve bir müddet sonra istifa etti. Sahn-ı Seman Medresesi'nde tefsir müderrisliği yaptı. 1334/1915 yılından itibaren üç yıl kadar huzur derslerine katıldı. 1335/1915 yılında vefat etti.¹⁰¹

1.3.2.2. Hüseyin Hüsameddin Yaşar (ö.1939)

Amasyalı olan talebesi Hüseyin Hüsameddin 5 Kasım 1869'da dünyaya gelmiştir. Ailesi Amasya'nın köklü ailelerinden Abdîzâde ailesidir. 1879'da Amasya Balcı Mektebin'e başlayıp ilk yıllarında hafızlığını yapmıştır. 1883 yılında mekteb-i rüşdiye gitmiş dört yıl sonra mezun olmuştur. İlim yolculuğunu devam ettirmek niyetiyle İstanbul'a gelmiştir. Burada Tokadîzâde Hacı Ahmed Nurettin Efendi'yle başlayan İstanbul ilim hayatı Süleyman Sırrı Efendi'nin de içinde bulunduğu bir nice hocadan ders okumakla 10 yıl devam etmiştir. Bu öğrenimin sonunda 1899 yılında Tokadî-zâde Hacı Ahmed Nurettin Efendi'den icazet almıştır. Arapça, Farsça ve

⁹⁹ Sırrı, a.y., vr. 3.

¹⁰⁰ Sırrı, a.y., vr. 3.

¹⁰¹ Mustafa Özel, "Son Dönem Osmanlı Tefsir Tarihinden Bazı Portreler I". DEÜİFD, No:15, 2009, s.81; Oral, a.g.e., s.13-14.

Fransızca dillerini biliyor. Arapça Eski Kayıtlar Mütercimliği, Tarih-i Osmani Encümeni gibi bir çok görevlerde bulunmuştur. 10 Şubat 1939'da İstanbul Şişli'de vefat etmiştir.¹⁰²

1.3.2.3. Yozgatlı Seyyid Ömer Fevzi b. Mustafa (t.y.)

Sırrı Efendi'nin talebesi Ömer Fevzi'ye verdiği icazetnâme Milli Kütüphane'de 7048 numarada kayıtlıdır. Bu icazetnâmede Ömer Fevzi'ye usul ve furû'da, akli ve nakli ilimlerde, tefsir ve hadis ilimlerinde liyakat sahibi olduğu için kendisine icâzet verdiğini ifade etmiştir. İcazetin sonlarında da O'na ilim, taat ve ahlakla ilgili nasihatlerde bulunmuştur. İlmi nefsin ve Allah'ı bilmek niyetiyle taleb etmesini, ilimle beraber nafil ibadetlere de önem vermesi gerektiği de nasihatleri arasında önemli vurgulardandır.¹⁰³

1.3.2.4. Mustafa Remzi b. Muharrem el-Hüseynî (t.y.)

Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi Osman Huldi Öztürkler Bölümü 371 numarada bulunan icazetnâmede Sırrı Efendi talebesi Mustafa Remzi'ye icazeti “hidayet güneşlerinden bir güneş, iktîdâ aylarından bir ay, talebelerin müracaat makamı, akıl sahiplerinin sığınağı...” olması niyetiyle verdiğini ifade ediyor. O'ndan akli ve nakli ilimlerde ehliyet sahibi olarak bahsediyor. Sonrasında bir takım tavsiye ve nasihatlerde bulunup hamd ve salat-u selamla icazetnâme hitama eriyor.¹⁰⁴

1.3.2.5. Hüseyin Fehmî Efendi (t.y.)

Kendisi gibi Ermenekli olan Hüseyin Fehmi Efendi 16 Haziran 1278 doğumludur. Babası Bezzâz Ahmed Ağa'dır. O'na İslâmî İlimler ve ferâiz icâzetnâmesi vermiştir. 1318 yılında Ermenek'te 1325 yılında da Konya Ereğlisi'nde müderrislik görevleri yapmıştır.¹⁰⁵

¹⁰² Çimen, Feyzi, “Dîvânü Lügâti't-Türk Üzerine İlk Dizin: Dîvân Anahtarı ve Hüseyin Hüsameddin Yasar'ın İlmî Kişiliği”, **FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi**, 1 (2013), s. 137-138; Oral, **a.g.e.**, s.15.

¹⁰³ Oral, **a.g.e.**, s.14.

¹⁰⁴ Oral, **a.g.e.**, s.14.

¹⁰⁵ Albayrak, **a.g.e.**, C. II, s.110.

1.3.2.6. Eskişehirli Muhammed Râsih b. Abdullah Efendi (t.y.)

Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Bölümü 2715 numarada kayıtlı olan icâzetnâmede Süleyman Sırrı Efendi'nin talebesine iman, ilim ve amelle ilgili önemli nasihatlerde bulunduğu görülüyor.¹⁰⁶

¹⁰⁶ Oral, **a.g.e.**, s.14.

İKİNCİ BÖLÜM
HÜLÂSATÜ'L-MUHTÂREYN

2.1. MEKTEB-İ HUKUK VE HÜLÂSATÜ'L-MUHTÂREYN

Bu başlık altında biz, bir dönem Ermenekli Süleyman Sırrı Efendinin muallimlik yaptığı ve **Hülasatu'l-Muhtâreyn**'i okuttuğu Mekteb-i Hukuk'u kuruluş ve işleyişi bakımından anahatlarıyla tanıtmaya çalışacağız. Aynı zamanda eserinin girişinde "...vücuduyla müfthir ve mebâhî bulunduğumuz..."¹⁰⁷ ifadeleriyle taltifte bulunduğu Mekteb-i Hukuk'un, Süleyman Sırrı Efendi ve tezimizin konusu olan eseri Hülâsatü'l-Muhtâreyn'le ilgisini kurmaya çalışacağız.

2.1.1. Yeni Usûl Hukuk Mektebi Kurma Girişimleri

Tanzimat dönemi sonrası Osmanlı Devleti'nde dışta ve içteki birtakım zorunluluklardan dolayı askeri, idari ve hukuki alanlarda batı modeline göre değişim ihtiyacı baş gösterdi. Hukuk alanındaki değişimler; adli ve idari teşkilatlanmada değişimler, batının sistemlerine uygun değişimler, batıdan direk çevrilerek alınan kanunlar (resepsiyon) ya da Şer'i hukuk kaynaklarının batı formuna sokulması şeklinde kanunlaştırma (kodifikasyon) faaliyetleri olarak seyretti. Bu noktada ortaya çıkan en büyük ihtiyaç modern idari yapıya vukufiyet sahibi, yargılama usulleri ve yeni kanunları bilen adli memurların ve hukukçuların yetiştirildiği bir hukuk mektebiydi.¹⁰⁸

1869 yılı Maarif-i Umumiye Nizamnâmesi modern eğitimin tesisi anlamında önemli bir gelişmedir. Bu nizamnâme zorunlu ilköğretim, Müslüman ve gayr-i müslim tebânın bir arada eğitim alabilmesi, eğitimin ilk orta ve yüksek eğitim olarak planlanması gibi önemli esaslar getirmiştir. Nizamnâmede Fransız eğitim yapısı model alınmış ve ona göre hedefler konulmuştur.¹⁰⁹ Bir Hukuk Mektebi'nin kurulması da bu hedefler arasındadır. Şimdi hakim, dava vekili (savcı) avukat ve adli personel yetiştirmek niyetiyle Mekteb-i Hukuktan önce yapılmış üç hukuk mektebi girişiminden kısaca bahsedeceğiz.

¹⁰⁷ Sırrı, **a.g.e.**, s.4.

¹⁰⁸ Ocakoğlu, **a.g.e.**, s.1-6.

¹⁰⁹ Parmaksız, **a.g.e.**, s. 13.

2.1.1.1. Muallimnâme-i Nüvvâb

1854 yılında medrese eğitiminin modern bir hali olarak kâdı yetiştirmek amacıyla Muallimnâme-i Nüvvâb kuruldu. Fıkıh usulü ve fıkıh derslerinin ağırlıkta olduğu bu okulda batı modern hukuku ile ilgili dersler de vardı. 1909'da ismi Medresetü'l-Kuzat olarak değişmiş ve 1924 yılına kadar eğitim hayatını sürdürmüştür. Şer'i mahkemelere donanımlı hakim yetiştirmek için kurulsa da mezunları Nizamiye Mahkemeleri'nde de görev almışlardır.¹¹⁰

2.1.1.2. Kavânîn ve Nizâmât Dershanesi

1870 yılında Divan-ı Ahkâm-ı Adliye Nezareti'nde bünyesinde çalışan adli memur ve hakimlerine yeni kanunlar ve usullerle ilgili eğitim vermek üzere Kavânîn ve Nizâmât Dershane'si açılmıştır. Adliye memurları için zorunlu olan bu eğitim diğer memurlar içinse yeni kanunlara aşinalık oluşturma düşüncesiyle lüzumlu görülmüştür. Hem Divan-ı Ahkam-ı Adliye bünyesinde böyle bir mektebin kurulması hem de orada Fransız kanunnâmesi okutulmasını talep eden kişi Fransız elçisi Boure'dir. Fakat yapılan tartışmaların neticesi olarak dershane Fransız Medeni Kanunu değil Mecelle okutuldu.¹¹¹

Eğitim süresi bir yıllık olarak planlanmış dershane haftada üç gün ikişer saat ders konulmuştur. Devamsızlık konusu sıkı tutulmuş üç derse mazeretsiz gelmeyen talebenin sene sonu sınavına girme hakkı elinden alınmıştır. Her yılın sonunda bir jüri tarafından kitâbet ve kanun bilgisini ölçüldüğü bir sınav yapıldı. Sınavda her ikisinden geçene ruûs, sadece birinin sınavını verene şehâdetnâme verilmiş, her ikisinde de yeterli düzeyde olmayan kişi başarısız kabul edilmiştir. Ruûs ve şahadetnamelere göre memuriyetteki terfi durumları belirlenmiştir.¹¹²

Hedeflenen başarının yakalanmaması üzerine 1873'te dershane birtakım düzenlemeler yapılarak eğitim hayatına devam etti. Fakat özellikle mali yetersizlikler sebebiyle 1878 yılında kapatıldı.

¹¹⁰ Muallimnâme-i Nüvvâb hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Diren Çakılcı, "Bir Hukuk Mektebi: Medresetü'l-Kuzât," **Mediterranean Journal of Humanities**, No: 3, 2013, s.89-100.

¹¹¹ Yörük, **a.g.e.**, s.19.

¹¹² Yörük, **a.g.e.**, s.19-20.

2.1.1.3. Mekteb-i Sultânî Hukuk Mektebi

1868 yılında içeride yenilik yanlılarının talepleri dışarıda da Fransa'nın telkin ve baskılarıyla Fransız dili ve sistemiyle Mekteb-i Sultânî (Galatasaray Lisesi) isminde bir okul kurulmuştur. 1872 yılında bu mektep yer sıkıntısından dolayı Gülhane'ye taşındı. O sıralar Maârif Nâzırı olan **Ahmet Cevdet Paşa**'nın (ö.1895)¹¹³ talebi ile mektebin son sınıfında Mecelle, Hukuk-ı Mîlî, Roma Hukuku gibi hukuk alanıyla ilgili dersler okutulur oldu. 1874 yılında Saffet Paşa zikredilen derslerin mektep programına ağır olduğunu ifade ederek o derslerin verileceği bir üst kurumun Mekteb-i Sultânî bünyesinde kurulmasını emretti.¹¹⁴ Daha sonra Mekteb-i Sultânî'ye bağlı olarak Mekâtib-i Âliye i Sultânîye kuruldu. Bu kurum Turûk ve Meâdin, Edebiyat ve de Hukuk mekteplerinden meydana geliyordu. Mekteb-i Sultânîye Hukuk Mektebi 1874 yılındaki irade-i seniyye ile kurulup 1876 yılında da halka duyurulmuştur. Yine 1876 yılında mektebin işleyişi ile ilgili bir Nizamnâme yayınlanmıştır.¹¹⁵

Mektep dört yıllık olarak planlanmıştı. Kabul edilecek öğrenciler îdâdî ve sultânî mezunu seviyesinde ise sınavsız kayıt yaptırabiliyorlardı. Medrese veya diğer okullardan mezun ise giriş sınavını geçmek durumundalardı. Mektepte Müslüman ve gayrimüslimler beraber ders görebilecekdi. Eğitim ücretsiz olarak yapılacaktı. Temel kuruluş misyonu Nizamiye Mahkemeleri'ne ve adli kurumlara hem yerli hem de Batı menşeli kanunları ve kanun usullerini bilen eğitilmiş kişiler yetiştirmektir. Okuldan mezun olacak kişiler dört yılın sonunda ya doktora imtihanını verip her devlet dairesinde görev almaya ya da ona nisbeten daha kolay olan mezuniyet imtihanı verip avukat olmaya hak kazanırdı.¹¹⁶ Bazı tarihçiler bu okulu modern olarak teşkilatlanmış

¹¹³ Osmanlı son dönemi en önemli ilim ve devlet adamlarından Ahmet Cevdet Paşa hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Yusuf Halaçoğlu, Mehmet Âkif Aydın, "Cevdet Paşa," **DİA**, C.VII, s. 443-450; Osman Zümrüt, "Ahmet Cevdet Paşa ve Mecelle," Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **On Dokuz Mayıs Üniversitesi**, 1991

¹¹⁴ Ekmeleddin İhsanoğlu, **Darülfünûn Tarihçesine Giriş (II) Üçüncü Teşebbüs: Darülfünûn-ı Sultani**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1993, s.204-205.

¹¹⁵ M. Tevfik Özcan, "İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinin Kurumsallaşmasının Tarihçesi", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C.LXI, No:1-2,2003, s. 116.

¹¹⁶ Nuran Koyuncu, "Hukuk Mektebinin Doğuşu," **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. XVI, No:3, 2012, s. 171-173.

ve mezun vermiş ilk Hukuk Fakültesi olarak kabul ederler.¹¹⁷ Dört yıllık ders programında Avrupa kanunları, fıkıh ilmi, usulü fıkıh ve Osmanlı kanunlarıyla ilgili dersler okutuldu. Öğrenim dilinin Türkçe kitaplar hazırlanıncaya kadar Türkçe ve Fransızca, kitaplar hazırlandıktan sonra Türkçe olması kabul edildi. Ayrıca ders kitaplarını hazırlama niyetiyle bir Tercüme Bürosu kuruldu.¹¹⁸

Mektebin öğrenci dağılımında gayr-i müslim talebelerin Müslüman talebelere nazaran çok fazla mevcuda sahip olması ve bu durumun Osmanlı'nın bütünlüğü için tehlike arz etmesi, ayrıca maliye anlamda Mektebi yürütecek önemli bir sistemin geliştirilememesi gibi sebeplerle 1877 yılını kapalı geçirmiş bir yıl sonra tekrar öğrenime devam etmiştir. Fakat yine bu sebeplerden 1882 yılında lağv olunup Mekteb-i Hukuk'a ilhâk edilmiştir.¹¹⁹

2.1.2. Mekteb-i Hukukun Kuruluş ve İşleyişi

Daha önceki uygulamalarda beklenen başarı ve devamlılığın sağlanamaması üzerine sistematığı oturmuş ve istikrarlı olan bir Hukuk Mektebi için arayışlar sürüyordu. Ahmet Cevdet Paşa Divan-ı Ahkam-ı Adliyenin açılışında şimdiye kadar çokça ihtiyaç duyulan hukuk Mektebi'ne duyulan zaruretin, -yüksek yargı kabul edilebilecek- Şurâyı Devlet ve Divanı Âhkâm-ı Adliye'nin tesisi ile daha da arttığını ifade ediyor.¹²⁰ Bu meyanda olarak 1878 yılında yüksek okul derecesinde adliye nezaretine bağlı bir Hukuk Mektebi kurulması yönünde irade ve nizamname yayınlanmıştır. Nizamnâmede kurulacak olan mektebin henüz yüksek öğrenim sistemi tesis edilmemiş olsa da ileride kurulması düşünülen Darülfünûn bünyesine katılacak bir okul olarak planlandığı ifade ediliyor. Bu nizamnâme padişaha da arz ediliyor. Padişah, talebelerin kefaletnâme ile kabulü, Fransızca dersinin konulması, umûma açık bir yer olmaması gibi değişikliklerde bulunarak nizamnâmeyi kabul ediyor.¹²¹ Ayrıca mektebinin açılışı için gerekli planlamaları ve çalışmaları yapsınlar diye mektebin 1. Müdürlüğü'ne Emin Efendi'yi 2. Müdürlüğü'ne de İstefan Efendi'yi tayin etmiştir. 17

¹¹⁷ Özcan, **a.g.m.**, s. 117.

¹¹⁸ İhsanoğlu, **a.g.e.**, s. 228.

¹¹⁹ Yörük, **a.g.e.**, s. 41.

¹²⁰ Özcan, **a.g.m.**, s. 121.

¹²¹ Yörük, **a.g.e.**, s. 33-34.

Haziran 1880 Perşembe günü devlet büyüklerinin de katıldığı bir merasimle Mektebi hukuk açılmıştır. Yapılan giriş imtihanında 85 kişi asıl öğrenci olarak seçilmiş birçok kişi de dinleyici (sâmi') olarak kabul edilmiştir. Mekteb-i Hukuk'un ilk dersine Adliye Nâzırı Cevdet Paşa girdi. Bu derste ilmi hukukun önemi, medeniyet ve sanayide ilerlemenin lüzumu gibi konulardan bahsetmiştir.¹²² Aynı yıl padişah mektebi himayesine almış ve ismi de Mekteb-i Hukuk-u Şahane olarak değişmiştir. Bundan bir yıl sonra Mekteb-i Sultani Hukuk Mektebi de padişahın himayesine girmiştir.

Mekteb-i Hukuk Adliye Nezareti'nin bahçesindeki bir binada kurulmuş ve ilk yıllar adliye nezaretine bağlı bir kurum olarak kalmıştır. Mali giderlerini Adliye Nezareti karşılayacak, ihtiyaç duyulduğunda da devlet bütçesinden tahsisatlar ayrılacaktı.¹²³ Eğitim ücretsiz olduğu okul, Osmanlıcılık fikrine uygun olarak Müslüman Gayr-ı Müslim bütün tebaya açıktı.¹²⁴ Mektebe Sultani, îdâdi ve Mekteb-i Mülkiye mezunları sınavsız olarak girme imkanına sahipti. Eğitim üç yıl olarak planlanmıştı. Üç yılın sonunda tüm derslerden bitiriş imtihanı yapıyordu. İmtihanın vermeden her öğrenciden günümüzdeki bitirme tezleri gibi "layiha" vermeleri bekleniyordu. Layihasını verip bitiriş imtihanından başarılı olanlar Nizamiye Mahkemelerinde staj yerine geçen bir yıl süreyle a'za mülâzımlığını yapıp, alt mahkemelerden birinde üye olarak göreve başlıyordu. Layiha veremeyenler ise dilerseler mümeyyiz sıfatıyla Nizamiye mahkemelerinde çalışabileceklerdi. Devamsızlık ve disiplin konuları gayet ciddiye alınıyordu.¹²⁵ Mekteb-i Hukuk Maârif Nezareti'ne bağlanana kadar muallimlerin tayini, maaşları vb. yönetsel kararlar Adliye Nezareti tarafından alınıyordu. Adliye Nezareti'nden alınıp Maârif Nezaretine bağlanması da iki dönem mezun verdikten sonra mali sebepler gerekçe gösterilerek 1886 yılında gerçekleşmiştir. Bütün mekteplerin Maarif Nezareti altında bulunması kaynakların daha iyi yönetilip zaptedilmesini sağlayacağı öngörüldü.¹²⁶ 1981 yılı Ekim ayında Mekteb-i Hukuk-i Sultani lağv edilerek kırk altı talebesi ile beraber Mektebi

¹²² Osman Ergin, **Türkiye Maarif Tarihi**, 4c., İstanbul, Eser Matbaası, C.III-IV, 1977, s. 1094.

¹²³ Özcan, **a.g.m.**, s.122.

¹²⁴ Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi**, 13.bs., Ankara, Pegem Akademi,2008, s. 237.

¹²⁵ Nuran Koyuncu, **a.g.m.**, s. 179; Ergin, **a.g.e.**, s. 1113-1114.

¹²⁶ Yörük, **a.g.e.**, s.48.

Hukuk'a katıldı. Bunun öne çıkan sebeplerinden bir tanesi mali olumsuzluklar bir diğeri de Mektebi Sultaniye hukuk mektebinde Fransız kanunları ve Fransız dilinin ağırlıkta olması Mekteb-i Hukukta ise Türkçe ve Mecellenin ağırlıkta olması zikredilebilir.¹²⁷

Mekteb-i Hukuk Nizamnamesinde idarede birinci müdür ikinci müdür ve zaruret durumuna göre mübaşir ya da mübaşirler olacağı kararlaştırılmıştı. Birinci müdürü tayin işini padişah, ikinci müdürü de adliye nezareti atlayacaktı. Müdürün görevi, mektebin gelir-gider yönetimini yapmak, kayıt işlemlerini gerçekleştirmek, öğrencilerin devam durumlarını kontrol etmek, düzen ve disiplini sağlamaktır.¹²⁸

Mekteb-i Hukuk'un birinci müdürü 1879- 1888 yılları arasında görev yapmış olan Emin Efendi'dir. Aslen Avrupalı olan Emin Efendi sonradan hidayet bulmuş bir isimdir. Avrupa'daki kurumlar, usul ve kanunnameleri hakkında bilgi sahibi azimli, çalışkan, ehil bir kimsedir. Daha önce tercüme odasında bulunmuş, Mekteb-i Mülkiye'de hocalık yapmış, İstinaf mahkemesi Hukuk Dairesi üyeliği görevini icra etmiştir. Onun bilgi ve tecrübeleri, ciddi ve ilkeli tutumları sayesinde Mektebi hukuk açılışını takip eden yıllarda belli bir gelişme ivmesi ve kalitesi yakalamıştır. Düzen ve disiplin anlayışı son derece keskin olan birisidir. Bunun olumlu yönleri çok olsa da zaman zaman muallimler ve talebelerin bundan rahatsız olduğu durumlarda olmuştur.¹²⁹ Yaklaşık 10 yıl süren başarılı yönetiminin ardından "O'nun aslında Hristiyan olduğu ve Hristiyan talebeleri kolladığı..." gibi söylentilerle basın yayın eliyle imajı sarsılarak görevden uzaklaştırılmasına sebebiyet verilmiştir. Halbuki asıl gerekçe onun atamalarda iltimas ve kayırmacılık konusunda tavizsiz tutumuydu¹³⁰

Emin Efendi'nin görevden alınmasından sonra yerine o sıralar Mekâtib-i Aliye müdürü olan Aziz Bey getirildi Bundan başka Meclisi Maarif Üyeliği ve Başkatipliği görevlerini de yerine getirmişti. Fakat Mekteb-i Hukuk Müdürlüğü'nde liyakat eksikliği görülerek 1891 yılında görevden alındı¹³¹

¹²⁷ Yörük, **a.g.e.**, s.42.

¹²⁸ Ergin, **a.g.m.**, s 1098.

¹²⁹ Özcan, **a.g.m.**, s. 124-125.

¹³⁰ Özcan, **a.g.m.**, s.125; Ergin, **a.g.m.**, s. 1098-1100.

¹³¹ Yörük, **a.g.e.**, s. 55.

Aziz Bey'in yerine de Maarif Nazırı Zühtü Paşa'nın talebi ile Müdür Yardımcısı Kazım Efendi atandı. Kendisi aynı zamanda ilmiye kökenli birisi olan Kazım Efendi, Hukuk Mektebi'nin de mezunlarından. Hem öğrenim hayatı hem de meslek hayatında onlarca yıl Mekteb-i Hukukla kuvvetli bir bağa sahip olmuştur. Kendisi hem bu baği sayesinde hem de vasıflı ve yapıcı karakteriyle düzen ve istikrar üzere başarılı bir yönetim ortaya koymuştur. Müdürlük görevini ifâ ettiği yıllarda Ticaret Mahkemesi Üyeliği görevini de yerine getirmiştir. İkinci Meşrutiyet'in ilanı olan 1908 yılında kendi isteği ile müdürlük görevinden istifa etmiştir.¹³²

2.1.3. Mekteb-i Hukukun Ders Programları ve Hülâsatü'l-Muhtâreyn

2.1.3.1. Mekteb-i Hukukun Ders Programlarına Anahatlarıyla Bir Bakış

Bu başlık altında kısaca Mekteb-i Hukukun açılıştaki ders programı yıllar içerisinde yapılan değişikliklerle ders içeriklerinin genel durumunu kısaca ifade edip Ermenekli Süleyman Sırrı Efendi'nin **Hülâsatü'l-Muhtâreyn**'i okuttuğu Kitabı'n-Nikah dersinin programlarda yer almasının seyrini ortaya koymaya çalışacağız.

Mekteb-i Hukuk okulu açılış yılında okutulan desler ve okutacak muallimler şöyleydi: Mecelle Cemiyeti Üyesi ve Evkaf Müfettişi Ömer Hilmi Efendi ve Cevdet Paşa, Mecelle; Mecelle Cemiyeti Üyesi ve İlâmât-i Şer'iyeye Mümeyyizi Abdüssettar Efendi, Arazi Kanunu; İsmail Beyefendi, Ceza hukuku; Temyiz Mahkemesi Baş savcısı Kostaki Antopulo Efendi, Ceza Muhakemeleri Usûlü; Nafia Naziri Hasan Fehmi Efendi, Ticaret Hukuku; Maarif Naziri Münif Paşa, Hukuka Giriş ve Hukuk Felsefesi, Maarif memurlarından Recai Efendi Fransızca dilbilgisi muallimliğine; Vakıf gazetesi baş muharriri Kemalpaşazâde Said Bey de Fransızca tercüme dersine girecekti.¹³³ Haftada 20 ders saati olarak kararlaştırılmış derslerin haftanın beş gününde, günde dört saat olarak verilmesi kararlaştırılmıştı. Cuma ve Pazar günleri de tatil günleriydi.¹³⁴

¹³² Yörük, **a.g.e.**, s.56-59.

¹³³ Özcan, **a.g.m.**, s.125-126, Mekteb-i Hukuk'un ilk üç yılını tamamladığındaki ders program için ayrıca bkz. Ergin, **a.g.e.**, s.1104-1105.

¹³⁴ Ergin, **a.g.m.**, s. 1114.

Programlar yıllara göre bazen kısmi ders değişiklikleri bazen de Hoca değişiklikleri olsa da bu minval üzere ilk mezunların verildiği 1883 yılına kadar devam etmiştir. İlk mezuniyetin sonrası 1884 yılı mekteb muhtemelen işleyişle ilgili birtakım düzenlemeler sebebiyle kapalı kalmıştır.¹³⁵ 1887 Mart ayında Mekteb-i Hukuk Müdürü Emin Efendi'nin mektebe gelen talebelerin giriş sadedindeki dersleri bir yılda öğrenip, yeterli seviyede hukuk öğrenimi görebilmeleri için mektebin dört yıla çıkarılmasını talep eder. Ayrıca ders furu'ı fıkıhın çeşitli bölümlerinin ders programlarında ağırlık bulmasını istemiş¹³⁶ ve talepler Maarif Nezareti tarafından kabul edilmiştir.¹³⁷

1991 yılına gelindiğinde ders programlarında ciddi bir değişiklik yapılmıştır. Bu değişikliklerle mektebin programı yüksek öğrenime daha da uygun hale getirildi. Ayrıca birincil derceden önemli görülmeyen bazı dersler çıkarılarak programda fıkıh ve hukuk derslerinin oranı daha da artırıldı.¹³⁸ Aynı zamanda ders programlarının değişiminde Sultan Abdulhamid dönemi; devlete sadakati temin etmek, dini ve ahlaki derslerin artırılması gibi temel eğitim politikasının da etkisinin olduğunu düşünmekteyiz.¹³⁹

2.1.3.2. Kitabu'n-Nikah Dersinin Programa Konulması ve Hülâsatü'l-Muhtâreyn

1894-1895 öğrenim yılı öncesi Mekteb-i Hukuk Müdüriyeti müfredata Kitabu'n-Nikah isimli bir ders konulmasını ve dersi kendisi de Mekteb-i Hukuk mezunlarından olan o sıralar Mali Hukuk Müşaviri Mahmud Esad Efendi'nin¹⁴⁰ okutmasını istediler. Mahmud Esad Efendi aynı yıl haftada bir ders saati olan Kitabu'n-Nikah dersini

¹³⁵ Yörük, **a.g.e.**, s.77. ve 292. Dipnot.

¹³⁶ Aslında Kabul gören bu talep ve seneler içerisinde fıkıh dair derslerin programda büyük oranda yer bulması Süleyman Sırrı Efendi'nin Hülâsatü'l-Muhtâreyn'i okuttuğu Kitabu'n-Nikah dersinin sonardan programda nasıl yer aldığını açıklamamıza yarayan verilerden bir tanesidir.

¹³⁷ Yörük, **a.g.e.**, s. 80-81.

¹³⁸ Bu değişiklik ile ilgili ayrıntılı bilgi ve yeni ders program tablosu için bkz. Yörük, **a.g.e.**, s. 83-85.

¹³⁹ Parmaksız, **a.g.m.**, s.27-28; Akyüz, **a.g.e.**, s. 253-260.

¹⁴⁰ Mahmud Esad efendiyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Erdoğan, "Seydişehir", **DİA**, C.XXXVII, s.25-27, Emre Altıntaş, "Mahmud Esad Seydişehir'nin FıkıhDüşüncesi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Marmara Üniversitesi**, 2010.

okutmaya başladı.¹⁴¹ Derste burada okuttuğu ders notlarından meydana getirdiği Kitabü'n-Nikah ve't-Talak isimli eserini takip etmiştir.¹⁴²

1898-1899 yılı başlarında mektebe gelen öğrenci sayısının çok fazla olması sebebiyle ek bir şube açılarak birinci sınıfın iki şube yapılması ve yeni atanacak hocaların maaşlarının düzenlenmesi kararlaştırıldı. 1899-1900 (1317-1318) eğitim yılında Süleyman Sırrı Efendi birinci sınıf ikinci şube Kitabü'n-Nikah muallimliğine getirildi ve telif ettiği eseri Hülâsatü'l-Muhtâreyn'i derste okuttu.¹⁴³ 1899-1900 yılı yeni şubenin açılmasıyla Mekteb-i hukuk ders programında yapılan değişiklikler: Hüseyin Hüsnü Efendi Arazi, Evkaf, Mi'yârü'l-Adale; Yanko Vitinos, Ticaret-i Bahriyye Kanunu; Nâzım Bey, Hukuk-ı Düvel; [Mehmed] Celâl Bey, Ticaret-i Berriyye Kanunu; Kâzım Bey, Usûl-i Muhakemât-ı Hukukiyye, İcra Kanunu, Tanzim-i İlamât-ı Hukukiyye; Mahmud Esad Efendi, Mecelle, Nikâh; Yorgaki [Melahrino] Efendi, Usûl-i Muhakemât-ı Cezaiyye; [Ahmed] Tevfik Bey, Hukuk-ı İdare; [Mehmed] Aziz Efendi, Ceza Kanunu, Süleyman Sırrı Efendi de Kitabü'n-Nikah dersi muallimliği yapacaktı.¹⁴⁴

Yukarıda verilen ders programı değişikliğinde görüleceği üzere Sırrı Efendi'den yaklaşık beş yıl önce Kitabü'n-Nikah dersi muallimliğine başlayan Mahmud Esad Efendi yeni değişiklikte Mecelle dersine de girmekle birlikte 1. sınıf ilk şubesinde Kitabü'n-Nikah dersine girmeye devam ediyor. Bu tarihten itibaren Süleyman Sırrı efendi **Hülâsatü'l-Muhtâreyn** isimli eserini Mekteb-i Hukukta uzun yıllar okutuyor. Dersin ileriki yıllarda üst sınıfların programına alındığını görüyoruz.¹⁴⁵

Süleyman Sırrı Efendi nikah ve talakla ilgili bir eser telif edip Mekteb-i Hukuk'ta Kitabü'n-Nikah muallimliği yapmasına ilişkin **Hülâsatü'l-Muhtâreyn**'in başında; "...şehrîyâr-ı tâcdâr ve şehinşâh-ı â'li-i tebâr efendimiz hazretlerinin muvaffâkiyât-ı nâmütenahileri himayesinden olarak iş bu vücûdüyle müftehâr ve mebâhî bulunduğumuz

¹⁴¹ Yörük, **a.g.e.**, s. 120 ve 483. Dipnot.

¹⁴² Altıntaş, **a.g.m.**, s. 24.

¹⁴³ Yörük, **a.g.e.**, s. 88-89.

¹⁴⁴ Ergin, **a.g.e.**, s. 1114. Ayrıca değişiklik ve sonrası ayrıntılı ders program tablosu için bkz. Yörük, **a.g.e.**, s. 89-90.

¹⁴⁵ Mehmed Cemil, "Mekteb-i Hukuk ve Programlarına Bir Nazar", **İlm-i Hukuk ve Mukayese-i Kavânin Mecmuası**, No:17, s. 339-347.

Mekteb-i Hukûk-u Şahane'nin ibtidâî teessüsünde mesâlih-i ibâdın bir veçhe matlûb-u â'li mihver-i emn ve selamet minvâl-i hak ve adalet üzere icrasıyla ihkâk-ı hak olunmaya medârı olan funûn-ı lâzime-i mürettebenin tertîb ve tedrisi sonrasında üss-i esas olan iş bu kânun-u izdivâcın izhar-ı çehre-i kemal ve tahassül edememesi nazarlara çarpacak bir noksân olmakla..." ifadelerini kurmakla insanlık için kıymeti pek mühim olan nikah'ın ölçülerinin istenilen seviyede öğretilmemesini bir eksiklik olarak gördüğünü belirtiyor ve önsözün devamında da bu eksikliği gidermek adına o zamanın Maarif Nezâretinin ve Hey'et İdaresinin gayretleriyle, Maârif Nâzırı Haşim Paşa'nın adımları ve desteğiyle Mekteb-i Hukuk'taki bu alandaki noksanı ikmal etmek üzere **Hülâsatü'l-Muhtâreyn**'i telif ettiğini ifade ediyor.¹⁴⁶

Kitabu'n-Nikah dersinin Mekteb-i Hukuk kuruluşundan on dört yıl sonra ders programına konulmasının gerekçesiyle ilgili şunları söyleyebiliriz. Birincisi daha önce ifade edildiği üzere Sultan II. Abdulhamid'in de politikası üzere yıllar içerisinde Mekteb-i Hukukun müfredatının giderek İslami bir karakter kazanması, bunun da bir gereği olarak öncelere nazaran daha fazla usul ve furu'-ı fıkıh derslerinin yer bulmasıdır.¹⁴⁷ İkincisi de her ne kadar o yıllar aile hukuku Şer'i mahkemelerin uhdesinde bulunsa da toplumun önemli bir yüksek eğitim kurumundan mezun olacak ve hukuki alanda önemli görevler tevdi' edilecek talebelerin nikah ve talak gibi toplumu ilgilendiren en temel konularda da vukufiyet kazanmaktan hâli olmamaları istenmiştir. Üçüncü olarak da **Mecelle-i Ahkam-ı Adliye** ile yapılan kanunlaştırma faaliyetlerinin içerisine alınamasa da, aile hukukunun kanunlaştırılması ve milli karakterini muhafaza ederek Nizamiye mahkemelerinde uygulanması eğilimi -1917 yılı Aile Hukuku Kararnamesi ile karşılığını bulacağı üzere - hem devlet idaresi hem de hukukçuların ortak tavırlarıydı. Ve bu hedefi sağlamak üzere ilk adımlar yeni hukuki ve idari sistemin temeli olan Mekteb-i Hukuk'ta Şer'i Aile Hukuku'muzu yeni bir formla vermek şeklinde tezâhür etmiştir.¹⁴⁸

¹⁴⁶ Sırrı, **a.g.e.**, s. 4-5.

¹⁴⁷ Genel olarak Sultan II. Abdulhamid döneminde mekteplerin programlarında İslami ilimlerin seneler içerisinde artırıldığıyla ilgili olarak bkz. Parmaksız, **a.g.m.**, s.28-34; ayrıca bkz. Yörük, **a.g.e.**, s. 80-81.

¹⁴⁸ Mehmet Akif Aydın, "Hukuk-u Âile Kararnâmesi", **DİA**, C.XVIII, s. 314.

2.2. HÜLÂSATÜ'L-MUHTÂREYN'İN DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu başlık altında biz, **Hülâsatü'l-Muhtâreyn**'i mukaddimesi, kaynakları, dipnot gösteriş biçimi, **Reddü'l- Muhtâr**'a benzer ve farklı yönleri, mahiyeti, metodu ve önemi, açısından değerlendirmelere tabi tutarak, eserin daha iyi tanınması ve anlaşılmasına katkı sunmaya çalışacağız.

2.2.1. Eserin Muakaddimesi (İfade-i Mahsusa)

Kitabın fihrist ve iç kapak sayfasından sonra, ikinci ve beşinci sayfaları arasında yaklaşık dört sayfalık olan bir bölümdür. Müellif, bu bölüme **İfade-i Mahsûsa** başlığını vermiştir. Bu bölüm tesbit edebildiğimiz kadarıyla diğer bölümlerden farklı olarak içerik ve ifadeleriyle tamamiyle Ermenekli Süleyman Sırrı Efendi'ye aittir. Bu husussiyetine binaen bu bölümün değerlendirmesini biraz uzunca yapmayı uygun gördük.

Mukaddime paragraflardan oluşmuş, hemen her paragrafta nikah meselesinin ayrı bir yönü ele alınmıştır. Yaklaşık üç sayfa nikahın önemi, lüzumu, hikmetleri, naklî aklî ve fitrî delilleri üzerinde durmuştur. Son bir sayfalık bölümünde ise nikahla ilgili böyle bir eseri yazmaya neden ihtiyaç duyduğunu ve yazımda etkisi olan talep ve adımları ifade etmiştir.¹⁴⁹

Müellif mukaddimeye; “Efendiler işbu tedris ve tederrüsü sadedinde bulunduğumuz emr-i nikah bil’umûm tekâlif-i Şer’iyyeyi ilmiyeden vücûh-u adîde ile mümtaz ve her ferde tahsil ve ta’limi lazım bir emr-i lazımı ahrazdır...” cümlesiyle başlıyor. Burada geçen **tedrisinde bulunmak** ifadesi Sırrı Efendi’nin eseri Mekteb-i Hukuk Kitâbu’n-Nikah Muallimliği görevindeyken kaleme aldığını ortaya koyuyor. Yine burada emr-i nikahın lüzumu için onun Şer’i ilimlerde birçok bakımdan seçkin bir yeri olduğu taltiflerini bir sonraki paragrafta onun iman gibi iki dünyada geçerli, her millet ve her şeriatın zaruri gördüğü vurgularıyla destekliyor.¹⁵⁰

Sırrı Efendi mukaddimesinde nikahın temel iki işlevinin olduğundan bahsediyor. Bunlardan birisi neslin devamlılığını ve çoğalmasını sağlaması bir diğeri de insanı ve

¹⁴⁹ Sırrı, **a.g.e.**, s. 2-5.

¹⁵⁰ Sırrı, **a.g.e.**, s. 2.

toplumu hem milletler hem de şeriatler nezdinde çirkin görülen haysiyetini alçaltıcı sefih işlerden korumasıdır.¹⁵¹

Müellif daha sonra nikahın önemi ve hikmetlerine değinmiştir. Nikahın en hayırlı şefaati olduğunu, rızık ve nimetlerin bereketine sebep olduğunu ifade edip ayet ve hadislerle delillendiriyor. Açlık korkusuyla nikahı terk etmenin Peygamber (sav)den tebberrî olduğu, Rıza-i ilâhiyi celbetme noktasında nikahlanıp ailesinin ihtiyaçlarını görmeyen nafil ibadetlerden daha hayırlı olduğu izahatlarında bulunuyor.¹⁵²

Sırrı Efendi yine mukaddimesinde nikahın hem naklin hem aklın hemde fitratın gereği bir zaruret olduğunu belirtiyor. İnsanlık tarihinden beri bütün peygamberlerin onu terğîb edip, ondan uzak durmaktan tahzîr ettiğini söylüyor. (وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلًا مِّن قَبْلِكَ) وَجَعَلْنَا لَهُمْ أَزْوَاجًا وَذُرِّيَّةً) ayetini zikredip, Allah Tealânın bu ayette Peygamberler hakkındaki nimetlerin başlarında nikahın fazileti ve şerefine işaret buyurduğuna değiniyor. Bu faslın sonuna doğru da Peygamber Efendimiz (sav)’in de nikaha teşvik ve onu terk etmekten tahzir beyanında hadislerden birkaçını zikrederek meselenin önemini ortaya koyuyor.¹⁵³

Müellif mukaddimenin önceki bölümlerde nikahla ilgili ifade ettiği açıklamaları hususileştirerek fıkıhın Kitâbu’n-Nikah bölümünün- dolayısıyla Mekteb-i Hukuk’taki aynı isimli dersinin- önemini temellendiriyor. Şöyle ki alemin eşsiz biçim ve nizamla bekasının insan nev’inin bekâsına, insanlığın bekasının bir usul-ü izdivâcın muhafazasına bunun da bir kânun-u izdivacın tanzimi ve layıkıyla uygulanmasına bağlı olduğunu söylüyor. Devamla Hz. Ademi’den beri aslı değişmez bu tabî-i kânundan hiçbir kavmin kendisini müstağni göremediğini ve bu kânunun fıkıh kitaplarında eşsiz bir yer tutan Kitâbun-Nikah bölümünde verildiğini ifade ediyor.¹⁵⁴

Mukaddime’nin son bölümünde “Şehriyâr- tâcdâr şehinşâh-ı â’li-i tebâr efendimiz” ifadeleriyle Sultan II. Abdulhamid’i methedip, Onun sayesinde kurulup, gelişmiş Mekteb-i Hukuk’tan duyduğu memnuniyeti ifade ediyor. Fakat bütün

¹⁵¹ Sırrı, a.g.e., s. 2.

¹⁵² Sırrı, a.g.e., s. 2.

¹⁵³ Sırrı, a.g.e., s. 3.

¹⁵⁴ Sırrı, a.g.e., s. 4.

kemâlatına rağmen bu mektebin, “üssü’l-esas” olarak nitelendirdiği nikâh- o zamana kadar layık-ı veçhiyle vermekte noksan kaldığını da ekliyor. Kendisinin de bu noksanı ikmâl etmek için Maarif Nezâretinin, Heyet İdaresinin talep ve yönlendirmesiyle Maarif Nazırı Haşim Paşa’nın güvence ve adımlarına böyle bir eseri telif ettiğini belirtiyor.¹⁵⁵

2.2.2. Eserin Kaynakları

Müellifin, eserin yazımındayer yer seçmelerde bulunma yer yer kendi ifadeleriyle özetleme ve yer yer birebir tercüme yoluyla kendisinden ifade ettiği ve esas aldığı asıl kaynaklar **Haskefi**’nin (ö. 1088/1677) **Dürri’l-Muhtar**’ı ve bu eser üzerine **İbnÂbidin**’in (ö. 1252/1836) haşiyesi olan **Reddü’l-Muhtar**’ıdır. Eserin iç kapağında metindeki atıfların İbn Âbidin’in şirket basması olan eserine yapıldığı belirtiliyor.¹⁵⁶ Biz bu kaynaklardan hangi usüllerle istifadede bulunduğunu ileriki başlıklarda ele alacağımız için burada fazla ayrıntıya girmekten kaçınıyoruz. Fakat eserimizin esas aldığı ana kaynak olması itibariyle **Reddü’l-Muhtar**’ı ve üzerine haşiyeler olarak yazıldığı **Dürri’l-Muhtar**’ı ana hatlarıyla tanıtmakta fayda görüyoruz.

Tam adı **Reddü’l-Muhtar ale’d-Dürri’l-Muhtar** olan eser, **Timurtâşi**’nin (ö.1004/1596) **Tenvîrü’l-Ebsâr** isimli eserine Haskefi’nin yaptığı **Dürri’l-Muhtar** isimli şerhi üzerine İbn Abidin’in yazdığı haşiyedir. Öncelikle Timurtâşi ve eseri hakkında kısaca bilgi verip sonra **Dürri’l-Muhtar** ve **Reddü’l-Muhtar**’a dair biraz daha geniş bahsetmeye çalışacağız.

Tenvîrü’l-Ebsâr; Müellifinin asıl adı Muhammed b. Abdullah olup doğum yeri olan Gazze’ye bağlı Timurtaş köyüne nisbetle Timurtâşi olarak anılmıştır. İlk öğrenimini Gazze’de tamamlayan Timurtâşi daha sonra Mısır’a rihle yaptı. Orada **İbn Nüceym** (ö. 970/1563) ve Kahire Kâdısı **Kınalızâde Ali Efendi** (ö. 979/1572) gibi meşhur alimlerden ilim tedris ettikten sonra tekrar memleketi Gazze’ye dönerek orada ilimle iştigalini sürdürdü. Toplumun fetva ihtiyacını karşılamakla da uğraştı. Bunun yanında tedris görevinde de bulunarak çok sayıda ilim talebesi yetiştirmiştir.¹⁵⁷ Onun

¹⁵⁵ Sırrı, **a.g.e.**, s. 4-5.

¹⁵⁶ Biz o baskıyı tesbit etmiş durumdayız. Bkz. Muhammed Emin b. Ömer b. Abdülaziz ed-Dimaşki İbn Abidin, **Haşiyetü Reddü’l-Muhtar ale’d-Dürri’l-Muhtar**, İstanbul, Matbaa-iAmire, C.II, 1888.

¹⁵⁷ Ahmet Özel, “TİMURTAŞI, Muhammed b. Abdullah,” **DİA**, C. XLI, s. 188-189.

güzel yüzlü, hafızası çok kuvvetli, mütaalası geniş ve zamanının en büyüğü olduğu kaynaklarda aktarılır. Fıkha dair birçok faydalı eserleri bulunan müellifin en önemli eseri, son derece muhkem, meseleleri derinlikli olarak inceleyip önemli tesbitlerde bulunduğu gözleri nurlandıran anlamında **Tenvîrû'l-Ebsâr** isimli eseridir. Eserinin şöhreti bütün İslam beldelerine yayılmış, çokça iltifata mazhar olmuştur. Üzerine başta kendisi olmak üzere çokça şerh yapılmıştır. Bunlardan en meşhur ve önemlisi ise Haskefi'nin **Dürrü'l-Muhtar**'ıdır.¹⁵⁸

Dürrü'l-Muhtar; asıl adı Alâüddîn Muhammed b. Alî b. Muhammed olan Haskefi'nin **Tenvîrû'l-Ebsâr** üzerine yaptığı şerhidir. Aslen Hasan keyf'li olan müellif Şam'da doğmuştur. İlk ilmi tahsilini babasından almıştır. Sonra Şam'da ve başka beldelerde bulunan alimlerden ilim tahsilini tamamlamıştır. Hocaları arasında Hayreddin Remli (ö.1081/1671) ve Kuşâşî (ö.1071/1661) gibi önemli alimler de vardır.¹⁵⁹ Şam'da Benî Ümeyye camiinde imamlık yapmış daha sonra beş yıl Şam müftülüğü görevi yürütmüştür. En meşhur talebelerinden olan Muhibbi onun fetva konusunda çok dikkatli olduğunu ve hep sahih görüşler üzere fetva verdiğini aktarmıştır. O'nun fakih, muhaddis ve nahivci olduğu nakledilir. Kendisi ezber ve rivayeti çok olan, hatip, mübelliğ ve yazı üslubu güzel olan bir zâttı.¹⁶⁰ İslami ilimlerin birçok alanında telifat sahibidir. Özellikle fıkıh alanında birden fazla eseri bulunmaktadır. Bunların başında da **Dürrü'l-Muhtar** yer almaktadır. **Dürrü'l-Muhtar**, daha mufassal kitaplarda bile yer almayan birçok fıkhi meseleyi içinde barındırması, kendi dönemi öncesi önemli kaynaklarının çoğuna atıfta bulunması ve meselelerde sahih görüşlere yer vermesi dolayısıyla büyük ilgi görmüştür. Üzerine çok sayıda hâşiye yazılmıştır. Biz **Reddü'l- Muhtar**'da İbn Abidin'in çoğunlukla görüşlerine yer verdiği **Tahtavi**'nin (ö. 1231/1816) ve **İbrahim el-Halebi**'nin (ö. 956/1549) **Hâşiye'ale'd-Dürri'l-muhtâr** ve **Tuhfetü'l-Ahyar** isimli haşiyelerini burada zikretmiş olalım. İbn

¹⁵⁸ Muhammed Emin b. Ömer b. Abdülaziz ed-Dımaşki İbn Abidin, **Reddü'l-Muhtar ale'd-Dürri'l-Muhtar**, Çev. Ahmed Davudoğlu, İstanbul, Şamil Yayınevi, C.I, 1982., s.2.

¹⁵⁹ Ahmet Özel, "Haskefi", **DİA**, C. XVI, s. 387-388.

¹⁶⁰ İbn Abidin, **Reddü'l-Muhtar**, C.I, s.3.

Abidin haşiyesinin önsözünde **Dürrü'l-Muhtar**'ı "...Hanefî mezhebinde bir çığır..., fikrin eli böyle kumaş dokumamıştır" taltifleriyle takdim etmiştir.¹⁶¹

Reddü'l-Muhtâr; İbn Âbidin nisbesiyle ma'rûf, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşkî'nin Haskefî'nin **Dürrü'l-Muhtar**'ı üzerine yazdığı haşiyesidir. Zühdü ve âbidliğiyle meşhur beşinci dedesi Selahaddin'e nisbetle kendisine İbn Âbidin denmiştir. Şam'da doğmuş ve küçük yaşlarda Kur'an'ı ezberlemiştir. Çocukluğunun ilk yıllarında babasına ait ticarethanede ticaretle iştigal etse de kısa zaman sonra ilim yoluna girmiştir. Önce Muhammed Said el-Hamevi'den kıraat ilmini tedris etmiştir. Sarf, nahiv ilmini ve kendisi Şafî mezhebinden olduğu için Şafî fıknı da bu hocasından okumuştur. Daha sonra, en meşhur hocası olan Muhammed Şâkir es-Sâlimî el-Akkâd'dan mantık, kelam, hadis tefsir ilimlerinde ders okumuştur. Hocası sayesinde Hanefî mezhebini benimseyip, mezhebin temel metinlerini Akkad'dan okumuştur. Aynı zamanda hocasının nezaretinde diğer alimlerin de derslerinde hâzır bulunmuş ve onlardan da ilim tedris edip icazet almıştır. Kendisi de ilimde çok üst mertebelere ulaşmış Şeyhülislam Ârif Hikmet Bey, Âlûsi gibi önemli alimlere icazet vermiştir. Meydâni gibi önemli bir fıkıh alimi başta olmak üzere çok sayıda da talebe yetiştirmiştir. Tasavvufla da ilgisi olan İbn Âbidin Nakşibendî tarikatının Halidî koluna intisab etmiştir.¹⁶² Çok sayıda eseri ve önemli risaleleri bulunan müellifin en önemli ve meşhur eseri **Reddü'l-Muhtar**'dır. Müellif, eserinin önsözünde **Tenvîrü'l-Ebsâr** şerhi **Dürrü'l-Muhtar**'a dair, sahih kavilleri ihtiva etmesi, değindiği meseleler bakımından son derece zengin olması, görüşlerini birçok kaynağa dayandırması gibi özellikleriyle mezhepte bir çığır olduğunu ve insanlar arasında büyük şöhret bulduğunu ifade ediyor. Devamında bu eserin hacmi küçük ilmi çok olduğu için kısalıkta bilmece haline gelmiş olduğunu belirtiyor. Kendisinin yazdığı "hayrette kalanı Dürrü'l-Muhtara götüren" anlamına gelen **Reddü'l-Muhtar ale'd-Dürri'l-Muhtar** isimli haşiyesiyle isminde anlam bulduğu üzere Dürrü'l-Muhtâr'daki icazı açıklayıp insanların böyle kıymetli bir kaynaktan daha kolay bir şekilde istifadesini sağlamaktır.¹⁶³ **Reddü'l-Muhtâr** başlangıçtan müellifin zamanına kadar kaleme alınmış hemen bütün temel Hanefî

¹⁶¹ İbn Abidin, a.y., C.I, s.3.

¹⁶² Ahmet Özel, "İBN ÂBİDİN, Muhammed Emîn", **DİA**, C. XIX, s. 292-293.

¹⁶³ İbn Abidin, **Reddü'l-Muhtar**, C.I, s.3.

kaynaklarına dayanması, hükümlerin dayandığı delillerin gösterilmesi, mezhepteki zayıf, sahih ve mutemet görüşlere işaret edilmesi, daha önce açıklığa kavuşturulmamış bazı karmaşık meselelerin çözümlenmeye çalışılması ve önceki eserlerde görülen yanlışların düzeltilmesi gibi çok önemli hususiyetlere sahip bir eserdir. ¹⁶⁴

Hülâsatü'l-Muhtâreyn'in **Reddü'l-Muhtar**'dan başka kaynakları da vardır. Kitapta dört yerde dört diğer kaynağa da atıfta bulunulmuştur. İstisnai olarak belirtilen bu kaynakları kaynak verildiği yerle beraber aktaracağız. Eserin başlarında nikahın usul ve lügat alimleri indinde öne çıkan üç anlamından birincisi olan "...Vat'da hakikat olup karine-i mâniaya binaen sebebiyet alakasıyla mecazen akitte isti'mal olunur." Görüşünün delillerinden olarak serdedilen **Useyle hadisi** sayfa altında bir numaralı dipnotta açıklanarak, açıklamanın bitiminde kaynak olarak sayfa numarasıyla beraber Molla Hüsrev'in (ö. 885/1480) Hanefi fıkıh usulüne dair meşhûr eseri olan **Mir'ât**¹⁶⁵ kaynak olarak gösteriliyor.¹⁶⁶ Yine Esbâb-ı Hürmet-i Musâhar konusunda başlığın yanında; **İbnÂbidin 343, Mevkûfâtî 215** şeklinde kaynak belirtiyor. Buradan anlıyoruz ki o konuyla ilgili hem İbn Âbidin'in haşiyesinden, hem de farklı kaynakların ikincisi olan Midillili Mehmed Efendi'nin(ö.1065/1654) Mülteka'nın önemli tercümelerinden biri olan **Mevkûfâtî** isimli eserden istifade etmiştir.¹⁶⁷ Diğer kaynaklardan bir sonraki zikredilen yer iddet konu başlığı altında çocuğun nesebinin sübutu bakımından firaş kısımlarının anlatıldığı yerdir. Müellif nev bakımından; zayıf, mutavassıt, kavi ve akvâ olmak üzere dört firaşın bulunduğunu belirtip, birer cümleyle açıkladıktan sonra meseleyle ilgili hem İbn Âbidin'in haşiyesini hem de **Dâmâd**'i¹⁶⁸ kaynak olarak gösteriyor.¹⁶⁹ Son olarak yine aynı konuda "...kable'd-duhûl talâkta iddet yoktur"

¹⁶⁴ Ahmet Özel," Fıkıh", **DİA**, C.XIII, s. 16.

¹⁶⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ferhat Koca, "Mir'âtü'l-Usûl," **DİA**, C.XXX, s.148.

¹⁶⁶ Sırrı, **a.g.e.**, s. 7.

¹⁶⁷ Sırrı, **a.e.**, s. 50.

¹⁶⁸ Mültekâ'nın en önemli şerhlerinden birisi, ayrıca Mecellenin hazırlanmasına kaynaklık teşkil etmiş önemli eserlerden birisidir.

¹⁶⁹ Sırrı, **a.e.**, s. 115.

kaidesini zikrettikten sonra paragrafın sonunda parantez içinde bu kaidenin aslı olan arapça ifadeyi verdikten sonra kaynak olarak **Mültekâ**'yı¹⁷⁰ belirtiyor.¹⁷¹

Hülâsatü'l-Muhtâreyn'in yukarıda ifade ettiğimiz kaynakların dışında çok sayıda farklı kaynak ismi de geçer. Ancak bu kaynaklarla ilgili bilmemiz gereken bir şey vardır. O da bu kaynaklar Süleyman Sırrı Efendi'nin kendisinin bir meseleyle ilgili doğrudan atıf yaptığı kaynaklar değildir. Onlar **Dürri'l-Muhtar**'da ve **Reddü'l-Muhtar**'da meselelerle ilgili izahatlarda, tartışmalarda -isimleri verilerek- farklı görüşlerin nakledildiği çok sayıda kaynaktan bazılarıdır. Bazen de kaynak ismi şeklinde olmasa da görüşün dayandırıldığı kişilerin isimler zikredilir. Müellif, **Reddü'l-Muhtar** ve **Dürri'l-Muhtar**'da geçen kaynakları ve isimleri bazen o kaynakların bulunduğu ilgili bölüme tercümeyle eserinde yer vermişse zikreder. Bazen de iki eser arasında görüş farklılığı varsa bu farklılığın dayanağı olan, eserlerin zikrettiği kaynağı kendisi de **Hülâsatü'l-Muhtâreyn**'de ifade eder. Biz birincil dereceden olmasalarda **Hülâsatü'l-Muhtâreyn**'de geçen bu tür kaynakların isimlerini saymak ve geçtikleri yerleri vermekle yetineceğiz.

Eserde yukarıda ifade edildiği şekliyle adı geçen kaynaklar: **Fetih** (s. 8,21), **Bahr** (s.17,21), **Kâdı Bedü'd-Dîn** (s. 17), **Zahire** (s. 19), **Ebus-Suud** (s. 23,94), **Cevhere** (s.53, 54, 55, 73, 113), **Mecma'** (s. 53), **Tashîh-i Kudûrî** (s.53), **Hâniye** (s. 55,73), **Bezâziye** (s. 59, 82), **İbn. Kemal** (s.63,82), **Fetavâ-i Hindiye** (s. 77), **Gunye** (s. 82), **Rahîmî** (s.94), **Fetavâ-i Ali Efendi** (s.94), **Kudûrî** (s.113) ve **Muînü'l-Müftî** (s.122)'dir.

2.2.3. Dipnot Gösterme Biçimi

Daha önce de ifade ettiğimiz üzere hem müellifin iç kapaktaki beyanından, hem de eserin mütealasıyla anlaşılacak önemli bir tesbit şudur ki eserin çoğu yerinde yazımında esas alınan **Reddü'l-Muhtar**'a atıfta bulunulmuştur. İstisna olarak da dört

¹⁷⁰ Mülteka'l-Ebhur, İbrâhim b. Muhammed el-Halebî'nin (ö. 956/1549) telif ettiği, temel mezhep metinlerinden oluşturulmuş, Osmanlı medreselerinde yaygın olarak okutulan, üzerine birçok şerh ve haşiyenin yazıldığı Hanefî fihhına dair eseridir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Şükrü Selim Has, "Mülteka'l-Ebhûr," **DİA**, C. XI, s. 549-552.

¹⁷¹ Sırrı, **a.g.e.**, s. 116.

kaynağın ismi zikredilmiştir. Dipnot gösterme biçimi olarak da çoğunlukla metin içi dipnot gösterimi benimsenmiştir. Metin içi dipnot, birçok yerde meselelerin anlatımı sonrası paragraf bitiminde **Reddü'l-Muhtar**'ın sayfa numarası verilerek yapılmıştır. Bazen de yine paragraf sonunda ama numarayla beraber İbn Âbidin ifadesinin de yer aldığı dipnotlar da bulunmaktadır.¹⁷² Bunların dışında da bazı yerlerde yine metne dahil olarak fakat başlıkların yanına sayfa numarasını yazma şeklinde dipnot gösterilmiştir.¹⁷³

Metin içi dipnot gösterilmenin dışında metinde on yerde de sayfa altı dipnot biçimi kullanılmıştır. Dipnot numaraları sıralı biçimde olmayarak her sayfa içinde “ı” rakamı kullanılmıştır.¹⁷⁴ Buralarda verilen dipnotlarda bazen izahata muhtaç olan bir konu açıklanmıştır.¹⁷⁵ Bazen metin içinde atıf yapıp numarası verilmiş meselenin arapça ibaresi verilmek için sayfa altı dipnot verilmiştir.¹⁷⁶ Bazen belli konular için kişiye aşinalık kazandıracak düzeyde uzun sayılabilecek anlatımları için sayfa altı dipnot biçimi kullanılmıştır.¹⁷⁷ Son olarak zaman zaman da bir meseleyle ilgili metin içinde diğer sayfalara işarette bulunmak biçiminde dipnot verilmiştir.¹⁷⁸

2.2.4. Eserin Reddü'l-Muhtar'dan Almadığı Bahisler

Ermenekli Süleyman Sırrı Efendi bab fasıl ve matlab bölümlerinden meydana gelen **Reddü'l-Muhtar**'ın -tasnifte farklılıklar olmakla beraber- bab başlığı altındaki ana konularının neredeyse tamamına kitabında yer vermiştir. Bunun yanında birtakım konuları da **Reddü'l-Muhtar**'da bulunmasına rağmen kitabına almamıştır. Biz tercihte bulunmadığı bu konuları takip edebilme imkanı sunabilmek için **Reddü'l-Muhtar**'ın nikah ve talak kitabının bab başlıklarını, **Hülâsatü'l-Muhtâreyn**'in de ana konularla ilgili genel başlıklarını yanyana tablo içinde vereceğiz. Tabloda hülâsatü'l-Muhtâreyn'in bir başlık hiyerarşisi bulunmamasına rağmen babları ana hatlarıyla karşılayabilecek genel başlıkları tercih edeceğiz. Tabloda **Reddü'l-Muhtar**'da altı

¹⁷² Sırrı, a.e., s. 12.

¹⁷³ Sırrı, a.e., s. 46-48.

¹⁷⁴ Sırrı, a.e., s. 7; 43; 54; 64; 70; 72; 99; 103; 107; 114.

¹⁷⁵ Sırrı, a.e., s. 7.

¹⁷⁶ Sırrı, a.e., s. 43.

¹⁷⁷ Sırrı, a.e., s. 70.

¹⁷⁸ Sırrı, a.e., s. 99; 103.

çizili olarak verilmiş bab başlıkları **Hülâsatü'l- Muhtâreyn**'de bulunmayan konulardır. Şimdi öncelikle ilgili tabloyu verip peşinden de tercih edilmeyen konularla ilgili görüşlerimize yer vereceğiz.

Reddü'l-Muhtar'ın Bab Başlıkları	Hülâsatü'l-Muhtâreyn'in Ana Başlıkları
Nikah	Nikah
Nikaha Ait Mesâil	Nikah
Veli	Velayet
Kefaet	Kefâet
Mehir	Esbâb-ı Tahrim
Nikâhu'r-Rakîk	Rada'
Nikâhu'l-Kâfir	Hülle
Kismet	Liân
Rada'	Zihâr
Talâk	Nikâh-ı Mut'a
Sarih	Mehir
Talak-ı Gayri'l-Medhûl Bihâ	Talâk
Kinâyât	Talâk-ı Sarîh ve Kinâye
Tefvîz-i Talâk	Talâk-ı Bâin

Ta'lik	Tefvîz-i Talâk
Emrbi'l-Yed	Ta'lik
Talâku'l-Merîz	Talâku'l-Merîz
Ric'at	Talâku'l-Fâr
Îlâ	İddet
Hülle	Firâş
Zihâr	Sinn-ü İyâs
Keffâret	Nesebin Sübutu
Liân	Hidâne
İnnîn ve Başkaları	Nafaka
Hidâd	Ahkâm-ı Ehl-i Zimmet

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere **Reddü'l-Muhtar**'da bulunan beş konuyu Ermenekli Süleyman Sırrı Efendi kendi kitabına almamıştır. Tabloda her ne kadar **Hülâsatü'l-Muhtareyn**'de de **Reddü'l-Muhtar**'da bulunmayan konu başlıklarının mevcudiyeti görülse de, bu konular **Reddü'l-Muhtar**'ın ya fasl ya da matlab alt bölümlerinde vardır. Sırrı Efendi'nin eserine almadığı konular; **Nikâhu'r-Rakik**, **Kâfirlerin Nikahı**, **Kismet**, **Kefâret** ve **Hidâd** konularıdır.

Nikâhu'r-Rakik kölelerin nikahı anlamına gelmektedir. Bu konu başlığı altında Reddü'l- Muhtar'da **azl** ve **çocuk düşürülmesi** gibi konular işlenmiştir. Fakat **Hülâsatü'l-Muhtâreyn**'de bu konu da ve alt bölümleri işlenmemiştir. Birden fazla kadınla evli olan kişilerin, eşleri arasında adaleti taksim etmeleri anlamına gelen **Kismet** konusu da Sırrı Efendi'nin kendi eserine almadığı konulardandır. Yine tercihte

bulunmadığı konulardan olan **Hidad** da yas tutma ve eşinin evinde iddet bekleme meselesini anlatan bab başlığıdır.

Müellif, kölelerle ilgili konuyu, Osmanlı'da kölelik sistemi kalkmış bulunduğundan eserine almamış olabilir. Kısm meselesine eserde yer verilmemesi ise dönemin aile hukukuyla ilgili tartışma konularından biri olan teaddüd-i zevcât konusuyla ilintili olması ve muhtemelen müellifin bu mesele hakkında sessiz kalmayı tercih etmesinden olabilir.¹⁷⁹ Kefâret konusuyla ilgili şöyle bir derğerlendime bulunabiliriz. Müellif bu konuya Reddû'l-Muhtar'da yer bulduğu gibi geniş bir yer ve müstakil bir başlık vermemiştir. Bu konuya hiç değinmemiş de değildir. Zihâr meselesini anlattığı dipnotta kefarete konusuna da kısaca değinmiştir.¹⁸⁰ Kafirlerin nikahı ve hidad konularının neden **Hülâsatü'l-Muhtareyn**'de yer almadığına dair bir kanaat ifade edememekteyiz.

2.2.5. Eserin Mahiyeti

Hülâsatü'l-Muhtâreyn çoğunlukla **Reddû'l-Muhtâr**'ın bir özeti, seçkilerde bulunulmuş bir tercümesi niteliğinde olduğundan, biz bu başlık altında içeriğinden bahsetmek yerine **Hülâsatü'l-Muhtâreyn**'i yazımında esas alınan **Reddû'l-Muhtar**'la ilgisini tesbit etmek niyetiyle karşılaştırmada bulunacağız. Böylelikle Ermenekli Süleyman Efendi'nin eserini hazırlarken **Reddû'l-Muhtar**'dan nasıl istifade ettiği, eserin **Reddû'l-Muhtar**'dan ayrılan özgün yanlarının bulunup bulunmadığı meseleleri ele alınmış olacaktır. Karşılaştırma biri nikah bahsinden biri de talak bahsinden seçilen iki konu özelinde yürülecektir. Bu konular; **kefâet** ve **talâk-ı tefviz** konularıdır. Ayrıca gerekli gördüğümüzde belli başlıklar altında eserlerle ilgili genel tesbitlerde de bulunacağız.

¹⁷⁹ Mehmet Akif Aydın, **Osmanlı Aile Hukuku**, 2.bs., İstanbul, Klasik Yayınları, s.165-175; Ahmet Yasin Küçüktiryaki", Osmanlı Devletinde Tanzimat Sonrası Aile Hukuku Alanındaki Gelişmeler ve Hukuk-u Aile Kararnamesi", Çorum, **Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.XII, No:26, 2014 s.183-187.

¹⁸⁰ Sırrı, **a.g.e.**, s. 70.

2.2.5.1. Eserin Başlıklandırma Bakımından Reddû'l-Muhtarla Karşılaştırılması

Reddû'l-muhtarın başlıklandırmasında **kitab** lafzı en üstte geliyor. Ve temelde de **nikah kitabı ve talak kitabı** olmak üzere ikiye ayrılıyor. Onu sırasıyla **bab, fasl ve matlab** lafızları takip ediyor. Nikah ve talâk kitablari yirmi dört bâb, beş fasl ve yüz altmış beş matlabtan meydana geliyor. **Hülâsatu'l-Muhtareyn**'in başlıklandırmasında da nikah ve talak kitablari şeklinde iki temel ayırım ve kitab lafzı kullanılıyor. Fakat eserin başlıklandırmasında **Reddû'l-Muhtâr**'da kullanılmış olan bâb, fasl ve matlap gibi ıstılahlar bulunmuyor. Bunun yerine **Reddû'l-Muhtâr**'ın bablarında bulunan konulardan hemem hemen tamamı bablardakine yakın başlıklardan ve konularla ilintili diğeri başlıklardan oluşuyor. Kitap, nikah bölümüyle ilgili doksan altı, talâk bölümüyle ilgili elli dört olmak üzere toplam yüz elli başlıktan oluşuyor.

Reddû'l-Muhtar'ın babları için seçilen konular klasik furu'-u fıkıh kitaplarının nikah ve talak bölümlerinin konu başlıklarıyla uyumludur. Fasl bölümlendirmesinin konularla mütenâsib ve yaygın kullanıldığını söyleyemeyiz. Zira **Nikah Kitabı** ana başlığının altında; muharremât faslı,¹⁸¹ **Tefvîz-i Talâk Bâbı** altında; **Meşiet Faslı**,¹⁸² ve **İddet Bâbı** altında da; **Hidâd Faslı**¹⁸³ ve **Nesebin Sübutu Faslı**¹⁸⁴ olmak üzere tüm kitap boyunca dört fasıl başlığı yer almıştır. Matlab başlıklandırması ise bâblar altındaki ana meseleleri takibi kolaylaştıracak, konu bütünlüğünü resmedecek şekilde değil, - matlab ıstılahının anlamına uygun- ehlinin bilmeyi talep edeceği tâli konuların seçilmesi yoluyla yapılmıştır. Seçilen matlab alt başlıklarının bâblar arası orantısallık ve de belli bir kıstasa uygun olarak isimlendirilme noktasında ciddi eksikleri göze çarpmaktadır. **Hülâsâtü'l-Muhtareyn** ise aslında esere değer katan özgün yanlarından biri olarak başlıklandırmada bir ana konu ve o ana konu etrafında ele alınan aşamalı olarak birbirini tamamlayan asli ve fer'i meselelerin düzenli bir şekilde isimlendirmesini yapmıştır. Böylelikle ilmi seviyesi nasıl olursa olsun bu başlıklandırma kişiye,

¹⁸¹ Muhammed Emin b. Ömer b. Abdülaziz ed-Dimaşki İbn Abidin, **Haşiyetü Reddû'l-Muhtar ale'd-Dürri'l-Muhtar**, İstanbul, Matbaa-i Amire, 1888, C.II, s.380.

¹⁸² İbn Abidin, **a.e.**, C.II, s. 668.

¹⁸³ İbn Abidin, **a.e.**, C.II, s. 848.

¹⁸⁴ İbn Abidin, **a.e.**, C.II, s. 857.

konuların bütünsel bir resmini verip, konulara temerküz noktasında önemli faydalar sunuyor. Bir iki misalle bu durumu izah edecek olursak; **Reddü'l-Muhtar**'ın nikah kitabı altında bâbu'l-velî kısmına kadar –elli iki sayfada- uzunca nikahla ilgili meselelerin anlatıldığı bölümde; **Mektupla Evlenme, Nikâhın Musahhal Sözlerle Akdi, Sahibinin Cariyesini Evlendirmesi** gibi sekiz kısmi matlab alt başlığı bulunmaktadır.¹⁸⁵ **Hülâsatü'l-Muhtâreyn**'de ise nikah bölümü velâyet bölümüne kadar otuz bir sayfalık bölümde – kitabın hacmi dikkate alındığında geniş bir sayfa aralığı diyebiliriz – ele alınıyor. Bu bölümde; **Nikahın Manayı Lügavisi ve Usûlîsi, Nikahın Fukahaya Göre Tarifi, Nikahın Sebebi Meşruası, Rüknu, Nikahın İcmâlen Şartları ve Hükümü** gibi bölümün bütün alt konularıyla ilgili sistemli yirmi sekiz konu başlığı bulunmaktadır.¹⁸⁶ Yine **Reddü'l-Muhtar**'ın 406 ve 435. Sayfaları arasında işlenen **Velî Bâbı'nda; Asabenin Küfuv Olmayan Bir Kadını Alması ve Nikahta Ayrılımlar** olmak üzere iki matlab bulunmaktadır.¹⁸⁷ Aynı konu **Hülâsatü'l-Muhtâreyn**'de ise sayfa 31'den 46'ya kadar işleniyor. Bu konu kitapta on dört düzenli başlıkla işlenmiştir.¹⁸⁸

Reddü'l-Muhtar'ın başlıklandırmada belirli bir sistematik gözetmediğini belirtmiştik. Buna karşın **Hülâsatü'l-Muhtâreyn**'in başlıklandırmada sistematik, bütünlüklü bir metodu takip ettiğini ifade etmeliyiz. Buna delil olarak **Esbâb-ı Tahrîm ve Mehîr** konularının bütün başlıklarını sırasıyla burada missal olarak vereceğiz.

Esbâb-ı Tahrîm¹⁸⁹:

Musâharetle Haram Olanlar
Esbâb-ı Hürmet-i Musâhara
İcâb-ı Hürmette Şehvete İtibar,
Hadd-i Şehvet, Sinnü'l-İştihâ
Hüküm-i İkrâr

¹⁸⁵ İbn Abidin, **a.e.**, C.II, s. 354-406.

¹⁸⁶ Sırrı, **Hülâsatü'l-Muhtâreyn**, s. 1.

¹⁸⁷ İbn Abidin, **Hâşiyetü Reddü'l-Muhtar**, C.II, s. 419-423.

¹⁸⁸ Sırrı, **a.g.e.**, s. 1-2.

¹⁸⁹ Sırrı, **a.g.e.**, s. 2.

Hürmet-i Rada'
Vakt-i Muayyen
İcâb Hükümünde Sütü Memeden Emmek Şart Değildir
Ta'yîn-i Galebe
Hükümü'l-İrdâ'
İrdâ'a Ta'yin
Hüküm-i Rada'
Rada'a Şehadet
İhtimal-i Zükûret
İhtilaf-ı Cinsiyet
Muvakkaten Haram Olanlar
Birinci Sınıf
İkinci Sınıf
Üçüncü Sınıf
Dördüncü Sınıf
Beşinci Sınıf
Altıncı Sınıf
Yedinci Sınıf
Mehir:¹⁹⁰
Mehre Müteallik Mesâil
Miktar-ı Mehir
Mehirde Hukuk
Mehrin Sukût ve Tansîfe İhtimali
Halvet-i Sahiha
Halvet-i Sahîhanın Hükümü
Tamam-ı Mehrin Teekküd-ü Vücûbu
Nısf-ı Müsemmanın Lüzumu
Müsemmayı Sır veya Mehirde Muvâza'a
İskât-ı Mehir
Mut'a

¹⁹⁰ Sırrı, a.g.e., s. 2-3.

Mehrin Hibe ve İbrâ ve İşkâtı
Mehr-i Misl
Tediye-i Mehrin Hükümü
Miktar-i Mehirden İhtilaf
İkâme-i Beyyine
İhtilaf-ı Mezkûrun Ba'de'l-Mevt Ahkâmı
Ahkâm-ı Cihâz

Konu tasnifi bakımından **Hülâsâtü'l-Muhtareyn**, kısmen **Reddü'l-Muhtar**'ın bâb başlıkları tasnifini benimsese de birçok yerde o tasnifin dışına çıkmıştır. Bununla ilgili misaller verecek olursak; **Reddü'l-Muhtar**'da Nikah Kitabının son konusu olarak işlenen **Rada' Bâbı**,¹⁹¹ **Hülâsâtü'l-Muhtareyn**'de **Kefâet** konusundan sonar **Hülle Liân**, **Mehir** vb. Konularından önce tasnifte yer bulmuştur.¹⁹² Yine Nikah kitabının başlarında üçüncü bâbda yer alan **Mehir** konusu¹⁹³, **Hülâsâtü'l-Muhtareyn**'in Nikah bölümünün son konusu olarak tasnif olunmuştur.¹⁹⁴ Son bir misal daha verecek olursak **Reddü'l-Muhtâr**'ın Talâk Kitabında sonlarına doğru yer alan **Îlâ, Hulle, Zihâr ve Liân** bâbları,¹⁹⁵ **Hülâsâtü'l-Muhtâreyn**'in Nikah bölümünde **Hülle, Liân 'Îlâ ve Zihâr** sıralamasıyla işlenmiştir.¹⁹⁶

2.2.5.2. Reddü'l-Muhtar'ın Dizgisine Birebir Bağlılık Göstermeyen Çoğunlukla Müellifin Kendi İfadeleriyle Kaleme Aldığı Bir Hülâsa

Hülâsâtü'l-Muhtâreyn bablar altındaki tâli sayılabilecek meseleleri ve izahları, meseleler üzerindeki tartışmaları dışarıda bırakıp konuları; basit, sistematik ve eserin çoğu bölümünde kendi ifadeleriyle hülâsa olarak işlemiştir. Bu, eserin kabul edilebilecek en özgün yanlarından birisidir. Ayrıca başlık tasnifinde olduğu gibi, bir

¹⁹¹ İbn Abidin, **HâşiyetüReddü'l-Muhtar**, C.II, s. 553.

¹⁹² Sırrı, **a.g.e.**, s. 2.

¹⁹³ İbn Abidin, **a.g.e.**, C. II, s.452.

¹⁹⁴ Sırrı, **a.g.e.**, s. 2-3.

¹⁹⁵ İbn Abidin, **a.g.e.**, C. II, s. 749-805.

¹⁹⁶ Sırrı, **a.g.e.**, s. 2.

başlık altında bulunan meseleleri sunuşunda da dizgisel olarak **Reddü'l-Muhtar**'dan ayrılıklar göstermiştir.

Metnin yukarıda izahında bulunduğumuz giriş (ifade-i mahsusa) bölümü hem içerik hem de ifadeler bakımından müellife aittir. Bunun yanında eserin genel özelliği esas aldığı kaynaklardan kendi sistematığı ve ifadeleriyle bir özeti olmasıdır. Biz kendi ifadelerini kullandığı açık olan yerlerden birkaç örnek sunmakla bu tesbitimizi temellendireceğiz.

Müellif, liânın hükmü bahsinde Peygamberimizin (sav) “lianda bulunan karı koca asla bir araya gelmezler” hadisini verip bunun, onların lian yaptıktan sonra, cima ve cimaya götüren fiillerde bulunmalarının hürmetine delalet ettiğini ifade ediyor. Akabinde liandan sonra aralarını tefrîkin hakim kararıyla olacağını ve hakim tefrik kararı verene kadar nikahlarının sahih olmakla îla, zihâr ve tevârûs gibi hükümlerin câri olacağını ifade ediyor. Bundan sonra da şu ifadelerle devam ediyor:

”İddet bahsinde **Dürri'l-Muhtar**'ın icmâlen ve İbn Âbidin'in mufasssalan beyanlarına göre erkek için iddet ve intizâr lazım gelen yirmi kadar mahalde esbâb-ı mâni'a zâile olana kadar muvakkaten nikah gayr-ı sahihtir.”¹⁹⁷

Bu bölüm açık olarak Sırrı Efendi'nin iddet bahsiyle ilgili **Reddü'l-Muhtar** ve **Dürri'l-Muhtar**'dan bir çıkarımını kendi ifadeleriyle ortaya koymaya örnek teşkil ediyor. Yine başka bir örneği aşağıda aktaracağımız şu bölüm üzerinden verebiliriz:

“Akideyn sırran bir miktar üzerine karar verip de hîn-i akitte başka miktar ilan ederlerse inde'l-İmameyn muteber olan ilan olunan miktardır. Ve Ebu Yusuf indinde sırran mukarrer olan miktardır. **Mülteka. Dürri'l-Muhtar**'da (المهر مهر السر و قيل العلانية) diyerek tereccüh müstefâd olur ise de İbn Âbidin meseleyi iki vechle tasvir ediyor. Hülâsâsı sırran bir miktar veya cins üzerine ve alâniyet ondan ziyade bir miktar veya cins üzerine akd olunursa âkideyn muvaza'ada müttefik olmadıkça aleni muteberdir. Meğer zevc ziyadenin sem'a olduğunu isbat ederse muteber olan mehir sıdır. **523**”¹⁹⁸

¹⁹⁷ Sırrı, a.e., s. 71.

¹⁹⁸ Sırrı, a.e., s. 78-79.

Burada da müellif mehir konusuyla ilgili müsemma-i sır bahsinde **Mültekâ**'dan İmameyn ve İmam Yusuf'un ihtilaflı görüşlerini ifade ettikten sonra **Dürri'l-Muhtâr**'ın İmam Yusuf'un görüşünü tercih ettiğini aktarıp en son meseleye dair yaklaşımını İbn Âbidin'in meseleyi izahını hülâsa ederek sunmuş oluyor. Burada Sırrı Efendi'nin meselelere dair kaynak ve görüş analizi yaptığının ve konuyu kendi ifadeleriyle hülâsâ ettiğinin çok açık örneklerden birini görüyoruz. Konuyla ilgili son örneği de mehirle ilgili aşağıda sunacağımız bölüm üzerinden verebiliriz:

“Mehir nikahın ne erkanından ne de şartlarındandır. Belki (وَأَحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَاءَ ذَلِكَ أَنْ تَبْتَغُوا) (بِأَمْوَالِكُمْ) ayet-i celilesi muktezası üzere mer'enin menâfi'-i bud'i bedelinde zevç üzerine vacip olarak mücerret akd veya vat' üzerine terettüb eden ahkam-ı nikah cümlesindendir. 452

Usul-i fıkıhta beyan olunduğu üzere -باموالك- kavlı-i şerifindeki -با- medlûlünde kat' ifade eden hâs kısmından ilsâka mevzu olmakla medhûlü bulunan mala yani mehre müteallık olan ibtiğâ yani nikahın katiyyen ilsak-ı mehrden sükut veya adem-i mehir şart kılınsa dahi nikah-ı sahîh ve şart-ı lağv olarak mehr-i misl lazım gelir. Zira 64. sahifede işaret olunduğu üzere milk-i yeminin gayrı dâr-ı İslamda vat' had veya mehrden hâli olamaz. **Dürri'l-Muhtâr**'ın beyanına göre yalnız iki meseleşü hükümden müstesnadır ki biri, bir sağır velisinin izni olmayarak bir mer'eyi tezevvüc edip de mezburenin rızasıyla duhulden sonra velisi nikah-ı mezkureyi reddetse sabâvetine binâen zevcine had lazım gelmediği gibi velisinin izni olmadıkça nikahının adem-i nüfuzunu bildiği halde nefsinin tezvice hakkının butlân-ı narâziye bulunduğundan zevce için de mehir lazım gelmez...”¹⁹⁹

Burada Süleyman Sırrı Efendi, mehrin vücubiyetine delalet eden ayeti verdikten sonra mehre ilişkin lafzın tahlilini usul-i fıkıh'ın lafız bahislerinden istifadeyle yapıyor ve mehr-i misille ilgili bir hükme ulaşıyor . Sonra metnin diğer bir sayfasında verdiği bi kaideyle o hükmü destekliyor. Ve devamında bu genel kaideye dair **Dürri'l-Muhtâr**' da geçen iki istisnai duruma da eserinde yer veriyor. Bu örnekte de müellifiin

¹⁹⁹Sırrı, a.e., s. 71.

kaynaklardan edindiği bilgi ve çıkarımlarını özgün bir üslup ve kendine ait ifadelerle konu başlıkları altında işlediğini görüyoruz.

Meselelerin farklı bir sıralamayla ele alınmasına kefâet bahsinde, nesebin Araplar'da hürriyet, İslamiyet vb. diğer kefâet şartlarının hem Arap hem de Arap olmayanlarda aranacağına dair mesele²⁰⁰ **Reddü'l-Muhtar**'da kefâet hakkının kadının hakkı olduğu dolayısıyla şartlar gerektirdiğinde muhayyerlikte velilerin bulunabileceği meselesinden²⁰¹ öncelerde geçtiği halde Sırrı Efendi kitabında bu meseleyi daha sonralarda işlemiş.²⁰² Talâk-ı Tefvîz bahsinde de, **Reddü'l-Muhtar**'da adamın eşine kendini boşa deyip tefviz-i talâk yapması durumunda hanımının kendisini iki ya da üç talâkla boşaması durumunda bir talâkın vâki olacağı meselesi,²⁰³ adamın karısına kendini seç demekle tefviz-i talâk yapması durumunda bundan dönme hakkı olmadığı meselesinden²⁰⁴ daha önce **Reddü'l-Muhtar**'da işlendiği halde **Hülâsatü'l-Muhtâreyn**'de bu meselenin daha sonraya alınmasını örnek olarak verebiliriz.²⁰⁵

Reddü'l-Muhtâr'daki bablar altındaki meseleleri ihtisâren aldığına örnek olarak kefâet konusunda ele alınan nelerde kefâet aranmaz meselesine²⁰⁶ **Hülâsatü'l-Muhtâreyn**'de değinilmemiştir. Bununla ilgili tefviz-i talâk konusunda da **emrin elindedir** lafzı yerine kâim olabilecek lafızlar²⁰⁷ zikrediliyor fakat bu mesele de **Hülâsatü'l-Muhtâreyn**'de ele alınmıyor. **Reddü'l-Muhtar**'da uzun uzadıya tahlil yapıp görüşler serdedilen, yer yer tartışmaların aktarıldığı konular **Hülâsatü'l-Muhtâreyn**'de kısaca anlatılıyor. Bu **Hülâsatü'l-Muhtâreyn**'in genel bir hususiyetidir. Fakat yine de birkaç örnek sunmak istiyoruz. Mesela tefviz-i talâk konusunda zevcin eğer istersen nefsinin boşa icabını zevce, nefsimi bain talakla boşadım ifadesiyle kabulde bulunsa bir talâkın vaki olacağı, ve eğer aynı icaba zevcenin kendimi seçtim ifadesiyle

²⁰⁰ İbn Abidin, **Hâşiyetü Reddü'l-Muhtar**, C.II, s. 436-437.

²⁰¹ İbn Abidin, **a.e.**, C.II, s. 439.

²⁰² Sırrı, **a.g.e.**, s. 47.

²⁰³ İbn Abidin, **a.g.e.**, C. II, s. 669.

²⁰⁴ İbn Abidin, **a.e.**, C.II, s. 670-671.

²⁰⁵ Sırrı, **a.g.e.**, s. 105-106.

²⁰⁶ İbn Abidin, **a.g.e.**, C.II, s. 445.

²⁰⁷ İbn Abidin, **a.e.**, C.II, s. 662.

kabulde bulunması durumunda hiçbir talâkın vaki olmadığı şeklinde öz olarak **Hülâsatü'l-Muhtâreyn**'de anlatılan mesele,²⁰⁸ **Reddü'l-Muhtâr**'da meseleyle ilgili izahatlar ve tartışmalara girilerek daha uzun uzadıya ele alınmıştır.²⁰⁹ Yine kefaet konusunda kefaetin arandığı özellikler bahsinde "...neseb Araplarda, hürriyet, İslamiyet gayrilerinde, diğerleri hem Arap hem de gayrilerinde aranır" şeklinde ifade edilen hüküm açıklama verilmeksizin ve gayr-i müdellel olarak serdedilmiştir.²¹⁰ Fakat aynı mesele **Reddü'l-Muhtâr**'da uzunca izah edilerek ve bir takım kavillerle müdellel olarak işlenmiştir.²¹¹

2.2.5.3. Bazen **Dürri'l-Muhtâr**'dan, Bazen **Redddü'l-Muhtâr**'dan Bazen de Aynı Yerde Her İkisinden Seçki ve Tercüme

Ermenekli Süleyman Efendi eserinde, kendi ifadeleriyle özetlemelerde bulunmanın yanında, bazen **Dürri'l-Muhtâr**'dan bazen de **Reddü'l-Muhtâr**'dan seçki ve birebir tercüme de yapmıştır. Bazı yerlerde de meseleyle ilgili olarak her iki kaynaktan seçtiği bölümleri tercüme olarak aynı yerde vermiştir.

Müellifin, **Dürri'l-Muhtâr**'dan kefaet bahsinde yaptığı seçki ve tercümesine örnek olarak, kefaetin neseb, İslam, hürriyet vb. hususlarda eşlerin birbirine denk veya kadının daha aşağı olabileceği meselesini²¹² anlattığı bölümü sunabiliriz.²¹³ Yine tefvîz konusunda **Dürri'l-Muhtâr**'ın metninden aldığı²¹⁴ bölüme örnek olarak da, bir kimsenin başka birisine karımı boşa hitabının tevkil olup meclisle mukayyed olmayacağı, ama aynı ifadelerin kendi eşine söylenmesi durumunda bunun temlik olmakla tefviz olacağı dolayısıyla cevabın meclisle mukayyetliğinin anlatıldığı meseleyi²¹⁵ zikredebiliriz.

²⁰⁸ Sırrı, a.g.e., s. 106.

²⁰⁹ İbnÂbidin, a.g.e., C.II, s. 668-669.

²¹⁰ Sırrı, a.g.e., s.47.

²¹¹ İbn Abidin, a.g.e., s. 438-439.

²¹² Sırrı, a.g.e., s. 47.

²¹³ İbn Abidin, a.g.e., C.II, s. 436.

²¹⁴ İbn Abidin, a.e., C.II, s. 654.

²¹⁵ Sırrı, a.g.e., s. 101.

Hülâsatü'l-Muhtâreyn'in kefaet konusunun başında ifade ettiği nikahta kefâetin arandığı altı özelliğin ifade edildiği beyitler²¹⁶ İbn Âbidin'in **Reddü'l-Muhtar**'ından tercüme yoluyla alınan kısma örnektir.²¹⁷ Tefvîz konusunda da, bir kimsenin bir adama eşi için kocasının ihtiyar hakkı verdiğini söylemesinin risalet demek olduğunu ve elçinin sadece nakledici olması gerektiği ve talaka yetkisi bulunmadığının anlatıldığı bölüm²¹⁸ **Reddü'l-Muhtar**'dan seçilerek birebir tercümeyle eserde zikredilmiştir.²¹⁹

Bunların yanında zaman zaman iki kaynaktan bulunduğu seçkileri tecüme ederek aynı meselede yan yana verdiği bölüme örnek olarak da **talâk-ı gayr** bahsindeki ilgili bölümü sunacağız:

“...Tevkil – risalet- tefviz olarak üç nev’ olup tevkil zevcesinin talakını başkasına emr ve ihaleyle ikâ ettirmektir ki Hidaye’den naklen İbn Âbidin’in beyanına göre tevkil ile tefviz beyinde fark;1) Tefvizde milk kendi reyî ile vekîl-i müvekkilin emriyle tasarruf eder. 2) Mâlik kendi nefesine âmil olup vekil müvekkiline âmildir. 3) Mâlik kendi meşiyetiyleâmil olup vekil bunu hilafınadır. Dürr-i Muhtar’ın Bahr’den naklen beyanına göre tefviz ile tevkil beyinde fark beş veçhile olup 1) Tefviz temlik olmakla zevc tefvizden rucu’ edemez tevkilden rucu’ eder. 2) Tefvizden azl edemez tevkilden azl eder. 3) Zevcin cününüyle tefviz batıl olmaz tevkil batıl olur. 4) Tefviz meclisle mukayyet olup tevkil mukayyet olmaz. 5) Tefviz akıl ile mukayyet olmayarak sabî ve mecnuna tefviz sahih olup tevkil sahih olmaz.”²²⁰

Yukarıda görüldüğü üzere Müellif talâk-ı gayrın üç nev’i olan tevkil, tefvîz ve risaleti zikrettikten sonra tevkille tefvîz arasındaki farkları önce Reddü'l-Muhtar, sonra da **Reddü'l-Muhtar**'ın sayfalarından tercüme yoluyla ifade etmiştir.

²¹⁶ Sırrı, a.e., s. 46.

²¹⁷ İbn Abidin, a.g.e., C.II, s. 437.

²¹⁸ Sırrı, a.g.e., s. 100-101.

²¹⁹ İbn Abidin, a.g.e., C.II, s. 653.

²²⁰ Sırrı, a.g.e., s. 100

2.2.5.4. Dürrü'l-Muhtâr'ın Metnindeki Görüşün Hilafına Reddü'l-Muhtar'daki Görüşü Tercih

Ermenekli Süleyman Sırrı Efendi, eserinde bazı yerlerde aynı meselede **Dürrü'l-Muhtar**'da geçen görüşü ve o görüşün hilafına olarak **Reddü'l-Muhtar**'da zikredilen görüşü serdederek **Reddü'l-Muhtar**'daki görüşü tercihte bulunmuştur. Buna misal olarak **Nikâh-ı Mün'akid Olmayan Suretler** bahsinden yaptığımız alıntıyı serdedebiliriz:

“Mahdar-ı şuhutta gayr-ı müteehhile bir kadına yâ arûsî diye nida olunup da mezbûre lebbeyk dese her ne kadar Dürr-ü Muhtar'da mezheb-i muhtar üzere nikah mün'akid olur denilmiş ise de Bahr ve Nehr ve Kâdı Bedü'd-Din'den naklen İbn Âbidin zâhir rivayetin hilafı olmakla savâb olanın adem-i in'ikâd olduğu tasrih olunmuştur.”²²¹

Burada bahsi geçen lafızla zevceye hitapta bulunulup onun da lebbeyk lafzıyla cevap vermesinin mün'akid bir nikahı gerçekleştirdiğine dair Hanefi mezhebinin genel görüşünü alan **Dürrü'l-Muhtar**'ın tercihi ifade edilmiştir. Ardından bir takım kaynaklara dayanarak bu genel görüşün hilafına olarak nikahın mün'akid olmayacağına dair görüşü zikredilmiştir. Netice olarak da Sırrı Efendi, bu konuda **Reddü'l-Muhtar**'ın görüşünü benimsediği ifadeleriyle ortaya koymuştur. Yine eserde **Dürrü'l-Muhtar**'a hilaf olarak **Reddü'l-Muhtar**'ın görüşünü tercih ettiği bölüme örnek olarak daha önce başka bir başlık altında farklı bir bağlamıyla değerlendirdiğimiz aynı bölümü sunabiliriz:

“Akideyn sırran bir miktar üzerine karar verip de hîn-i akitte başka miktar ilan ederlerse inde'l-İmameyn muteber olan ilan olunan miktardır. Ve Ebu Yusuf indinde sırran mukarrer olan miktardır. **Mülteka. Dürrü'l-Muhtar**'da (المهر مهر السر و قيل العلانية) diyerek tereccüh müstefâd olur ise de İbn Âbidin meseleyi iki vechle tasvir ediyor. Hülâsâsı sırran bir miktar veya cins üzerine ve alaniyet ondan ziyade bir miktar veya cins üzerine akd olunursa âkideyn muvaza'ada

²²¹ Sırrı, a.e., s. 16-17.

müttefik olmadıkça aleni muteberdir. Meğer zevc ziyadenin sem'a olduğunu isbat ederse muteber olan mehir sıdır. **523**"²²²

Süleyman Sırrı efendi görüldüğü üzere burada, mehir konusunun alt başlıklarından müsemma-i sır konusuyla ilgili **Dürrü'l-Muhtar**'ın görüşünü ve dayanağı olan kaynağı veriyor. Sonrasında **Reddü'l-Muhtar**'ın bu görüşün hilafına olan görüşü izah ediyor. Ve **Reddü'l-Muhtar**'ın görüşünü tercih ediyor.

2.2.5.5. Bazen Reddü'l-Muhtar'ın Hilafına Olarak Dürrü'l-Muhtar'da Bulunan Görüşü Tercih

Sırrı Efendi, İbn Âbidin'in **Dürrü'l-Muhtar**'ın metninde katılmadığı ve farklı görüşlerinin bulunduğu bazı bölümlerde **Dürrü'l-Muhtar**'ın ifadesini tercih etmiştir. Buna misal olarak kefâet bahsinde, **Dürrü'l-Muhtar**'ın metninde geçen; “Kefâetin itibara alınacağı yer akdın başıdır” ifadesine İbn Âbidin başka bir kaynaktan yaptığı delillendirmeye itirazda bulunuyor.²²³ Yalnız **Hülasatü'l-Muhtâreyn** metninde geçen ifadeyi tercih etmiş.²²⁴ Talâk-ı tefviz konusunda da, **Dürrü'l-Muhtâr**'da kocanın hanımına talak-ı tefviz konusunda muhayyerlik tanınmasına kadın ben kendimi aileme kattım diyerek cevap vermesi durumunda talâkın vuku bulmayacağı görüşü ifade ediliyor. İbn Âbidin haşiyesinde bu ifadenin kinaye sözlerinden olup bir kadının ben bânim demesi gibi olduğunu dolayısıyla bu ifadeyle talakın vâki olacağı şeklinde beyanatta bulunuyor. Ermenekli Süleyman Efendi ise eserine **Dürrü'l-Muhtâr**'daki ifadeyi alıyor.

2.2.5.6. Müellifin Kendi Görüşlerine Yer Vermesi

Müellif eserinde tartışmacı ve sübjektif olmayan bir dille, furu'-u fıkıh geleneğinin kendi zamanına yakın en mütekâmil eseri olan **Reddü'l-Muhtâr**'ın şahsında fıkıh geleneğini resmedip, Mekteb-i Hukuk'taki talebelerine nikah ve talak konularına vukufiyet kazandırmak gayesini güttüğü için kendi yorum ve izahlarına çok

²²² Sırrı, **a.e.**, s. 78-79.

²²³ İbn Abidin, **a.g.e.**, C.II, s. 443.

²²⁴ Sırrı, **a.g.e.**, s. 48.

fazla yer vermemiştir. Tesbit edebildiğimiz kadarıyla kitabın başında bulunan ifade-i Mahsusa isimli dört sayfalık bölümünün tamamı müellifin kendi görüş ve ifadeleriyle hazırlanmıştır. Bunun yanında kitabın değerlendirmesi bölümünde uzunca izah ettiğimiz üzere müellif çoğunlukla eserini, esas aldığı Dürri'l-Muhtar ve Reddû'l-Muhtar' dan hülâsa olarak yazmakla beraber, meseleleri kendi ifadeleriyle işlemiştir. Bundan başka kefâet ve tefviz-i talak konuları bağlamında istisnâi olarak kendi yorumunun geçtiği yerlerle ilgili birer örnek vereceğiz. Kefâet bahsinde, kefâet şartının erkekte aranacağı konusunu izahta Reddû'l-Muhtar'dan birtakım seçkiler aktardıktan sonra şerefli bir kadının fitratı itibariyle kendinden alt seviyede olan erkeklerle bir yatağı paylaşmaktan imtina' edeceğini, bu durumun ise nikahtan beklenen hüsn-ü imtizâc ve intizâm-ı muâşerete hâlel getireceği yorumuyla meseleye katkıda bulunuyor.²²⁵ Yine tefviz-i talâk konusunda da zevcin hürrede üçe cariyede de ikiye niyetle tefvizde bulunduğunda cevabın tefvizde asla muvâfakatının bulunmasından dolayı o talakların tamamının vâki olacağı meselesini²²⁶ kendi ifadeleriyle ele alıyor.

2.2.6. Metodu ve Önemi

Eser, metod olarak o dönemde daha çok mekteplerde okutulmak üzere kaleme alınan, fûru ve usule giriş mahiyetinde ve meseleleri sistematik ve basitleştirilmiş bir üslupla anlatan yeni tarz yazım metodunu takip eder. Nitekim o dönemde hem usûlde hem de fûru' alanında önceki dönemlerden farklılaşan yeni bir yazım metodu gelişmeye başlamıştı. İlk örneklerini Hudâri Bey'in(ö.1927) Usul-ü Fıkıh eseri ve Seyyid Bey'in(ö.1925) Usul-i Fıkıh Dersleri eseri örneklerinde gördüğümüz bu yeni yazım tarzı, meseleleri sistematik tarzda işlemesi, konuları tartışmalardan arındırarak basit bir şekilde sunması ve daha çok mektep müfredatına uygun olarak kaleme alınmasıyla önceki dönem usul ve fûru' yazımından biçimsel olarak farklılaşır.²²⁷ Kaleme aldığı diğer eserlerde de buna yakın bir metod takip eden²²⁸ Süleyman Sırrı Efendi Hülâsatü'l-Muhtâreyn'de de aynı metodu sürdürür. Eserine bu yazım tarzına uygun olarak nikah ve talak bahsine dair teorik bir girişle başlayan Sırrı Efendi, daha sonra nikah ve talak

²²⁵ Sırrı, a.e., s. 46.

²²⁶ Sırrı, a.e. s. 105.

²²⁷ Asım Cüneyd Köksal, İbrahim Kâfi Dönmez, "Usûl-ü Fıkıh", **DiA**, C.XLII, s. 206.

²²⁸ Mesela Medhal-i Fıkıh isimli eseri de bu metodla kaleme alınmıştır.

bahsini de temel aldığı İbn Abidin'in Reddū'l-Muhtar'ından farklı bir üslupta, sistematik bir tarzda ve özet bir biçimde konuları işler. Örneğin müellif, birçok yerde İbn Abidin'in sayfalarca şerhler ve açıklamalar getirdiği kısımları özet geçerek sadece müftabih görüşü vermekle yetiniyor ve yer yer İbn Abidin'de dağınık olan bilgileri bir araya getirerek sistematik bir tarzda anlatıyor.

Biz burada belirttiğimiz hususlara dair her iki eser arasında karşılaştırma babında bazı örnekler zikretmek istiyoruz. Müellifin, sistematik olarak ve de muhteva açısından asıl metinle farklılaştığı noktalara örnek olarak nikahın rüknü ve şartları bölümünü gösterebiliriz. Nikahın rüknü bahsinde İbn Abidin icab ve kabulün şartları, zamanı ve hangi sığayla yapılması gerektiğine dair bahisleri uzunca ve dağınık bir biçimde kaleme almışken, Süleyman Sırrı Efendi, eserinde bunlardan bazılarını yer vermeden özet geçiyor,²²⁹ bazı kısımları ise numaralandırarak sistematik bir üslupta anlatıyor.

Hülâsatü'l-Muhtareyn'deki Nikahın şartları bahsi ise eserin Reddū'l-Muhtar'dan sistematik bir biçimde farklılaştığı noktalardan birisine örnek teşkil eder. Şöyle ki, İbn Abidin'in eserinde nikahın şartları konusu belli bir sıralama ve sistematik yapıdan yoksunken, Süleyman Sırrı Efendi eserinde nikahın şartlarını numaralandırarak bir araya getirmiş ve on üç şart şeklinde peş peşe sıralamıştır.²³⁰

Eserin hususi yönlerinden birisi de, her ne kadar **Reddū'l-Muhtar** ve **Dürrü'l-Muhtar** esas alınarak yazılmış bir hülâsa metni olsa da müellifin neredeyse eserin tamamında kendi üslubu, tasnifi ve ifadeleriyle telifte bulunmuş olmasıdır. Bunu ilgili başlıklar altında ele aldığımız için burada tesbitimizi ifade etmeyi yeterli buluyoruz.

Hülâsatü'l-Muhtâreyn, hem kaleme alındığı dönemde önemli bir rol üstlenmiş, hem de günümüz için de kendisinden faydalınalacak birçok özelliklere sahip bir eserdir. Kaleme alındığı dönemde Mekteb-i Hukuk müfredatı açısından önemli bir boşluğu dolduran eser, aynı zamanda **Hukuk-i Aile Kararnamesi**'ne²³¹ giden süreçte Aile Hukuku'nun sistematik olarak ifade edilmesi yolunda ilk sivil girişimlerden biri olarak karşımıza çıkar. Kendi dönemindeki buna yönelik benzer bir girişim olan **Mahmud**

²²⁹ Sırrı, **a.g.e.**, s.10

²³⁰ Sırrı, **a.e.**, s.11.

²³¹ 1917 yılında yürürlüğe giren, aile hukukunu kanun maddeleri halinde işleyen, dört mezhepten de tercihleri çeren kanun metnidir. Bkz. Mehmet Akif Aydın, "Hukûk-ı Âile Kararnâmesi," **DiA**, C. XVIII, s. 314-318; Küçüktiryaki," **a.g.m.**, s. 177-201.

Esad Seydişehirî'nin (ö.1918)²³² **Kitâbun-Nikah ve't-Talâk** isimli eseriyle içerik, biçim ve üslup bakımından birçok benzerliklere sahip olan **Hülâsatü'l-Muhtâreyn**, konuları Hukuk kararnâmesi tarzında madde madde işleyen Mahmud Esad'ın adı geçen eserinden farklılaşır. Eserimiz madde madde anlatımı benimsemese de konuları işleyişi ve takip ettiği sistematik tarzıyla kanunnâme metinlerini andırır. Ayrıca Süleyman Sırrı Efendi'nin diğer birtakım eserlerini kaleme alış amacı olarak, Mecelle'de benimsenen metodu beğendiğini belirterek, o alandaki ihtiyaca katkı sunmak istediğini ifade etmesi de bizi bu çıkarıma yaklaştırıyor. Müellifimiz aile hukuku alanında da böyle bir boşluk görmüş olmalığı yeni bir üslupla böyle bir eseri kaleme almıştır.²³³

Eser, günümüz açısından da önemli özelliklere sahiptir. İlk olarak Mekteb-i Hukuk müfredatı için kaleme alınan eser, başarılı pedagojik üslubuylar ve İslam Aile Hukuku'nu derli toplu olarak sunan içeriğiyle günümüz ilgili eğitim kurumlarının müfredatına kaynaklık teşkil edecek niteliğe sahiptir. Eserin son derece düzenli ve sistematik fihristini ekler bölümünde paylaşacağız.

²³² Mahmud Esad Seydişehirî de Sırrı Efendi gibi medrese ve mektep eğitimini almış Dersiâmlık payesi bulunan son devrin büyük alim ve devlet adamlarındandır. Kendisi de Mekteb-i Hukuk'ta Kitâbun- Nikah ve sonraları Mecelle dersleri okutmuştur. Birçok önemli görevlerde bulunmuştur. Onlardan birisi de 1917 Hukuk-u Aile Kararnâmesi komisyonu başkanlığı görevidir. Mahmud Esad Efendi hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Erdoğan, "Seydişehirî", **DİA**, C.XXXVII., s. 25-25; Emre Altıntaş, " Mahmud Esad Seydişehirî'nin Fıkıh düşüncesi," Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Marmara Ünivesitesi**, 2010.

²³³ Süleyman Sırrı, **Îzâhu'l-Hidâye**, Dersaadet, 1330., s.1; Süleyman Sırrı, **Îzâhu'l-Eşbâh** (müellifnushası), t.y., s. 2.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
HÜLÂSATÜ'L-MUHTÂREYN'İN LATİNİZESİ

3. HÜLÂSATÜ'L-MUHTÂREYN'İN LATİNİZESİ

Bu bölümde Osmanlıca matbu' halde bulunan **Hülâsatü'l-Muhtâreyn**'in latinize metnini sunacağız. Latinize yaparken eserin ifadeleri ve üslubu muhafaza edilmiş olup, herhangi bir sadeleştirmeye gidilmemiştir. Eserin iç kapak sayfası olduğu haliyle sunulmuştur. Metinde, sıklıkla **Reddü'l-Muhtar**'ın, sayfa numaralarına işaret olan rakamlar, paragraf sonlarında bazen de paragraf içi cümle sonlarında verilmiş durumdaydı. Çalışmamızda bu yapılan atıflar ve işaret edilen sayfa numaralarının dipnot bölümünde verilmesi uygun görülmüştür. Eserin on ayrı yerinde sayfa altı dipnot metoduyla verilen dipnotlar, aynı şekilde sayfa altında verilmiştir. Fakat tezin diğer bölümlerindeki dipnot numaralandırmasıyla ayırtırmak için dipnotlar Roma rakamlarıyla verilmiştir. Müellifin metinde parantez içinde Arapça olarak yer verdiği ayet hadis ve fıkhi kaideler Arapça olarak parantez içinde aktarılmıştır. Ayet ve hadislerin tercümeleri ve kaynakları dipnotlarda gösterilmiştir. Osmanlıca olarak parantez içinde verilmiş fıkhi kaideleri biz de parantez içinde, yalnız latinize edilmiş surette aktardık. Yine bazı bölümlerde parantez içine de alınmayarak geçen, fakat aslî halleri konu için zorunluluk arz eden lafızlar da Arapça olarak aktarılmıştır. Bazı yerlerde meselelerin delili olarak serdedilmiş ayet ve hadislerin kaynakları tahric edilmiştir. Erkân-ı nikah bölümünde kavram tanımlamadan önce bahsi geçen kavramla cümle arasında kullanılan “_” işaretleri yerine “:” noktalama işareti kullanılmıştır. Bazı yerlerde de parantez içerisinde meseleler için delil teşkil eden bir metin olarak değil de ara cümleye karşılık gelecek bir üslupla ifadeler verilmiş. Biz böyle yerlerde “()” işaretini değil, ara cümle için kullanılan “-” yazım işaretini kullanmış bulunmaktayız. Eserin iç kapağında bulunan fihristi ekler bölümünde aslî suretinde sunulmuştur.

Hülasatü'l-Muhtâreyn

Eser

Kütüb-ü Diniyye ve Şer'îyye Tedkîk Hey'eti Reisi

Süleyman Sırrı

Başlıca mündericâtı; nikah, mehir, cihâz, talâk, fesih, mütâreke, hidâne, nafaka, iddet mesâilidir. Bahis hitamındaki rakamlar şirket basması olan İbn Âbidin'in sahifelerine işaretir.

Fetavâhâne-i celîliyenin tedkîk ve tasdîki ve maârif nezareti
celîliyesinin 28 teşrîn-i evvel sene 322 tarihli ve 2235 numaralı
ruhsatnamesiyle tab' olunmuştur.

Dersaadet

Mecmuât-ı İslamiye Matbaası 1324

İfâde-i Mahsûsa

Efendiler! İşbu tedris ve tederrüsü sadedinde bulunduğumuz emr-i nikâh, bi'l-umûm tekâlif-i şerîyye-i ameliyyeden vücûh-i adîde ile mümtâz ve her ferde tahsîl ve ta'limi lâyük bir emr-i lâzımü'l-ihrâzdır.

Zîrâ emr-i nikâh, emr-i celîl-i îmân gibi dünya ve ahirette cârî ve cemî'-i şerâyî' ve milel nazarında mültezem ve mer'î bir emr-i zarûrîdir.

Nikâh, câlib-i felâh ve sâlib-i sifâh olmakla ilm-i ezeli ilâhî de mukadder olan bekâ-yı âlemin vech-i ekmel ve tarîk-i eslem üzere husûlû ve efrâd-ı beşeriyenin suret-i meşrû'a ve usûl-i lâyika da tenâsül ederek tezâyüd ve tekessürünü dâî' ve cemî' şerâyî'de menhî ve her kavim ve milel nazarında müstehcen olarak bâis-i envâ'-i mehâlik olan fezâyih-i sifâhdan himâye gibi nice umûr-i mühimme-i lâzimeye bâdî bir vâsîtâ-i yegâne ve vesîle-i hasenedir.

Şefâatın efdal ve a'lâsı, emr-i izdivâcın husûlû için âkideyn beyninde sa'y ve şefaât manasına (أفضل الشفاعة أن تشفع في نكاح بين اثنين) ²³⁴ hadîs-i şerîfiyle teşvîk ve terğîb buyrulmuştur.

Nikâh; (ان يكونوا فقراء يغنهم الله من فضله) ²³⁵ âyet-i celîlesi ve (التمسوا الرزق بالنكاح) ²³⁶ hadîs-i şerîfiyle tevsî'-i rızk ve tezyîd-i ni'met ve mazhar-ı avn-i ilâhî olmak gibi saadet-i hâle dâî'dir. Belki (من ترك التزوج مخافة العيلة فليس منا) ²³⁷ hadîs-i şerîfiyle fakr vefâka havfiyle terk-i tezevvüc eden kimseden izhâr-ı teberrî ile te'yîd-i lüzûmuna işâret buyrulmuştur.

Nikâh hem muktezâ-yı akıl ve hem muktezâ-yı şer' ve hem muktezâ-yı tab' olan bir emr-i zarûrî olmakla lüzûm-ı meşrû'iyyeti aklen ve şer'an ve tab'an sâbit ve mukarrerdir ki hiçbir mu'âmelât-ı şer'îyye de böyle devâ-i muhtelif ictimâ' ve ittihâd etmemiştir denilebilir.

²³⁴ “En hayırlı şefaâatlerden biri, evlenecek iki kişinin arasında yardımcı olmaktır.” İbn Mâce, “Nikah”, 1975.

²³⁵ “...Eğer fakir iseniz, Allah sizi fazlıyla zenginleştirir.” Kur'an, XXIV, 32.

²³⁶ “Rızkı nikahla arayınız.” Mekârimü'l-Ahlâk, 1, 430.

²³⁷ “Kim açlık korkusuyla evliliği terkederse bizden değildir.” Tuhfetü'l-Muhtâc, “Kitâbu'n-Nikâh,” 7.

Binâenaleyh efrâd-ı mükellefe'nin işbu emr-i celîl-i nikâha tevessül ve ibtidârı ve müstelzim olacağı esbâb-ı ma'îşet ve tedâruk-i nafaka ve levâzım-ı terbiye ve himâye gibi umûr-ı lâzimenin istihsâl ve istihdârı ile iştiğâli kesb-i tekarrüb-i ilâhî arzusuyla nevâfil-i ibâdât ve tâ'atle iştiğal için iltizâm-ı tecerrüd ve inzivâdan vücûh-i kesîre ile evlâ ve a'lâ'dır. Zîrâ emr-i nikâh sünnet-i kadîme ve mu'âmele-i umûmiye-i dâ'ime'den olmakla bi'l-icmâ' nevâfil-i ibâdât ve tâ'atten akdem ve ercah'tır. Binâen alâ hâzâ bi'l-umum Enbiyâ-yı İzâm ve Rusul-i Kirâm Hazerâtı dâimâ nikâha tergîble tecerrüd ve inzivâdan tahzîr buyura gelmişlerdir.

Cenab-ı Hakk'ın Rusûl-i Kirâm hakkında inâyet ve ihsân buyurduğu eltâf-ı ilâhiyesini izhâr ve imtinân makâmında (ولقد ارسلنا من قبلك رسلا وجعلنا لهم ازواجا و ذرية)²³⁸ buyurması onlar haklarında nikâhın fazl-ı şerefîni müşa'ir olup delîl-i ihtisâs bulunmadıkça şerâyi'de asl olan umûm olmakla onların hakkında nikâhın efdaliyyet ve evleviyyeti ümmetleri hakkında dahî evleviyyet ve efdaliyyetini müstelzim olacağı derkârdır. Terk-i nevâfil hakkında irhâ-ı inân müsâade buyrulduğu halde terk-i tezevvüc ve nikâh üzere (النكاح سنتي فمن رغب عن سنتي فليس مني)²³⁹ ve (شراركم عزابكم)²⁴⁰ kavlı-ı şerîfleriyle tehdîd ve ihâfa ile iltizâmı husûsuna da (.....تتأكحوا و تزوجوا) gibi nice evâmîr-i celîle ile teşvîk ve tergîb buyrulması ve nüfûs-i beşeriyyeyi tevakkî ve muhâfazası farz-ı a'yn olan menâhî-i fuhşîyyeden himâye ve ihsâna dâî ve ensâl-i insâniyyeyi zâyî'den muhâfazaya bâdî bulunması ve (نساؤكم حرث لكم فأتوا حرثكم)²⁴¹ muktezâsı üzere bir çiftlik sâhibi kâbil-i zirâat ve hırâset olan çiftliğini levâzımıyla zür râ'a teslîm ve tarîk-i zirâ'at ve iktitâf-ı semerât hususunu teshîl ve tefhîm ederek kuvve-i şehvâniye gibi bir de sâik-i mücbir teminiyle emr-i zirâ'atin istihsâlini talep ve teklîf eder ve zür râ' da bir vech-i matlûb teşmir-i sâk-ı î'tinâ ve ihtimâmla tahsîl-i hâsılât ve ictinâ-yı fevâid ve semerât ederlerse bi't-tab' hem kendileri müstefid ve hem de efendileri nazarında mazhar-ı takdîr ve taltîf olacakları gibi bilakis tarîk-i tekâsül ve

²³⁸ “Andolsun ki, biz senden önce de peygamberler gönderdik. Onlara da esler ve çocuklar verdik.” Kur'an, xiii, 38.

²³⁹ “Nikah benim sünnetimdir. Kim benim sünnetimden yüz çevirirse benden değildir.” Buhârî, “Nikah”, 477.; Müslim, “Nikâh”, 1400.; Nesâî, “Nikâh”, 3217

²⁴⁰ “En şerhileriniz bekar olanlarınızdır.” Tirmizi, “Nikah”, 1080; Ahmed b. Hanbel, Müsned, 5: 20939.

²⁴¹ “Kadınlarınız, sizin için bir tarladır. O halde tarlanıza dilediğiniz gibi varın...” Kur'an, II, 223.

atâlete sülûk ederler veya hilâf-ı matlûb olarak mâye-i metâlîb olan tohum-u saâdeti kâbil-i zirâat ve ensâl olmayan zemîn-i şûrezâra sarf ve istihlâk ederek hâib ve hâsir kalırlar ise sâhib-i mülk nazarında ne derece şâyân-ı tevbîh olacakları derkâr bulunması.

Husûsiyle beyân olunduğu üzere ilm-i ilâhî’de mukadder olan vakte kadar âlemin bu üslûb-ı bedî‘ ve nizâm-ı menî‘ üzere bekâsı nev‘-i beşerin bekâsına ve nev‘-i beşerin bekâsı ise usûl-i izdivâcın muhâfazasına bu ise bir kânûn-ı izdivâcın tanzîmiyle muktezâsının infâz ve icrâsına menût ve mutevakkıf bulunduğundan mebdê‘-i hilkat-ı Âdem’den bu âna kadar hiçbir kavim kendilerini aslen lâ-yeteğayyer olan bu kânûn-u tabî’yyeden vâreste görememiş olmakla kütüb-i fıkhiyye içinden bu kânûn-ı izdivâc olan **Kitabu’n-Nikâh** ile lâzım gayr-ı mufârkı bulunan **Kitabu’t-Talâk** ve levâzım-ı sâiresinin maddî ve ma‘nevî bir mevki‘-i mümtâz ihrâz buyurduğu meydân-ı bedâhette iken şehriyâr-ı Tâcdâr ve Şehinşâh-ı Âlî-tebâr Efendimiz Hazretlerinin muvaffâkiyât-ı nâ-mütenâhiyeleri cümlesinden olarak işbu vücûduyle müftehir ve mübâhî bulunduğumuz Mekteb-i Hukûk-ı Şahâne’nin ibtidâ-yı teessüsünde mesâlih-i ibâdın bir vech-i matlûb-ı âlî, mihver-i emn ve selâmet ve minvâl-i hak ve adâlet üzere icrâsıyla ihkâk-ı hak olunmaya medârı olan fûnûn-ı lâzime-i mürettebenin tertîb ve tedrîsi sırasında üss-i esâs olan işbu kânûn-ı izdivâcın izhâr-ı çehre-i kemâl ve tahassül edememesi nazarlara çarpacak bir noksân olmakla her hususta Padişâh-ı Ma‘ârifperver ve Şehinşâh-ı Avârifgoster Efendimiz Hazretlerinin ilham-ı ilâhî olan efkâr-ı me‘âli-yi âsâr-ı hilâfet-penâhîlerine tevîk hareketi kendilerine düstûr-ı terakkî ve rehber-i te‘âlâittihâz buyuran Maârif-i Nezâreti celîlesîle bu dâr-ı feyzmedâr-ı hukuk-ı izz ve irfânın heyet-i idâresinin himem-i celîle-i a‘liyyeleriyle şu noksânın ikmâl buyurularak kemâlât-ı zâtiye ve fezâil-i fitriyyeleri cevher-i asâlet ve gevher-i necâbetle müzeyyen ve mümtâz buyurulan ma‘ârif nazır-ı kemâlât-mezâhiri devletlû Haşim Paşa Hazretlerinin dahî te’mîn ve terakkî bâbında masrûf buyurulan ikdâm ve gayretleri bihakkın şâyân-ı tebrîk ve teşekkür bulunduğu gibi sizlerin de derece-i luzûm ve ehemmiyetini takdîr buyurarak tahsîl ve tedârüküne bezl-i makderet buyurmanız sezâ-yı tahsîn ve âferîndir.

و من الله الهداية و التوفيق و بيده أزمة التدقيق

Hülâsatü'l-Muhtâreyn

بسم الله الرحمن الرحيم وبه نستعين

Kütüb-i fıkhiyyede beyân olunduğuna göre ehl-i usûl ve lûgat indinde nikâhın manasını tâyininde dört kavil üzere ihtilâf olunup;

1) Ekser-i meşâyih-ı Hanefiyye indinde vatı‘da hakikat olup karîne-i mâni‘aya binâen sebebiyyet alâkasıyla mecâzen akitte de isti‘mâl olunur. Zîrâ mübah olarak vatı‘ ya akd-i nikâh veya milk-i yemînle olmakla akit vat‘a sebeptir. Binâen aleyh gerek kitap ve gerekse sünnette karîne-i maniâ‘dan mücerret olarak vârid olursa vatı‘ manası kasdolunur. Binâen aleyh (ولا تتكحوا ما نكح آبائكم من النساء)²⁴² âyet-i celîlesinde karîne-i mâniâ‘bulunmadığından babalarınızın mevtûesini vatı‘ etmeniz demek olmakla gerek meşrû‘ ve gerekse gayr-ı meşrû‘ pederin mevtûesinin oğluna hürmeti bu âyet-i celîle ile sâbit olur.²⁴³

Emmâ kable’l-vatı‘ akd-i sahîhle menkûhasının hürmeti icmâ‘ile sâbittir. Talâk-ı selâse ile mutallaka hakkında vârid olan (فان طلقها فلا تحل له من بعد حتي تتكح زوجا غيره)²⁴⁴ kavli-i şerîfnde nikâhın kadına isnâdı mana-i hakîkisini irâdeden karîne-i mâniâ‘ olmakla mecâzen sebep olan akit manasındadır. Emmâ mezbûrenin zevc-i evveline (حلنده) mahallinin vat‘ının iştirâtı usûl-u fıkıhta beyân olunduğu üzere (عسيلة) hadîs-i şerîfinin ibâresi ve haliyyede işâretiyle sâbittir.¹

²⁴² “Babalarınızın nikahladığı kadınları evlenmeyiniz...” Kur’an, IV, 20.

²⁴³ İbn Âbidin, a.g.e., s. 357.

²⁴⁴ “Eğer kadını bir daha boşarsa, bundan sonra artık başka bir kocaya varıncaya kadar ona helâl olmaz...” Kur’an, ii, 230.

¹ (UseyleHadîsi) Ashâb-ı Kirâm Hazeratından Rufâe Radıyallahu Anh Hazretlerinin talâk-ı selâse ile mutallakası huzûr-u saâdetde zevc-i sânişi Abdurrahmân Radıyallahu Anh’ın innîn olmasından teşkîde bulunmakda Hazreti Peygamber, “Yine zevc-i evveline varmak mı istersin” deyince “evet ya Rasulallah buyurması üzerine (لا تذوقی من عسلته و یذوق من عسلتك) buyurmuştur. Binâen aleyh talâk-ı selâse ile mübânenin zevc-i evveline hıllinde zevc-i sânişinin vat‘ı şart olduğuna bi’l-ibâre ve hıllin husûlüne bi’l-işâre delâlet eder. **Mir’ât 26**

2) Usûliyyûnun beyânına göre İmâm Şâfi Hazretlerine nisbetle kavî-i evvelin aksine olarak akitte hakikat olup karîne-i mâniâ vukûunda müsebbeb olan vatî'da isti'mâl olunur.

3) Akit ile vatî'da iştirâk lafzı ile müşterek olup,

4) (ان القبور تتكح الأيامي – النسوة الأرامل اليتامي)²⁴⁵ kavlinde olduğu gibi akit ile vat'a sâdık olan damme ve cem' manasına mevzû olarak ikisi beyinde iştirâk-ı manevî ile müşterek olmasıdır.²⁴⁶

3.1. NİKÂH

3.1.1. [Hakikat-i Nikâh]

Fukahâ-i 'Îzâm indinde (ملك المتعه) yı yani nikâhına mâni-i şer'î bulunmayan mer-e'den racûlün istimtâ'ının hillini kasden ifâde eden bir akittir deyû tarif olunur.

3.1.1.1. Akit

Âkideynden birinin icâbı ile diğerrinin kabûlü veya mütevellî-i tarafeyn olup bunlar makâmına kâim olan şahs-ı vâhidin kelâmından ibârettir.²⁴⁷

3.1.1.2. Milk-i Mut'a

Milk; hill veya bir nevi ihtisastan ibâret olup mut'ada bu makamda zevcinin yekdiğerrinden intifâ' edip fâidelenmelerinden ibâret olmakla (ملك المتعة) istimtâ' cihetinden zevcenin mevzi-i tenâsül olan bud'u vesâir a'zâsının menâfi'inin zevce hilli veya ihtisâsından ibârettir.

İhtisâs-i mezkûrun zevce tahsîsi, istimtâ-ı zevcin asâlet ve ağılebiyyetine mebnîdir. Zîrâ bi-lâ mâni-i şer'iyyi imtinâ'ı halinde zevc zevcesini muâmele-i zevciyye icrâsına cebr edebilür ise de bir kere ba'de'l-vukû' zevce cebr edemez. Evet arasıra zevc üzerine de diyâneten vâciptir.

Bir de zevc milk-i nikâhla dörde kadar zevce-i menkûhenin ve lâyû'ad câriyenin menâfi'inden istifâde edebilir ise de zevce ancak zevc-i vâhidden istifâde edebilir.

²⁴⁵ Parantez içerisinde verilmiş ilgili söz ayet veya hadis olmayıp bir şiirden alınmış iki mısradır.

²⁴⁶ İbn Âbidin, a.e., s. 357.

²⁴⁷ İbn Âbidin, a.e., s. 355.

Ve illâ beyân olunduğu üzere zevceynin her ikisi de yekdiğerinden temettu‘ ve intifâ‘ ederler. Zîrâ **Feth**’den naklen **İbn Âbidîn**’in beyânına göre (s. 396 **nikâh**) mütenâkihayn beyninde milkte müşterek-i semerât ve fevâid-i müsemmer olarak meşru‘ kılınıp, semerât-ı mezkûreden nafaka ve süknâ ve kısım ve ruhsat vermedikçe azilden men‘, zevc üzerinde zevcenin hakkı olarak kendisine muhtas ve kadının vücûb-u temkîni ve hânesinde karârı ve başkasından tehassün ve muhâfazası zevce üzerinde zevcin hakkı olarak ona muhtas ve mücâmaat ve mübâşeretle istimtâ‘a ve veledin kendilerine nisbet ve izâfesi zevceyn beyninde müşterek olmakla milk-i mut‘anın zevceynden her birisinin vech-i meşrû‘u üzere yekdiğerinden istimtâ‘a mâlik olmalarından ibâret olduğu derkârdır. Zîrâ her birisinin istimta‘larının hillî de ahkâm-ı nikâhtandır.

Nikâh ile zevcin mut‘aya mâlik olmasından maksat, ancak hill ve vat‘ ve devâ‘îsi gibi istimta‘ cihetinden zevcenin menâfi‘-i bud’unun zevce hill veya ihtisâsından ibâret olmakla nikâhla zevc, zevcenin ‘ayn-ı bud’una mâlik olamaz. Zîrâ bir şeyin aynına mâlik olmak bey‘ gibi milk-i rakabeye mevzû olan akitin muktezâsıdır. Nikâh ise milk-i mut‘aya mevzûdur. Binâen aleyh şüphe ile vat‘ olunan menkûhenin bedel-i bud’i olan akarı menkûheye ait olup kocasına ait olmadığından milkin münhasıran hill manasına olması lâzım gelmez. Zîrâ bedel-i bud‘ olan akara mâlik olmak ‘ayn-ı bud’a mâlikiyetin muktezâsıdır. İşte bunun için şüphe ile vat‘ olunan câriyenin akarı ‘aynına mâlik olan efendisine aittir.²⁴⁸

3.1.1.3. Nikâha Mâni’-i Şer’i

İzdivâc-ı matlûb olunan kadının ya müebbeden veya muvakkaten haram olarak zevcin nikâha ehil ve zevcenin mahal olamaması gibi şerâit-i sıhhatin fukdânıdır. Binâen aleyh nikâhın ehlî, mevâni-i Şer’iyyeden hâlî olan racül ve mahalli kadındır.

²⁴⁸ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 355.

3.1.1.4. Hürmet-i Müebbede

Müebbeden haram olmak karâbet-i nesebiyyet ve musâharet ve ridâ' ve ihtilâf- ı cinsiyet ve ihtimâl-i zükûret gibi bir hal bulunmakla olur ki böyle olan kadının hiçbir vakit ve hiçbir vecihle nikâh ve istifrâşî câiz olamaz.²⁴⁹

3.1.1.5. Hürmet-i Muvakkata

Muharremât beyânında zikrolunacağı üzere; 1) mehârim beynini cem' 2) şirk 3) hürre üzerine câriyeyi idhâl 4) hürreye göre talâk-ı selâse câriyeye göre iki talakla mutallaka olmak 5) hürre göre (velev iddet zarfında) dördü ve abde göre ikiyi tecâvüz 6) (velev iddet zarfında) başkasının hakkı taa'lluk etmek 7) liân gibi hâlâtta biri bulunmakla olur ki hâlât-ı mezkûre zâile olana kadar nikâh sahîh olamaz.

Beyân olunduğu üzere akd-i nikâh Şer'an milk-i mut'aya mevzû olduğundan istimtâ'ın hillini kasden ifâde eder. Emmâ akd-i Şer'i milk-i rakabeye mevzû olduğundan kasden müşterinin mebî'in rakabesine yani a'ynına mâlik olmasını ifâde eder. Her ne kadar bir şeyin aynına mâlik olan ol şeyin kâbil-i istifâde olan menâfi-i meşrû'yesine de mâlik olacağından istifrâş için câriye iştirâsı da müşteri için milk-i yemînle câriyenin hill-i istimtâ'ını ifâde ederse de lakin rakabesini temlikte teb'an ifâde edip kasden ifâde etmediğinden nikâhın tarifinde mezkûr kasden kaydıyla akit Şer'an nikâhın tarifinden hâriç olmakla akd-i mezkûre nikâh itlâk olunmaz. Hatta kendisinde neseb veya ridâ' veya iştirâk gibi mâni'-i istimtâ' bir hal bulunan câriyenin iştirâsında hill-i zımniyede tehallûf eder.²⁵⁰

3.1.1.6. Tenbîh

Beyân olunduğu üzere (i'nde'l-fukaha) nikâhtan maksat akit olmakla hâl-i ihrâm ve hâl-i hayz ve nifasta ve kable't-tekfîr zihâr halinde bulunan kadınları vatî' haram olduğu halde akitleri sahîhdir. Binâen aleyh hâlât-ı mezkûre her ne kadar vat'ın hilline mâni' iseler de akdin sıhhatine mâni' değildirler.

²⁴⁹ İbn Âbidin, a.e., s. 380.

²⁵⁰ İbn Âbidin, a.e., s. 357.

3.1.1.7. Nikâhın Sebeb-i Meşruiyeti

İlm-i ilâhîde mukadder olan bekâyı âlemin ekmel-i vecih ve ekvâm-ı tarîk üzere subûtu ve nufûs-u beşeriyyenin mehâlik-i fuhşîye ve menâhîden ihsân ve muhâfaza ile teksîr-i tenâsül gibi mesâlih-i celîledir. Zîrâ teksîr-i tenâsül teksîr-i tenâkühün neticesidir.

3.1.1.8. Rûknü

Beyân olunacağı üzere hakîkaten veya hükmen icâb ve kabûl'dür.

3.1.1.9. Şartları

Âtîde mufassalen beyân olunacağı üzere;

- 1) Zevceynin mevânî-i Şer'iyyeden hâlî olarak nikâha ehil ve mahal olmaları,
- 2) Meclis-i akitte i'lâm ve istimâ' şartlarıyla icâb ve kabûl ile mün'akit olması,
- 3) İcâb ve kabûl ile inşâ-yı akit kastolunması,
- 4) İcâb ve kabûlün a'yn-ı kâmileye veya a'yn-ı kâmileden ta'biri şâyi' olan uzva nisbet olunması,
- 5) İcâb ve kabûl elfâz-ı kinâyeden olursa karîne veya niyetle ondan maksût inşâ-yı akit olduğuna şâhitlerin vâkıf olması,
- 6) İttihâd-ı meclis,
- 7) Âkıdeynin her birinin diğerinin kelâmını istimâ'ı,
- 8) Nikâh-ı müslime'de akde şehâdet için âkil bâliğ müslim olarak icab ve kabûlü mücteme'an iştir. Ve mezheb-i muhtâr üzere nikâh olduğuna fehmeder, iki hür veya bir hür ile iki hürre şâhidlerinin hâzır olmaları,
- 9) Şâhidler indinde menkûha'nın mâ'lûm ve mua'yyen olması,
- 10) Tesmiye-i mehr icâba vasl olunursa kabûl-ü mehrin zikriyle icâbın itmâmından sonra vârid olması,
- 11) Kabûlün icâba adem-i muhâlefeti,
- 12) İcâb ve kabûlün zamanı müstakbele muzâf ve bir şeye mua'llak olmamaları,

13) Muhtâc-ı velayet olanlar haklarında izn-i veli,

14) Bir rivâyete göre ayette beyân olunacak şeylerde kefâet bulunması gibi şeyler ki şart-ı ahîr zâhir rivâyette nikâhın luzûmunun rivâyet-i ahvata göre sıhhatinin şartı olmak üzere ihtilâfîdir. Şurût-u mezkureyi câmi' olan nikâh sahîh olup hilâfı gayr-ı sahîhtir.

3.1.1.10. Hükümü

Menkûhanın menâfî-i bud'u bedelinde zevcin üzerine gayr-ı müekked olarak mehrin luzûmu ve esbâb-ı hürmetten hâlî olarak vech-i meşrû' üzere zevcin veya zevcenin yekdiğerinden istimta'larının hilli ve hürmet-i musâhara ve mehârim beynini adem-i cem' ve yekdiğerine tevârüsleri gibi şeylerdir.

3.1.1.11. Nikâh-ı Fâsidin Hükümü

Nikâh-ı fâsid bi-lâ şuhûd-u akit gibi şerâit-i sıhhatten biri veya iki hemşireyi birden veya birinin iddeti içinde diğeri veya dördüncü zevcenin nikâh veya iddeti içinde beşinci bir kadını veya hürre üzerine câriyeyi akit gibi birden ziyâdesi bulunmayan akit olup hükümü mehr-i misil ancak mevzi'-i nesilden vatı' ile lâzım gelip fesâd-ı akde binâen vatı' haram olmakla vatı' makamına kâim olmayan halvet-i mücerrede veya mevzi'-i mezkûrun gayrinden vatı' veya şehvetle mess veya takbîl gibi devâi'-i vatı' ile lâzım gelmez. Ve mer-e'nin rızasına binâen mehr-i misil müsemmâ üzerine ziyâde kılınmaz. Ve müsemmâdan dîn olursa fesâd-ı akitle fesâd-ı tesmiyeye binâen mehr-i misil lâzım gelir. Mehîr tesmiye olunmaz veya meçhul olursa bâliğan mâ belağ mehr-i misil verilir. Mâsiyetten hurûç için esah olan gerek duhûl bulunsun ve gerekse bulunmasın velev birinin gıyâbında diğeri akd-i mezkûreyi feshi vâcip olup kendileri fesh etmedikleri taktirde hâkim üzerine beynlerini tefrîk vâcip olur. Her ne kadar nikâh-ı fâsitle bi-lâ vatı' halvet-i mücerrede ile iddet gayr-ı lâzım ise de ba'de'l-vatı' esah kavilde mer-e mütârekeyi bilmese bile zevcin veya zevceynin vucûben mütârekeleri veya hâkimin tefrîkînden itibâren üç hayızdan ibâret olan iddet-i talâk lâzım gelip ihtiyâten bi-lâ da'vet neseb sâbit olur. Gerek nikâh-ı fâsitle ve gerekse mevkûfta verâset sâbite olmaz. Nikâh-ı mevkûfe de duhûlün hükümü nikâh-ı fâsitle

duhûlün hükmü gibi olarak had' sâkit ve neseb sâbit olup mehr-i müsemma ile mehr-i misilden ekalli lâzım gelir.²⁵¹

Nikâh-ı fâsitte zevceynin kendileri müfârakât veya beynleri tefrîk edilmediği takdire göre (müddet-i hamlin ekalli olarak kendisinde neseb sâbit olan altı aydan iki seneye kadar olan) müddet-i hamlin ibtidâsı müftâ bih olarak İmâm Muhammed indinde vakt-i vatî'dan ve inde'l-şeyhayn nikâh-ı sahîh gibi vakt-i akit itibâr olunur. Binâen alâ hâza'l-akvâl müftâ bih üzere vakt-i akitten altı ayda vakti vatî'den ekalde doğan veledin nesebi sâbit olmaz Emmâ beynleri tefrîk edildiği takdire göre vilâdetle akit veya vatî' beyni altı aydan dîn ve zamanı tefrîkten îtibâren iki seneden ekal olup efzûn olmamak şartıyla müddet-i mezkûrenin ibtidâsı vakt-i tefrîkten îtibâr olunur. Binâen aleyh altı aydan akdem ve iki seneden sonra doğan veledin nesebi sâbit olmaz.²⁵²

3.1.1.12. Sıfatı

İcâbına göre farz, vâcib, sünnet-i müekkede, harâm, mekruh, mübâh olmasıdır. Zîrâ nefsin nisâya şiddet-i rağbet ve iştiyâkı ile tevakânı halinde teskin-i nefis için teserrâ ve savm gibi şeylerden âciz olarak hürmet-i zinâda vukû'u muhakkak ve müteyakkin olursa tahassun ve tehaffuz için cevri cefâdan selamete mehir ve nafakaya iktidar halinde tezevvüc farz olur. Zîrâ hürmet-i terk farz olmakla tevakkuf ettiği şey de farz olur.²⁵³

Bu halde hürmet-i zinâda vuku'u müteyakkin olmayıp ve bi'l-küllîye muhafazadan emin de olamayarak hürmet-i zinâyı irtikabdan havf ederse vâcib olur. Hazreti Peygamber'in (sav) muvâzebebiyle terk üzerine (شراركم عزابكم)²⁵⁴ gibi tehdît ve ihâfa ifâde eden eserler de vâcib olmasını ifâde eder.²⁵⁵

²⁵¹ İbn Âbidin, a.e., s. 481.

²⁵² İbn Âbidin, a.e., s. 484.

²⁵³ İbn Âbidin, a.e., s. 357.

²⁵⁴ "Sizin en şerhileriniz bekar olanlarınızdır." Tirmizi, "Nikah", 1080; Ahmed b. Hanbel, Müsned, 5:20939.

²⁵⁵ İbn Âbidin, a.e., s. 359.

Nefsin o derece nisâya şiddet-i iştîyâkı olmadığı gibi hukuk-u zevciyyenin îfâsında kusuru da olmayarak hâl-i îtidal de mehir ve nafakaya iktidar suretinde

²⁵⁶(النكاح سنتي فمن رغب عن سنتي فليس مني) muktezâsı üzere esah kavilde sünnet-i müekkede olur. Mesela mehir ve nafakadan âciz innîn veya mecbûb olmak gibi hukuk-u zevciyeyi îfâ edemeyerek cevri-i müteyakkin olursa haram müteyakkin olmayıp ve lakin me'mûl veya cevri-i havfi bulunursa tahrimen mekruh olur.

Mehir ve nafakaya kadir olarak tezevvüc ettiği halde hukuk-u zevciyeyi îfâ da kâsır olmadığı gibi terki halinde dahî irtikâb-ı menâhîden emîn olursa sünnet-i seniyyeye ittibâ' kasdıyla sünnet-i müekkede olup ittibâ' kasdetmeyerek mücerret kadâ-yı şehvet için mubâhtır.²⁵⁷

3.1.2. Erkân-ı Nikâh

Hakîkaten veya hükmen îcâb ve kabûl olup hakîkaten îcâb örf-i belde üzere âkideynin birinden tezvîc veya tezevvüc ettim gibi evvelen sâdır olarak îcâba sâlih olan sözdür.

Kabûl: Kabûl ettim gibi sâniyen âkid-i âhardan sâdır olan sözdür.

Hükmen îcâb ve kabûl: Âkideyn makamına kâim olan tarafeynden veliy-yi vâhid veya onun vekîli tarafından meclis-i akitte ve huzûr-u şuhûdda zevc ile zevceye işâretle şunu buna tezvîc ettim gibi îcâb ve kabûl makamına kâim olan kelâm-ı vâhiddir.²⁵⁸

İmdî akd-i nikâh ukûd-u sâire gibi îcâb ve kabûlün yekdiğerine irtibatından hâsıl olan tasarruf-u Şer'iyyeden ibâret olup mâzi sigasının hadesin tahakkuk ve sübûtuna delâleti daha zâhir olduğundan ya bizzat zevceyn veya velileri veya vekîlleri tarafından meclis-i akidde veya mahdar-ı şuhudda bir taraftan tezvîc veya tezevvüc ettim denip diğeri taraftan dahî kabûl ettim denerek îcâb ve kabûlün ikisi de mâzi sigasıyla olur.

²⁵⁶ “Nikah benim sünnetimdir. Kim ondan yüz çevirirse benden değildir.” Buhârî, “Nikah”, 477; Müslim, “Nikâh”, 1400; Nesâî, “Nikâh”, 3217.

²⁵⁷ İbn Âbidin, a.e., s. 359.

²⁵⁸ İbn Âbidin, a.e., s. 348-355.

وکیلکونی امرأة موکلی veya کون امرأتي veya زوجینی نفسک veya zevcin zevceye hitâben کونی امرأة ابني gibi emir sigasıyla îcâbına ya bizzat mer-e veya velî veya vekîl tarafından بای السمع و الطعة veya تزوجت veya قبلت diyerek mâzi sigasıyla kabûlüyle mün'akit olur.²⁵⁹

Lakin bu surette emir sigasının îcâb veya manayı me'mûru nikâha tevkîl olması ihtilâfı olup inde'l-ba'z gerek tahakkuk-u manâ kasdolsun ve gerek olmasın îcâb manayı maksûda müfît olarak âkideynin birinden evvelen sâdır olan sözden ibâret olmakla bu misillü emir sigasına da sâdık olacağından sigâ-ı mezkûr îcâb ve mâzi sigası kabûl olup bu kabûl **Bahr**'da tercih olunmuştur.²⁶⁰

Ve ba'zıları da وکلتک بان تزوجینی نفسک diyerek tevkîli tasrîh edip de zevcenin de zevvectü veya kâbiltü demesiyle bi'l-kabûl nikâh-ı sahîh olduğu gibi emir sigası zımnen tevkîl olup îcâb ve kabûl zımnen tevkil olunan kâbil tarafından meclis-i akitte sâdır olarak îcâb ve kabûl makamına kâim olan mâzi sigasından ibâret olmasına kâil olunmuştur.²⁶¹

Bu sûrette emir sigası taleb-i nikâhta sarîh olup vekâlet ise muktezâ olarak zımnen sâbit olduğundan (اعتق عبدک عني بالف) kavlinde bi'l-iktidâ matlûb olan bey' gibi zımnî olarak muktezâ olan vekâletin şartına bakılmayıp îcâb ve kabûlde ittihâd-ı meclis ve ihdâr-ı şuhûd gibi nikâhın şartına riâyet olunur.²⁶²

3.1.2.1. Semere-i Hilâf

Emir sigası îcâb olduğuna göre tamam-ı akd-i tarafeyn olacağına göre şahitlerin meclis-i akitte her iki sigayı da istimâ'ları şarttır.

Emmâ tevkîl olduğuna göre mâzi sigası hem îcâb hem de kabûl olarak tamam-ı akit ancak kabûl ile kâim olduğundan şahitlerin yalnız mâzi sigasını istimâ'ları sıhhat-i akde kâfi'dir.²⁶³

²⁵⁹ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 311.

²⁶⁰ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 626.

²⁶¹ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 362.

²⁶² İbn Âbidin, **a.e.**, s. 362.

²⁶³ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 363.

Veya îcâb ve kabûl ile istikbâle niyet edilmeyip belki hal manası kastolunarak bir taraftan seni tezevvüc ederim veya bana kendini tezvîc edersin diyerek muzâri ve diğer taraftan nefsimi sana tezvîc ettim diyerek mâzi sigasıyla mün'akit olur. Emmâ tezvîc edeceğim manasına va'd kastolunursa mün'akit olmaz.²⁶⁴ Veya (انا متزوجك) veya (جنتك خاتبا) diyerek ism-i fâil sigası ve diğer taraftan kabûl ettim veya (قبلت) diyerek mâzi sigasıyla mün'akit olur.

Veya zevc tarafından beynlerinde ma'lûme ve ma'hûde olan bir kadını hıdbeye için meclis-i akitte mezbûrenin velisi veya vekîline hitâben istifham tarîkıyla o kadını veya fülâneyi bana verdin mi veya tezvîc ettin mi denildikte muhâtap da mâzi sigasıyla verdim veya tezvîc ettim demeleriyle akit mün'akit olur.

Emmâ meclis-i mezkûre akit meclisi değilse va'de haml olunursa akit tahakkuk eylemez.

Veya tarafeynin veliy-yi vâhidi veya onun vekîli tarafından şunu buna akdettim gibi îcâb ve kabûl makamına kâim olan bir mâzi sigasıyla mün'akit olur.²⁶⁵ Binâen aleyh îcâb ve kabûlün her ikisi veya birisinin mâzi sigası olması lâzım olduğu müstefâd olur.

3.1.2.2. Nikâh-ı Mün'akit Olmayan Suretler

Mahdar-ı şuhutta gayr-ı müteehhile bir kadına yâ arûsî diye nida olunup da mezbûre lebbeyk dese her ne kadar **Dürr-ü Muhtâr**'da mezheb-i muhtâr üzere nikâh mün'akit olur denilmiş ise de **Bahr** ve **Nehr** ve **Kâdı Bedîü'd-Din**'den naklen **İbn Âbidîn** zâhir rivâyetin hilâfı olmakla sevâb olanın adem-i in'ikâd olduğu tasrîh olunmuştur.²⁶⁶

Beyân olunduğu üzere (mahhall-i nesil bulunduğundan ihtirâmen li'l-furûc) nikâh meclis-i akitte îlâm ve istimâ' şartlarıyla beyân olunan îcâb ve kabûl ile mün'akid olacağından âkideynin îcâb ve kabûlden bir şey telaffuz etmeyerek mehirden bir miktar

²⁶⁴ İbn Âbidîn, **a.e.**, s. 363.

²⁶⁵ İbn Âbidîn, **a.e.**, s. 355-448.

²⁶⁶ İbn Âbidîn, **a.e.**, s. 364.

üzerine husûl-ü rızalarıyla mücerred onun îtâ ve kabûl gibi kâbil-i istimâ' olmayan fiil ve teâtî ile de nikâh mün'akid olmaz.²⁶⁷

Hâzır-ı bi'l-meclis hakkında kitâbetle ve ale'l-ıtlâk tarafeynin bi-lâ kâvil mükâtebe ile de nikâh mün'akid olmaz. Zîrâ beyân olunacağı üzere îcâb ve kabûlün hakîkaten veya dilsizin işâret-i ma'hûdesi ve mahsûsası gibi hükmen şifâhi ve meclis-i akdin müttehid ve âkideynin her birisi diğerinin kelâmını işitmeleri ve şâhitlerin âkideynin kelâmlarını müctemean istimâ'le akde vukufları şart olmakla öyle kâbil-i istimâ' olmayan fiil ile mün'akid olamayacağından âkideyn meclis-i akitte hazır olup da bir taraftan seni tezvîc veya tezevvüc ettim gibi tahrîren îcâb ve yalnız diğer taraftan kabûl ettim diyerek şifâhen kabûl ile de akit mün'akid olmaz. Her iki taraftan bi-lâ kelâm mükâtebe ile hâl-i gaybette bile mün'akid olmayacağı **İbn Âbidîn**'de muharrerdir.²⁶⁸

3.1.2.3. Kitâbetle Akit

Meclis-i akitte hâzır olmayan âkit gaîb addolunarak hatîp tarafından gâibe hitâben kitâbetle nikâh mün'akid olup bu da iki sûrette olur.

Sûret-i evvel, hatîp tezevvüc kastıyla mahtûbeye hitâben seni tezevvüc ettim gibi beyân olunan îcâb sigalarından biriyle yazıp (huzûr-u şuhût da kelâm-ı akideynin istimâ'ı şart olduğundan) mektup mahtûbeye vâsıl oldukta (huzûr-u şuhûdda hatîpin ibâresini tilâvet veya filan kimse mektupta beni hıtbeye etmiş diyerek mazmûm mektubu hikâye ve i'âm ile) şâhit olunuz kabûl ettim veya kendimi ona tezvîc ettim demesiyle mün'akid olur.

Sûret-i sâniye, mahtûbeye yazılan mektupta kendini bana tezevvüc et gibi emir sigasıyla yazılır bu surette emir sigasının tevkîl zımnı olduğuna göre mahtûbe hatîp tarafından icrâ-yı akde vekîl olmakla hasebe'l-vekâle mûcib ve hasebe'l-asâle kâbil olarak kendisinin kelâmı îcâb ve kabûl makâmına kâim olan kelâm-ı vâhid kâbilinde olmakla şâhitlerin yalnızca mahtûbenin kelâmını istimtâ'ları sıhhat-i akde kâfi olarak nikâh mün'akid olup mazmûn-u mektubu tilâvete hâcet yoktur.

²⁶⁷ İbn Âbidîn, **a.e.**, s. 364-373.

²⁶⁸ İbn Âbidîn, **a.e.**, s. 364.

Amma emir sigası hatîp tarafından îcâb olduğuna göre şâhitlerin mazmûn-u mektubu veya aynen hatîpin ibâresiyle kabûlü de istimtâ'ları şarttır.²⁶⁹

3.1.2.4. Risâletle Akit

Beyân olduğu veçhile hâl-i gaybette kitabetle nikâh mün'akit olduğu gibi risaletle de mün'akit olur. Binâen aleyh bir kimse hıtbeye kasdıyla bir kadına bir kimseyi gönderip de mezbûre meclis-i akitte şahs-ı mürselin kelâmını istimtâ' eden şâhitler huzûrunda kabûl etmesiyle de nikâh mün'akit olur. Zîrâ manayı meclis mütehaddiddir.²⁷⁰

3.1.2.5. Kitâbetle Hitâbet veya Risâlet Beyninde Fark

Hatîp veya resulün kelâmı i'raz kabilinden olmakla vücuduyla birebir mütelâşî ve ma'dum olacağından bir meclisteki îcâbın diğer meclisteki kabûle muttasıl ve murtabıt olamayacağından ittihad-ı meclis bulunmayacağı cihetle hatip veya resulün hasebi'l-hitâbe ve'r-risale tebliğ ettiği îcâbı mahtûbe tarafından bir kere reddolunduktan sonra tekrar hatîp veya mürsel tarafından tekrar îcâb-i tecdid olunmadıkça kabûl ile nikâh mün'akid olmaz. Zîrâ red ile risaleti muntehiye ve meclis-i akit munkada' olmakla diğer meclisteki kabûl bi-lâ îcab kalır. Binâen aleyh tekrar tecdid-i îcab ve kabûl lâzımdır.

Emmâ kitabet suretinde mektuba'yândan olmakla her mecliste hatîp makamına kâim ve tilavet-i hatîp veya resulün îcâb-ı tecdid kabilinden olarak her ne kadar bir kere mahtûbe tarafından reddolunsa bile diğer mecliste tekrar kıraat edilerek şâhitlerin istimtâ'ı ve mahtûbenin kabûlüyle nikâh mün'akit olur. Zîrâ ma'nen kabûl îcâba muttasıl ve mukarin olarak meclis-i müttehid ve kelâm-ı âkideyn şâhitlerin mesmû'i olarak şerâit-i sıhhat hâsıdır.²⁷¹

3.1.2.6. Sıhhat-i Akdin Munfasalan Şartları²⁷²

Elfâz-ı nikâhla inşâ-ı akit kasdolunmak şarttır. Binâen aleyh biz karı kocayız gibi ikrar ile kavî-i muhtar üzere nikâh mün'akid olmaz. Zîrâ ikrar zatında sâbit olan

²⁶⁹ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 364.

²⁷⁰ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 366.

²⁷¹ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 366.

²⁷² İbn Âbidin, **a.e.**, s. 365.

şeyi izhar olup inşâ değildir. Halbuki gayr-ı sâbit olan şeyi ikrar kezib olacağı gibi nikâh kendisiyle fi'l-hâl inşâ kasdolunan akd-i Şer'iyle münakid olur. Zahîre'den naklen esahh olan ikrar-ı mezkûr mahdar-ı şuhudda olursa جعلت لك نفسى زوجة diyerek îcâb ve قبلت diyerek kabûl ile mün'akid olduğu gibi ikrâr-ı mezkûr inşâ addolunarak nikâh sahîh olur.²⁷³

İcâb ve kabûlün a'yn-ı kâmileye veya ondan tabir-i şâyi' olan uzva nisbeti şarttır. Zîrâ nikâh tecezzi kabûl etmeyeceği gibi zât-ı vâhide de hill ile hürmetin içtima'ı halinde hürmetin tercihinine Binâen ihtiyaten zahir-i kavldede تزوجت نصفك gibi kadının bazı cüz'üne nisbetle nikâh sahîh olmayacağından nikâhın sıhhatinde ya seni tezevvüc ettim diyerek a'yn-ı kâmileye veya ra's ve rakabe gibi a'yn-ı kamileden şâyi' olan uzva nisbet olunması lâzımdır. Binâen aleyh nısf ve sülüs gibi eczâyı şâyia ile kül'den tabir-i şâyia olmadığından nısfını veya sülüsünü tezevvüc ettim diyerek onlara nisbetle nikâh sahîh olmaz. 360

3.1.2.7. Sarîh ve Kinaye ve Hükümleri

Beyân olunduğu üzere îcâb ve kabûl olarak inşâyı akitte isti'mal olunan elfâz-ı nikâh sigaları hasebiyle altı kısım olduğu gibi manayı maksudi ifâdeleri îtibâriyle de sarîh ve kinaye olarak iki kısım olup sarîh, usul-u fıkıhta beyân olunduğu üzere gerek hakikat ve gerek mecaz kesret-i isti'mal ile bi-lâ karine maksud-u mütekellim zahir olan lafızlardır ki manalarının kemal-i vuzuh ve zuhuruna Binâen hüküm-ü Şer'iyyesini isbatta lafızları manaları makamına kâim olarak hüküm a'yn-ı kelâma taalluk eder.

İmdî نکحت و تزوجت و زوجت و قبلت gibi inşâ-i akde mevzu olarak kesret-i isti'mal ile bi-lâ karine kendilerinden akd-i mezkur münfehim olan elfâz-ı sarîhenin manalarını bilmeyen bir kimseye تزوجت نفسي منك veya قبلت ibaresi ta'lim ve âkid-i uhra da cevabı telkin edilerek manalarını bilmedikleri halde meclis-i akitte ve mahdar-ı şuhudda îcâb ve kabûl olarak tekellümleriyle nikâh mün'akid olur. Zîrâ nikâh ciddi ve hezli müsavi olmakla îcâb ve kabûl vukuunda kendileriyle maksûd inşâyı akit olduğu malum olduktan sonra gerek âkideynin ve gerekse şahitlerin manalarını bilmeleri şart değildir. Zîrâ elfâzın manasını bilmek manalarını kasd-i vârideye tevessül için olup böyle ciddi ve hezli müsavi olarak muhtâç-ı niyet olmayan tezvîc ve tezevvüc gibi elfâz-ı sarîha ile

²⁷³ İbn Âbidin, a.e., s. 365.

icra olunan akitte ise kasd-ı vârideye hacet yoktur müftâ bih olan da budur. Binâen aleyh böyle زوجت و تزوجت و نكحت و قبلت gibi elfâz-ı sarîha ile bilittifak eimme-i erbaa indinde nikâh mün'akid olur.²⁷⁴

3.1.2.8. Kinaye

Gerek hakikat ve gerekse mecaz manayı maksud-u müstevir veya başka manaya muhtemel olmakla karinesiz münfehim olmayan lafızlardır ki hükm-ü Şer'isini isbatta karine veya niyetin vücuduyla maksud-u nikâh olduğuna şahitlerin luhûk-u alemleri de şarttır. Binâen aleyh şart-ı mezkûre riayetle inde'l-hanefî bey' ve hibe ve sadaka ve temlik ve a'tiyye ve selem ve karz ve sulh gibi fi'l-hâl a'yn-ı kâmilenin temlikine mevzu olarak akd-i nikâhta isti'mal olunan lafızlar ile nikâh mün'akid olur. **367-368-370**

Aslen temlik ifâde etmediklerinden rehin ve vedi'a gibiler ile ve temlik-i a'yn ifâde etmediklerinden icâre ve iâre gibiler ile ve a'yn-i kamilenin temlikini ifâde etmediklerinden زوجت و تزوجت و نكحت و قبلت gibiler ile ve fi'l-hâl temlik ifâde etmediklerinden vasiyet-i mutlaka ile de nikâh mün'akid olmaz.

Lakin Feth ve Nehr'in tahkiklerine göre اوصيت بضع ابنتي لك بالف في الحال diyerek vasiyyet hâl ile takyid olunursa câiz olacağı gibi إستأجرت هذه الدار بابنتي diyerek mer'e bedel îcâr kılınırsa icare ile de câiz olur.²⁷⁵

3.1.2.9. Tatbîk

İmdi meclis-i akitte ve mahdar-ı şuhudda nikâh kastıyla hürre olan kızına işaretle şu kızı sana sattım veya hibe ettim veya iştirâ ettim dese nikâh mün'akid olur. Zîrâ gerek bey' ve şîrâ ve gerekse hibenin hürreye taallukları ve meclisin meclis-i akit olması ve şuhûdun hâzır olması gibi karâin-i mana-i hakikiyeleri olan temlik-i rakabeyi iradedden mâni'a ve temlik-i nikâhı muayyene olmakla mecazen müsebbep olan nikâha masrûf olarak inde'l-Hanefî bunlar ile nikâh mün'akid olduğu gibi mezbûre câriye olup da meclis-i akitte nikâh kastıyla şuhûdun huzûru ve gerek muaccel ve gerek müeccel mehir tesmiyesi mana-i hakikiyesini iradedden karine-i mania ve maksud-u mütekellim

²⁷⁴ İbn Âbidin, a.e., s. 367-368.

²⁷⁵ İbn Âbidin, a.e., s. 368.

olan nikâhı tayine karine-i muayyene olarak mecazen müsebbib olan nikâh mün'akid olur.²⁷⁶

Niyet-i mütekellimle amel de hükm-ü kinayeden olmakla beyân olunduğu veçhile karâin-i lâzıme bulunmadığı surette mütekellim elfâz-ı mezkure ile nikâh kastedip âkid-i âhar da kabûl edrse yine tarîk-i mezkure ile nikâha masruf olarak sahîh olur. Ve illâ hakikat mümkün iken mecaza gidilmeyeceğinden câriye hakkında milk-i rakabeye masrûf olup hürre hakkında mün'akid olmaz. **369**

(İcare ve vasıyyet-i mutlaka ile de nikâh mün'akid olmaz) Zîrâ icare muvakkaten temlik-i menfaate vasıyyet-i kamile de maba'dı mevte muzaf olarak temlike mevzu olduklarından hiçbirisi fi'l-hâl ayn-ı kâmilenin temlikini ifâde etmediklerinden kendileriyle nikâh mün'akid olmaz ise de ânifen beyân olunduğu üzere (إستأجرت هذه الدار منك با بنتي) diyerek mer'eye bedel îcar kılınırsa müebbeden müeccirin mülkü olacağından nikâh-ı sahîh olduğu gibi (أوصيت هذه الآن) gibi vasiyette fi'l-hâl ile takyît olunursa nikâh mün'akid olur. Emmâ ibâha ve iâre ve ihlâl gibi İslamlık ifâde etmeyen lafızlarla nikâh bi'l-ittifak mün'akid olmaz.

Lakin böyle kendileriyle milk sâbit olmayan lafızlar ile her ne kadar nikâh sahîh olmaz ise de şüphe-i nikâh sâbite olarak mücâmea'tla had' lâzım gelmez. Ve mer'e mehr-i müsemma ile mehr-i mislden ekallini alır.²⁷⁷

3.1.2.10. Elfâz-ı Muharrefenin Hükümü

Zevcden تزوجت denilecek iken جازدن تجاوزت demek gibi hata ve galatla sâdır olan elfaz-ı muharrefe ile de nikâh mün'akid olmaz Zîrâ elfâz-ı mezkure manayı akde mevzu olmadıklarından hakikat olmadıkları gibi berikine alaka ve münasebet de bulunmadığından mecaz da olamayarak hata ve galat olmakla muteber olmadıklarından kendileriyle nikâh mün'akid olmaz.²⁷⁸

Emmâ lisan-ı arabiyi bilmeyip doğrusunu öyle itikad ederek veya doğrusunu telaffuza lisanı dönmeyerek akd-i matlubu ifâde kastıyla a'n kasdin sudur eder veya bulunduğu belde ahalisi ve kavmi kabilesi hill-i istimta' kasdıyla böyle bir galatı

²⁷⁶ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 369.

²⁷⁷ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 370.

²⁷⁸ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 370.

isti'mal-i beynlerinde örf ve adet olarak enkile-i nikâh kastederlerse sâir hakâyık-ı mürtecele gibi kasde mukârin olarak sâdir olduğundan vaz'-ı cedid ile manayı mezkure hakâyık-ı örfiyye kabilinden olmakla bu misilli elfaz ile icra ve infaz olunan akdin sıhhatiyle Müftiyyü Rûm Ebu's-Suud merhum fetva vermiştir. Binâen aleyh hitbe ve tesmiye-i mehir gibi akd-i nikâha delalet eder karine ve îcâb ve kabûl olarak akd-i nikâh kastıyla kızını veya seni aldım ve ben de verdim veya vardım gibi kasd-ı sahîh ile sâdir olarak akd-i nikâhta isti'mal olunan sâir elfaz-ı müteârif-i a'cemiyye ile de nikâh mün'akid olur. Zîrâ ukudda ibret ve îtibâr meânîye olup elfâza değildir. Onun için her âkid ve vâkıf ve hâlifin kelâmı kendilerinin örfüne mahmûl olduğu kütüb-ü fıkhiyyede musarrahtır.²⁷⁹

Mukaddimede icmalen işaret olunduğu üzere zevceynin mevânî'-i Şeriyyeden hâli olarak nikâha ehil ve mahal olmaları da sıhhat-ı akitte şarttır. Zîrâ zevce-i hürrün taht-ı nikâhında veya iddetinde dört ve abdin iki menkûhe veya mu'tedâları bulunmak veya mürted veya gayr-ı müslim veya kefaâet sıhhat-i akdin şartı olması rivâyetine göre zevceye gayr-ı küfuvv bulunmaları veya hürmet-i muvakkatanın nihayetinde işaret olunacağı üzere ricâl için iddet ve intizar lâzım gelen yirmi kadar mahalden biriyle zevcin mu'ted bulunması zevce için sıhhat-i nikâha mâni-i Şer'i olduğu gibi izdivaç-ı matlub olan mer'enin de müebbeden veya muvakkaten haram olarak nikâha mahal olamaması da zevce için mâni-i Şer'i olmakla bunlardan hâli olarak zevcin nikâha ehil ve zevcenin mahal olmaları nikâhın sıhhatinde şart olduğu gibi âkideyn hâzır oldukta her ne kadar muhayyerde olduğu gibi imtidâd etse bile meclisin ittihadı da şarttır.

3.1.2.11. İttihâd-ı Meclis

Meclisden maksad örf-ü belde üzere icrayı akd içün olan ictima'dır. Binâen aleyh âkideyn yolda yürüyüp giderlerken veya hayvan üzerinde râkiben giderlerken akit etseler sahîh olmaz amma sefine içinde bulunanlara nisbetle mekan-ı vâhid hükmünde olmakla her ne kadar hâl-i cereyanda olsa bile şerit-i lazimesini câmi'a olarak içinde vuku' bulan akit sahîhtir.²⁸⁰

²⁷⁹ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 371-373.

²⁸⁰ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 366.

Meclisin ittihadından maksad ba'del-îcâb ve kable'l-kabûl ahad-ı tarafeynden iğrâza delalet eder bir halin adem-i vukû'udur. Binâen aleyh ba'de'l-îcâb ve kable'l-kabûl red veya yerinden kalkıp da başka bir iş ile iştigal gibi iğrâza delalet eder bir hal vukû' bulursa îcâb bâtil olarak ba'dehu vâki olacak kabûl ile nikâh mün'akid olmaz. Zîrâ kabûlün îcâba irtibatının şartı ittihad-ı zaman olup teshîl için itthad-ı meclis ondan bedel kılınmıştır.²⁸¹

Emmâ ba'del icâb kabûlün fevri olması muhtar olarak şart değildir. Binâen aleyh ba'del-îcâb iğrâza delalet eder bir hal bulunmadıkça meclisin imtidâdı akdin sıhhatine mâni değildir.²⁸²Beyân olunduğu üzere nikâh cidd ve hezl ile mün'aki olacağından her ne kadar hakikat-i akdin in'ikadına âkideynin rızaları şart değilse de lakin akd-i hazırdan razı oldukları kelâmlarından anlaşılmak için gâibe kitap gibi velev hükmen her birisi diğerlerinin kelâmını iştmeleri lâzım gelir. Zîrâ kitabın kıraati hitap makamına kâimdir.

Her ne kadar nikâha tevkîle şehadet lâzım değilse de لا نكاح الا بشهود muktezası üzere nikâh-ı Müslime de akde şehadet için esahh-ı kavî üzere âkil bâliğ Müslim olarak müctemean îcâb ve kabûlü işitir ve mezheb-i muhtar üzere nikâh olduğunu fehmeder iki hür veya bir hür iki hürre şâhitlerin huzûru şarttır. Şu kadarı var ki şâhitlerin fâsık ve kazifle mahdûd veya zevceynin veya birinin oğulları olmaları nikâhın sıhhatine mani' değildir. Zîrâ nikâhın iki hükmü vardır biri in'ikadı diğeri îcâbı halinde isbat ve izharıdır. Her ne kadar karîbin iddiası halinde oğulların şehadetleri nikâhın isbat ve izharı hususunda muteber değilse de lakin bunların huzûrlarıyla in'ikad-ı hükmi hâsıl olur. Zîrâ bu babta inde'l-Hanefi aslolan kendilerinin velayetleriyle nikâhın kabûlüne mâlik olanın huzûruyla nikâh mün'akid olur.²⁸³

İşte kendilerinin böyle velayetlerinin bulunmadığından velev müdebber ve mükâteb gibi bilkülliye kayd-ı rakkiyattan azade olmayanlar ile sabî ve mecnun ve nikâh-ı Müslime de gayr-ı müslimin şehadetleriyle nikâh mün'akid olmaz. Binâen aleyh sıhhat-i nikâhda şuhudun âkil bâliğ Müslim olması şarttır.²⁸⁴

²⁸¹ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 366.

²⁸² İbn Âbidin, **a.e.**, s. 366.

²⁸³ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 373-376.

²⁸⁴ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 374-375.

Beyân olunduğu üzere esahh-ı kavle şâhitlerin müctemeanâkideyniistimâ'ları ve mezheb-i muhtar üzere akdin nikâh olduğunu fehmetmeleri lâzım olduğundan nâim veya sâğır olarak îcâb ve kabûlü işitmeleri veya başka başka işitirseler nikâh mün'akid olmaz.²⁸⁵

3.1.2.12. Dilsizin Akdi²⁸⁶

Dilsizin işaret-i ma'hûdesi tasarrufat-ı sâiresinde mutebere olduğu gibi nikâhta dahi mutebere olmakla âkideyn dilsiz olup da akit böyle işaret-i ma'hûdesiyle icra ve inşa olunursa şâhitlerin sâğır olmaları nikâhın sıhhatine mâni' değildir.²⁸⁷

Zımmînin Müslime nikâhında şâhitlerin zımmî olup Musevi ise şâhitlerin İsevi ve İsevi ise Musevi olarak mezbûrenin dinine muhalif olmaları akdin sıhhatine mâni' değildir. Zîrâ nikâhta şهادet cüz'i Âdemîye ihtiramen zevcin zevce üzerinde bulunan milk-i mut'asını isbat için meşru buyrulup yoksa zevcenin zevc üzerinde bulunan milk-i mehrini isbat için değildir.²⁸⁸

3.1.2.13. (Mesail) Müvekkil Hâzır Olursa Mübaşir Addolunur²⁸⁹

Binâen aleyh sağıranın pederi onu akdi için bir Âdemiye tevkil edip de kendisi de meclis-i akitte hâzır olarak başka bir erkek veya iki hürre huzûrunda vekîl-i mezbûrsağıre-i mezkureyi akit etse sahîh olur. Zîrâ peder meclis-i akitte hâzır olmakla hükmen kendisi âkid-i mübaşir olup müvekkil de şâhit olacağından diğer şâhitler ile nisâb-ı şهادet hâsıldır. Emmâ peder hâzır olmasa idi kendi fiiline şهادeti kabûl olmayacağı cihetle vekîl âkid olup şâhit olamayacağından nisâb-ı şهادet hâsıl olamayarak nikâh sahîh olmaz.²⁹⁰

Delil-i mezkûre Binâen bâliğa ve âkile kızını bir şâhit huzûrunda akdeylesemezbûre mecliste hâZîrâ olursa bi'l-mübâşere kendisi âkide olup pederiyle şâhid-i mezkûrun şهادetlerine Binâen akd-i mezkûr sahîh olur. Emmâ mezbûre mecliste hâzîra olmasa sahîh olmaz. Zîrâ nisâb-ı şهادet hâsıl olmaz.

²⁸⁵ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 375.

²⁸⁶ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 373.

²⁸⁷ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 375.

²⁸⁸ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 375-376.

²⁸⁹ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 377.

²⁹⁰ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 377.

Yine delil-i mezkûre nazaran mezbûre sağîra veya mecnûne olursa her ne kadar meclis-i akitte hâzır olsa bile akdin kendisine nakli kâbil olmayıp veli de âkid olup şâhit olamayacağından akdin adem-i sıhhati lâzım gelir.²⁹¹

Bâliğ veya bâliğa olan köle veya câriyesini kendileri mecliste hâzırlar iken bir şâhit huzûrunda efendileri akdetse zâhir olan adem-i sıhhatidir. Lakin kendilerine izin verilse de efendileriyle diğer bir şâhit huzûrunda akdedilseler sahîh olur. Zîrâ izinle hacrerifekk edilerek tasarrufa ehil olduklarından kendileri âkid olup efendileriyle diğeri şâhid-i akit olmakla sıhhat-i akit hâsıdır.²⁹²

3.1.2.14. Şâhitlerin Nezdinde Menkûhenin Tayini de Şarttır²⁹³

Binâen aleyh mer'e mecliste hâzîrâ değil iken nikâhına vekîl olan kimse mezbûrenin babası isminde hata etse gıyabında cehalete Binâen akd-i mezbûr sahîh olmaz. Zîrâ imraegâibe olup da şâhitler indinde meçhule olursa kendisinin ismiyle pederinin ve büyük pederinin isimlerini de zikir lâzımdır.²⁹⁴

Ve keza pederi mecliste hâzîrâ olmayan kızının isminde hata etse yine sahîh olamaz ise de her iki surette kızla mecliste hâ Zîrâ olup da kendilerine işaret olunursa akitleri sahîh olur. Zîrâ işaret-i hissiye tesmiyeden ekvâdır.

Şart-ı mezkûre Binâen akde ehil iki kızı olup da büyük kızını tezvîc kasteder iken sağîr ve kebir ile tavsif etmeyerek hataen küçük kızının ismini zikretse akit ismi zikrolunan kıza mün'akid olur. Zîrâ usul-ü fıkıhta beyân olunduğu üzere ilâm ve esâmi'-i eşhâs elfâz-ı hâssa-i sarîheden olup hâssın hükmü medlûlüne kat' ifâdesi olduğu gibi sarîhin hükmü de beyân olduğu üzere ayn'-ı kelâma taalluk eder.

Delil-i mezkûre Binâen akde sâlih iki kızı olup da akdedeceği kızını tayin etmeyerek birini bir şahsa akdetse sahîh olmaz. Amma mezbûre mecliste hâzîrâ olsa her ne kadar mestûre-i vech olsa dahi kendisine işaret olunur veya yalnız olarak bir ötede

²⁹¹ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 377.

²⁹² İbn Âbidin, **a.e.**, s. 377.

²⁹³ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 293.

²⁹⁴ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 374-378.

bulunursa kelâmını işitmek sıhhat-i akde kâfi ise de yanında başkası bulunursa cehaletin adem-i zevaline Binâen gayr-i kafidir.²⁹⁵

Tesmiye-i mehir îcâba vâsıl olursa îcâbın eczâ-ı mütemmimesinden olmakla kabûlün sudûrû tesmiye-i mehrin zikriyle îcâbın itmamından sonra olması da şarttır. Binâen aleyh mer'e زوجت نفسي منك بالف دينار demek sadedinde iken زوجت نفسي منك demesiyle beraber kable't-tesmiye kabiltü denilse nikâh sahîh olmaz. Zîrâ -elf dinâr-beyân-ı tağyir olarak kelâma lâhik olmakla sadr-ı kelâmın hükmünü tağyir edeceğinden kelâmın evveli ahirine mütevakkıftır. Zîrâ زوجت نفسي منك sadr-ı kelâm olup hükmü ise mehr- i misl iken -elf dinâr- beyân-ı tağyir olarak lâhik olunca kelâmın hükmü mehr-i müsemma olmakla mehrin zikrinden akdem zevcin kabûlü amel etmez.²⁹⁶

3.1.2.15. Kabûlün İcaba Adem-i Muhalefeti de Şarttır²⁹⁷

Binâen aleyh bin kuruş mehr ile tezevvüc ettim diyerek vârid olan îcâba nikâhı kabûl ettim mehri kabûl etmem dese nikâh sahîh olmaz. Zîrâ her ne kadar tesmiye-i mehir sıhhat-i nikâhta şart değilse de lakin beyân olunduğu üzere îcâbahad-i âkideynden evvelen sâdır olan kelâmdan ibâret olup bu makamda ise bin kuruş mehr-i müsemma ile mukayyet olarak sâdır olmakla kabûlün sıhhatiyle hükmolunsa mehr-i misl lâzım gelir. Halbuki îcâb mehr-i müsemma ile vârid oldu. Emmâ ibtida' muceb-i mehrden sükut etse veya kâbil yalnız kabiltü diyerek iktifa eylese idi evvelkinde mehr-i misl ile ikincide müsemma ile nikâh sahîh olurdu.²⁹⁸

Yine şart-ı mezkûre Binâen zevc bin kuruş mehr ile tezevvüc ettim deyip de zevce iki bin kuruş mehr ile kabûl ettim dese bin kuruş mehr ile îcâba karşı iki bin kuruş ile kabûl muhalif olacağından nikâh sahîh olmaz.²⁹⁹

Zevcenin müsemmadan tenkîsi ve zevcenin mecliste kabûlü şartıyla zencin müsemma üzerine tezyîdi sahîhtir. Binâen aleyh zevc bin kuruş mehr ile tezevvüc ettim deyip de zevce beş yüz kuruşla kabûl ettim dese veya zevce bin kuruş mehrle nefsimi sana tezevvüc ettim deyip de zevc iki bin ile kabûl ettim dese nikâh sahîhtir. Zîrâ

²⁹⁵ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 374.

²⁹⁶ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 364.

²⁹⁷ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 366.

²⁹⁸ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 366.

²⁹⁹ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 366-367.

evvelki surette zevce bin kuruşu kabûl edip beş yüzünü tenkîs etmiş ikinci surette zevce bin kuruşu kabûl edip bin kuruş daha tezyîd eylemiştir. Bunlar ise kendi mülklerinde tasarruftur. Her ne kadar zevcenin tenkîsi ibrâ ve iskât kâbilinden olmakla zevcin kabûlüne tevakkuf etmez ise de zevcin tezyîdi suretinde zevcenin mecliste ziyadeyi kabûlü lâzımdır. Ve illa bin kuruş mehir ile mün'akid olur.³⁰⁰

Bir kimsenin bin kuruş mehir ile bir kadını kendisine tezvîce tevkîl ettiği vekîli kendiliğinden bir miktar ziyade etse akd zevcin ziyadeyi kabûlüyle icazesine mevkufl olmakla nafiz olmaz. Binâen aleyh zevcin ziyadeden haberi yokken zifaf olsa icaze ile fesh beyrinde muhayyer olup feshederse mer'e mehr-i müsemma ile mehr- i mislden ekallini alır. Zîrâ nikâh-ı mevkûf nikâh-ı fâsit gibidir.³⁰¹

İcab ve kabûlün zaman-ı müstakbele muzâf veya bir şey-i mümkin muallak olmaları da şarttır.³⁰² Binâen aleyh kızımı yarın sana verdim veya tezvîc ettim ve yarın ben de kabûl ettim gibi zaman-ı müstakbele muzâf olur veya pederim razı olursa seni tezevvüc ettim gibi gayr-ı vâki bir şeye muallak bulunursa nikâh sahîh olmaz. Emmâ sen sağ isen gibi hâl-i akde kadar müstemir olarak zaman-ı mâzide muhakkaku'l-vuku bir şeye ta'lik veya izafe ile müncezen mün'akid olacağı gibi kendisine tâlik edilen şeyin meclis-i akitte tahakkuku da vakıa ta'lik olmakla nikâh sahîh olur. Binâen aleyh mer'e-i bâliğaya pederin razı olursa seni tezevvüc ettim deyip de pederi mecliste hâzır olarak ben razıyım dese mezbûrenin kabûlüyle nikâh mün'akid olur. Emmâ pederi gâib olup da ba'de'l-akd razı olsa zaman-ı ta'likte gayr-ı vaki olmakla gayr-ı sahîhtir.³⁰³

Her ne kadar beyân olunduğu üzere şarta ta'lik nikâhı iptal ederse de mukârenet iptal etmez. Zîrâ şart- fâside mukarin olan nikâh sahîh olup şart lağv olur. Binâen aleyh bi-lâ mehir olmak şartıyla seni tezevvüc ettim deyip de âkid-i âhar da kabûl etse şart-ı lağv olarak nikâh sahîh olup mehr-i misl lâzım gelir.³⁰⁴

Bir kızın pederine kızının talâkı senin elinde olmak üzere bana tezvîc et diyerek akdedilse tefvîz kable'n-nikâh olduğundan peder için emr sâbit olmaz ise de ibtida'

³⁰⁰ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 367.

³⁰¹ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 379.

³⁰² İbn Âbidin, **a.e.**, s. 367-405.

³⁰³ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 305.

³⁰⁴ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 405.

zевce tarafından her ne zaman ister isem nefsimi tatlik etmek üzere nefsimi sana tezvîc ettim diyerek îcâb zevce tarafından olup da zevc de evvel şartla kabûl ederse emr-i talâk zevcenin yedinde olarak nikâh sahîh olur. Ve zevce her ne zaman isterse hasebe't-tefvîz kendisini boşayabilir.³⁰⁵

3.1.2.16. Velâyet

Sağir ve sağira mecnûn ve mecnûne ma'tûh ve ma'tûherakîk ve rakîka gibi muhtaç-ı vilayet olanların sıhhat-i nikahlarında izin şarttır. Şu mezkuratın nefâz-ı nikahları izn-i evliya mevkuf olup icâzeleriyle nâfiz redleriyle batıl olmasına nazaran izn-i evliya şart-ı nefâz olması lazım gelir. Halbuki nefaz ve adem-i nefaz sıhhat-i akdin fer'leridir denirse bu makamda nefazdan maksat akdin sıhhatiyle talak ve tevârûs gibi ahkam-ı nikahın terettüp etmesinden ibaret olmakla şart-ı sıhhat olduğu cayi-i nazar değildir.³⁰⁶

Velâyet lugatta muhabbet ve nusret manalarına olmakla velîmuhib ve nâsir manalarına olup örfe'nârif billah ve Şer'demezheb-i sahiha üzere karabet cihetinden velîseyyü'l-ihtiyar mütteheti'n-namus ve ar olmayan fasık olsa dahi mirasa ehil olan âkilbâliğdir. Zira sû-i ihtiyara mukârin olmadıkça fık mâni'-i velayet değildir. Binaen aleyh seyiyü'l-ihtiyar olan fâsıkın velisi bulunduğu sağirayı küfüvvünün gayrıya veya noksân-ı mehr-i misliyle tezvicinâfiz olmadığı gibi âkil bâliğ olmayan sabî ve gayr-i âkil olan mecnûn ve ma'tûhun mezheb-i muhtar üzere gerek pederi vasi' tayin etsin ve gerekse etmesin abd ve gayr-i müslim gibi varis olmayan vasî için velayet yoktur. Zira vesâyetsebeb-i vilayet değildir. Ammâ vasî varis-i karîb olur veya sıfat-ı hakimiyeti bulunursa bi'l-velâyet tezvicemâlik olur.

3.1.2.17. Nikahta Velâyet

İcbâri ve nedbî olarak iki kısım olup vilayet-i icbar muhtac-ı velayet olarak taht-ı velayetinde olan kimse üzerine gerek kabul etsin ve gerekse etmesin tenfiz-i kelimadır yani sözünü geçirmektir. Velayet-i nedbî hürre-i mükellefenin emr-i nikahını velisine tefvîzidir.

³⁰⁵ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 379-666.

³⁰⁶ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 407.

3.1.2.18. Velâyetin Esbâb-ı Sübutu Dörttür

1) Karâbet-i nesebiyedir ki asabe ve zevi'l-erhâma şâmindir.

2) Milkdir ki köle ve cariyenin mâliki olmaktır.

3) Vela'dır ki iki kısımdır. Biri mevla'l-i'tâkadır ki köle veya cariyeye azad etmekle olur. İkincisi mevla'l-muâlâtır ki meçhulü'n-neseb bir kimseden sudur edecek dâmin olup vefatında kendisine varis olmak üzere mukavele ile olur.

4) İmametdir ki Emîrü'l-Mü'minin veya tezvâce-i me'zun olan nâibidir. Binaen aleyh velayet akd-i karabetle sâbit olduğu gibi milk, velâ, imametle de olabilir. İmametle olan velayet-i âmme olup diğerleri hâssadır. Derece-i kuvvetleri merâtib-i evliyâdan müstefâd olur. Vesâyet sebeb-i vilayet değildir.

3.1.2.19. Velâyet-i İcbârî³⁰⁷

(إنما امرأة نکحت نفسها بغير إذن وليها فنکاحها باطل فنکاحها باطل)³⁰⁸ hadis-i şerif muktezâsı üzere velev seyyib olsun sağır ve sağıremecnûn ve mecnûne ma'tûh ve ma'tûhe abd ve cariyeye gibi mallarında bizzat tasarrufları olmayanların nikahlarının sıhhatinde şarttır. Binaen aleyh izin-i veli bulunmadıkça nikahları sahih olmayacağından talâk ve tevârüs gibi nikah-ı sahih ahkamı terettüb etmez. Veleve mukâteb ve müdebber ve ümm-ü veled olsun köle ve cariyenin sıhhat-i nikahları mevlalarının icazesine mevkûf olup icaze verilirse nâfiz olarak sahih olup reddedilirse bâtlı olur. Binâen aleyh kable'd-duhûl mehir lazım gelir. Duhûl bulunursa ba'de'l-ıtk mehr-i misl ile mutâlebe olunur.³⁰⁹

3.1.2.20. Velâyet-i Nedbî

Bikr veya seyyib zevci olmayan hürre-i bâliğa ve âkile kendi nefesine velisinden ehakk ve elyak manasına (الأم احق بنفسها من وليها) muktezasınca İmam-ı Azam hazretlerinden zahir rivayette hürre-i mükeffelenin sıhhat-i nikahında şart olmayarak mücerret kendisini hicapsızlıktan muhafaza için isticâbı yani emr-i nikahını velisine

³⁰⁷ İbn Âbidin, a.e., s. 407.

³⁰⁸; “Bir kadın velisinin izni olmadan kendini nikahlasa onun nikahı bâtıldır, onun nikahı bâtıldır, onun nikahı bâtıldır.” Müslim, “Nikah,” 1419.; Timizi, “Nikah,” 1106.

³⁰⁹ İbn Âbidin, a.e., s. 509.

tefvîz etmesi müstehabdir ki tevkîlden ibarettir. Binaen aleyh velisinin izin ve rızası olmayarak hürre-i mükeffelenin nikahı nâfiz olarak sahih olmakla talâk ve tevârûs ve liâ'n ve zihâr gibi ahkâm-ı nikah terettüp ederse de gayr-ı lâzım olduğundan beyan olunacağı üzere küfüvvünün gayrıya veya noksân-ı mehr-i misille olursa hakk-ı feshe mâlik olan evliyâ tarafından hâkime müracaatla feshi kâbildir.³¹⁰

3.1.2.21. İnde'l-İmam Bu Ba'bdâ Asıl Olan

Malında binefsihi tasarrufa mâlik olan nefsinde dahi hakk-ı tasarrufa vâridir. Ve malında binefsihi tasarrufu olmayanın nefsinde dahi tasarrufu yoktur. Binaen aleyh hürre-i mükeffelenin nefâz-ı nikahında izn-i veli şart değildir.

Ammâ sağır ve sağira emsali mallarında binefsihi hakk-ı tasarrufları olmayanların nikahlarında dahi tasarrufları sahih olmayacağından nikahlarının sıhhatinde izn-i veli şarttır. Binaen aleyh bilâ izin sahih olmaz. Sabî-i me'zûnun malında tasarrufu kendi velayetiyle olmayıp belki velisinin indimâm-ı velayetiyle olduğundan bilâ izin nikahının adem-i sıhhati asl-ı mezkûre mugâyir değildir.³¹¹

Ammâ emehve mükatebe ve müdebbere ve ümm-ü veledin sıhhat-i aktlerinde mutlakan izn-i mevlâ şarttır. Binaen aleyh bilâ izin red ile bâtil olmakla kable'd-duhul hükm-ü nikah terettüb etmez. Ve ba'de'l-icaze nâfiz olur.³¹²

Beyan olunduğu veçhile her ne kadar İmam-ı Azam'dan zahir rivayette gerek bîkr ve gerekse seyyib hürre-i mükeffelenin izn-i veli bulunmadığı halde nikahı sahih ve nâfiz ise de lazım olmadığından velisinin izni bulunmayarak küfüvvünün gayrıya akit suretinde velev amcazade gibi gayr-i muharrem olsa esahh-ı kavl üzere binefsihi asabe olan velinin hâkime müracaatla kable'l-vilade veya haml-i zâhir olmadan akd-i mezkuru feshe hakkı vardır. Binaen aleyh dilerse kazâyı kâdı ile feshettirir. Ve dilerse icâze verir.³¹³

Beyan olunduğu veçhile fesh-i mezkûr ancak huzur-u âkideynde kazâyı kâdıya mütevakkıf bulunduğundan taraf-ı hâkimden tefrika kadar zâhir rivayette nikah-ı

³¹⁰ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 407.

³¹¹ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 408.

³¹² İbn Âbidin, **a.e.**, s. 509.

³¹³ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 408.

mezkûr sahih olmakla kable'l-kazâ biri vefat ederse diğeri vâris olur. Ve -fesihiyle akit keenlem yekûn hükmünde olmakla- aded-i talak tenâkuz etmez ve eğer kable'd-duhûl feshedilirse mehir namına hiçbir şey lazım gelmez ise de ba'de'd-duhûl veya halveti sahihaden sonra feshedilirse tamam-ı mehr-i müsemma ve mer'eyeiddet ve zevç üzerine nafaka-i iddet lazım gelir.

3.1.2.22. Tecdid-i Akit İle Hakk-ı İtiraz Teceddüd Eder³¹⁴

Binaen aleyh bir kere kendisinin izniyle velisi tarafından küfüvvünün gayrıya akdedilib de ba'dehu tatlık olunarak tekrar velisinin izni olmayarak zevç-i mezkûre nefsinin tezvîç etse evvelki nikaha rızanın ikinci nikaha şümulü olmayacağından doğurana veya haml-i zahir olana kadar sükut edilmemiş ise yine hakime müracaatla feshettirebilirse de sükut edilmiş ise tefrîkla gerek ta'lim ve terbiye gerekse sâir hususça veledin ziya'ı havfiyle feshedilmez.

Hürre-i bâliğa velisinin izni olmayarak velev küfüvvüne olsun mehr-i mislden noksana nikah olsa a'sabeden bulunan velisinin mehriitmâma ve itmâm etmediği takdirde def'anli'l-â'r hâkime müracaatla feshe hakkı vardır. Zevc mehri itmâm ederse hakk-ı itirazı zâil olmakla feshedilmez ise de itmâm etmezse tefrîk ettirir. Bu surette dahi hakim tefrikle hükmetmezse nikahın sıhhatine binaen talâk ve zihâr ve liâ'n ve miras gibi ahkam-ı nikah bakidir. Binaen aleyh böyle noksan-ı mehrle nefsinin tezvîç edip de evliyâ tarafından tefrîk edilmeden kable'd-duhul zevç tarafından tatlık edilirse nisf-ı mehr-i müsemma lazım gelip evliya tarafından feshettirilirse bir şey lazım gelmez.³¹⁵

Ammâ ba'de'd-duhul tefrîk edilir veya kable't-tefrîk zevceynden biri vefat ederse tamam-ı mehr-i müsemma lazım gelip mevtle nikah müntehi olmakla veli tarafından itmâm-ı mehir mütâlebe olunmaz.³¹⁶

Ammâzn-i veliyle küfüvvünün gayrıya varıp da ric'an tatlık olunarak iddet zarfında ric'at edilirse hakk-ı itiraz teceddüd etmez. Zira ric'at tecdid-i nikah olmayıp belki nikah zarfında sâbit olan nikah-ı sâbıkın ibkâ ve idvâmıdır.³¹⁷

³¹⁴ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 408.

³¹⁵ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 446.

³¹⁶ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 426.

Velisi bulunup da kable'l-akd rızası olmadığı halde hürre-i bâliğa küfüvvünün gayrıya nikah oldukta beyan olunduğu üzere zahir rivayette nikah sahih ise de Hasan bin Ziyad ba'de'l-akd razı olsa bile fesad ve zarar vukuuna binaen fetvaya muhtar ve ihtiyara ekrâb olarak akd-i mezkûrun adem-i cevazıyla fetva verilir. Zira kefâette beyan olunacağı üzere rivayet-i mezkûrede kefâet sıhhat-i akde şarttır.³¹⁸

Mezbûrenin velisi bulunmaz ise iki rivayete göre de mutlakan sahih ve nâfizdir. Zira rivayet-i mezkûreye göre adem-i cevâzın evliyânın zararı olup suret-i mezkûrede ise veli bulunmadığı gibi kendisi de râziye olmakla mâni' müntefi olmuştur.³¹⁹

Beyan olunduğu üzere velisinin rızası olmayarak küfüvvünün gayrıya olan akdin adem-i cevazıyla iftâya göre talâk-ı selâse ile mutallaka olan mer'eküfüvvünün gayrıya akd ile vuku' bulan -hülle- ile zevc-i evveline helal olamaz. Zira sıhhat-i hüllede akdin sıhhat ve nefazıyla duhûlü şarttır. Meğer adem-i küfüvv bilerek velisi kendi rızasıyla akd eylemiş ola veya velisi bulunmayarak akdin sıhhatiyle sahih ola.

Beyan olunduğu veçhile zahir rivayette hürre-i baliğanın sıhhat-i akdinde izn-i veli şart olmadığından velisinin rızası olmayarak mehr-i misille küfüvvüne nefsinin tezvicinâfiz ve lâzım olarak sahih olup velakin küfüvvünün gayrıya veya noksan-ı mehr-i misille akdi sahih ve nâfiz ise de lâzım olmadığından evliya tarafından feshi kâbildir.

Derecede müsavi velilerden bazısının gerek kable'l akit ve gerekse ba'de'l-akit rızası cümlesinin rızası gibidir. Binaen aleyh birinin rızasıyla akit lâzım olarak hakk-ı fesh kalmaz. Zira imanla kısasta olduğu gibi hakk-ı velayet cümlesine kâmilten sâbit olduğundan birinin rızası halinde diğerlerinin hakk-ı itirazları sâkıt olur. Ammâ derecede müsavi değiller ise eb'adın rızası halinde ekrabın itirazla akti feshe hakkı vardır.³²⁰

Mezbûrenin nefsinin tezvic ettiği kimsenin küfüv olmadığı huzûr-u kâdıda kable'l-muhâsama sâbit ise hakk-ı itiraza malik olan velinin mezbûreyi teşhizi ve

³¹⁷ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 408.

³¹⁸ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 408-436.

³¹⁹ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 409.

³²⁰ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 409.

mehrini kabzı ve nafaka ve hediye misilli şeylerini kabulü delalet-i akde rıza olup sabit değilse veledi götürmedikçe sükutı rıza olduğu gibi muamele-i mezkuresi de rıza addolunmaz.³²¹

Evliyadan birinin zevcin küfüv olduğunu tasdiki inkar edenin hakk-ı itirazını inkar etmez. Binaen aleyh adem-i küfüvvünüisbatla akdin feshini mütâlebe edebilir. Zira tasdik-i mezkûr sebeb-i vücubu inkar olup, bir şeyin sebebini inkar ise ol şeyi iskât değildir.³²²

3.1.2.23. Mea'l-Akıl Buluğ ve İ'takla Hakk-ı Velâyet Munkatı' Olur

Binaen aleyh bıkır olan hürre-i mükellefe nikaha icbar edilmez. Belki kendisinin rızası lazımdır. O da seyyibin söylemesiyle ve bıkırın söylemekten sakındığı veliyy-i akrabına karşı bilâred sükutuyla bilinir. İmdi bıkır olup da veliyy-i karîbi veya vekili veya resulü kable'l-akd mezbûreden mesnûn olarak isti'zan eder veya meserretinden bilâ-istihzâ dahk veya tebessüm veya bilâ-savt ağılarsa veli müttehid ise kable'l-akdisti'zan suretinde zevcin kim olduğunu bilmek şartıyla akde izin ve tevkildir. Hatta bundan sonra reddedip de velinin haberi yok iken tezviç edilse sahihtir. Zira kable'l-ilm vekil vekaletinden azl olunmaz. Amma veli müzevvic-i müteaddid ise sükutı izin addolunmaz.³²³

Zevcin kim olduğunu bilmek şartıyla ba'de'l-akdisti'zan suretinde nikahı bâki ise akde icaze ise de zevcin vefatıyla nikah bâtil olursa icaze addolunmaz zira icazenin şartı akdin kıyamıdır. Sahih olan her iki surette mehre ilim şart değildir.³²⁴

Bâliğayı velisi kendi huzurunda tezvic edip de zevcin kim olduğundan sükut ederse esahh-ı kavilde nikah sahihtir.³²⁵

Veliyy-i akrabın gayrı gerek veliyy-i ecnebi ve gerekse veliyy-i baîd isti'zan edip de mezbure sükut ederse sükutuna itibar olunmayıp belki seyyib-i bâliğa gibi

³²¹ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 410.

³²² İbn Âbidin, **a.e.**, s. 364.

³²³ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 411.

³²⁴ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 411-413.

³²⁵ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 413.

kavlen veya mehir ve nafakayı talep ve rızasıyla zevcine temkîn-i nefis ve tebrik ve tehniyeti kabulü gibi fiilen rıza lazımdır.³²⁶

Gerek hoplamak ve sıçramak ve gerekse devam-ı hayız veya husul-u cerahat veya mürur-u sinn ile bekareti zâile olan mer'e mecburiyet ve inatla tefrikte ve ba'de'l-havle kable'l-vat' vuku bulan talâk mevte olduğu gibi hakikaten ve hükmen bikrdır.³²⁷

Zevcbikr-i bâliğaya sana haber-i nikah bâliğ oldukta sükut ettin -yani razı idin-deyüp mezbûre reddettim diyerek ihtilaf edip de gerek sükut ve gerekse redd-i isbat için beyyineleri bulunmasa esahh-ı kavle zevc zevceye rızasıyla duhûl etmemiş ise kavlı müftâ bih üzere söz yeminle zevcenindir.

Zevc zevcenin sükutuna beyyine ibraz etse sükut üzere zâid olan reddi isbat ettiğinden zevcenin beyyinesi tercih olunur. Lakin zevc zevcenin sarahaten izin ve icâzesine beyyine ikame ederse zevcin beyyinesi tercih olunur.³²⁸

Buluğda ihtilaf da sükutta ihtilaf gibidir. Binaen aleyh pederi kızını gayr-ı bâliğaza'mıyla -bilâ izin- tezvîc edip de mezbûre mürâhıka olarak ben bâliğayım nikah gayr-ı sahihtir demesi üzerine pederi veya kocası elân sağırdır deseler mezbûrenin dokuz yaşına bâliğa olduğu sabite olursa söz mezbûrenindir.

Mürâhıkın buluğ iddiası da böyledir. Binaen aleyh buluğ ve adem-i buluğa burhan ikame olursa esahh-ı kavle üzere burhan-ı buluğ tercih olunur. Ammâ ebb' ile ceddin gayrisi tarafından akdedilen sağıra hıyar-ı buluğuna binaen ba'de'l- buluğ hîn-i buluğumda ben nikahı reddettim deyip de zevç onu tekzib etse söz zevcindir. Zira mezbûre zevcin kendi üzerinde sabit olan milk-i mut'asının iptal ve zevalini kastediyor. Zevç ise sâbit olan milkinin zevalini inkar ediyor.

İhtilaf-ı mezkur hîn-i buluğda olup da mezbûre şuhud ya da kâdı yanında şimdi baliğ oldum akdi red ve fesh ettim dese söz mezbûrenin olarak sahih olur.³²⁹

³²⁶ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 413.

³²⁷ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 414.

³²⁸ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 416.

³²⁹ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 417.

3.1.2.24. Merâtib- i Evliya

İnşa-ı akitte karabetle mevzu-u bahsolan veli hürriyet ve teklif ve nikah-ı Müslime ve veled-i Müslim hakkında İslamiyet şartıyla ırs ve asabe tertibi üzere asabe-i nisbiye ve sebebiyedir. İmdi mecnûnenin oğlu pederiyle ictima' ederse oğlu tercih olunur. Zira oğluyla pederi asabe olamaz. Binaen ala hazâ derece-i evveliyede oğlu ve oğlunun oğlu gibi fûruu ba'dehu pederi ve pederinin pederi gibi usulü bağdehuli ebeveyni bağdehuli eb-i biraderleri bağdehuli eb-i birader oğulları gibi cüz-ü ebb bağdehu â'mmliebeveyn bağdehu â'mmliebb bağdehu â'mmliebeveyn oğulları bağdehu â'mmliebb oğulları gibi cüz-ü cedd ki fûrû usul cüz-ü ebb cüz-ü ceddten ibaretlerdir.

İkinci derecede veli asabe-i sebebiye olan mevla'l-itâka yani köle ve cariyeyi azad eden mu'tik ve mu'tikadır. Bağdehu oğulları ve oğullarının oğulları gibi fûrularıdır. Bağdehu terkiib-i mezkûre üzere asabe-i nesebiyesidir. Bunlar da bulunmaz ise üçüncü derecede esahh-ı kavle inde's-Şeyhayn istihsanen ve ma'mûlun bih olarak velayet tezvic-i valideye bağdehâ pederin validesine intikal eder.³³⁰

Bunlar da bulunmaz ise dördüncü derece kızına bağdeha oğlunun kızına bağdeha kızının kızı gibi fûrularına bağdehu cedd-i fâside bağdehuliebeveyn hemşiresine bağdeha zükûr ve inâs müsavi olarak evlad-ı ümme bağdehaliebeveyn hemşire ve atf-ı aleyhanın fûrularına a'mmât ve ehvâl ve hâlât ve benâtü'l-ammât gibi zevi'l-erhâma ve bu tertib üzere zevi'l-erhâmın evladına bağdehu mevla'l-muvâlâta bağdehu menşurlarına yazılarak kendilerine salahiyet verilen kudât-ı Müslimîne intikal eder.³³¹

Muinü'l-Hükkam'da beyan olunduğuna göre sağırayıkudât-ı Müslime kendine tezvic edemeyeceği gibi kendisi hakkında şهادetleri kabul olunmayan usul ve fûrû'una da tezvic edemez.³³²

3.1.2.25. Nikah-ı Evsiya

Yetim ve yetimenin tezviçlerini vasiyet eden her ne kadar pederleri olsa bile mutlakan mezheb-i zahir üzere vasînin mücerret vesayeti sebebiyle bunları akde

³³⁰ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 429.

³³¹ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 430.

³³² İbn Âbidin, **a.e.**, s. 431.

salahiyyeti yoktur. Zira beyan olunduğu üzere vesayet sebep-i velâyet değildir. Meğer bunlara karâbeti veya me'zun olarak velayet-i tezvice malikiyeti olan hakim bulunup da kendisinden evlâ başka kimseleri bulunmazsa bi'l-velâye başkasına tezvic edebilirler.³³³

Dâru'l-İslam'dan olup da veli veya hâkim bulunmayan mahalde sağira kendisini mehr-i misliyle küfüvvüne akdetse mevkufen caiz olup ba'de'l-buluğ icazesiylenâfiz olur. Zira taht-ı velayetinde bulunduğu sultan mücîzdir.³³⁴

Derecede müsavi olan iki veli sağirayı başka başka akdetseler akdem olan sahih olur. Mukaddem olan bilinmez veya ikisi bir anda olursa her ikisi de bâtil olur.

Veliyy-i akrabın vücuduyla eb'adın sağirayı mehr-i misle küfüvvüne tezvici ekraabın icâzesine mevkûfen caizdir. Ammâ küfüvvü olup tezvice talip olan kimsenin veliyy-i akrebin cevabına müntazır olmayacak derece uzakta veya mesafe-i sefere baî'd olan mahalde veliyy-i akrabın gaybubetiyle onu veli eden veliyy-i baî'din mehr-i misle küfüvvüne akdi caiz olur. Velayet-i tâmmesinin husulüne binaen veliyy-i akrebin avdetiyle nikah-ı mezkûr bâtil olmaz.³³⁵

Veliyy-i akrabın gaybubetinde velayetinin bekasına binaen bulunduğu mahalde sağirayı tezvicikavl-i zahir üzere caizdir.

Veliyy-ü akrabın sağirayı mehr-i misliyle küfüvvüne tezviçten imtina'ı halinde evliya-ı nesebiyeden eb'adın bi'l-ittifak hakk-ı tezvici sabittir.

Veliyy-ü akrab sağirayı mehr-i misliyle küfüvvüne tezviçten imtina' edip de küfüvvün fevtinden havf edilirse velayet-i âmmesine binaen bi'licma kâdı-ı me'zun akdeder. Zira imtina-ı mezkur sağira hakkında zarar-ı mahzûr.³³⁶

3.1.2.26. Nikahta İtibar Akıl ile Buluğadır

Binaen aleyh icabı halinde mer'e-i mükellefenin akde vekil olması sahihtir.

Mülteka

³³³ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 431.

³³⁴ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 432.

³³⁵ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 432.

³³⁶ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 433.

3.1.2.27. Muhtac-ı Vilayet Olanların Ahkamı

Ma'tuh ve mecnun-u mutabbak haklarında olduğu gibi veli sağıri velev seyyib olsun sağırayışurut-u lazımesine riayetle nikaha icbar edebilir. Yani akdi nâfiz ve lâzımdır.³³⁷

Veliyy-i mezkur su-i ihtiyarla müşteher olmayan ebb ile cedd olup da bunları küfüvlerinin gayrıya ve sağırayı mehr-i mislden noksan-ı gabn-ı fahişle ve sağıri ziyade ile akdetse bile nâfiz ve lâzım olmakla sahih olmakla kimsenin icazesine tevakkuf etmediği gibi ba'de'l-bülüğ hıyar-ı bulūğları da yoktur.³³⁸

Ve keza mecnûn ve mecnûnenin oğulları ve sağır ve sağıranın mevlaları tarafından kable'l- ifaka ve kable'l-ı'tk vuku'bulan akitlerin de hükümleri böyle olmakla ba'del-ifaka ve ba'de'l-ıtk hıyar- ı bulūğları yok ise de cariye için hıyar-ı itk caridir.^{II}

Ammâ veli su-i ihtiyar ile meşhur ve mağruffâsık olup da küfüvlerinin gayrıya veya noksan-ı mehirle veya sekrân olup da sağır ve sağırayı fâsık veya şerir veya infaktan aciz fakir ve denî kimselere tezvîc ederse su-i ihtiyarının zuhuruna binaen şefkat-i maznûnesi mua'rız olamayarak bi'l-ittifak gayr-ı sahihtir.³³⁹

Her ne kadar nikahta hıyar-ı şart hıyâr-ı ru'yet ve hıyâr-ı ayb ve hıyâr-ı vasıf gibi hıyârlar gayr-i cari ise de ebb ile ceddin ve mecnûnenin oğlunun gayrileri tarafından akd olunan sağır ve sağıra gibiler için hıyar-ı bulūğ ve kable'l-ıtk mevlaları tarafından akdolunan cariye için hıyâr-ı itkcârî ve mu'teberdir. Binaen aleyh sağır ve sağırayı tezvîc eden -velev valide veya kâdı veya pederin vekili olsa bile- ebb ile ceddin gayrı olup da küfüvlerinin gayrıya veya mehirde gabn-ı fahişle akdetseler asla sahih olmaz. Binaen aleyh ba'de'l- bulūğ icaze ile sıhhate münkalib olmaz.³⁴⁰

Lakin küfüvvlerine mehr-i misilleriyle akdedilirse her ne kadar sahih ise de validenin kusur-u ra'yi diğerlerinin kusur-u şefkatlerine binaen sağır ve sağıra ve

³³⁷ İbn Âbidin, a.e., s. 417.

³³⁸ İbn Âbidin, a.e., s. 417.

اعلم ان خيار العتق لا يثبت للذكر بل للأنثى فقط صغيرة او كبيرة فاذا زوجها مولاها ثم اعتقها فلها الخيار لانه كان يزول ملك الزوج عليها بطلاقتين فصار لا يزال الا بثلاث لكن لو صغيرة لا تخير ما لم تبلغ فاذا بلغت خيرها القاضى خيار العتق لا خيار البلوغ. 460

³³⁹ İbn Âbidin, a.e., s. 418.

³⁴⁰ İbn Âbidin, a.e., s. 419-420.

bunlara mülhak olan ma'tuh ve ma'tuhe ve mecnun ve mecnune gibilerin ba'de'd-duhul olsa dahi buluğ ve ifâkat veya ba'del-buluğ ifaka-i nikaha ilim ile bişarti'l-kazâ hıyar-ı fesihleri vardır.³⁴¹ İmdi zevc sağır iken zevce bâliğa olup da tefrîki talep ederse fesh için kazâ şartıyla sağırın pederi veya vasisi huzurunda tefrik edilir. Binaen aleyh ba'de'l-buluğ kız fırkatı ihtiyar edip de taraf-ı hâkimden beynleri tefrik edilmeden biri vefat ederse nikahın sıhhatine binaen diğeri varis olup ve mevt kable'd-duhul olsa bile mehrin tamamı lazım gelir. Zira mevtte tamam mehr-i müekkettir. Ammâ bunlardan biri bulunmaz ise mehirsâkit olur. Zira hıyar ile fırkat akdi fesh olup fesh ise akdi keenlemyekün hükmünde kılar. Binaen aleyh aded-i talak tenâkus etmeyeceği gibi rızanın gayri de talak-ı âhardelâhık olmaz.³⁴²

Talakla fesh ve mütareke beynlerinde fark ve hükümleri talak bahsinde olmakla müracaat buyrula.

Bıkr olarak bâliğa olan mer'easl-ı nikaha âlime olup da öksürmek veya aksırmak gibi bir güne özrü olmayarak mücerred kendi ihtiyarıyla sükut ederse hakk-ı hıyârı batıl olur ise de kable'l- halvet mikdar-ı mehirden veya zevçten sual veya şahitler selam vermekle batıl olmaz.³⁴³

3.1.2.28. Hıyâr-ı Buluğun Adem-i İmtidâdı

Hıyâr-ı buluğ fevridir. Binaen aleyh hakk-ı hıyâra malik olan sığar için hemen hîn-i buluğunda nefislerini ihtiyar ederek tâlib-i fesh bulunduklarına işhâd lazımdır. Zira bade'l-işhâd rızaya delil olmadıkça hâkime müracaatla taleb-i feshte'hir edebilir. Zira baliğa-i mezbûre her ne kadar kendisi için hıyâr olduğunu ve âhar meclise kadar adem-i imtidâdını bilmeseyse bile beyan olunduğu veçhile işhâd edilmedikçe hıyâr-ı buluğ meclis-i buluğ veya nikaha ilim meclisinin âharine kadar mümtedâ olmaz. Zira dâr-ı ilimde taallüme mâni' olmadığından hürre için hükm-ü meseleye cehil özür sayılamaz. Binaen aleyh her ne kadar daha meclis tebeddül etmese bile velev kalîlen sükutla hıyâr-ı buluğ batıl olacağından hemen hâl-i buluğ veya hâl-i ilimde feshi lazımdır. Ammâ mu'teka

³⁴¹ İbn Âbidin, a.e., s. 420.

³⁴² İbn Âbidin, a.e., s. 421-451.

³⁴³ İbn Âbidin, a.e., s. 425.

hizmet-i mevla ile meşkule bulunduğundan meseleye cehil ile ma'zûre olarak hıyâr-ı ı'tk âhar meclise kadar mümted olup meclisten kıyamla batıl olur.³⁴⁴

“Nehr”den naklen İbn Abidin’in beyanına göre beş halde hıyâr-ı ı'tkhıyâ r-ı buluğa muhaliftir.

1)Hıyâr-ı buluğ zükûr ve inâsa şamil bulunduğu halde hıyâr-ı ı'tk ancak cariyeye muhtas olup abd için hıyâr-ı ı'tk yoktur.

2)Hıyâr-ı buluğ meclis-i buluğ veya nikaha ilim meclisinde hemen sükutla batıl olduğu halde hıyâr-ı ı'tk muhayyere bi't-talak gibi âhar meclise kadar imtidâdeder .

3)Hıyâr-ı buluğ mahzar tarafında kazâyı kâdiya muhtaç olduğu halde hıyâr-ı ı'tkla fesh gayr-ı muhtaçtır.

4)Hürre hakkında hıyâr-ı buluğda hükm-ü meseleye cehil özür addolunmadığı halde memlûke hakkında hıyâr-ı ı'tk da özürdür.

5)Hıyâr-ı buluğ hemen meclis-i buluğ veya nikaha ilim meclisinde sükutla batıl olduğu halde hıyâr-ı ı'tk meclisten kıyam gibi hükmü icradan i'rada delalet eder bir hal bulunmadıkça batıl olmaz.

İşte bu vechile beyan olunan hal kable'l-ı'tk akdolunub da bade'l-ı'tk iğrâz suretindedir. Ammâbade'l-i'tâka suretinde ı'tkla hür ve hürre olacaklarından hükm-ü akitleri aynı hür ve hürrenin nikahları gibi olmakla gerek sağır ve gerek sağıra bade'l-ı'tk nikah edilirlse hıyâr-ı buluğ ve emsali sabit olur.³⁴⁵

Talak bahsinde hüküm feshi beyanında zikrolunacağı üzere sebep-i celiyye müstenid olan fesihlerde kazâyı kâdiya muhtaç olmayıp sebep-i hafıyye müstenid olanlarda muhtaç olmakla hıyâr-ı buluğla fesihte kazâ şart olup hıyâr-ı ı'tkla fesihte şart değildir. Zira hıyâr-ı buluğda sebep âkideynin kusûr-u şefkati olup bu ise emr-i hafîdir. Hıyâr-ı ı'tkda ise mu'tekanın zevci kendisine ancak iki talakla mâlik iken bade'l-ı'tk üç talakla mâlik olacak bu ise emr-i celi olmakla ilzam için kazâyı kâdiya muhtaç değildir. (mevkufat 220)

³⁴⁴ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 426.

³⁴⁵ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 426.

3.1.2.29. Sağır ve Seyyibin Hıyâr-ı Buluğları Ömrîdir

Binaen aleyh seyyib ve sağır bâliğ olursa sarâhat veya takbîl ve lems ve def'i mehir gibi bir hâl ile delalet-i rızaları vâkı' olmadıkça mücerred sukutlarıyla ve meclisten kıyımlarıyla hıyâr-ı buluğları batıl olmaz. Zira onlar için cemi'-i ömr vakt-i hıyâr olmakla rızaları tahakkuk edene kadar hıyârları bakidir.³⁴⁶

3.1.2.30. Kefaet³⁴⁷

Bir şey diğerrinin nâziri olmak manasına olup bu makamda Hamevi'nin;

ان الكفأة في النكاح تكون في * ست لها بديع قد ضبط

نسب و إسلام كذا لك حرفة * حرية و ديانة مال فقط

beyitleriyle nazmettiği üzere zevcin zevceye veya herbirisinin yekdiğerine neseb ve İslam ve sanat ve hürriyet diyanet ve mal gibi şeylerde müsavât ve mümâselet-i mahsûsalarından veya mer'enednâ olmasından ibaret olup zahir rivayette ibtidayı akitte akdin lüzumunun ve ehvatolarak rivayet-i Hasan'a göre sıhhatinin şartı olarak zevç tarafından aranır. Zira şerîfe olan bir kadın deniyye bir Âdeme firâş olmaktan tehâşi ve imtina ederek emr-i nikahtan matlub olan hüsn-ü imtizaç ve intizam-ı muâşeretmuhtell olur.³⁴⁸

Neseb Arap'ta hürriyet İslamiyet gayrılarında diğerrleri hem Arap ve hem de gayrılarında aranır.³⁴⁹

Zevc müstefriş olup firâş hükmünde olan zevcenin denâeti kendisine gayz ve zarar îrâs etmeyeceğinden esahh-ı kavleinde'l-küllî zevce tarafından mu'teber değildir. Binaen aleyh hürre-i bâliğa velinin izni olmayarak küfüvvünün gayrıya kendisini tezvic etse zahir rivayete göre sahih ise de gayr-ı lazım olduğundan hamle kadar sükut edilmemiş ise dilerse velisi hakime müracatla fesh ettirebilir. Ve ahvat olan

³⁴⁶ İbn Âbidin, a.e., s. 427.

³⁴⁷ İbn Âbidin, a.e., s. 457.

³⁴⁸ İbn Âbidin, a.e., s. 436.

³⁴⁹ İbn Âbidin, a.e., s. 438.

rivaye-i Hasan'a göre asla sahih değildir. Zahiriye ve başkalarına göre kefâetin yalnız zevç tarafından itibarı inde'l-imam olup inde'l-imameyn iki taraftan da mu'teberdir.³⁵⁰

3.1.3. Hakk-ı Kefâet

Kable'l-akd tahkîk-i kefâet hakkı yalnız velilere ait olup kâdının hakkı değildir. Binaen aleyh hürre-i bâliğa halini bilmediği bir adama nikah olup da küfüvvünün gayrı olduğu zahir olsa onun için hıyâr olmayıp belki hıyâr velilerine aittir.³⁵¹

Veliler mezbûreyi kendi rızasıyla adem-i kefâeti bilmedikleri halde bir Âdeme tezviç edip de badehu adem-i kefâetleri malumları olsa velilerin adem-i tahkikleri ve mer'enin de rızasına binaen hiçbirisinin hıyârı yoktur. Zira hakk-ı itiraz evvelce adem-i rızaya mütevakkıftır.

Meğer hîn-i akitte kefâet şart kılınıp veya zevcin zevceye küfüvv olduğu kable'l-akdihbâr olunup da adem-i kefâet sonradan zahir olursa kendileri için hakk-ı hıyâr sabit olur.

Beyan olunduğu üzere kefâeti matlube iptida-i akitte mu'tebere olduğundan ba'de'l-akd zevâli zarar vermez. Mesela vakt-i akitte zangin olarak küfüvv olup da badehu fakir olarak zâil olsa akit fesholunmaz.³⁵²

3.1.4. Esbâbı't-Tahrim

انواع تحريم النكاح سبع * قرابة ملك رضاع جمع
كذلك شرك نسبة المصاهرة * و أمة عن حرة مؤخرة
و زيد خمسة أنتك بالبيان * تتليقه لها ثلاثة و اللعان
تعلق بحق غير من نكاح * او عدة أو خنوثة مؤخرة
واخر الكل اختلاف الجنس * كالجن والمائى لنوع الجنس

Ebyâtıyla icmâlen ve nazmen beyan buyurulmuştur ki tafsilatı bir veçhe âtidir.

Hürmet-i müebbede esbâbından biri velev zina ile karabet-i nesebiyedir ki

³⁵⁰ İbn Âbidin, a.e., s. 436.

³⁵¹ İbn Âbidin, a.e., s. 437.

³⁵² İbn Âbidin, a.e., s. 443.

(حرمت عليكم أمهاتكم.... إلى آخر)³⁵³ ayet-i celilesinde beyan ve ta'dat buyrulan ümmehât, benât, ehavât , a'mmât , hâlât, benâtül-ehh , benâtü'l-ühtten ibaret olan sunuf-u seb'adır ki ümmehât analar, benât kızlar ,ehavât hemşireler, a'mmât halalar, hâlât teyzeler , benâtü'l-ehh birader kızları ,benâtü'l- uht hemşire kızlarıdır.³⁵⁴

Yani tezvic kasteden erkeğe usulü bulunan anaları ve analarının ve babalarının anaları gibi ceddâtı ve kendisinin kızları bulunan liebeveyn veya liebb veya liümm hemşireleri veya liebeveyn veya liebb veya liümm birader ve hemşirezâdeleri ve ecdâd ve ceddâtının bir batnından munfasıl fûruû'u bulunan teyze ve halaları müebbeden haram oldukları gibi tezevvüç kasteden kadına da bunların nâzırları bulunan erkekler haramdır.³⁵⁵

(و أحل لكم ما وراء ذلكم)³⁵⁶ ayet-i celilesiyle mütezevvicin sunuf-u mezkureden hariç olan amca ve hala ve teyze ve dayı kızları erkekleri ve oğulları kadınlara helaldir.³⁵⁷

3.1.4.1. Musaharetle Haram Olanlar

(و أمهاتكم و ربائبكم الاتي....إلى آخر)³⁵⁸ ayeti celileleriyle beyan ve ta'dât buyrulan sunuf-u erbaadır.

Binaen aleyh mevtûesinin kızı ve her ne kadar mevtûe olmasa bile mücerred akd-i sahih ile menkûhesinin validesi ve ana ve baba tarafından ceddâtı dahi sıhriyyetle haramlardır.³⁵⁹

Ve keza cariye-i müstefrişe mevtûesinin kızı dahi haramdır. Zira (وطئ الامهات) (يحرم البنات و نكاح البنات يحرم الامهات) kaide-i mukarraralarının muktezası üzere mutlaka nümme-hât-ı müştehayı vat' benâtı ve benâtı hem vat' hem de mücerred akd-i sahih ümmehâtı haram kılar. Lakin akd-i fâsid olursa ya vat' veya şehvetle mess ve nazar-ı

³⁵³ “Anneleriniz size haram kılındı...ilh.” Kur'an, IV, 23.

³⁵⁴ İbn Âbidin, a.e., s. 383.

³⁵⁵ İbn Âbidin, a.e., s. 381.

³⁵⁶ “...Bunların dışındakiler size helal kılındı...” Kur'an, IV, 24.

³⁵⁷ İbn Âbidin, a.e., s. 382.

³⁵⁸ “...kendileriyle (gerdeğe) girdiğiniz kadınlarınızın (önceki kocalarından) olup (şimdi sizin) koruyuculuğunuz altında bulunan üvey kızlarınız... ilh.” Kur'an, IV, 23.

³⁵⁹ İbn Âbidin, a.e., s. 383.

mahsus gibi esbab-ı musâhereden vat' makamına kaim bir şey vaki olmadıkça haram olmadığı gibi beyan olunacağı üzere hayy olarak sinn-ü iştiyaya baliğa olmadıkça ümmühatı vat' benâtın hürmetini icap etmez. Onun için -farzen- kendisine iştiha olunmayan sağırayı tezevvüç edip de bade'd-duhul tatlik ile başka kocaya vararak ondan tevellüd eden kızı zevç-i evvelin tezvicî caizdir.³⁶⁰

(ولا تتكحوا ما نكح آبائكم)³⁶¹ muktezasınca mütezevvicinâliyenâbâ ve ecdadı gibi usulünün (و حلائل ابنائكم)³⁶² muktezasınca nâzilen ebnâ ve ebnâ-ı evlât gibi fûrû'larının zevçleri de gerek medhûlbiha olsun ve gerekse olmasınlar mücerredakd-i sahîhle kendisine müebbeden haram olurlar.³⁶³ Ammâ pederiyle oğlunun zevcelerinin başka kocalarından olan kızları kendisine helaldir. Yani anasını pederine ve başka kocadan olan kızını oğluna veya kızını pederine ve kızın anasını oğluna nikah sahîh olduğu gibi kendi kızını da zevcesinin zevç-i âhardan olan oğluna nikahı sahîhtir.³⁶⁴

Ayet-i celiledezikr olunan eslâb memnu' olan tebnîyi itibarını iskat içindir. Yoksa rada'anoğlunun haramını ihlâl mahmûl değildir. Zira zikrolunacağı üzere rada' da esbab-ı hürmet-i müebbededen olmakla müstesnalardan başka neseben ve sıhren haram olanlar rada'an da haramlardır.³⁶⁵

3.1.4.2. (Esbâb-ı Hürmet-i Musahara İbn Abidin 384 Mevkufât 215)

Musahare ecnebileri bile mehârime ilhak eder bir nimet olmakla haram ile hâsıla olamaz diyerek Şafiiler zina ile hürmet-i musaharanın adem-i sübutuna zâhib olmuşlar ise de veled-i vâtie ile mevtûeye mensub ve onların cüz'ü olarak mevtûenin usul ve fûrû'u vâtiin usul ve fûruu gibi olmakla kendi cüz'üyle istimta' haram olup bir hürmete sebep velet ve veled sebepe de vat' olmayan icab hükmünde sebep olan vat' müsebbeb olan veled makamına ikame olunarak fi'l-hakika hürmete sebep velet olacağından inde'l-Hanefî hürmet-i musaharayı icab da vat'inhillî ve hürmet-i müsavidir. Binaen aleyh zevce-i mevtûesinin usul ve fûrû'u sıhretiyle kendisine haram oldukları gibi gerek

³⁶⁰ İbn Âbidin, a.e., s. 387.

³⁶¹ "Babalarınızın nikahladığı kadınları nikahlamayın..." Kur'an, IV, 22.

³⁶² "...ve oğullarınızın zevceler..." Kur'an, IV, 23.

³⁶³ İbn Âbidin, a.e., s. 383.

³⁶⁴ İbn Âbidin, a.e., s. 383.

³⁶⁵ İbn Âbidin, a.e., s. 383.

zina gerekse nikah-ı fasit ve gerekse şırâyı fasitle ma'kude olan zevce ve cariye ve mükâtebe ve cariye-i müştereke ve mahbûsiyenin ve hayz ve nifas halinde bulunan menkûhe ve cariyenin ve kable'l- kefare zihâr ettiği menkûhesinin haram olan vat'larıyla da hürmet-i müsâhara sabite olarak usul ve fûruları haram olur.³⁶⁶

Ve müzenniye neseben ve radâen zâniyenin usul ve fûrû'una haram olduğu gibi hükm-ü Şer'inin sübutunda ihtiyat-ı esbab müsebbib makamına kâim olduğundan vat'adâi' olan şehvetle mes ve nazar ve takbil ve muâneka ve kars ve add gibi devai-i vat' da vat' makamına kaim olarak cümlesiyle hürmet-i musahara sabit olacağından hususiyle şehvetle mess ve nazarın hürmeti icabında amd ve nisyan ve sehv ve hata ve ikrah müsavi olmakla fevkalade ihtiraz lazımdır.³⁶⁷

3.1.4.3. İcâb-ı Hürmette Şehvete İtibar

Mess ve nazar halinde olup sonradan hâsıl olan şehvete itibar yoktur. Binaen aleyh bilâ şehvet mess veya nazar edip de badehu şehvetin husulüyle hürmet-i musâhara sabite olmaz.³⁶⁸

3.1.4.4. Hadd-ı Şehvet

Müftabih olarak mucib-i hürmet olan şehvet gençlerde taharrük altı veya taharrük izdiyadi ve mer'e ve merd-i selhûrde gibi illet-i gayr-ı münteşire olanlarda takarrük-ü kalbiye ve ziyadesiyle takdîr olunur.³⁶⁹

3.1.4.5. Sinnü'l-İştihâ

Beş yaşında bi'l-ittifak gayr-ı müştahât ve dokuz yaşında bade'l-buluğ bi'l-ittifak müştahât olup beş ile dokuz arasında gerek rivayet ve gerekse meşâyih-ı fukaha ihtilaf etmişler ise de esahh olana dokuz yaşına baliğa olmadıkça hürmet-i musâhara sâbit olmaz.³⁷⁰

Binaen aleyh dokuz yaşına tecâvüz etmedikten sonra taht-i hürmetinde dâhile ve mahall-i veled olduğundan acûzbedlikâ olsa dahi esbab-ı mezkureden birinin vukuuyla

³⁶⁶ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 384.

³⁶⁷ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 387.

³⁶⁸ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 385.

³⁶⁹ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 385.

³⁷⁰ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 389.

hürmet-i musahara sabite olur ise de sinn-ü mezkûre bâliğa olmayan sağıra ile meyte gayr-i müştahaâ olmakla bi'l-iştihâ vat' olunsalar bile hürmet-i musâhara sabite olmaz. Hatta kefâette beyan olunduğu üzere dokuz yaşından dün olan sağırayı gayr-ı müştahât tezevvüç edilip de bade'l- vat' tatlılıkla diğer kocaya varıp ondan tevellüd eden kızı zevc-i evvele caizdir ammâ valide mücerret nikahla haram olur.³⁷¹

3.1.4.6. Hüküm-ü İkrar

An şehvetin lems ve takbîl ve ikrara şehadet kabul olunur. Ve âlet-i münteşere olanlarda intişar ile innîn ve mecbûb ve merd-i selhûrde gibi gayr-ı münteşir olanlarda televvün-ü sima ve ra'se-i a'za gibi bazı âsâr ve alaimle fi'l-cümle ittila' mümkün olduğundan şehvetle olan nefs-i lems ve takbile ve kavî-i muhtarda şehvetle racûlün aletine ve mer'enin fercine nazara şehadet de kabul olunarak muktezâsıyla hüküm-ü Şer'ileri terettüb eder.³⁷²

3.1.4.7. Hürmet-i Radâ³⁷³

(الرضاعة تحرم ما³⁷⁴ و امهاتكم الاتي ارضعنكم و اخواتكم من الرضاعة)
hadis-i şerifi muktezalarınca neseben haram olanlar radâ'an dahi haram olurlar.³⁷⁵

3.1.4.8. Radâ'

Lügatte meme emmektir. Şer'de bir vakt-i muayyen zarfında Âdeminin memesinden emmektir. Mezbûre velev sinn-i dokuzu tecavüz eden bîkr veya meyte veya âyise olsun müsavidir. Yani hüküm-ü rada'yı icab eden rada' her nekad az olsa dahi gerek ağzından ve gerekse burnundan sütün çocuğun midesine vâsıl olmasıdır. Binaen aleyh bu halde hürmet-i nikah ve hill-ü nazar gibi hüküm-ü rada' sabit olur.

Cevhere'nin beyanına göre sinni dokuzu tecavüz eden bint-i bikrin gerek mahlûb olsun meytenin sütüyle hürmet sabit olur ise de sinn-ü mezkûre-i bâliğa

³⁷¹ İbn Âbidin, a.e., s. 387.

³⁷² İbn Âbidin, a.e., s. 386-390.

³⁷³ İbn Âbidin, a.e., s. 553.

³⁷⁴ "...sizi emziren (süt) anneleriniz, süt kız kardeşleriniz..." Kur'an, IV, 23.

³⁷⁵ Rada' doğumla haram kılınan kimseleri haram kılar." Buhâri, "Şehâdât," 2503.; Müslim, "Radâ'," 1444.; Nesâî, "Nikah," 3313.; Muvatta', "Radâ'," 1277. ; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6:24925.

olmayan bikrin sütüyle sâbite olmaz. Zira süt kendisinden viladetme'mûl olan kadından tasavvur olunur. Öyle sağiranın memesinden çıkan şeyin süt olmamasıyla tevil olunur. Binaen irda'ıyla hükm-ü rada' sabit olmaz.³⁷⁶

3.1.4.9. Vakt-i Muayyen

Rada'la hürmeti sabit olan vakt-i muayyen inde'l-İmam vakt-i velâdetten itibaren iki buçuk seneden ibaret olan otuz ay ve inde'l-İmameyn iki senedir. Veladet garra-i şehre tesadüf ederse hilal-i şehriyle ve illa her ay otuz gün itibariyledir. Mecma'. Tashih-i Kuduri'de İmameyn kavlinin ve Cevhere'de İmam-ı Azam'ın kavlinin müftabih olmalarının beyanlarına nazaran müddet-i irda' konusunda kavleynin ikisi de müftabihtir.³⁷⁷

Müddet- i rıda' hakkında eimmenin ihtilafı ancak tahrime aid olup ammâ mutallakaya ücret-i radâ'anın lüzumu ve valideye irdâ'nın diyanet-i vücubileri müddeti iki senedir.³⁷⁸ Sâir hayavân sütüyle rada' sabit olmadığı gibi çocuk sinn-ü mezkureyi tecavüz ettikten sonraki sütüyle de hükm-ü radâ' sabit olmaz. Zira müftabih olarak her ne kadar çocuk eyyam-ı rada'dan erken süten kesilmiş ve taamla tagaddiye alışıarak memeden müstağni olsa bile mezheb-i zahire üzere müddet-i rada' tarafından tekrar-ı rada'la hürmet sabite olur ise de müddet-i mezkûreden sonra tahrim icap etmez.³⁷⁹

Binaenaleyh müdde-i mezkûreden sonra kadından süt emen oğlana müddet-i mezkûre zarfında evvel kadından emen kızı nikah helal olur.

3.1.4.10. İcab Hükmünde Sütü Memeden Emmek Şart Değildir

Belki beyan olunduğu üzere müddet-i mezkûre tarafında sütün çocuğun ağzından veya burnundan akıtılarak sütün midesine vusûlü de emmek gibidir. Binaen aleyh her ne kadar az olsa^{III} bile midesine sütün vusûlü malum oldukta velev hür beyler

³⁷⁶ İbn Âbidin, a.e., s. 562.

³⁷⁷ İbn Âbidin, a.e., s. 554.

³⁷⁸ İbn Âbidin, a.e., s. 555.

³⁷⁹ İbn Âbidin, a.e., s. 555.

^{III} لا تحرم المصصة (و امهاتكم الاتى ارضعنكم) Ayet-i celîlesi kalîl ve kesîre şâmil âm-ı gayr-ı mahsusa olmakla المصصة gibi haberlerle tahsis olunamayacağı cihetle hükm-ü mezkûre icâbda sütün kalîli ve kesîri müsâvîdir.

beyninde olsa dahi mürdi'anın veledi radî'aya valide ve süt kendisinden olan zevcin süt baba olması sabit olur.³⁸⁰

Sabînin boğazına sütün duhûlü bilinmedikçe mücerred memeden başını ağzına almasıyla hürmet sabit olmaz.

Süt ta'amlı mahlût olursa mutlakaninde'l-İmam ve eğer tabh edilirse bil-ittifak ekl ile ve ihtikân etmek veya kulağına veya başındaki yaraya süt akıtmakla hürmet sâbite olmaz.³⁸¹

Mer'enin sütü su gibi mâyi' veya deva veya başka bir kadın veya koyun ve keçi gibi sair hayavan sütüyle karıştırılarak çocuğa içirilirse mer'enin sütü galip veya müsavi olursa hürmet sâbite olur.³⁸²

İki kadının sütü birbirine karıştırılarak içirilirse Cevhere'nin beyanına göre müsavaat halinde bi'l-icma' ve İmam Muhammed'e göre mutlakan ikisine de hürmet sâbite olur. Esahh olan da budur.

3.1.4.11. Ta'yîn-ü Galebe

Haniye'de galebe min haysü'l-icâ ve İmam Muhammed'den rivayetle devada sütün kemaliyle tağyiri ve İmam Yusuf'tan rivayetle levn ve ta'mı tebeddül etmekle lazım olur.³⁸³

3.1.4.12. Hükmü'l- İrdâ'

İzâhât-ı sâbıkadan anlaşıldığı üzere çocuğu müddet-i mezkure tarafında memeden istiğnâ hasıl olana kadar irdâ' diyaneten vacip ve havleyn-i kamileyn tamamına kadar müstehap ve otuz ay nihayetine kadar caiz olup (لا رضاع بعد الفصال)³⁸⁴ muktezâsınca bundan sonra haramdır. Zira kavî-i sahih üzere cüz'ü âdemi ile intifa

³⁸⁰ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 556.

³⁸¹ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 563.

³⁸² İbn Âbidin, **a.e.**, s. 567.

³⁸³ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 567.

³⁸⁴ "Fisâl'dan sonra rada' yoktur."

ancak zaruret miktarınca caiz olmakla bilâ zaruret haramdır.³⁸⁵ Ez-zarurât tetekadderu bikaderiha muktezâsınca zaruret miktarıyla taktir icab eder.

Her ne kadar ale'l-ıtlak cariyesine velev ücretle başkasının veledini irda'la emre hakkı olduğu gibi hâl-i rıkkiyetde veledini terbiye hakkı ancak efendisine ait olmakla çocuğa memeden kesilmek zarar vermez ise kable'l-havleyn cariyeden olan çocuğunu süttten kesmekle babası icbar edebilir ise de müddeti zarfında kazâen çocuğunu irda' kendisine taayyün etmedikçe hürre olan validesine kable'l-havleyn ne irda' ve ne de kesmekle icbar edemez. Zira Cevhere'nin beyanına göre hakk-ı terbiye validesine aittir.³⁸⁶

3.1.4.13. İrda'a Taayyün

Hıdâenede beyan olunacağı üzere müddeti zarfında hürre olan valide üç surette kazaen irdâ'a icbar olunabilir.

- 1) Çocuk kendisinden başkasının memelerini almaz.
- 2) Gerek peder ve gerekse çocuğun süt anası tedarikine kudretleri olmayıp teberru'an emzirecek kimse de bulunmaz.
- 3) İrda' edecek hiç kimse bulunmaz ise teleften muhafaza için kazâen validesi çocuğu irdâ'a icbar edilir.³⁸⁷

Suver-i mezkurenin gayrısında hürre olan valide çocuğunu irdâ'a kazâen mecbure olmadığından irdâ'dan imtina ettiği halde hakk-ı hıdânesi validesine ait ve nafakası pederine lazım olmakla ücretle başkasına validesinin yanında irdâ' pederine lazımdır.³⁸⁸

Vasat-ı bahr'de müddet-i icaresi münkadıya olan sefine gibi başka süt anası bulunmaz veya çocuk başkasının memesini almaz ise müddet-i münkadıya olan süt anası müddet-i icarenin temdîd ve ibkâsına icbar olunur.³⁸⁹

³⁸⁵ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 555.

³⁸⁶ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 556.

³⁸⁷ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 875-929.

³⁸⁸ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 875-929.

³⁸⁹ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 929.

(والوالدات يرضعن أولادهن)³⁹⁰ muktezâsı üzere diyaneten çocuğun irda'sı valideye ait olmakla velev iddet-i ric'iyetin içinde zevciyyetin bekâsı halinde zevci kendisini infak ve iâşeye kaim olduğundan çocuğunu irdâ' için -velev sağırin malından- zevcinden ücret alamaz.³⁹¹

(وعلى المولود رزقهن و كسوتهن)³⁹² muktezâsınca ânifen beyan olduğu üzere müenneti pederine lazım olup hal-i zevciyette pederi müenneti ifâ ettiği gibi valideye de diyaneten bilâ ücret irdâ'ı lazım gelir iddet beyinde ve bade'l- inkidâ zevciyyetin zevaline ve ücret-i irdâ'-ı müennet-i peder makamına kâim olacağına binaen (فإن ارضعن)³⁹³ muktezâsı üzere validesinin irda' için ücret talebine hakkı vardır. Zira şu halde bilâ ücret valideye irda'la teklif valide hakkında zarar olup bu ise (ولا تضار)³⁹⁴ والدتها بولدها)

Çocuğu irda' için mer'e-i ecnebiye ecr-i mislden az miktara râdiye olup da bade'l-müdde validesi ondan ziyade mutâlebede bulunmaz ise validesi tercih olunur ise de validesi bilâ ücret irda' etmediği halde ecnebiye teberrü'an emzirirse validesi üzerine mezbure tercih olunur. Amma ücret-i hıdâne validenindir.³⁹⁵

3.1.4.14. Hükm-ü Rada'

Beyan olunduğu üzere hill-ü nazar ve hürmet-i nikah ve mürdia'nın valide ve süt kendisinden olan zevcin radâan peder olması gibi şeyler şu hüküm velev meyte veya sinn-ü dokuzu tecâvüz eden bıkı-i bâliğanın sütünden velev pek az miktarıyan çocuğun ancak ağzı veya burnundan midesine vusûlüne ilimle sabit olur.³⁹⁶

Binaen aleyh (يحرم من الرضاعة ما يحرم من النسب)³⁹⁷ muktezâsınca neseben haram olan sunuf-u seb'a rıdâ'la da haram olacaklarından rıdâ'an ümmehât ve benât ve ehavât

³⁹⁰ “Anneler evlatlarını iki tam yıl emzirirler...” Kur'an, II, 233.

³⁹¹ İbn Âbidin, a.e., s. 930.

³⁹² “..Onların (annelerin) yiyeceği ve giyeceği bilinen (örf) e uygun olarak, çocuk kendisinin olana (babaya) aittir...Kur'an, a.y.

³⁹³ “...çocuklarınızı emziriyorlarsa da artık ücretlerini verin...”Kur'an, LXV, 6.

³⁹⁴ “ Anne evladı sebebiyle zarara uğratılamaz.”

³⁹⁵ İbn Âbidin, a.e., s. 930.

³⁹⁶ İbn Âbidin, a.e., s. 556-561.

³⁹⁷ “Neseple haram olanlar rada'la da haram olur.” Buhari, “Nikah”, 4811; Müslim, “Radâ”, 1445; İbn Mâce, “Nikah”, 1938; Ebû Dâvud, “Nikah”, 2055; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 4:2486.

ve ammât ve halât ve benatü'l- ehî ve benatü'l- üht de haramlardır. Ve sıhren kaim-i valide ve üvey kız ve oğlunun ve pederinin zevceleri haram oldukları gibi süt kaim-i valide ve süt üvey kızı ve süt evlat ve süt baba ve zevceleri de haramlardır.

Lakin neseben birader ve hemşirelerinin valideleri öz veya üvey validesi olacağından kendisine müebbeden haram oldukları halde rıdâ'an birader ve hemşirelerinin anaları helaldirlar.³⁹⁸

Ve keza neseben oğlunun kızının radâ'an kız kardeşleri ve bunların ceddeleri ve a'mm ve a'mmelerinin valideleri ve hâl ve hâlesinin valideleri ve veledinin a'mmesi ve a'mmesinin kızı ve veledinin hemşiresinin kızı ve evlad-ı evladının rada'an validesi racül ve mer'eninrada'an oğlunun karındaşı mer'eye helallerdir. Halbuki hiçbirisi neseben helal değildir.³⁹⁹ Zira mesela neseben birader ve hemşiresinin validesinin kendisine hürmeti kendisinin öz veya üvey validesi veya pederinin mevtûesi olduğundan olup rada'da ise bu hal mefkûd olduğu gibi neseben oğlunun veya kızının hemşireleri de ya kendisinin kızı veya zevcesinin kızı olduğu içindir. Rada'da ise bu hal mefkuddur. Müstesniyât- ı mezkûrenin cümlesinde hüküm bu kıyas üzeredir.⁴⁰⁰

Rada' ihtilaf-ı zamanla mühtelif olmadığı gibi ihtilaf-ı mekanla da tahallûf etmez. Binaen aleyh icab hükmünde dar-ı harpte vuku'bulanrada' ile dar-ı İslamdavuku' bulanrada' beyninde fark olmadığından dar-ı harpte emişip de İslam olsalar veya dar-ı İslama çıksalar aralarında ahkam-ı rada' sabite olur.⁴⁰¹ İcab hükmünde mürdia'nınmâlum olması lazımdır. Binaen aleyh bir kızı bir karye kadınlarının ekserisi irdâ' edip de irdâ' edenler bilinemese emare olmayıp ve isbat da edilmediği halde o karye ahalisine mezbûreyi tezevvûç caiz olur.

3.1.4.15. İsbât-ı Rada' ve Nisâb-ı Şehadet⁴⁰²

Sübut-u rada' milk-i nikahın zevâlini mucip olacağından sübut-u hukuk-u maliyenin isbatında olduğu gibi ya mea'l-ısrar ikrara veya nisab ve şurûtunu câmi' olarak ibrâz-ı beyyineye mütevakkıftır. Binaen aleyh yalnız kadınların veya bir erkeğin

³⁹⁸ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 558.

³⁹⁹ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 560.

⁴⁰⁰ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 558.

⁴⁰¹ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 556.

⁴⁰² İbn Âbidin, **a.e.**, s. 566.

şehadeti gayr-ı kâfidir. Meamâfih ihtiyat lazımdır. Şu kadar var ki isbat-ı rada' mahall-i hafâ olduğundan zevcin rada'ı ikrarı muteber olduğu gibi ikrarından rücu'u da muteberdir. Binaen aleyh zevç zevcesi hakkında rada'an hemşiremdir deyip de badehu bu kavlınden rücu etse bu veçhile tenakuz davasına münafî addolunmayarak sözü tasdik olunarak zevciyyeti ibkâ edilir. Ammâ zevç sözüm hakkdir diyerek ikrarında ısrar ederse der-akabbeynleri tefrik edilir. Şart-ı fırkat olan sebat bulunmakla tekrar-ı inkar ile vücudu fayda vermez.⁴⁰³

Bir kadının ibtida bir ayrı günle rada'ı ikrar edip de badehu nefsinı tekzible rücu' ederek onla tezvicı sahih olduğu gibi zevcin tasdiki şartıyla zevcenin ikrarı da muteber ise de zevç tasdik etmedikçe zevcenin ikrar ve ısrarına itibar yoktur. Zira hürmet kadına ait değildir.

Bezaziye'nin beyanına göre suver-i mezkûrede gerek kadın kable'l-akd ikrar etsin ve gerekse etmesin ve gerek ikrarında sabite olsun ve gerek rücu etsin müftabih olan budur. Amma zevç ikrarında musirr olursa nikah batıl olur.⁴⁰⁴

İkrar-ı neseb de ikrar-ı radâ' gibidir. Binaen aleyh nesebi gayr-ı ma'ruf olan zevcesi hakkında validem veya kızımdır diye ikrar edip de ba'dehu kendisini tekzible ikrarından rücu etse tasdik olunup sebat ederse validesi veya kızı olmaya salihâ ise der'akabbeynleri tefrik olunur. Amma nesebi malum veya valide veya kızı olmaya salihâ değilse zahir-i hâl kendisini mükezzib olarak yakinen ikrarında kâzib olduğundan tefrik ederler.⁴⁰⁵

Beyan olunduğu veçhile radâ' mea'l-ısrar ikrar ile sabit olduğu gibi ricalden iki adl veya bir adl ile iki kadının şehadetleriyle de sabit olur. Lakin isbat-ı radâ'da şehadet abdinhi'll-ü temettü' hakkının ibtalini mucip ve mütezammime olduğundan mütareke yoksa mücerret şehadetleriyle fırkat vâki olmayıp belki tefrik hakimle vâki olur. Zira nikah hürmet-i radâ' ve musahara ile mürtefi' olmayıp belki fâsit olur. Hatta kable't-tefrik vat'la had lazım gelmez. Nikah-ı fasitte ise bade'd-duhul ya tefrik-i kâdı veya

⁴⁰³ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 567.

⁴⁰⁴ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 567.

⁴⁰⁵ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 568.

(Seni terk ettim veya sebilini tahlil ettim diyerek) mütâreke-i kavliye lazımdır. Ammâ kable'd-duhul alâ kavîl adem-i avdet kasdıyla mütâreke-i bedeniye kâfidir.⁴⁰⁶

İsbat-ı radâ'da şehadetin nisab ve şurûtu muteber olmakla iki kadının sübût- u rada'a şehadetleriyle zevceyn beynini tefrikle hâkimin hükmü nâfiz olmaz.⁴⁰⁷

3.1.4.16. Radâ'a Şehadet

Hukuk-u Bâri'den olan hürmet-i fûrucu mütezammime olmakla zahir olan talaka şehadet gibi sübût-u radâ'nı nisbat-ı kâdının davasına mütevakkıf olmayarak mücerret şehadet-i hisbe ile iktifa olunur.⁴⁰⁸

Binaen aleyh beyne'z-zevceyn talâk-i bâyin vuku'u mektûm oldukta bilen hisbetullah müdde'i ve şahit oldukları gibi radâ' vuku'unu bilenler de hisbetullah müddei ve şahit olurlar. Zira şehadette sebk-i davanın şart olması ve şehadetin iddiaya münâfi bulunması hukuk-u ibâddedir.

Zevç inkar etmekte olduğu halde zevcenin yanında iki şahit-i âdil beynlerinde radâ'a veya zevcin talak-ı selâse ile tatlikine şehadet edip de şahitler huzûr-u kâdıda bu veçhile şehadet etmeden vefat veya gaybûbet etseler müftabih olarak mezbureye onunla kıyam veya tezevvüç gayr-ı caizdir. Zira şehadet-i mezkure huzur-u kâdıda olsa idi radâ' sabit olacağı gibi mezbûrenin yanında olmakla da diyaneten sâbit olur.⁴⁰⁹

3.1.4.17. İhtimal-i Zükuret

Müebbeden haram olan sunuf-u hamseden dördüncüsü işkâli takarrür eden hünsâlardır ki (فانكحوا ما طاب لكم من النساء) ayet-i celilesiyle memnu'dur. Zira من النساء ..ayet-i celilesi nikahı matlub olan kadını beyan olup mutlak olarak zeker alınmakla kemaline binaen nisa-i muhakkakaya masrûfedir. Hünsânın nisa olması ise gayr-ı muhakkak olmakla nikaha mahal olamaz. Binaen aleyh işkali takrir etmeden gerek erkeğe ve gerek kadına ve gerekse kendisi gibi diğer bir hünsaya nikahı mevkuf olup hakikat hâl-i zahir olmadıkça nikah-ı sahih hükmü sabit olmaz.

⁴⁰⁶ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 389-568.

⁴⁰⁷ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 569.

⁴⁰⁸ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 569.

⁴⁰⁹ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 569.

Ünûset ve zükûretten hangisi zahir olursa onun hükmüyle amel olunur binaen aleyh erkeğe nikah olup kadın olduğu veya kadına nikah olup da erkek olduğu veya kendisi gibi bir hünsaya nikah olunup da biri erkek biri kadın olduğu zahir olursa nikah sahih ve illa felâ.⁴¹⁰

3.1.4.18. İhtilaf-ı Cinsiyet

Beşincisi hilaf-ı cins olan taife-i cinniyye ile fi'l-hakika insan olmayan su insanı denilen hayavandır ki (فانكحوا ما طاب لكم من النساء)⁴¹¹ ayet-i celilesinin itlakı (والله جعل لكم)⁴¹² nass-ı celili ile takyid ve tahsis olunarak sıhhat-i nikahta ittihad-ı cins şart kılınmakla hilaf-ı cins olanların adem-i mahalliyetlerine binaen nikahları gayr-ı sahihtir. Hususiyle taife-i cinniyyesuver-i muhtelifeden teşekkül ettiklerinden nisa suretinde teşekkül etmiş rical olmaları muhtemeldir.⁴¹³

3.1.4.19. Muvakkaten Haram Olanlar

Yedi sınıf kadar olup birincisi neseben veya radâ'an mehârim beynini nikah velev talak-ı bâyin iddetinde -inde'l-İmam iddet-i mezkûrerin'i veya ümm-ü veledin i'tâkından iddete şamildir- veya nikah-ı fâsidin tefrikinden lazım gelen iddeti de câmi'dir. Binaen aleyh neseben veya radâ'an karındaş olan iki kadından biri nikahında veya tatlik edip de daha iddeti içinde iken diğerinin akdi sahih olmaz.

Ammâ nikahında bulunan mer'e vefat ederse alaka-i nikah bi'l-külliyeye munkatî'a olmakla ertesi günü hemşiresini nikah caizdir.⁴¹⁴

Bu makamda asıl olan gerek neseben ve gerekse radâ'an herhangi erken farz olursa diğerine ebeden helal olmayan iki kadını gerek nikah ve gerek iddet veya milk-i yeminle vat' hususunda cem' haramdır. Ammâ bila vat' mücerret milkte cem' caizdir.⁴¹⁵

⁴¹⁰ İbn Âbidin, a.e., s. 356.

⁴¹¹ "... öyleyse kadınlardan hoşunuza gideni nikahlayın..." Kur'an, IV, 3.

⁴¹² "... Allah size kendi nefislerinizden eşler yarattı." Kur'an, XVI, 72.

⁴¹³ İbn Âbidin, a.e., s. 356.

⁴¹⁴ İbn Âbidin, a.e., s. 591.

⁴¹⁵ İbn Âbidin, a.e., s. 391.

İki kadının birinin erken farzında hürmet bulunup da diğerin farzında bulunmaz ise beyinlerini cem' caizdir. Binaen aleyh bir kadınla kocasının başka karısından olan kızı -yani bir kız ile üvey validesi- beynini ve keza bir mer'e ile o mer'enin oğlunun zevcesi -yani gelin ile kayınvalidesi- beynini cem' caizdir. Zira her ne kadar kocasının kızı erken farzolunsa mezbûre pederinin mevtûe'si olduğundan nikahı caiz değilse de lakin mezbure erken farzolunsa zevcin kızına ecnebi olacağından nikahı caizdir. Mer'e ile oğlunun zevcesi de böyledir.⁴¹⁶

(لا تتكح المرأة على عمتها ولا على خالتها ولا على ابنة أخيها ولا على ابنة اختها)⁴¹⁷ hadis-i şerifi muktezası üzere bir kadınla teyzesi ve halası ve birader veya hemşiresinin kızı beynini nikah ve iddet ve istifraş hususunda cem' gayr-ı caizdir. Zira (و احل لكم ما وراء ذلكم)⁴¹⁸ ayet-i celilesinin umumu radâ'an bint ve a'mme ve müşrike ve mecusiyye ile muhassas olduğundan haber-i vahid ile tahsis caizdir. Hususiyle hadis-i şerif-i mezkûr haber-i meşhur olmakla tahsisi evleviyetle sabit olur.⁴¹⁹

İmdi cariyeye-i mevtûesinin hemşiresini nikah etse sahih olur. Velakin birinin hill-i istimta'ını kendisine haram kılmadıkça diğerin vat' edemez. Zira akit vat' hükmünü haizdir. Hatta racül-ü meşrîki mer'e-i mağrîbiyi akit etse akit sebebiyle hükmen beyinlerinde vat'ın sübutuna binaen mezbûrenin evladının nesebi zevç-i mezkûrden sabit olur.⁴²⁰

İbn Kemal'in beyanına göre gerek nikah ve gerekse vat'da cevaz-ı cem'emanî' olmakta hürmet-i musaharaicab eden devai-i vat' vat' hükmündedir. Binaen aleyh cariyesini şehvetle takbîl veya mes' veya cariyesi kendisini şehvetle mes' veya takbil edip de badehu hemşire veya hala veya teyzesini temellük veya tezevvüc etse birini bey'

⁴¹⁶ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 391.

⁴¹⁷ "Bir kadını, halası, teyzesi, erkek kardeşinin kızı, kız kardeşinin kızı üzerine nikhlamayınız." Buhari, "Nikah", 4819; Müslim, Nikah, 1408; Tirmizi, "Nikah", 1125; Nesâî, "Nikah", 3292; Ebî Dâvut, "Nikah", 2065; İbn Mace", Nikah", 1969; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1:578.

⁴¹⁸ "...Size bunların dışındakiler helal kılındı." Kur'an, IV, 24.

⁴¹⁹ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 391.

⁴²⁰ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 392.

veya hibe veya i'tk gibi bir sebeple mülkünden çıkararak kendisine haram kılmadıkça âhariistifraş helal olmaz.⁴²¹

Beyan olunduğu veçhile beynlerini cem' caiz olmayan iki mer'eyi birlikte def'at-i akd-i vahidle veya başka başka akit edip de hangisinin akd-i akdem olduğunu unutsa def'anli'l-masiyet Şer'an zevç üzerine zevcelerinden müfarakat farz olup kendisi müfarakat etmediği halde kâdı üzerine farz olarak tefrik eder. Başka akit edip de nisyan suretinde tefrik-i mezkûr talak olmakla aded-i talakları tenâkus eder.⁴²²

Ammâ ikisini bir akitte tezevvüç ettiği surette akdin butlânına binaen tefrik-i mezkûr talak addolunmaz. Ve kable'd-duhûl tefrik edilmişlerse ne mehir ve ne iddet hiçbir şey lazım gelmez. Zira mean akdin hükmü butlânlaadem-i vücub-u mehirdir. Amma ba'de'd-duhul tefrik edilmişlerse herbirisimehr-i müsemma ile mehr-i misldenekallini alırlar. Zira dâr-ı İslamda vat' ya hadd veya mehirden hâli olmaz.^{IV} Şüphe-i nikahla hadd sakıt olunca mehir ve duhul sebebiyle muhafaza-i nisbet için iddet lazımdır.

Ammâ başka akit olup da hangisi mukaddem olduğu unutulduğu surette her ne kadar sâbık sahîh ve lâhık bâtıl ise de lakin takdim ve tehire cehl sebebiyle ikisinin de tefriki taayyün etmekle mehirleri mislen bin kuruş gibi kadran ve cinsen mütesavi olarak hîn-i akitte müsemma olup ve her birisi kendi nikahının mukaddem olduğunu iddia edip beynleri bulunmayarak kable'd-duhul tefrik olunmuşlar ise mukaddem akd olunarak nikahı sahîh olup da kable'd-duhul tefrikle lazım gelen nısf-ı mehir ikisine verilir.⁴²³

Ammâ mehirleri birinin mislen bin kuruş, diğerinin yirmi lira gibi kadren ve cinsen muhtelif olup da şu bin kuruş mehir fulanenin ve yirmi lira mehr-i ahar da

⁴²¹ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 393.

⁴²² İbn Âbidin, **a.e.**, s. 393.

^{IV} الوطئ في لا يخلو عن حد او مهر الا في مسئلتين صبي نكح بلا اذن و طاو عته بائع امته قبل التسليم و يسقط من المن ماقابل البكارة

507 Dürr-ü Muhtar İbn Âbidin والا فلا

⁴²³ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 393.

fulane-i uhrânın idüğü ma'lum ise her birisine mehr-i muayyenin rub'u verilir. Ve eğer malum değilseler her birisine ekall-i müsemmiyenin nısfı verilir.⁴²⁴

Ve eğer mehirleri müsemma değilse her birisine nısf-u mehr bedelinde bir mut'a verilir. Birine tesmiye olunup diğerine olunmamış ise tesmiye olunana rub'-u müsemma, tesmiye olunmayana nısf-u mut'a lazım gelir.⁴²⁵

Ve eğer tefrik ba'de'd-duhul ise duhul ile mehr takarrür etdiğinden her birisine mehr-i kâmil lazım gelir. Birinin tefriki kable'd-duhul diğerininki ba'de'd-duhul ise medhûl bihâya müsemmanın nısfı ile mehr-i misl ve müsemmadan ekallinin nısfı lazım gelir. Zira mezbure sâbika ise tamamen müsemma ve müteahhire ise mehr-i mislile müsemmanın ekallini alacağından takdim ve tehir meçhul olunca her birinin nısfı lazım gelir.

Kabled-duhul tefrik olunana müsemmanın rub'u lazım gelir. Zira mezbûre sâbika olsa idi nısf-ı müsemma lazım gelip lâhika olsa hiçbir şey lazım gelmeyeceğinden nısfıansîf olunmuştur.⁴²⁶

3.1.4.20. İkinci Sınıf

(ولا تتكح المشركات حتى يؤمن)⁴²⁷ ayet-i celilesi muktezâsı üzere tevhid-i Bâri tasdîk-i ketb ve risaletle iman edene kadar memnu'a olan abde-i esnâm ve kevâkib gibi Cenab-ı Hakk'ın gayrisına ibadet eden müşrikdir ki kable'l-iman bi'l-icma' nikahları ve milk-i yeminle vat'ları haram olup tevhid-i Bâri tasdik-i ketb ve risaletlebi'l-iman hürmetleri zâile olursa nikah ve istifraşları caiz olur.⁴²⁸

Ammâ kitabiyei nikah veya milk-i yeminle temellük ederek istimta' caiz ise de rîk gibi ihtilaf-ı dinde mani'-i irs olmakla tevârüs gayr-i caridir.

⁴²⁴ İbn Âbidin, a.e., s. 393.

⁴²⁵ İbn Âbidin, a.e., s. 394.

⁴²⁶ İbn Âbidin, a.e., s. 397.

⁴²⁷ "İman edinceye kadar müşrik kadınlarla nikahlanmayınız." Kur'an, II, 221.

⁴²⁸ İbn Âbidin, a.e., s. 397-398.

3.1.4.21. Üçüncü Sınıf

(ولا تنكح الأمة على الحرة)⁴²⁹ hadis-i şerifi muktezası üzere hürre-i menkûhe üzerine gerek hâl-i nikah ve gerekse talak-ı ric'i iddeti içinde ve bâin iddeti içinde inde'l-İmam velev ümm-ü veled ve müdârebe ve mükâtebe olsun cariyenin nikahı gayr-ı sahihtir. Ve hürre ile bir akidde akdolunan cariyenin de nikahı böyledir. Binaen aleyh hürre-i menkûhe üzerine cariyeyi badel-akd hürreyi tatlîkle cariyenin nikahı sıhhate münkalib olmayacağından menkûhenin iddeti munkedîye olduktan sonra tecdid-i akdi lazımdır.

(تنكح الحرة على الامة)⁴³⁰ hadis-i şerif mucibince cariyeye üzerine hürrenin akdi sahih olduğundan hürreyi bad'e'l-akdiddet-i ric'iyeye içinde bulunan cariyeye-i menkûhesine müracaatı sahihdir. Zira ric'at tecdid-i akd olmayıp belki iddet zarfında sabit olan milk-i sâbık idâme ve ibkâdan ibaret olmakla hürre cariyeye üzerine dâhiledir.⁴³¹

3.1.4.22. Dördüncü Sınıf

Velev iddet dahilinde olsun hürre hakkında dörtten ve abd hakkında ikiden ziyade zevçleri cem'dir. Binaen aleyh hür dört zevceden a'bd ikiden birini veya tekmîlini tatlîk etseler iddetleri münkadiye olmadıkça tekrar birer veya onlar mikdarını nikah caiz değilse de iddetlerinin inkizâsından sonra hürre göre ancak dörde ve abde göre ikiye kadar tatlik olunanlar mikdarını akit caizdir.

Vefatla alaka-i nikah bilküllüye münkatı'a olmakla zevcelerden kaç tanesi vefat ederse ertesi gün velev muharramlardan olsun ol miktarını nikah caizdir.⁴³²

3.1.4.23. Mes'ele

Bir hür akd-i vahidle dört cariyeye ve beş hürre tezevvüç etse beş hürrenin nikahı bâtıl olduğundan ancak dört cariyenin nikahı sahih olur. Amma bilakis dört hürreyle birlikte velev bir tane cariyeye akdeylese hürrelerin nikahları sahih olup cariyenin nikahı batıl olur.⁴³³

⁴²⁹ Bu hadisi kütüb-ü tis'ada tesbit edemedik. Fakat Hidâye, Bedâi'ü's-Senâi' gibi Hanefi fıkıh kitaplarında geçen bir hadis olduğunu gördük.

⁴³⁰ "Hür kadın cariyeye üzerine nikahlanabilir" Bu hadisi şerif-i kaynaklarda tesbit edebilmiş değiliz.

⁴³¹ İbn Âbidin, a.e., s. 400.

⁴³² İbn Âbidin, a.e., s. 390.

⁴³³ İbn Âbidin, a.e., s. 400.

Hür olan kimseye her ne kadar nikahla dörtten ziyade zevcenin cem'i caiz değil ise de mevâni-i Şer'iyeden hâliye olarak milk-i yeminle dilediği kadar cariyeyi istifrâş caizdir.

Lakin velev mükâteb olsa dahi abd her ne kadar efendisi izin verse bile nikahın gayrısı caiz değildir. Zira rakabiyet malikiyyete münâfîdir. Ammâ (الطلاق لمن اخذ بالمساق) ⁴³⁴ hadis-i şerifi muktezası üzere zevcesini tatlik edebileceğinden efendisinin izniyle hürre veya cariyeden ancak iki taneye kadar nikah edebilir. ⁴³⁵

3.1.4.24. Beşinci Sınıf

Her ne kadar hürrede mâdunu's-sülûs ve cariyede mâdunu's-sinteyn mutallaka bi'l-icma talak-ı baine tecdid-i nikahla ve ric'ide iddet zarfında müracaatla kendi kocalarına tekrar varabilirler ise de (وَلَا تَغْزِمُوا عُقْدَةَ النِّكَاحِ حَتَّى يَبْلُغَ الْكِتَابُ أَجَلَهُ) ⁴³⁶ nazm-ı celili muktezasınca muhafaza-i neseb hikmetine binaen gerek talak veya vefat-ı zevçle veya nikah-ı fâsit veya şüphe-i vat'laidet içinde bulunan mer'elerdir ki gayrın hakkı taalluk ettiğinden iddetleri munkadiye olmadıkça başkalarına nikahları sahih olmaz. ⁴³⁷

3.1.4.25. Altıncı Sınıf

Talak-ı selase ile mutallaka olan hürre veya iki talakla mutallaka cariyedir ki (فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدُ حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ) ⁴³⁸ ayet-i celilesi muktezası üzere hürmet-i galîza hasıla olarak hıllin zevaline binaen iddetleri munkadiye olarak nikahları sahih ve nâfizun leh velev mürahık başka kocaya varıp bade'l-vat' tekrar tatlik olunarak iddetleri munkadiye olmadıkça zevç-i evvellerine nikahları sahih olamaz. ⁴³⁹ Bu muameleye (hülle) tabir olunur. Amma nikah-ı fâsid veya mevkufle başka kocaya varmak zevç-i evvellerine akdin sıhhatinde kâfi değildir. Binaen aleyh efendisinin izni olmayarak bir

⁴³⁴ “Talak(hakkı), sevk ve idarenin kendisinde olduğu kimsededir. İbn Mace, “Talâk”, 2081.

⁴³⁵ İbn Âbidin, a.e., s. 400.

⁴³⁶ “...Bekleme süresi tamam oluncaya kadar nikah bağını bağlamaya da kalkmayın...” Kur'an, II, 235.

⁴³⁷ İbn Âbidin, a.e., s. 380-738.

⁴³⁸ “Eğer (bu iki boşamadan sonra koca eşini) tekrar boşarsa artık o kadın bir başka koca ile nikahlanmadıkça ona helal olmaz...” Kur'an, II, 230.

⁴³⁹ İbn Âbidin, a.e., s. 839.

köleye akdolunsalar gayr-ı nâfiz olmakla bade'l-i icaze tekrar vat' edilmedikçe kable'l-icâzevat'la zevc-i evvellerine helal olmazlar.⁴⁴⁰

Velayet ve kefâette beyan olunduğu üzere velisi olup da razı olmadıkça kefâet sıhhat-i akdın şartı olarak nikahın adem-i sıhhatiyle fetvaya göre küfüvvün gayriye nikahla da hülle gayr-i sahihtir.⁴⁴¹ Meğer velisi bulunmaya veya adem-i küfüvvi bilerek velisinin rızasıyla akdolunmuş ola.

3.1.4.26. Yedinci Sınıf

(المتلاعنان لا يجتمعان ابدا)⁴⁴² hadis-i şerifi muktezası üzere liânla haram olan zevcedir ki beynlerini tefrikin vucubu ve bu tarikle bâinin vukuu olan hükm-ü liân baki oldukça bade't-telâü'n velev kable't-tefriş vat' ve devâisi haramdır.

3.1.5. Lian⁴⁴³

Zina töhmetinden berîe ve affe ve şهادete ehil olan menkûhesi hakkında şهادete ehil olan zevc-i müslim-i mükellef tarafından sarahat veya nefy-i velet gibi delalet-i zina isnat edilip de zevc usulen isbatından aciz ve zevce de isnat olunan zinayı münkire olup huzur-ı hakimde dört defa yeminle müekked beşincisi zevc tarafından lanete ve zevce tarafından gazaba mukarin olarak şهادet eylemeleridir ki bu veçhile yeminler zevc hakkında hadd-i kazif zevce hakkında hadd-i zina makamına kâim olarak hükm-ü liân baki olunca kendilerinden hadler sâkit olarak bir talak-ı bâin vaki olur.⁴⁴⁴

3.1.5.1. Sebebi

Ecnebiye hakkında hakk-ı şer'i icab edecek surette zevcin zevcesini kazf etmesidir.

3.1.5.2. Rüknu

Dört defa yeminle müekked beşincisi zevc tarafından lanete ve zevce tarafından gazaba mukârin olan şهادetlerdir.

⁴⁴⁰ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 739.

⁴⁴¹ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 740.

⁴⁴² “Karşılıklı liânda bulunanlar ebedi olarak (nikah bağı ile) bir araya gelemeyiz.” Buhari, “Talâk,” 5007.; Muvatta, “Talâk,” 1186.

⁴⁴³ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 805.

⁴⁴⁴ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 805.

3.1.5.3. Zevcine Âmm olan Şartlar

Zevciyetin kıyâmı ve nikahın sıhhati ve zevcinin hür âkil bâliğ müslim olup kazifle mahdûd olmamalarıdır. Hassaten kâzif hakkında isbat-ı müddeâ için ikâme-i beyyineden aciz olmak ve makzûf hakkında iddiâyı iffetle vücûd-u zinâyı inkarşurut-u hâssasındandır.

3.1.5.4. Ehli

Müslim üzere şhadete ehil olan müslim mükellef hürdür. Binaen aleyh gayrılarından vâki olmaz.

3.1.5.5. Hükümü

(المتلاعنان لا يجتمعان ابدا)⁴⁴⁵ hadis-i şerifi muktezası üzere bade't-telâ'un velev kable't-tefriş bâinen vücub-u tefrikleriyle vat' ve devâisiyle istimta'nın hürmetidir.⁴⁴⁶

Tefrik-i mezkûr hüküm-ü hakimle olacağından bade'l-liân ve kable't-tefrik nikah-ı sahih olmakla kable't-tefrik talak ve îlâ^V ve zihâr^{VI} ve tevârûs gibi hüküm-ü nikah cari olur.

⁴⁴⁵ “Karşılıklı liânda bulunanlar ebedi olarak (nikah bağı ile) bir araya gelemezler.” Buhari, “Talâk”, 5007; Muvatta, “Talâk”, 1186.

⁴⁴⁶ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 806.

^V **Îlâ** lügatte mutlak yemin manasına olup, Şer’de müddeti zarfında terk-i mukârenet üzere velev zımmî olsun zevcin yemin etmesidir. (Müddet-i îlâ) Hürre için ekall müddeti dört ay cariyeye için iki ay olup, ekseri için hadd-i muayyen yoktur. Binaenaleyh zevc vakt-i tencîzde menkûhesi bulunan zevcesine “vallahi dört ay veya daha ziyade takarrüb etmeyeceğim” veya “takarrüb edersem bir sene savm veya hac üzerime vacib olsun” dese müddet-i mezkûre zarfında takarrüb ederse hânis olmakla îlâ sâkit olup kefâret-i yemin veya cezayı muallak lazım gelir. Ve illâ mürur-u müddetle yemin sâkit olup îlâ sâbit olarak zevce bir talâk-ı bâinle boş olur. Müddet-i mezkûrenin dününde îlâ vâki’ olmaz. (ÎlânınŞartı) Vakt-i tencîzde velev hükmen menkûhe olarak mer’enin talâka mahal ve zevcin İ’nde’l-İmam talaka ve i’nde’l-İmameyn kefârete ehil olmalarıdır. (Ehli) Talâka ehil olan zevc. (Mahalli) Vakt-i tencîzde mu’tedâyı rıc’iyye gibi velev hükmen menkûhedir. (Rüknü) Yemin-i mezkûr. (Hükümü) Yeminde bâr olursa talâk-ı vâhide hânis olursa kefâret veya cezayı muallakın lüzumudur.

^{VI} **Zihâr**: Zevc-i Müslimin zihâr niyetiyle velev kitabiye veya sağıra veya mecnûne olsun nefsi zevcesini veya kendileriyle kül’den tâbir olunan rakabe ve ra’s emsali bir uzvunu veya nısf ve sülûs gibi cüz-ü şâyi’ini neseben veya radâan veya sıhran kendisine müebbeden haram olan kadının bizzat kendisine veya zırhı ve batnı ve uyluğu gibi nazaredilmesi haram olan uzvuna sarâhaten veya zımmen teşbih eylesesidir.

İddet bahsinde Dürr-ü Muhtar'ın icmalen ve İbn Abidin'in mufasssalan beyanlarına göre erkek için iddet ve intizar lazım gelen yirmi kadar mahalde esbâb-ı mâni'a zâile olana kadar muvakkaten nikah gayr-ı sahihtir.⁴⁴⁷

3.1.6. Nikah-ı Mut'a ve Muvakkate Batıldır⁴⁴⁸

Nikah-ı mut'a ve muvakkate bir olup semere-i nikah kastolunmayarak mücerret eşya ve emtiâsıyla nefsi muhafaza için muayyen veya gayr-ı muayyen bir müddet kendisiyle intifa' ve muaşeret etmek üzere bir mer'e ile icra olunan akidden ibaret olarak hasebe'l-iktidâsadr-ı İslam'da mubah olup bâ'dehu müebbeden nesh ve tahrim olunmuştur.

3.1.7. Mehre Müteallık Mesail

Mehir nikahın ne erkanından ne de şartlarındandır. Belki (وَأُحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَاءَ ذَلِكَ أَنْ)⁴⁴⁹ ayet-i celilesi muktezası üzere mer'enin menâfi'-i bud'i bedelinde zevc üzerine vacip olarak mücerret akd veya vat' üzerine terettüb eden ahkam-ı nikah cümlesindendir.⁴⁵⁰

Usul-i fıkıhta beyan olunduğu üzere - با - kavlı-i şerifindeki - باموالك - medlûlünde kat' ifade eden hâs kısmından ilsâka mevzu olmakla medhûl bulunan mala yani mehre müteallık olan ibtiğâ yani nikahın katiyyen ilsak-ı mehrden sükut veya adem-i mehir şart kılınsa dahi nikah-ı sahih ve şart-ı lağv olarak mehr-i misl lazım gelir.

Ammâ zevcenin zihârı lağvdir. Binaenaleyh zevc zevcesine sen veya senin başın veya nısfın bana vâlidem veya vâlidem veya hemşirem veya validemin veya validenin veya hemşiremin batnı veya fahzi gibisin diyerek sarâhaten veya iki haramdan birine zihâr ettikten sonra zihâr kasdıyla diğerine sen bana arkadaşın gibisin veya onun zihârında seni ona teşrik etdim diyerek zımnem teşbih eylese (وَالَّذِينَ يُظَاهِرُونَ) ayet-i celilesi muktezâsı üzere kâdir ise itk-ı rakabe değil ise iki ay mütetâbean oruç veya altmış fakiri itmâm ederek kefaret vâcib olmakla ve kable'l-kefare vat' ve mukaddemâtı haramdır. 790 Zihâr her ne kadar sıhhat-ı akdin mevâni'inden değilse de kable'l-kefare mukârenet ve mukaddemâtını haram kılar. Binaenaleyh ihtiraz lazımdır.

⁴⁴⁷ İbn Âbidin, a.e., s. 823.

⁴⁴⁸ İbn Âbidin, a.e., s. 403.

⁴⁴⁹ "...Zinadan kaçınıp iffetinizi korumak şartıyla bunlar dışındaki kadınları mallarınızla istemeniz size helal kılındı..." Buhari, "Talâk", 5007; Muvatta, "Talâk", 1186.

⁴⁵⁰ İbn Âbidin, a.e., s. 452.

Zira 64. sahifede işaret olunduğu üzere milk-i yeminin gayrî dâr-ı İslamda vat' had veya mehrden hâli olamaz. Dürr'il-Muhtar'ın beyanına göre yalnız iki mesele^{VII} şu hükümden müstesnadır ki biri, bir sağır velisinin izni olmayarak bir mer'eyi tezevvüc edip de mezburenin rızasıyla duhulden sonra velisi nikah-ı mezkureyi reddetse sabâvetine binaen zevcine had lazım gelmediği gibi velisinin izni olmadıkça nikahının adem-i nüfuzunu bildiği halde nefsinin tezvice hakkının butlân-ı nazâriye bulunduğundan zevce için de mehir lazım gelmez.

İkinci mesele cariyesini satıp da müşteriye kablet-teslim vat' etmiş olsa yed-i damânında bulunarak şüphe-i mahalle binaen ne had ve ne de mehir lazım gelmez. Yalnız bîkr ise müşteri muhayyer olup bîkr bedeli semenden sâkıt olur. Bîkr değilse hiyâr olmadığı gibi semenden de bir şey sakıt olmaz.⁴⁵¹

Her ne kadar (فَا نَكَحُوا مَا طَابَ لَكُمْ)⁴⁵² kavî-i şerifinde ibtiğâ ilsâk bi'l-maldan mutlak ise de hüküm ve hadisenin ittihadına ve mutlak ve mukayyedin hükm-i müsebbete dahil olmalarına binaen mutlak mukayyede mahmuldür.

Sadaka, ecir, nahle, a'tiyye, farîza, alâik, hibe mehrin isimlerindendir. Mehir iki kısım olup biri gayr-i müsemma olarak mücerret akit veya vat' ile lazım gelip mehr-i misl denir. Diğerî hîn-i akitte tesmiye veya bade'l-akit beynlerinde tayin edilip mehr-i müsemma denir.^{IX}

Bir de bunlara mukabil mut'a vardır ki hîn-i akitte mehresalîh bir şey tesmiye olunmaz veya mehir nefy edilip kable'd-duhûl talakla lazım geir.

^{VII} İbn Âbidin'de müstesna sekiz meseleye iblâğ olunmuştur müracaat buyrulsun.

⁴⁵¹ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 507.

⁴⁵² "... (Onlardan) hoşunuza gidene nikahlayınız.." Kur'an, IV, 3.

^{IX} Mehr-i müsemma da örf-ü nâsda mua'ccel ve müeccel namlarıyla ikiye bölünerek ağırlık namıyla peşin verilen kısma mehr-i mua'ccel ve hîn-imufârekatta verilene mehr-i müeccel denir. Binaenaleyh beyne'z-zevceyn nikah kâim iken mehr-i müeccel talep olunmaz. Belki zevcin hiyârına mefvûzdur. Ve mehri zevcin zevceye i'tâsıyla talâk lazım gelmez. Mufârakat mevt-i zevçle olursa mutlakan zevce tamâm-ı müsemmayı alır. Ve zavcenin mevtiyle olursa verese-i zevce alır. Kable'd-duhûl talâkla olursa nısf-i müsemma ve ba'de'd-duhûl olursa tamâm-ı müsemma lazım gelir.

İstilâd Cevhere'nin beyanına göre hürre için akar-ı mehr-i misl olup cariye için bîkr ise öşr kıymeti ve seyyib ise nisf-ı öşür kıymetidir.⁴⁵³

Fetavâ-ı Hindiye'de beyan olunduğuna göre ale'l-ıtlak nukûdun gayr-ı mehre muhtemel olan mal üç nevi olup ;

1) Sevb, dâr, dâbbe ve hayvanların ileride doğuracakları yavruları ve eşcârın verecekleri meyvaları gibi meçhulü'l- cins ve'l-vasf olup hiç birisi mehre sâlih olmadıklarından bunlardan biri üzerine akdolunursa tesmiye-i sahiha olmadığından mehr-i misl lazım gelir.⁴⁵⁴

2) Abd, feres, koyun,keçi gibi malumu'l-cins meçhulü'l-vasf olup cinsleri malum olmakla mehre salih olarak tesmiye sahih ise de vasıfları meçhul olduğundan vasatları ve kıymetlerini te'diye beyinde muhayyer olurlar.⁴⁵⁵ Çünkü müsemmanın malumu'l-cins olması aynının meçhulü'l-vasf bulunması kıymetini icab edip vacip bi'l-akd iki şeyin biri olmakla i'tadatahyîr zaruridir.

3) Zimmette olan mekîl ve mevzûn gibi ma'lûmu'l-cins ve'l-vasf olursa müsemmayı teslim lazım olur. Ve tavsif olunmayarak bir kilo buğday tesmiye olunursa bir kiilo vasat buğday veya dilerse kıymetini verir.⁴⁵⁶

Hâniye'nin beyanına göre mehr olacak malın mukavvim yani mubâhu'l-intifa olması lazımdır. Binaen aleyh gayr-ı mukavvim bir mal tesmiye olunursa mehr-i misl lazım geleceğinden şu pekmez veya bal veya sirke diye gösterilen şey şarap ve köle veya cariye diye tesmiye olunan hür ve hürre çıksalar cümlesinde mehr-i misl lazım gelir. Mehr-i müsemma mal-ı mütekavvim ile gayr-ı mütekavvimden mürekkeb olsa mütekevvim lazım gelir binaen aleyh beş fıçı bal ile üç fıçı şarab tesmiye olursa müsemma baldan ibaret olmakla mehr-i misle itmâm lazım gelmez.

⁴⁵³ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 452.

⁴⁵⁴ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 478.

⁴⁵⁵ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 479.

⁴⁵⁶ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 476.

3.1.7.1. Miktar-ı Mehr⁴⁵⁷

(لا مهر اقل من عشرة دراهم)⁴⁵⁸ hadis-i şerifi muktezası üzere şer'an mehrin ekall mertebesi gerek madrûb ve gerek gayr-ı madrûb ve gerek zevcenin zimmetinde veya başkasının zimmetinde zevcin alacağı bulunsun veya sükenâyıda'r ve rukûb-u dâbbe ve müddet-i ma'lum boldukta ziraatı arz gibi menafi' veya vakit akitte -kable'd-duhûl talakta yevm-i kabzda- kıymeti on dirhem nisbetinde sevb gibi arz olsun zekatta olduğu gibi -her dirhemi on dört kirat olmak üzere yedi miskal vezninde- bulunan on dirhem kumaş veya kıymetidir. **453**

Bundan ekall hakkında vârid olan eserler mehr-i mua'ccale masrûftur. Binaen aleyh on dirhemden noksan tesmiye olunursa itmamı vacip olup ne kadar ziyade tesmiye olunursa bâliğan mâbelağte' diyesi lazım gelir. Zira aşra ile tesmiye noksan-ı tesmiyesini men' içindir. **454**

Mehr-i müsemma arz olup da hîn-i akitte miktarı on dirhem iken yevm-i teslimde sekiz dirheme tenezzül etse mezbure onu almaya mecburedir. Amma bila'ks hîn-i akitte arzın kıymeti sekiz dirhem iken zamanı teslimde on dirheme terekki etse zevce onu aldıktan sonra başkaca iki dirhem daha almaya hakkı vardır. Zira her iki surette müsemma tebeddül etmeyip revâci tebeddül etmiştir. **453**

Amma kadın kable'd-duhul tatlik olunarak iadesi lazım geldikte eğer telef olmuş ise kıymetini damânda itibar yevm-i kabzadır. Zira mer'enin damânına kabz ile dahil olmakla yevm-i kabzdaki kıymeti itibar olunur. Binaen ala haza on dirhem kıymetinde bir sevb üzerine akdolunup da hîn-i kabzda kıymeti yirmi dirheme terakki edip kable'd-duhul tatlik olunarak iadesi lazım gelse telef olmuş ise yevm-i kabzdaki kıymeti olan yirmi dirhem ve eğer telef olmamış ise mekîlât ve mevzûnât gibi tansif ve taksimle ayıbtâri olmaz ise müsemmanın nısfını alır ve'l-ikdâ veya rızadan sonra beynlerinde müstereken kalır.⁴⁵⁹

⁴⁵⁷ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 452.

⁴⁵⁸ "On dirhemden aşağıya mehir yoktur." Bu hadis Hidâye, Bedâi'ü'üs-Sanâi' gibi Hanefi fıkıh kitaplarının nikah bölümlerinde tercih ettiği hadislerdendir.

⁴⁵⁹ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 452.

3.1.7.2. Mehirde Hukuk

Mehirde iki hak bulunup biri mehr-i müsemmaya kadar aşera üzerine ziyade kılınan hak diğeri (لا مهر اقل من عشرة دراهم)⁴⁶⁰ hadis-i şerifi muktezası üzere on dirhem kumaş kıymetinden ibaret hakk-ı şer’idir. Her ne kadar mezbure kendi hakkını iskatla on dirhemden noksana razıye olsa bile on dirhem hakk-ı şer’i olmakla vücuben ikmal edilir. Binaen aleyh beş dirhem kıymetinde bir şey üzerine akit olunup da kable’-duhul tatlik olursa mer’e müsemmanın nısfını aldıktan sonra iki buçuk dirhem dahi mutâlebe edebilir.⁴⁶¹

3.1.7.3. Mehrin Sukut ve Tansîfe İhtimali

Beyan olunduğu üzere mücerret akitle mehr gayr-i müekket olarak vacip olur. Binaen aleyh zevcenin irtidatı veya zevcin oğlunu şehvetle takbili gibi ma’siyet kabilinden hürmet-i müsahara icap eder bir şey irtikabıyla sukûta ve kable’-duhul tatlikle tansîfe muhtemeldir.⁴⁶²

3.1.7.4. Halvet-i Sahiha

Bilâ izin duhul memnu’ olarak zevceynin halvet etmeye salih bir mahalde hissen ve tab’an ve şer’anmani bulunmayarak içtimalarından ibaretdir ki bir veche âti beyan olunacak ahkamda bi’l-fiil vat’ hükmündedir.

Mani-i hissi zevceynden birinin cima’a mani hastalığı , mani’-i tabi’ zevceynin beyninde şahs-ı salis-i âkilin bulunması. Mani-i Şer’i farz veya nafîle olarak hac veya umrenin ihramında bulunmak gibi muamele-i zevciyeye mani olan şeylerdir.⁴⁶³

Binanen aleyh mescid ve tarik ve kapısı açık hamam ve mürur ve uburdan men olunmayan sahra ve etrafında sütre bulunan dam gibi halvete salih olmayan mahallerde zevceynin içtimaları halvet-i sahiha addolunmaz.⁴⁶⁴

⁴⁶⁰ “On dirhemden aşağıya mehir yoktur.”

⁴⁶¹ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 454-456.

⁴⁶² İbn Âbidin, **a.e.**, s. 454.

⁴⁶³ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 460.

⁴⁶⁴ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 467.

3.1.7.5. Halvet-i Sahihanın Hükümü

Nesebin sübutu mehr-i müsemma ve bilâ tesmiye mehr-i mislin tamamının tekidi ve nafaka ve süknâ ve iddetin vücubu ve zevce-i mutallakanın iddeti içinde hemşiresinin ve hür hakkında mutallaka-i mezbureden başka dört ve abde göre iki mer'enin ve hürre üzerine cariyenin nikahlarının hürmeti ve inde'l-icab zevce-i mevtûenin hayz halinde talakın bid'at olması ve tuhr zamanında bilâ vat' hüsn olmakla zevcin vakt-i talaka riayeti ve kavli muhtar üzere bade'l- halvet bâyin bir talakla iddet içinde iken diğer bir talak- bayinin vukuu gibi ahkamda her ne kadar zevç mecbûb veya i'nnîn veya hasiy ve kable'l-halvet raculiyeti ve nikaha ehliyeti zahir olan hünsa olsa dahi vat' hükmündedir. Amma hünsanın hali malum değilse nikahı mevkuftur.⁴⁶⁵

Ahkam-ı mezkurenin gayri bulunan gasl ve ihsan ve hürmet-i benat ve mutallaka-i selase için hülle ve miras ve ric'at misillü hâlâtta halvet-i mücerrede vat' hükmünde değildir. Binaen aleyh hiçbirisi lazım gelmez.⁴⁶⁶

3.1.7.6. Tamam-ı Mehrin Teekküd-ü Vücubu

Zevc tarafından vat' veya halvet-i sahiha veya zevceynden birinin vefatı ve zevc tarafından bir şey idhaliyle izâle-i bîkr ile tam mehir veya ba'de'd-duhul bâinen tatlikle iddet içinde saniyen tezevvüçle bilâ halvet velâ duhul mehr-i sâninin tamamı teekküd ederek tesmiye olunmuş ise müsemmanın, olunmamış ise mehr-i mislin alınması lazım gelir.⁴⁶⁷

Ammâ zevcenin bîkrini izâle zevc tarafından itmek veya depmek ile olmuş ise kable'd-duhûl tatlikle zevc üzerine nısf-ı müsemma lazım gelip böyle izâle ecnebi tarafından edilip de kable'd-duhul tatlik olunursa zevc üzerine nısf-ı müsemma gibi ecnebi üzerine de nısf-ı mehr-i misl lazım gelir. Kable'd-duhûl tatlik olunmadığı surette ecnebi üzerine mehrin tekmili lazım gelir.⁴⁶⁸

⁴⁶⁵ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 468.

⁴⁶⁶ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 470.

⁴⁶⁷ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 454.

⁴⁶⁸ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 454.

3.1.7.7. Nısf-ı Müsemmanın Lüzumu⁴⁶⁹

(وَإِنْ طَلَّقْتُمُوهُنَّ)⁴⁷⁰ ayet-i celilesi muktezâsı üzere ancak hîn-i akitte tesmiye olunan müsemmanın nısfı lazım gelir. Binaen aleyh beş dirhem kıymetinde bir şey üzerine nikah olup da kable'd-duhul tatlik olursa müsemmanın nısfını aldıktan sonra tekmileten li'l-aşera iki buçuk dirhem dahi talep eder.

Mehr-i müsemma mer'eye teslim olunmamış ise nısf-ı diğeri mücerret talakla zevcin mülküne avdet eder. Amma kable'd-duhul firkate sebep zevce tarafından ise tekmi-i müsemma avdet eder.⁴⁷¹

Ve eğer müsemma mer'eye teslim olunmuş ise mehrin tamamından mer'enin mülkü batıl olmayacağından nısf-ı diğeri ya kazâ-ı kâdı veya rıza-ı tarafeyn ile avdet eder. Binaen aleyh mehr ittihâz olunan köleyi ba'de't-tatlik kable'l-kazâ zevc azâd etse kable'l-kazâ adem-i mâlikiyetine binaen tenfiz olunmaz. Ve kazâ veya rızada akdem zevcenin mehirde mülkinin bekasına binaen tasarrufu sahih olduğundan bey' ve hibe gibi tasarrufla mehr olan aynı itlâf etse yevm-i kabzdaki aslın kıymetinin nısfını zevcine dâmine olur.⁴⁷²

Beyan olunduğu üzere kable'd-duhul tatlikle tansif-i mehr nass-ı mezkûr ile hîn-i akitte müsemmayı muhtass olmakla mehirden hâli olan akitten sonra gerek tarafeynin rızalarıyla ve gerekse mehr-i misl olarak hâkimin takdiriyle tayin olunan veya bade'l-akd müsemma üzere ziyade kılınan kable'd-duhul talakla tansif olunmaz. Belki ba'de'l-akd takdir-i mehr suretinde ancak mut'a ve ziyade suretinde asl-ı müsemmanın nısfı lazım gelir.⁴⁷³ Müsemma üzerine ziyade kılınan mehir mezbûrenin ve sağîra ise velisinin

⁴⁶⁹ İbn Âbidin, a.e., s. 456.

⁴⁷⁰ “Eğer onları mehirlerini belirledikten sonra, henüz kendilerine el sürmeden boşarsanız belirlemiş olduğunuz mehrin yarısını vermeniz gerekir...” Kur'an, II, 237.

⁴⁷¹ İbn Âbidin, a.e., s. 456.

⁴⁷² İbn Âbidin, a.e., s. 457.

⁴⁷³ İbn Âbidin, a.e., s. 463.

meclisde kabulleri ve miktarına vukufları ve kavlı-i zâhir üzere zevciyyetin bekası şartlarıyla zevc üzerine vacip olur.⁴⁷⁴

3.1.7.8. Müsemmâyı Sır veya Mehrde Muvâza'a

Akideyn sırran bir miktar üzerine karar verip de hîn-i akitte başka miktar ilan ederlerse inde'l-İmameyn muteber olan ilan olunan miktardır. Ve Ebu Yusuf indinde sırran mukarrer olan miktardır. Mülteka. Dürr-ü Muhtar'da (المهر مهر السر و قيل العلانية) diyerek tereccüh müstefâd olur ise de İbn Âbidin meseleyi iki vechle tasvir ediyor. Hûlasası sırran bir miktar veya cins üzerine ve alaniyet ondan ziyade bir miktar veya cins üzerine akdolunursa âkideyn muvaza'ada müttefik olmadıkça aleni muteberdir. Meğer zevc ziyadenin sem'a olduğunu isbat ederse muteber olan mehir sırdır.⁴⁷⁵

3.1.7.9. Iskât-ı Mehîr

Kable'd-duhul mufârakat ma'siyet kabilinden olarak zevcenin irtidat edip İslam'dan imtina'ı veya zevcin oğlunu şehvetle mess veya takbîl veya radâ' veya hıyâr-ı buluğ ve hıyâr-ı ıtk ve adem-i kefâet gibi bir sebeple vaki ise hakkını kendisi iskât etmiş olmakla ne mehir ve ne de mut'a lazım gelmez.⁴⁷⁶ Zira beyan olunduğu üzere kable't-teekküd mehir tansîf ve iskatla tağyire kâbildir.⁴⁷⁷

3.1.7.10. Mut'a

Hîn-i akitte mehre salih bir şey tesmiye olunmaz veya mehir nefy edilerek akdolunup da kabled-duhûl talakla lazım gelir ki bir gömlek bir baş örtüsü ve de bir de çarşaftan ibaret olup zevcin kınasıyla bunların kıymet mecmuası mehr-i mislin nısfını tecavüz etmeyeceği gibi fakriyle de ekall-i mehrin nısfı olan beş dirhem kumaş kıymetinde noksan olmaz.⁴⁷⁸

⁴⁷⁴ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 463.

⁴⁷⁵ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 523.

⁴⁷⁶ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 461.

⁴⁷⁷ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 454.

⁴⁷⁸ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 460.

(عَلَى الْمَوْسِعِ قَدْرُهُ وَعَلَى الْمُقْتِرِ قَدْرُهُ)⁴⁷⁹ ayet-i celilesi muktezası üzere müftâbih olarak nafaka gibi zevc ve zevcenin hâlleriyle mütenâsib olarak itibar olunur. Binaen aleyh ikisi de zengin iseler a'lâsı züğürt iseler ednâsı biri zengin diğeri züğürt ise evsatı verilir.⁴⁸⁰

3.1.7.11. Mehrin Hibe ve İbrâ ve Iskâtı

Mehir hürreye göre hakk-ı zevce ve memlûkeye göre hakk-ı mevlâ olmakla hürre-i balîğa mehrinin tamamını veya bazısını kendi rızasıyla zevcine hibe ile ıskât-ı sahih ise de bilâ rıza ve kerhen hibesi ve sağiranın velisi tarafından ibrâ ve iskât gayr-ı sahihtir. Kebîrenin pederi tarafından ibrâ kebirenin iznine mevkuftur.⁴⁸¹ Ve keza mevla dahi velev müdebbere ve ümm-ü veled olsa dahi mükatebenin gayrı cariyesinin mehrini zevcine hibe edebilir. Ammâ mukatebenin mehri kendisine ait olmakla velisi hibe edemez.

Mer'e dirhem veya dinar kabilinden olan mehrini bade'l-kabz zevcine hibe ettikten sonra kabled-duhul tatlık olursa zevci nısf-ı mehri kendisinden mütâlebe edebilir. Zira ukudda nukudun tayini olmadığından hibe tarikiyle zevcine vâsıl olan nakit kabled-duhul talak sebebiyle kesb-i istihkak ettiği nakdin aynı değildir. Ammâ kable'l-kabz mehr-i mezkurun tamamını veya nısfını ve bade'l- kabz nısf-ı diğerini veya mislen muayyen veya zimmette bir sevb gibi arz kabilinden olan mehrin nısfını veya ziyadesini bir ayb-ı fahişle muayyeb etmeden kable'l-kabz ve gerekse bade'l-kabz hibe etse zevcin kable'd-duhul talakla müstahik olduğu nısf kendisine vasıl olarak maksudun husulüne binaen zevcesine rücu' ve mütâlebeye hakkı kalmaz.⁴⁸²

Mehir mücerret istimta' için meşru kılınıp bekaret gibi evsaf-ı merğûbe için olmadığından hîn-i akitte mer'enin bekareti şart kılınıp da hilâfı zuhur etse bikrin izâlesi

⁴⁷⁹ "...Durumu iyi olan kendi gücü oranında, darda olan da kendi gücü oranında örfе göre bir şeyler verilmeli..." Kur'an, II, 236.

⁴⁸⁰ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 462.

⁴⁸¹ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 463.

⁴⁸² İbn Âbidin, **a.e.**, s. 474.

bir özre mebni olmak mülâhazasıyla salaha haml edilerek şartın butlânına ve halvet veya duhul ile tamamı mehrin teekküdüne binaen mehrin gelişi lazım gelir.⁴⁸³

3.1.7.12. Mehr-i Misl 487⁴⁸⁴

Hürrenin Şer'an olan mehr-i misli pederi kavmi ve kabilesinden vakt-i akitte sin, cemal, mal, belde, asır, diyanet, akıl, bekaret, şebabet, iffet, ilim, edep, kemal-i halkadem-i velet cihetlerinden küllen veya ba'zan beynlerinde mümâselet ve müsâvemet bulunan mer'enin miktar-ı mehridir.

İşte bu veçhile mehr-i misli itibar mehir taksiminde beyan olduğu veçhile ya aslen mehir tesmiye olunmayan veya mechulü'l-cins ve'l-vasf veya şer'an haram olarak tesmiye-i sahih olmayarak mehr-i misl lazım gelen nikah-ı sahihin ve gerek tesmiye olunsun ve gerekse olunmasın ba'de'l-vat' nikah-ı fâsidin hükmüdür.⁴⁸⁵

Evsaf-ı mezkûrede mümâselet vakt-i akitte mutebere olmakla ondan sonra hâsıl ve hâdis olana itibar yoktur.

Mehr-i misl validesi kabilesinden itibar olunmaz. Meğer valide pederinin amcası kızı olmak gibi pederinin akrabasından olursa valide tarafından da itibar olunacağı gibi mer'enin ehâvat ve âmmâtına ve bunlarda bulunmaz ise kız kardeşinin kızlarına ve amca kızlarına kadar ale't-tertib itibar olunur.

Meşayih-ı fukahadan naklen İbn Kemal'in beyanına göre zevcin dahi zevcenin mümâsilelerinin zevçlerine mümâseleti itibar olunur.⁴⁸⁶

Beyan olunduğu üzere mümâseletle mehrin sübutuna şهادete ehil iki racül veya bir racül ile iki mer'enin şهادet lafzıyla şهادetleri şarttır.

Böyle şuhud-u adûl bulunmadığı takdirde mehr-i mislin tayininde söz yeminle zevcindir. Zira mer'enin iddia ettiği ziyadeyi münkirdir.

Tarafeynin rızalarıyla hâkimin takdiri de caizdir.⁴⁸⁷

⁴⁸³ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 476.

⁴⁸⁴ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 487.

⁴⁸⁵ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 487.

⁴⁸⁶ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 488.

⁴⁸⁷ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 488.

3.1.7.13. Te'diye-i Mehrin Hükümü⁴⁸⁸

Gerek az ve gerek çok zevceye mua'ccelen verileceği beyan olunan şeyi veya külliyyen müeccel değil ise ma'rûf olan şey-i meşrût gibi olmakla müftâbih olarak mua'ccelen teaddisi örf ve adet iktizasından bulunan mikdarı verilmedikçe muamele-i zevciye ve devâ'isini icradan zevcenin imtina hakkı vardır. Hatta kendi rızasıyla halvet olup ve zevcine temkin-i nefis etmiş olsa bile yine bu hakkı sâkıt olmaz. Zira her bir vat' ma'kud aleyh olmakla bazısını teslim bâkisini teslim icab etmez. Binaen aleyh bununla beraber mehr-i mua'ccelini kabz etmedikçe nafakaya istihkâkı vardır. Ve meşru olan hâcet-i sairesini tesviye ve her Cuma ebeveynini ve her sene sair mahârimini ziyaret için zevcinden izinsiz sokağa çıkabilir. Ammâ müeccelini ve muaccelini tamamen tediye ederse kendisinden emin olmak şartıyla dilediği mahalle birlikte musâferet ederse de kamilen tediye etmez veya kendisinden emin değilse sefere gidemez. Müftabih olan da budur.⁴⁸⁹

Şart-ı sarîh örf ve adete delalet olup sarîh ise delaletten ekvâ olmakla her ne kadar bazısının ta'cili müteârif olsa bile tekмили mueccel veya cümlesi müeccel olması şer kılınırsa ecl cehalet-i fahişe ile meçhul değilse meşrut muteberdir.⁴⁹⁰

3.1.7.14. Asl-ı Mehrde İhtilaf⁴⁹¹

Zevceynden biri mehir tesmiye olundu diyip diğeri inkar edip ihtilaf ederlerse (البينة لمن ادعى و اليمين على من انكر)⁴⁹² hadis-i şerifi muktezası üzere müddei tesmiyeyi isbattan aciz ise münkir bi'l-icma tahlîf olunup nükûl ederse tesmiye sâbit olur. Yemin ederse mehr-i misl vacip olur. Bu surette tesmiyeyi iddia eden zevce ise iddia ettiği miktar üzerine ziyade edilmediği gibi zevc ise de iddia olunan mehrden hiçbir şey tenkîs de edilmez. Bu vechle ihtilaf kable't-talak ise mutallakan ba'de't-talak ise duhûl veya

⁴⁸⁸ İbn Âbidin, a.e., s. 492.

⁴⁸⁹ İbn Âbidin, a.e., s. 395-396.

⁴⁹⁰ İbn Âbidin, a.e., s. 493.

⁴⁹¹ İbn Âbidin, a.e., s. 496.

⁴⁹² “Beyyine(delil) iddia sahibine, yemin ise iddiayı kabul etmeyene aittir.” Bu hadis Mebsût, Hidâye, Bedâi'ü's-Sanâi' gibi Hanefî fıkıh kitaplarında ve Hanbelî fıkıh kitabı el-Muğnî'de tercih edilen bir hadistir.

halvet-i sahîhadan sonradır. Amma kabled-duhul ve'l-halvet ise ancak müt'a lazım olur.⁴⁹³

3.1.7.15. Miktar-ı Mehrde İhtilaf 497

Mehir gerek nakid ve gerekse mekîlat ve mevzûnattan zimmette deyn veya ayn bulunsun nikah devam ederken mehrin miktarında ihtilaf olunursa söz yeminle mehr-i misl kendisine şهادet edenindir. Ammâ ihtilaf abd ve cariye gibi cinste veya cevdet ve ridâet gibi vasıfta ve Türki ve Rumi gibi nev'de olup da müsemmâayn ise söz zevcin değil ise asıldaki ihtilaf gibidir.

3.1.7.16. İkame-i Beyyine

Mehr-i misl gerek zevcin ve gerekse zevcenin kavline şهادet etsin veya hiçbirisine şهادet etmesin zevceynden hangisi beyyine ikame ederse kabul olunur ve her ikisi de ikame ederler ise merh-i misl hangisinin kavline şهادet ederse âharinbeyyinesi tercih olunur. Zira beyyinât hilaf-ı zâhiriisbat içindir. Zahir ise mehr-i mislin şهادet ettiğidir. Ammâ mehr-i mislzevceyninmüddealari beyinde mutavassıt olursa her ikisine de yemin teklif olunup hangisi nükûl ederse söz âharindir. İkisi de yemin ederler veya başka başka delil ikame ederler ise mehr-i misl ile hükmolunur.⁴⁹⁴

3.1.7.17. İhtilaf-ı Mezkûrun Ba'de'l-Mevt Ahkamı

Zevcinden birinin vefatıyla mehr-i mislsâkıt olmayacağından birinin vefatı halinde aslen ve miktaren ihtilaf-ı mezkûrun hükmü hâl-i hayatlarında olan hükmün aynıdır. Binaen aleyh hayy ile verese-i meyyit arasında biri tesmiye olundu deyip diğeri inkar ederek asl-ı mehri inkar ederlerse mehr-i misl lazım gelir. Ve eğer miktar-ı mehrde ihtilaf ederlerse mehr-i misl hükmü tayin edilerek muktezasıyla amel olunur.⁴⁹⁵

Her ikisinin vefatından sonra beyne'l-vüresa miktar-ı mehrde ihtilaf olunur ise inde'l-İmam zevcenin vefatıyla mehr-i misl itibarı sâkıt olarak söz zevcin veresesinindir. Binaen aleyh itiraf ettikleri miktarın edâsı lazım gelir.

⁴⁹³ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 496.

⁴⁹⁴ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 497.

⁴⁹⁵ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 498.

Asl-ı mehrde ihtilaf olunursa söz tesmiyeyi inkar eden verese-i zevcindir. Binaen aleyh tesmiyeyi iddia eden verese-i zevce tarafından beyyine ikamesiyle tesmiye isbat olunmadıkça bir şey icab etmez. İnde'l-İmameyn müftâbih olarak hâl-i hayatta olduğu gibi mehr-i misl lazım gelir.⁴⁹⁶

Ahkam-ı mezkure zevce nefsinin zevcine kablet-teslim cariye olup bade't-teslim ihtilaf olunursa mehr-i misle hüküm olunmaz. Belki mer'enin mehrden hiçbir şey kabul etmeden hilaf-ı mu'tad olmakla zevce veya veresenin miktar-ı makbûzu tayin ve ikrarı talep olunup ahkâm-ı mezkure ikrar ve tayin eder. Ve etmediği taktirde mua'ccelen kabzı müteârif olan miktardan bâkisi hakkında icra edilir.⁴⁹⁷

3.1.8. Ahkam-ı Cihaz

Bir kimse örf-ü belde üzere bir kısım cihaz tedarik edip de hâl-i sıhhatinde kerimesine teslim etse cihaz-ı mezkur mezbûrenin malı olmakla bilâhère kendisi istirdâd edemeyeceği gibi vefatı halinde varisleri de istirdâd edemez müftâbih olan da budur.⁴⁹⁸

Ammâ maraz-ı mevtinde teslim edilmiş ise vârise temlik olup bu ise hükmen vasiyyet olacağından (لا وصية للوارث) muktezası üzere veresenin icazesine mevkûf olur. Binaen aleyh razı olmaz ise istirdâd edebilirler.⁴⁹⁹

Pederin kerimesi için hâl-i sağırinde cihâz olmak üzere iştirâ eylediği eşyada kable't-teslim pederinin kendisi için iştirâsıyla mâlike olacağından ister maraz-ı mevtinde teslim etsin ve isterse hiç teslim etmesin aslen istidrâr edilmez. Binaen aleyh parasını tediye etmeden peder vefat ederse bâyi' terekesine müracaat eder tereke-i sağîrasına müracaat edemez.

Ammâ peder eşyayı mezkûreyi teslim eder iken ariyet olarak teslim etmekte olduğunu işhâd ederse istirdâd edebilirse de ehvat olan kerimesinden iştirâ edip de ba'dehu kerimesi pederini ibrâ etmektir.

⁴⁹⁶ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 498.

⁴⁹⁷ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 599.

⁴⁹⁸ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 503.

⁴⁹⁹ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 503.

Peder kızına cihazı ba'de't-teslim ariyet olduğunu iddia edip de kız ariyet olmayıp temlik idi diyerek def ederse veya kızın vefatından sonra kocası varis olmak için temlik idi deyip de pederi veya vüresası ariyet olduğunu iddia eyleseler mu'tad olan örf ve adet müstemir olarak peder ol miktar şeyi cihaz olarak verip ariyet olarak vermez ise söz mezbûrenin ve vefatı halinde zevcindir. Amma örf müşterek ise söz yemin ile pederindir.⁵⁰⁰

Kızını teçhizde validesi ve sağîranın velisi peder gibilerdir. Binaen aleyh pederinin huzurunda ve malumu olarak onun malından validesi cihaz verip de pederi sükut ederek kız zifaf olsa örf ve adetin cereyanına binaen pederi istirdâd edemez ve keza validesi pederinin malından alelade cihazını sarf edip de pederi sükut ederse validesi sarf ettiği şeyleri dâmına olmaz ise de mu'tad olarak zâid olarak sarf ederse pederin sükutu rıza addolunmayarak valideye damân lazım gelir. Gunye'de zevcin verdiği mehre layık cihazsız zifaf olsa pederinden verdiği nakdi zevcin talebe hakkı vardır denilmiş ise de Bezzaziye'den naklen Nehr'de sahih olan nikahta cihaz gayr-ı maksud olduğundan zevc pederinden hiçbir şey mutâlebe edemez demiştir.⁵⁰¹

3.2. KITABU'T-TALAK⁵⁰²

3.2.1. [Hakikat-i Talak]

Teslim manasına selam gibi tatlik manasına talâk da isim olarak gerek hissi ve gerekse manevi mutlakan ref'-i kayd manasına olup istilah-ı fukahâda bir şeyin bağını çözmek gibi kayd-ı hissinin ref' ve izâlesinde if'al babından itlâk ve menkûheyi boşamak manasına kayd-ı nikahın ref' ve izalesinde tef'il babından tatlik ve sair müştekâtı isti'mal olunur. Binaen aleyh zevcesine binaen if'al babında ente mutallaka demiş olsa kinaye olduğundan niyet ve karîneye mukârin olmadıkça zevcesi boş olmaz ise de tef'il babından ente mutallaka dese sarîh olmakla bilâniyyet bir talak-ı ric'i vaki olmuş olur. İmdî talâk mer'ede tatlik ve gayrısında itlâk manasındadır.

⁵⁰⁰ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 503.

⁵⁰¹ İbn Âbidin, **a.e.**, s.505.

⁵⁰² İbn Âbidin, **a.e.**, s. 596.

3.2.1.1. Şer'an Talâk

Beyan olunacak elfâz-ı mahsûsadan biriyle bâyinde fi'l-hâl ric'ide ba'deikdâi'l-idde veya talâk-ı ûlâyahürrede iki ve cariyede bir talak dahi indimam ederek kayd-ı nikahın ref' ve izâlesidir ki menkûheyi bırakmak ve boşamak tabir olunur.⁵⁰³

3.2.1.2. Kayd-ı Nikah⁵⁰⁴

Hill-ü vat' ve hill-ü nazar ve milk-i mut'a ve milk-i cins ve yekdiğerine varis olmak gibi ahkam-ı nikahdır ki talak-ı baindefi'l-hâl ve ric'ideba'deikdâi'l-idde veya hürrede bir talaka iki talakın ve iki talaka bir talakın ve cariyede bir talaka diğér bir talakın dahi luhûk ve indimâmıylazâil olurlar.

3.2.1.3. Rûknü

İnşaallah ile en yeşâallah gibi istisnadan hâli olarak sarîhan veya kinayeten manayı talaka delalet eden elfâz-ı mahsûsadır ki (ط ل ق) maddelerini müştemil olan sigalar ile bey' ve mübâraa vesair elfâz-ı kinaye ile zevcenin İslam'ı kabulü üzerine zevcin kendisine teklif olunan İslam'ı kabulden imtina'ı veya liân ve anet ve mecbûbiyet sebepleriyle hakimın beynlerini tefrik ettim sözü ve ric'at ve beynûnet ifade eden kinâyât-ı sâireye şâmindir.⁵⁰⁵

Binaen aleyh gerek sarîh ve gerekse kinaye hiçbir lafız zikretmeyerek mücerred tatlik niyetiyle mer'eye üç taş atmak ve saçını traşla emr etmek ile talak vaki olmaz. Zira talakın hükmü beyan olunduğu üzere lafız ve lafız makamına kâim olurlar. **590**

Ammâ hakimın hıyâr-ı ıtk ve hıyâr-ı buluğ ve irtidat ve adem-i kefâet ve noksan-ı mehr gibi bir sebebe binaen tefrik-i talak olmayıp feshtir.⁵⁰⁶

3.2.1.4. Talak- Fesh- Mutâreke 422

Zevceyn beyninde vukû bulan firkate sebep zevce tarafından olup da zevcin aslen sun' ve medhali bulunmaz veya zevc tarafından olup da zevce tarafından olması da mümkün ise firkat-i mezkure fesh ve eğer zevc tarafından olup da zevce tarafından

⁵⁰³ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 570.

⁵⁰⁴ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 570.

⁵⁰⁵ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 571-590.

⁵⁰⁶ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 571.

olması mümkün değilse talaktır. Binaen alâ hâzâ tefvîz tahyîr ve emr-i bi'l-yed ve meşîyyetle vuku bulan firkatler talaktır. Zira her ne kadar zâhiren müfâratat zevce tarafından ise de lakin hakikatte zevcin tefvîzi sebebiyledir. Ammâ beyan olunduğu üzere izn-i veli bulunmayarak veya adem-i kefâet ve noksan-ı mehr gibi şeylerle hakimîn tefrikine sebep zevce tarafından olmakla cümlesi feshtir.⁵⁰⁷

3.2.1.5. Kazayı Kâdiya Muhtaç Olup Olmayan Feshler

Nehr'in beyanına göre tebâyün-ü dâr ve mehr-i mislinde noksan ve adem-i kefetâle velilerin itirazı ve şartı bulunmayarak fesad-ı nikah ve hürmet-i musahara icab eden takbîl ve zevc-i harbinin Müslüman olması ve hürre-i kebirenin sağırayı irdâ'ı ve cariye'nin hıyâr-ı ı'tkı ve hürre-i sağıranın hıyâr-ı buluşu ve zevceynden birinin irtidadı ve zevceynden birinin âharin bazısına malik olması gibi sebeple vuku bulan müfâratatler fesh olup cübanetîlâ-i liânla vaki olanlar talaktır. Fusuh-u mezkureden milk-i ba'z hıyâr-ı ı'tk ve zevceynden birinin İslam'ı ve takbîl ve ridde ve îlâ ve tebâyün-ü dâr ve fesad-ı nikah gibi sebep-i celîye müstenid olanlarda kazayı kâdi şarttır.⁵⁰⁸

Muhtaç-ı kaza olan firkatlerde zevcenin talebi üzere hâkimin tefrîki zevcin huzurunda olması lazım ise de muhtaç olmayanlarda gıyâbında dahi olabilir.

3.2.1.6. Hükm-ü Fesih

Fesh ile aded-i talak tenâküs etmez. Binaenaleyh ba'de'l-fesh akit tecdid olundukta hürrede üç ve cariyede iki talakla mâlik olunur. Ve iddet-i talak içinde talak-ı âharlâhık olunursa da ba'de'd-duhul iddet-i feshte velev sarîh olsun riddenin gayrı da lahık olmaz.⁵⁰⁹

Kable'l-fesh nikah sahîh olduğundan feshle kazadan evvel zevceynden biri vefat ederse diğeri varis olup fesh kable'd-duhul ise mehîr namına hiçbir şey lazım gelmez ise de ba'de'd-duhul mehr-i müsemma ve zevce üzerine iddet ve zevc üzerine nafakayı iddet lazım gelir.⁵¹⁰

⁵⁰⁷ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 422.

⁵⁰⁸ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 422.

⁵⁰⁹ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 421.

⁵¹⁰ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 409.

Mütâreke-i nikahın fesadına binaen zevceynin müfârekeleri veya hakimın tefriki olup hükmü esahh-ı kavle gerek duhûl bulunsun ve gerekse bulunmasın masiyetten halâs için her ne kadar zevceynden biri hazır olmasa bile diğerrinin akd-i mezkuru feshi sahih ve lazım olup bunlar fesh etmedikleri halde beyinlerini tefrik hakim üzere vacip olur.⁵¹¹

3.2.1.7. Talâkın Esbab-ı Meşruası 571- 572

Zevcenin müezziye ve farâiz-i diniyeyi edâdan imtina' ve mahârim ve menâhiden adem-i içtinabı ve zevcin mecbûb veya innîyn veya hasiy veya şekkâz veya meshûr olarak vech-i maruf üzere imsak-ı müte'azzir olmak gibi şeyler olup (لا جناح عليكم ان طلقتم النساء)⁵¹² gibi ayet-i celilenin zahirine ve taraf-ı eşraf Hazret'i Şari'den vukuuna nazaran inde'l-âmmeye mübah ise de vech-i mezkur üzere icab-ı Şer'îmess etmedikçe (ابغض الحلال الى الله تعالى الطلاق)⁵¹³ ayeti celilesi ile (فان اطعنكم فلا تبغوا عليهن سبيلا)⁵¹⁴ hadis-i şerifi muktezaları üzere asl olan memnu' olmasidir.

3.2.1.8. Talâkın Ehli⁵¹⁵

Âkil bâliğ müsteykız olan zevcdir. Binaen aleyh mecnun ve ma'tuh ve medhuş ve baygın ve naim velev hükmen gayr-ı akıl olmakla bunlar talaka ehil olmadıklarından talakları vaki olmaz.

Ammâ gerek hür ve gerekse abd olsun sekrân gibi velev takdire her âkilbâliğin velev kerhen talakı vâkidir. Her ne kadar mükrehin ikrar-ı talakı sahih değil ise de îkâ-ı talakı sahihtir.⁵¹⁶

Müftâbih olarak her ne kadar nebiz veya haşîş veya afyonla olsa dahi zecren sekranın ve sefihin talakları vâkidir.⁵¹⁷

⁵¹¹ İbn Âbidin, a.e., s. 483.

⁵¹² "Kendilerine el sürmediğiniz ve mehirlerini belirlemediğiniz kadınları boşamanızdan dolayı üzerinize bir vebal yoktur..." Kur'an, II, 236.

⁵¹³ "...Size itaat ederlerse onların aleyhinde olan bir yol aramayınız..." Kur'an, IV, 34.

⁵¹⁴ "Allah Teâla'ya en sevimsiz gelen helal boşamadır." Buhâri, "Talâk", 4955; Müslim, "Talâk", 1471; Ebû Dâvud, "Talâk," 2178.

⁵¹⁵ İbn Âbidin, a.e., s. 574.

⁵¹⁶ İbn Âbidin, a.e., s. 579.

Müftabih olarak gerek asli ve gerekse mevte kadar müstemir olarak ârız olan dilsizin işaret-i ma'hûdesiyle talakı vâkidir. Zira işaret istihsanen nâtıkın ibaresi gibidir.⁵⁸⁴

Başka maksadı ifade emelinde iken hataen lisanına talak cereyan veya manasını bilmeyerek veya gâfilen veya sâhiyen veya طلاع , طلاع , طلاك gibi elfaz-ı muharrefe ile vaki olan talaklar kazaen vâkidir. **585**

Velev mürâhık olsun sabî gayr-i bâliğ ve nâim gayr-ı muhtar olmakla ve abdin efendisi ve sağırin pederi bunların zevcelerine nisbetlezevc olmadıklarından tatlîka ehil değillerdir. Binaen aleyh hiçbirisi bunların zevcelerini tatlîk edemezler. **574**

3.2.1.9. Talâkın Mahalli 574

Velev ric'i veya bâin hürrede mâdûn-u's- sülûs ve cariyede bir talakla ve zevceynden biri kabul-ü İslam'dan imtina' veya irtidad ile fesh-i iddetleri içinde bulunarak tatlîka salih olan menkûhedir. Ammâ şehvetle zevcin oğlunu takbîl gibi hürmet-i müebbede ile fesh veya hiyâr-ı ı'tk veya hiyâr-ı bulûğ ve adem-i kefâet ve noksan-ı mehr ile gayr-ı müebbed olarak fesh akdi keenlem yekun hükmünde kalmakla iddetleri içinde talaka mahal olmadığından talak vâki olmaz.

3.2.1.10. Talâkın Sıfat-ı Şer'iyesi

Mübah müstehab vacib haram olabilir. Zira talak (لا جناح عليكم ان طلقتم النساء)⁵¹⁸ gibi ayet-i celilelerin itlâkına ve taraf-ı Şâri'den vuku'una binaen hasebe'l-luzum mubah ve zevcenin su-i ahlakı ve ahvalıyla hüsn-ü imtizaç ve muaşeretin ta'ziri halinde ve zevcin mecbûb veya i'nnîyn veya hasiy veya şekkâz veya meshûr olarak imsak-ı bi'l-ma'ruf gayr-ı mümkün olursa vacib talak-ı bid'î suretinde haramdır.⁵¹⁹

Zevc mecbûb olup da hürre-i bâliğa olan zevce tarafından müfârakatı talep olunursa tecilinde fâide olmadığından hâkimden fi'l-hâl tefrik edilir. Ammâ cariyede

⁵¹⁷ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 582.

⁵¹⁸ “Kendilerine el sürmediğiniz ve mehirlerini belirlemediğiniz kadınları boşamanızdan dolayı üzerinize bir vebal yoktur...” Kur'an, II, 236.

⁵¹⁹ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 572.

efendisinin hıyârına muhavvel olup sağîrada rıza ihtimaline binaen buluğuna kadar te'hir olunur.⁵²⁰

3.2.1.11. Talâkın Mehâsini

İcab-ı Şer'isi halinde îkâıyla mekârih-i diniye ve dünyeviyeden halas olunması ve akılları noksan ve ekseriyetle heva ve heveslerine mağlub olan taife-i nâssa yedinde olmayıp da ekseriyetle netâic-i ahvâli ve a'vâkib-i umuru tetkik ve mülâhazada kuvve-i akliye ve metanet-i fikriyeleri ziyade olan ricâle ihtisası ve insanın nefsinin üç kere tecrübe edebilmesi ve inde'l-hâce tedarik ve telafisi mümkün olmak için üçe kadar meşru' buyurulması kâbil-i inkar olmayan hikmet ve mehâsindendir. Her ne kadar akd-i nikah şahide muhtaç ise de fekk-i nikah olan talak muhtaç değildir.

3.2.1.12. Talâkın Hükümü

Ric'ide ba'de inkidâ'l-idde veya müntehâyı talakla ve bâinde fi'l-hâl vukû-u firkatle nikahın mürtefi' ve müntefiye olmasıdır.⁵²¹

3.2.1.13. Aksâm-ı Talâk

Talakın aksam-ı mütedâhilesi vardır. Zira sıfatı itibariyle talak bid'î ve sünnî hasen ve sünnî ahsen olarak üç kısımdır. Talakta sünniyyet ya aded-i talak veya vakt-i talak itibariyledir.

Mer'enin medhûl bihâ olup olmaması müsavi olarak icabı halinde ancak bir talakla tatlik-i aded cihetinden ve medhul biha olan mer'eyi henkâm-ı tuhrunda veya kabîlinde kable'l-cima' tatlik vakit cihetinden sünnettir. Yani Şer'an müstehakk-ı i'tâb değildir.

Ammâ medhûl bihâ olmayan mer'eyi hâl-i hayz veya tuhrunda tatlik müsavidir.⁵²²

İmdi menkûhenin tatlikine lüzum-u Şer'i göründükde hâl-i tuhrunda veya kabîli olan hayzında kable'l-vat' ancak bir talak-ı ric'i ile tatlik edip iddeti münkediye olana kadar başka talak îka' etmemek sünnî ve diğerine nazaran ahsendir. Vat' olunmayan

⁵²⁰ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 576.

⁵²¹ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 570.

⁵²² İbn Âbidin, **a.e.**, s. 571.

mer'eyi velev hayz halinde olsa bile ancak bir talak ile ve mevtûeyi hayz gören ma'kûleden ise tuhrlarında veya kabîli görülen hayzlarında kendisine takarrüb olunmayan ve başka bir talak dahi vaki olmayan hürrede üç tuhrda ve cariyede iki tuhrda ve hayz görmeyen hürrede eşhur-u selâse ve cariyede iki ayda başka başka nihayete kadar ric'iyyen tatlik sünnî ve hasendir. Bu ikisine muhalif olan talak mucib-i i'sm ve ma'siyet olarak bid'î ve haramdır. Binaen aleyh tuhr-u vahidde ve bilâ müracaat üç kere veya talak-ı selase ile def'ade ve bir de içinde takarrüb edilen tuhr halinde ve hayz gören mer'eyi hâl-i hayzında tatlik bid'attir. Binaen aleyh esahh-ı kavî üzere ref'an li'l-ma'siye hâl-i hayzında tatlik olunan mevtûeyi hâl-i hayzında ric'at vacibedir. Ba'de'l-müraca'a hâl-i tuhrunda zevc muhayyer olup dilerse tatlik veya imsak eder.⁵²³

3.2.1.14. Hüküm-ü Nifas

Beyan olunduğu üzere hayz halinde talakın memnu' olması mer'e hakkında iddetin uzamasından neş'et ettiğine binaen nifâs içinde tatlik hayz içinde tatlik gibidir.⁵²⁴

Sinni elli beşi tecavüz eden âyise-i kebîreyi ve dokuza bâliğ olmayan sağırayı gayr-i müştehatı ve hâmil olan mer'eyi haml ihtimali bulunmadığından hasebe'l-icab vat' akabinde tatlik helaldir.⁵²⁵

3.2.1.15. Lafzı İtibariyle Talk Sarih ve Kinayedir

Binaen aleyh talak bir kerede elfaz-ı talakın sarih ve kinaye olması itibariyle sarih ve kinayeye ve her ikisi de hükümleri itibariyle ric'i ve bâine taksim olunur. Zira tatlik ve müştâkâtı gibi velev lügat-ı fârisi ile ancak kayd-i nikahın ref' ve izalesinde isti'mal olunup başka manada isti'mal olunmayarak ve gerek ric'i ve gerekse bâin bilâ niyye hükmü Şer'isi sâbit olan elfâz-ı talak ve elfâz-ı mezkûre makamına kâim olan kitabet-i müstebine ve işarât-ı mefhume ile vaâki olan talaklar sarihlerdir.⁵²⁶

⁵²³ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 577.

⁵²⁴ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 577.

⁵²⁵ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 576.

⁵²⁶ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 574-645.

Her ne kadar niyete muhtaç ise de kendileriyle talak-ı ric'inin vukuu cihetinden niyet şartıyla itidâ ve istibra-i rahmın ve ente vâhide lafızları sarihe lâhık olurlar.⁵²⁷

Ente hâliye ve hâliye manasına sen boşsun gibi elfaz-ı Türki ile bi'tibari'l-kasd talakın ric'i ve bi'tibari'l-medlûk bâyin olmasından olunan suale Rahimî ve Ebu's-Suud ve Fetâvayı Ali efendiden naklen Türkmân-i ric'i olmasıyla fetva verilmiştir.⁵²⁸ Binaen alâ hâzâ elfâzın sarih ve kinaye olması itibariyle talakın taksimi elfaz-ı Arabiyeye ve Fârisiyeye münhasır olmayıp belki her kavmin lisanında cereyan edeceği müstefât olur.

3.2.1.16. Tekerrür-ü Tatlîk

Gerek ric'i ve gerekse bayin ifade etsin sarih hükm-ü şer'isini isbatta niyete muhtaç olmayan lafız olmakla iddet-i talak içinde bulunmak şartıyla medhûl bihâya entei tâlik entî tâlik diyerek talak-ı ric'ie entî bâin entî tâlik diyerek talak-ı ric'i talak-ı baine lâhık olduğu gibi entî bâin entî tâlik diyerek talak-ı bâin de talak-ı ric'ie lâhık olur. Lakin beynûnet-i sâbika ric'at-ı lâhıkayı men' ederek bâine lâhık olan ric'i de bâin olur.⁵²⁹

Entî bâin bâin veya “ebentûki bi tatlikati” gibi ikinci ibâneyi evvelinden ihbar kılmak ihbar olup inşa kılınmağa zaruret bulunmadığı cihetle her ne kadar niyet edilse bile talak vaki olmayacağından kinaye ile bâin bâine lâhık olmaz ise de niyetle ان دخلت ان دخلت با' dehu bâyinen tatlik edip ba' dehu dâra duhûl gibi müncizen baini kable'l-îkâ bâin lâhık bir şarta muallak veya istikbale muzaf olarak veya انت طالق ابتك انت طالق ابتك gibi ikinci ibareyi evvelinden ihbar kılmak mümkün olmaz ise inşa kılınarak bâin bâine de lâhık olur.⁵³⁰

Hülasa-i kelim min külli vech fesh iddetinde gerek sarih ve gerek kinaye talak vaki olmaz ise de iddet-i talakta talak vâki olur.⁵³¹

⁵²⁷ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 641-645.

⁵²⁸ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 590.

⁵²⁹ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 645.

⁵³⁰ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 648.

⁵³¹ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 651.

3.2.2. Talâk-ı Sarîh Hükümü İtibariyle⁵³²

İki kısım olup biri ric'i biri bâindir. Ric'i zevcesine hitaben , انت طالق , مطلقة , veya طالقا كوني مطلقة gibi elfâz-ı sarîha ve elfâz-ı sarîhadan مطلقة كوني مطلقة gibi elfâz-ı muharrefeden elfâz-ı sarîha makamına kâim olan lafızlar ile hakikaten duhûlden sonra ivazan ve nassan ve işareten hürrede üç ve cariyede iki adede mukârin olmayarak ve beynûne ifade eder bir şey ile vasıflanmayarak vaki olan talaktır ki hükmi iddet munkadıye olmadıkça milk-i nikah baki olmakla zevckavlen ve fiilen ric'at edebilip tecdid-i nikaha ve ziyade-i mehre ve ikâme-i şuhûda ve bâliğa ise zevcenin ve sağîra ise velisinin rızalarına ve zihar ve liân ve îlâ ve yek diğerine tevârûs gibi ahkam-ı nikah cereyan etmek ve iddet zarfında zevce vefat ederse zevcenin iddeti iddet-i vefat olmak ve iddet zarfında zevceye terk-i zinet icab etmemek ve zevceynin bir otağda bulunmalarında be's olmamak gibi hallerde talak-ı ric'i-î bâine muhaliftir. Binaen aleyh talak-ı bâinin hükmü de ahkam-ı mezkureden müstefâd ve müstebân olur.

Ve her ne kadar bâin veya eksere niyet olursa veya aslen bir şey kastolunmasa bile ancak bir talak-ı ric'î vaki olur.

Zira gerek ric'i ve gerek bâin sarîh hüküm-ü Şer'isinin sübutunda niyete muhtaç değildir. Lakin hem kazâen hem de diyaneten talakın vukuunda manalarını bilerek talakın mer'eyenisbet ve izafesini kast ederek muhtemelât-ı sâireyeadem-i sarfı lazımdır.⁵³³

Zira انت طالق عن القيد او ال وثاق diyerek musarrah olan visâk ve kayddan talak yani halas-i niyeti kelamın muhtemiline niyet olarak diyaneten ve kazaen tasdik olunduğu gibi velev mekruh olsa bile adede mukârin olmaz ise bilâ tasrih visâk ve bağdan halas manasına talaka niyetinde yine diyaneten ve kazaen tasdik olunur. Zira ikrah îkâ-ı talakın irade olunmadığına delalet eder. Ammâ انت طالق ثلاثا من هذا القيد gibi adede mukarin olursa aslen tasdik olunmaz binaen aleyh kazaen ve diyaneten talak vâki olur.

Ve keza kavlı-i sahih üzere akdemce başka kocadan mutallaka olan kadına انت طالق deyip de zevce-i evvelinden olan talakını ihbarını niyet ettim dese ittifak-ı rivayetle

⁵³² İbn Âbidin, a.e., s. 590-592.

⁵³³ İbn Âbidin, a.e., s. 590-593.

diyaneten ve bir rivayette kazâen tasdik olunur. Zira lafzın muhtemiline niyettir. Ammâ başka defa mutallaka değilse tasdik olunmaz.⁵³⁴

Hürrede üç talaka ve cariyede iki talaka niyetle انت طالق derse niyet edilen miktar vaki olur. Zira hürrede üç cariyede iki adedi ferd-i hükmîdir.⁵³⁵

انت طالق gibi talak gerek mer'eye nisbet ve izafe edilsin ve gerekse rakabe ve u'nuk ve ruh gibi örfen kendileriyle nefd-i mer'eden tabir-i şâyi olan uzva veya nısfın ve sülüsün talik gibi eczayı şâyia'ya nisbet olunsun talak-ı teczî kabil olmadığından ve hill' ile haramdan içtimai halinde hürmetin tercihinine binaen mer'e boş olur.⁵³⁶

3.2.3. Talâk-ı Bâin

Kable'd-duhûl veya ivaz mukabilinde veya انت طالق بائن veya talak-ı bâinle veya elbette veya talak-ı ekber veya eşed ve ağlaz gibi şiddet ve beynûnet ifade eder bir vasıfla tavsif olunursa hürrede üç cariyede iki talaka niyet edilmedikçe bir talak-ı bâinvâki olur.⁵³⁷

Ammâ talak-ı ekber bedelinde ekser dîr veya hürrede üçe ve cariyede ikiye niyet ederse hürrede üç ve cariyede iki talak vâki olur.⁵³⁸

Şer'an hürrede talak üçe ve cariyede ikiye münhasır olmakla üçden dokuza kadar boş ol dese ziyadesi lağv olarak hürrede ancak üç ve cariyede iki talak vâki olur.

3.2.3.1. İnde'l-Fukaha Kinaye-i Talak

Bu hususa talaka vaz' olunmayıp belki talak ve gayrısına muhtemel olan elfâz olmakla kendileriyle kazâ-i talakın vuku'u ancak niyetle veya delâlet-i hâle mukarin olmak şartıyla vâki olur. Zira talakın gayrısına muhtemel olduğundan niyet veya delâlet-i hâl bulunmadıkça kazâ-i talak vâki olmaz.⁵³⁹

⁵³⁴ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 593.

⁵³⁵ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 594.

⁵³⁶ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 594.

⁵³⁷ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 596-617.

⁵³⁸ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 618-620.

⁵³⁹ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 635.

3.2.3.2. Delâlet-i Hâl

Delalet-i halden maksat zevcenin beni bırak boşa veya tatlik et diyerek mutâlebe-i talakın takdimi veya hâl-i gazabın zuhuru gibi maksut-u mütekellim olan talaka delalet eden ahvâl-i zâhiradır.⁵⁴⁰

İmdi ahvâl-i mezkûre rıza gazap müzakere-i talak olarak üç kısım olduğu gibi elfaz-ı kinaye de zevce tarafından talep olunan talakı red veya îkâıyla icabete muhtemel olması veya mezbûreyi sebb ve şetm veya matlub olunan talakı îkâ'la cevaba salih bulunması veya ne taleb-i talakı redd ve ne de sebb ve şetme sâlih olmayıp belki matlub olan talakı îka'la yalnız cevaba salih olarak üç kısım olup elfâz-ı mezkûrenin ahvâl-i mezbûreye nisbetleriyle dokuz kısım hâsıl olur.⁵⁴¹

İmdi elfaz-ı mezkûreden اخرجى و اذهبى و قومى gibi red veya îkâ'la cevaba sâlih olanlar ile ahvâl-i selâsede talakın vuku'u niyete müvakkıf olup haliyyetün beriyye gibi şetm ve sebb gibi veya îkâ-ı talakla cevaba muhtemel olanlarda her ne kadar hâl-i rıza hal-i gazapta niyete müvakkıf ise de müzakere-i talak halinde bilâ talak vâki olur.

İ'tidâ ve istibrâ-i rahmin gibi yalnız îka-ı talakla cevaba sâlih olunur ise talakın vuku'u her ne kadar hâl-ı rızada niyete müvakkıf ise de hâl-i gazabla müzakere-i talak halinde bilâniyyetvâki olur.⁵⁴²

Niyete müvakkıf olan suretlerde adem-i niyete yemin ile söz zevcenindir. Zevce gerek talakı iddia etsin ve gerekse etmesin hakk-ı Bârî olarak zevc için adem-i niyete yemin lazımdır. Şu kadarı var ki zevcenin zevci kendi hanesinde tahlîfi kafidir.

Zevc yeminden imtina ederse zevce hakime ref'-i dava edip huzur-u hakimde nükûl ederse hakim beynlerini tefrik eder.⁵⁴³

Delalet-i hâl zahire olup niyet ise emr-i batın olarak delalet niyetten ekvâ olmakla îkâ-ı talaka delalet eder. Hâl kaim iken nefy-i niyette zevc kazaen tasdik olunmaz. Ve keza gazab ve mütalebe-i talak gibi hâlin sübutuna zevcenin beyyinesi

⁵⁴⁰ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 636.

⁵⁴¹ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 637.

⁵⁴² İbn Âbidin, **a.e.**, s. 637.

⁵⁴³ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 640.

kabul olunup niyetin sübutuna olan beyyinesi kabul olunmaz. Meğer zevcin niyyeti ikrarına ikâme oluna.

İ'tida ve istibra-i rahmin ve ente vahide misüllüler feinnî tallaktüki veya feinneki mütallakatün veya talkatün vahidetün takdirinde olarak elfaz-ı sarihaya mülhak olduklarından her ne kadar eksere niyet edilmiş olsa bile bir talak-ı ric'i vaki olur. Zira cümlesinde talkaten vahideten takdiri melhuzdur. (Esah olarak bu cümlelerde vahide kelimesinin i'rabına itibar yoktur.)⁵⁴⁴

Ammâ kinayât-ı mezkure-i bâkiye ile hürrede üçe ve cariyede ikiye niyet edilmedikçe bir talak-ı bâin vâki olur. Zira talak mastar olmakla ided-i mahza gayr-ı muhtemeldir. Ammâ ihtariyeden maadesiyle hürrede üçe ve cariyede ikiye niyet edilirse ferd-i hükmîleri olduklarından menvîleri vaki olur ise de vahide takdiri melhuz olmakla elfaz-ı selase-i sabıka ile üçe niyet sahih olmadığı gibi^x ihtiyar-ı lafziyye de sahih olmaz.

İhtiyar kinaye-i tefviz olup kinaye-i îkâ olmadığından talaka niyyet-i zevc veya delalet-i hâl ile mer'ehasebe't-tefviz nefsinin tatlık etmedikçe ne kendisiyle ve ne de - emrin biyedike- ile talak-ı selâse vâki olmaz.

3.2.3.3. Tefviz-i Talâk- Talâk bi'l-Gayr

Gerek sarîh ve gerek kinaye talak bi nefsihi zevc tarafından îkâ edildiği gibi zevcin emri ve izniyle başkası tarafından da îkâ edilir.⁵⁴⁵

Talak-ı nefsin misüllüler tefviz-i sarîh olmakla niyete muhtaç değil ise de ihtari veya emrin biyedik misüllüler tefviz-i kinaye olmakla niyete muhtaçlardır. Binaen aleyh suret-i evlâda vâki olan talak-ı ric'i ve suret-i sâniyede bâindir.

3.2.3.4. Talâk-ı Gayr

Tevkil – risalet- tefviz olarak üç nev' olup tevkil zevcesinin talakını başkasına emr ve ihaleyle îkâ ettirmektir ki Hidaye'den naklen İbn Âbidin'in beyanına göre tevkil ile tefviz beyinde fark;

⁵⁴⁴ İbn Âbidin, a.e., s. 641.

^x 103. Sahifede beyan olunacağı üzere ihtiyar tenevvü' etmediğinden

⁵⁴⁵ İbn Âbidin, a.e., s. 653.

- 1) Tefvizde milk kendi reyî ile vekîl-i müvekkilin emriyle tasarruf eder.
- 2) Mâlik kendi nefesine âmîl olup vekil müvekkiline âmildir.
- 3) Mâlik kendi meşiyetiyle âmîl olup vekil bunu hilafınadır.

Dürr-ü Muhtar'ın Bahr'den naklen beyanına göre tefviz ile tevkil beyinde fark beş veçhile olup

- 1) Tefviz temlik olmakla zevc tefvizden rucu' edemez tevkilden rucu' eder.
- 2) Tefvizden azl edemez tevkilden azl eder.
- 3) Zevcin cünunüyle tefviz batıl olmaz tevkil batıl olur.
- 4) Tefviz meclisle mukayyet olup tevkil mukayyet olmaz.
- 5) Tefviz akıl ile mukayyet olmayarak sabî ve mecnuna tefviz sahih olup tevkil sahih olmaz.⁵⁴⁶

3.2.3.5. Risalet

Zevc bir kimseye hitaben git filaneye zevcin sana ihtârî diyor de diyerek emr-i talakı zevcesine tefviz ettiğini ihbardır ki rasûl-ü mürselin kalamını nâkil sefir olup mâlik veya vekil gibi münşâ değildir.⁵⁴⁷

3.2.4. Tefvîz⁵⁴⁸

Meclise maksûr olarak ikâ-ı talak-ı zevcin zevcesine temlikinden ibaret olup elfâz-ı tahyir ve emrbi'l-yed ve meşiyet olarak üç kısımdır. İmdî kinaye tarikıyla tefviz-i talak niyetiyle zevc zevcesine hitaben ihtâr-ı nefsinin veya emrin biyediki dese veya muhtaç-ı niyet olmayan tefviz bi's-sarih suretiyle taliki nefseki dese tefviz bir vakitle tevkîl edilmedikçe ve tevkîl edildiği surette vakt-i tefvîz munkedâ olmadıkça hitap suretinde ancak meclis-i tefvîzde ve gıyab suretinde kendisine haber-i tefvîzin vusulüyle ilim meclisinde hakikaten veya hükmen îrâza dalalet eder bir hala vâki olmadıkça her ne kadar meclis imtidâd olsa dahi zevce nefsinin tatlik edebilir. Zira tefvîz temlik olduğundan meclis-i tefvîz zevcenin kabulüne mütevakkıf olup tevkil

⁵⁴⁶ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 655.

⁵⁴⁷ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 653.

⁵⁴⁸ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 653.

olmadığından zevcin rücu'u sahih olmaz. Hatta zevcesini tahyir ettikten sonra mezbûreyi adem-i tatlıka yemin etse esahh-ı kavle mezbûrenin nefsinin tatlıkiyle kendisi hânis olmaz.

Ammâ bir üçüncüye hitaben tallik imraetî dese tevkîl olmakla rucu'u sahih olup meclis ile takyîd etmez ise de zevcesine talliki nefseki ve talliki zurrâtiki dese mezbûrenin kendi hakkında temlik olmakla tefviz olup zurrâsı hakkında tevkil olur. Lakin meşîyyete ta'lik olunursa temlik olup tefviz olmaz.⁵⁴⁹

Her ne zaman istersen gibi ta'mim-i evkât edilmedikçe ba'de'l-meclis tefvîz munkadâ olarak zevce nefsinin tatlik edemez ise de ta'mim edilirse zevcenin kabulü meclise mukayyet olmayacağından ne zaman isterse nefsinin tatlik edebilir.⁵⁵⁰

Meclisten maksat meclis-i zevcedir. Binaen aleyh her ne kadar zevc tarafından i'raz ve rucu' olursa bile tefvîz bâtil olmaz ise de zevce tarafından i'raz ile bâtil olur.⁵⁵¹

3.2.4.1. Tebeddül-ü Meclis

Hîn-i tefvizde zevcenin ayakta ise oturması ve oturur ise bir şeye dayanması ve dayanmış iken doğrulup oturması ve istişare için pederini veya başkasını çağırması ve esahh-ı kavle mekânı gerek tahavvül etsin ve gerekse etmesin talak-ı kabulüne işhâd için yanında çağırttıracağı kimse yok ise kendisinin çağırması ve râkibe olduğu hayvanı durdurması kabulden iraz addolunmayarak bunlar ile meclis tebeddül etmediği gibi mezbûreye nazaran sefinede dâr gibi olarak sefinenin seyriyle de meclis tebeddül etmez ise de hayavânın seyriyle tebeddül eder. Zira hayavânın seyri kendisine muzafidir.⁵⁵²

İhtarî lafzından başka talliknî diyerek zevce zevcinden talak talep ettikte ente aleyye haram ev bâin ev hulye ev beriyye diyerek cevap gibi niyete tevakkuf etmeyerek zevc tarafından îkâ-ı talaka salih olan her lafız hasebe't-tefviz nefsinin tatlike mâlike oldukça haramtû aleyke nefsi veya ebentü minke nefsi veya halleytü nefsi diyerek zevce tarafından cevaba sâlih olursa da bilâ niyet zevc tarafından îkâ-ı talaka sâlih olmayan hiçbir lafız zevce tarafından cevaba salih değildir. Binaen alâ hâzâ tallakî nefseki

⁵⁴⁹ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 655.

⁵⁵⁰ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 655.

⁵⁵¹ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 655.

⁵⁵² İbn Âbidin, **a.e.**, s. 656.

diyerek emr-i talakı kendisine tefviz olunan mer'e elhaktü nefsi biehli demekle boş olmaz. Zira zevce tarafından talikni diyerek talak talep olundukta bilâ niyet zevcin elhikî biehlik demesiyle îkâ-ı talak vâki olmaz.

Ammâ ihtarî lafzı bi'l-icma' kinaye-i tefvizden olup kinaye-i îkâ'dan olmadığından her ne kadar İkâ'-ı talaka niyetle ihtarî nefseki veya ente muhtaratün demekle talak vâki olmaz ise de bi'l-icma' ihtartü nefsi diyerek zevce tarafından cevaba salih olmakla vaki olur.⁵⁵³ Hilâf-ı kıyas olarak ihtiyar lafzıyla talakın vuku'u icma-ı sahabe ile ma'ruf olduğundan tahyir tarikiyle vuku'-u talakın sıhhatinde bi'l-icma' ihtarî nefseki veya ihtartü nefsi gibi zevceynden birinin kelimasında nefis veya nefis makamına kâim olan ihtiyaratün lafzının zikri şart olarak lazımdır.

Her ne kadar meclis-i tahyirde inşa mâlîke olduğundan lafz-ı mezkûr munfasıl olduğu halde talak sahih olur ise de ba'de'l-meclis tesâduk vâki olmadıkça sahih olmaz.⁵⁵⁴

İhtiyar tenevvü' etmediğinden^{XI} ihtari nefseki diyerek tefvizde talak-ı selâseye niyet sahih olmadığından ihtartünefsî ve istihsanen –muzari sigasıyla- ene ihtarü nefsi demesiyle talak vâki olur.⁵⁵⁵ İşaret olunduğu üzere tefviz tarikiyle talakın ric'i ve bâin olması zevcin tabirine tabidir. Binaen aleyh niyetle ihtari nefseki veya emrün biyedik gibi kinaye suretinde ihtiyar-ı nefisle vâki olan talak bâin ve taliki nefseki gibi sarîh suretinde ric'idir.

3.2.4.2. Emrün bi'l-Yed

Emr hal manasına ve yed de tasarruf manasına olarak emrun bi'l-yed zevcin emr-i talakı red veya kabul ile zevcenin tasarrufuna bıraktığı beyan demektir.⁵⁵⁶

Emrbi'l-yed tarikiyle tatlîkta niyetin ve zevceynden birinin kelimasında nefis veya nefis makamına kâim bir lafzın zikri şart olmakta ve ba'det-tefviz zevcin rücu'a adem-i mâlîkiyetinde ve hâzıra ise kabulün meclis-i tefviz ile ve gâibe ise tefvize ilim

⁵⁵³ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 663.

⁵⁵⁴ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 658.

^{XI} 99. Sahîfenin hâmişine bak

⁵⁵⁵ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 657.

⁵⁵⁶ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 662.

meclisiyle mukayyet ve muvakkat ise müddet-i matlûbe ile mukayyet olmakta emrbi'l-yed ihtiyar gibi olup emrbi'l-yed u'mûm ve husûsa muhtemel cins olmakla üç talaka niyet sahiha ise de beyan olunduğu üzere tahyirde gayr-ı sahihadr.⁵⁵⁷

İmdîzevc talak-ı selâsenin tefvizini niyet ederek emrin elinde olsun dedikte zevce meclis-i tefvizde ihtartü nefsi bivahide demesiyle üç talak vaki olur. Zira zevcin talak-ı selâse tefvizi zevcenin kabulüne ta'lik hükmünde olmakla her ne kadar zevce sağîra olsa bile kabulüyle menvî olan üç talak vaki olur. Ânifen beyan olunduğu üzere emrün bi'l-yedle tefvizde dahi ittihad-ı meclis mer'enin tefvize ilmi ve nefis veya nefis makamına kâim bir şeyin zikri şart olmakla zevc emrin yedinde olsun deyip de meclis munkadâ olduktan sonra zevce ihtartü nefsi dese veya yalnız ihtartü deyip de ihtartü nefsi demese veya emr-i talak kendi yedine verildiğini bilmeyerek kendisini tatlik etse şart bulunmadığından talak vâki olmaz.⁵⁵⁸

Zevce tarafından bedee ile emrim yedimde olarak her ne zaman istersem kendimi tatlik etmek üzere kendimi sana tezvic ettim diye icap edip de zevc de ol vech ile kabul etse nikah sahih olup emr-i talak zevceye ait olmakla bihasebi'l-emr kendisini tatlik etmeden zevc tarafından emr kendisine tefviz olunduğunu iddia eylese mesmu' olmaz ise de nefsin ba'de't-tatlik iddia etse mesmu' olur.⁵⁵⁹

Ve mer'e meclis tebeddül etmeden kendisini tatlik ettiğini iddia edip de zevc inkar etse söz mer'enindir.

3.2.4.3. Meşiyet

İn şî'te talliki nefseki gibi meşiyetle takyidi sarâhaten olduğu gibi talliki nefseki diyerek zımnâ da olur. Binaen aleyh zevcesine hitaben talliki nefseki deyip de hiçbir şeye niyet etmese veya bir talâka veya hürrede iki talâka niyet etse zevce meclis-i tefvizde gerek bir talakla ve gerekse iki talakla nefsin tatlik etse dahi ancak bir talak-ı ric'i vaki olur. Zira hürre hakkında iki aded-i mahz olmakla mastar muhtemel olmaz.⁵⁶⁰

⁵⁵⁷ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 663.

⁵⁵⁸ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 667.

⁵⁵⁹ Müellif notu; 31. Sahifeye bak.

⁵⁶⁰ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 668.

Cevabın tefvize aslâda muvafakatı şart olduğundan zevc hürrede üç cariyede iki talâka niyet edip de zevce de bu veçhile kabul ederek tatlik etse cümlesi vâki olur.

Zevc zevcesine hitaben taliki nefseki selâsen ev sinteyn deyip de zevce bir talakla tatlik etse bir talak vâki olur. Zira kendisine tefviz olunan miktarın bazısıdır. Amma zevc bir talakla tatlik et deyip de zevce üç talakla tatlik eylese asla muhalif olduğundan i'nde'l-İmam hiçbir şey vâki olmaz ise de i'nde'l-İmameyn bir talak vaki olur.⁵⁶¹

Zevcbâin ile emredip de zevce ric'i ile veya ric'i ile emredip de bâinle tatlik etse zevcin emrettiği vâki olup zevcenin vasfı lağv olur. Zira meşîyyet muallak olduğu surette aslâda muhalif olduğu cevabı iptal eder ise de vasıfta muhalefet cevabı iptal etmeyip belki vasıf bâtıl olur.⁵⁶²

Zevcin in şi'ti taliki nefseki diyerek meşîyyetle tefvizine zevce ebentü nefsî diyerek cevap verse ibâne kinaye-i talaktan olduğundan zevcicâze verse -tefviz-i sarîh olmakla- bir talâk-ı ric'ivâki olur. Ammâ ihtartü nefsî diyerek cevap vermiş olsa icâze verse bile talak vâki olmaz. Zira ibâneikâ'-ı talâkın elfâz-ı kinayesinden olmakla taleb-i talakla tefvize cevap vâki olur ise de beyan olunduğu üzere ihtiyar ne sarîhan ve ne de kinayetenelfâz-ı talaktan olmadığı cihetle cevap vâki olamaz.⁵⁶³

Beyan olunduğu üzere gerek tahyir ve gerek emrbi'l-yed ve gerekse meşîyyetle tefviz ta'lik manasızını mütezammin bulunduklarından ba'de't-tefviz zevc tefvizden rucu' edemez. Ve temlik olduklarından zevcenin kabulü de meclisle mukayyettir. Binaen aleyh her ne zaman istersen gibi umum ifade eder bir kayıtle takyit ve ta'mim olunmadıkça zevc tefvizden rucu'amâlik olmadığı gibi zevcenin de meclis-i tefvizde meşîyyetle kabulü lazımdır.⁵⁶⁴

Ammâ her ne zaman istersen nefsinin tatlik et diyerek zaman-ı kabul ta'mim edilirse zevcenin reddiyle merdûd olmayıp ve kabulü de bir meclisle mukayyet

⁵⁶¹ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 671.

⁵⁶² İbn Âbidin, **a.e.**, s. 672.

⁵⁶³ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 669.

⁵⁶⁴ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 669.

olmayarak dilediği vakit tatlik edebilir ise de ta'mim-i ef'al ifade etmediğinden ancak bir talakla tatlik edebilir.⁵⁶⁵

3.2.4.4. Aded-i Talakı İtibar⁵⁶⁶

(الطلاق مرتان فامسأك بمعروف)⁵⁶⁷ ayeti celilesi muktezasınca hürrenin talakı üç (طلاق)⁵⁶⁸ hadis-i şerifi mucebince gerek mükâtebe ve gerek ümm-ü veled veya müdebbere ümm-ü menkûhenin talakı ikidir.

Hadis-i şerif-i mezkure binaen talakın adedi inde'l-Hanefi nisa itibariyle ve inde's-Şafii rical itibariyledir. Binaen aleyh zevc gerek hür ve gerekse köle olsun hürre olan zevce üç kere ve cariye iki kere tatlik olunabilir.

Hürre hakkında birinci ve ikinci talâka hürmet-i ğaliza hasıl olmayacağından ba'de'd-duhûl talak-ı ric'ide iddet içinde mücerret ric'at veya nikahla ve bainde iddet zarfında ve ba'de'l-idde bi'l-icma' tecdid-i nikahla tekrar zevc-i evvellerine varabilirler ise de (فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدُ حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ)⁵⁶⁹ ayeti celilesi muktezasınca hürrede üçüncü ve cariyede ikinciden sonra hürmet-i galîza hâsıla olmakla iddetleri munkadiya olarak nikah-ı sahih ve nâfiz ile başka kocaya varıp ba'de'l-vat' tekrar tatlikle iddetleri munkadiya olmadıkça zevc-i evvellerine varamazlar. Bu hale -hülle tabir olunur.^{xii} Ve muhafaza-i nesep hikmet-i celilesine binaen iddet zarfında birinin mutallakası başka kocaya nikahtan men' olunur.⁵⁷⁰

3.2.4.5. Ric'at

Hakikaten duhûlden sonra yani vat' iddetinde kâim olan milk-i nikahın ibkâ ve idâmesini bilâ-iştirât ivaz -rücu ettim gibi kavı veya mea'l-kerâhe hürmeti-i musâhara icab eder bir fiille- talepten ibarettir. Binaen aleyh halvet-i mücerrede iddetinde ric'at

⁵⁶⁵ İbn Âbidin, a.e., s. 670.

⁵⁶⁶ İbn Âbidin, a.e., s. 588.

⁵⁶⁷ “Boşama iki keredir. Artık bundan sonra ya iyilikle tutmak veya güzellikle bırakmak gerekir...” Kur'an, II, 229.

⁵⁶⁸ “Cariyenin talâkı iki, iddeti de iki hayz zamanıdır. Bu hadisin kaynağını tesbit edemedik.

⁵⁶⁹ “Eğer (bu iki boşamadan sonra koca eşini) tekrar boşarsa artık o kadın bir başka koca ile nikahlanmadıkça ona helal olmaz.” Kur'an, II, 230.

^{xii} 27. Sahifede hürme-i muvakkatanın altıncı sınıfına bak.

⁵⁷⁰ İbn Âbidin, a.e., s. 738; Müellif notu 67. Sayfada beşinci sınıfa bak.

olmaz. Ve baliğa ise zevcenin sağıra ise velisinin rızasına tevakkuf etmez ve işhâd ve îlama muhtaç olmaz.

Zevcba'de'l-halvet vat' iddia edip de zevce inkar eylese ric'at edebilir ise de aksinde edemez. Nikah gibi ric'at de ikrâh ve hezl ve la'b ve hata ile sahih olur.⁵⁷¹

Talak-ı ric'i ile mehr-i müeccel muaccel olup ric'atle müeccele avdet etmez. Ve talak-ı ric'ide milk-i nikah bâki olup bir kimsenin kendi milki mukabilinde ivaz lazım gelmeyeceğinden her ne kadar tesmiye olunsu bile mehr-i sabık üzerine ziyade icab etmez.⁵⁷²

Ba'de'l-i'dde başka kocaya nikah olmamak için müracaatı zevcesine i'lâm velev fiilen ba'de'l-müraca'a işhâdı ve bilâ-izin adem-i duhûlü menduptur.

Ba'de'l-müraca'a zevce başka kocaya nikah olup da bi'l-beyyine müracaatı sâbite olursa velev ba'de'd-duhûl olsa bile tefrik edilir. Zira menkûhe belki mu'tedânın bile başkasına nikahı sahih olmaz.⁵⁷³

3.2.5. Talâk-ı Mu'cez ve Muallak

Talak-ı mu'cez hiçbir şeye ta'lik edilmeyerek ente tâlik veya sen boşsun veya seni boşadım gibi gerek ric'i ve gerekse bâin sarîhan ve kinayeten fi'l-hâl ikâ' olunan talaklar olup talâk-ı muallak ise eğer şöyle yaparsan veya böyle olursa sen boşsun veya boş ol gibi vuku'u bir şey-i mümkünin husûlüne ta'lik olunarak şey-i mezkurün husûlüyle vuku' bulan talaklardır. Binaen aleyh zevcesine eğer filanın hanesine gider isen boş ol deyip de ol haneye giderse boş olur. Zira ta'lik-i mazmûn cezanın husûlünü mazmun şartın husûlüne rabttan ibaret olup mecazen yemin tesmiye olunur⁵⁷⁴

3.2.5.1. Ta'likin Sıhhatinin Şartları⁵⁷⁵

1) Muhakkaku'l-vuku' veya mümteni'ü'l-husûl olmayıp belki vuku'u ve adem-i vuku'u mümkün-i ma'dum olmaktır. Binaen aleyh eğer yer altımızda ve gök üstümüzde

⁵⁷¹ İbn Âbidin, a.e., s. 724.

⁵⁷² İbn Âbidin, a.e., s. 730.

⁵⁷³ İbn Âbidin, a.e., s. 731.; Müellif notu, 67. Sahifede 5. Sınıfa bak.

⁵⁷⁴ İbn Âbidin, a.e., s. 677.

⁵⁷⁵ İbn Âbidin, a.e., s. 679.

olursa boş ol dese muhakkaku'l-vuku' bir şeye ta'lik incâz olmakla fi'l-hâl talak vâki olarak boş olur.⁵⁷⁶

Ve eğer deve iğnenin burdusundan geçerse ve balık kovaya çıkarsa boş ol gibi muhâle talik lağv olmakla bir şey lazım gelmez.⁵⁷⁷

2) Bilâ özür kelim-ı ecnebi ile mefsul olmayıp belki şarta muttasıl olmalı.

3) Şartla mecâzât kast olunmamalı binaen aleyh eğer filan işi yapar isen dedikten sonra başka bir kelamla makâle edip de ba'dehu boş ol dese fi'l-hâl boş olduğu gibi zevcesi kendisine be hey alçak ve emsali tahkirâtla sebb ve tahkir edip de mecazat kastıyla eğer dediğin gibi isem sen boşsun dese gerek dediği gibi olsun ve gerek olmasın filhâl talak vaki olur.

4) Şart-ı mezkur olmalı binaen aleyh ente tâlik in ... gibiler Ebu Yusuf'a göre müftabih olarak lağv olmakla bir şey vâki olmaz. Zira vuku-u ceza vücud-u şart ile meşrûttur. Ente talikun selâsen levlâ veya illa veya in kâne veya in lem yekun misüllüler de böyledir.⁵⁷⁸

3.2.5.2. Ta'likin Lüzumunun Şartı

Cariyesine hitaben in fealti keza feente hürrun gibi hakikaten milk veya menkûhe veya mu'teden zevcesine hitaben in fealti kezâ feente tâlikun gibi hükmen milk bulunmak veya zevcem olursan şöyle ol gibi milk-i nikaha veya seni tezevvüç veya nikah edersem gibi milk-i nikahın sebebine muzaf olmaktır. Binaen aleyh bir ecnebiye kadına eğer sen babanı ziyaret edersen boş ol deyip de bade'n-nikah mezbûre pederini ziyaret etse bir şey lazım gelmez. Zira milk ve milke muzafın gayrısında ta'lik-i zevcin icazesine mevkufen sahih olur. Binaen aleyh suret-i mezkurede mezburenin zevci bulunup da icaze verse talik-i mezkûr lazım olarak ba'de'd-duhul boş olur.⁵⁷⁹

⁵⁷⁶ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 679.

⁵⁷⁷ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 679.

⁵⁷⁸ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 680.

⁵⁷⁹ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 680.

3.2.5.3. Butlân-ı Ta'lik⁵⁸⁰

Ta'lik zevâ'l-i hâl ile batıl olup zevâ'l-i milk ile batıl olmaz. Binaen aleyh bir kimse zevcesinin talak-ı selâse veya ma'dûnunu duhû'l-u dâra talik edip de ba'dehu müncezen üç talakla boşasa hâlin zevâline binaen ta'lik-i mezkur batıl olarak ba'det-tahlîl tekrar nikah ettikten sonra dâr-ı mezkure duhul eylese bir şey lazım gelmez.

Ammâ hürreyi bir veya iki cariyeyi bir talakla tatlik ile her ne kadar milk-i nikah zâil olur ise de hâl-in bekasına binaen talik batıl olmayacağından ba'den-nikah dâr-ı mezkure duhûl ile inde'ş-Şeyhayn ta'lik olunan talakın cümlesi vâki olur. İmam Muhammed indinde ancak nikah-ı evvelin talaklarından bâki kalan vâki olur.⁵⁸¹

3.2.5.4. Semere-i Hilaf- Hedm Meselesi

Bir kimse zevcesinin bir talakını mesela duhû'l-ü dâra talik edip de ba'dehu müncezen iki talakla tatlik ederek mezbûre başka kocaya vardıktan sonra tekrar tatlikle zevc-i evveline nikah olursa mezkûre dâr-ı mezbûre dahil oldukta şartın vukuuna binaen muallak olan talak vaki olarak Şeyhayn hazeratına göre zevc-i sâni müncezen vâki olan iki talakı hedm ederek zevce-i mezbûre evvelki kocasına üç talakdan ibaret olan milk-i tâmla avdet etmediğinden dâra duhûl ile muallak olunan bir talak vaki olmuş ise de bakî olan iki talakla tekrar alabilir.⁵⁸²

Ammâ İmam Muhammed indinde zevc-i sâni ancak üç talakı hedm edip mâdûnunu hedmetmediğinden suret-i mezkûrede müncezen vaki olan iki talak hedm olunmayarak zevc-i evveline ancak bir talakla avdet edip mezbûrenin dâra duhûlüyle o da vaki olmakla hürmet-i ğalîza hasıla olduğundan -hülle- edilmedikçe zevc-i evveline tecdid-i nikaha mahal kalmamıştır.⁵⁸³

Ta'lik mahall-i berrin fevtiyle de batıl olur. Binaen aleyh eğer filan kimseye söz söylersen veya filan dâra girersen diye talik edilip de ol kimse vefat eder veya ol dâr bahçe olursa talik-i mezkûr batıl olur.⁵⁸⁴

⁵⁸⁰ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 684.

⁵⁸¹ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 684.

⁵⁸² İbn Âbidin, **a.e.**, s. 684.

⁵⁸³ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 684.

⁵⁸⁴ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 684.

3.2.6. Talâk-ı Merîz – Talâk-ı Fâr⁵⁸⁵

Esahh-ı kavle hariç-i dârda ikame-i mesâlihden aciz olacak derece maraz-ı mevte ve ya kısas veya recm için meydan-ı siyasete çıkarmak veya müsle içinde bulunduğu kimi parçalanıp bir tahta üzerinde kalmak gibi teberraâtı ancak sülûs malından sahih olacak derece helak-i gâlip olan kimsenin şu hallerde kendi ihtiyarıyla zevcesinin rızası olmayarak bâinen zevcesini tatlik etmesidir ki zevce-i mezkurenin iddeti münkadiye olmadan kesb-i sıhhat ve selamet etmeyerek velev başka sebepten vefat etse dahi mezbûre vakt-i talaktan vakt-i mevte kadar verasete ehil ise vârise olur ise de kendi ihtiyarıyla tatlik etmeyip de belki ikrah ve icbar-ı muteber ile veya mezbûrenin bi'l-ihtiyar rızasıyla veya hâlât-ı mezbûreden kesb-i sıhhat ve selamet ettikten sonra tatlik edilip de iddet zarfında iken vefat etse vârise olamaz.⁵⁸⁶

Ammâ mezbûre rızaya icbar edilerek tatlik olunur veya zevc-i mezkûrun oğlu kenisini cebren vat' eylerse yine vârise olur.

Ammâ hâlât-ı mezkurede bâinen tatlik edip de kable'l-idde mezbûre vefat etse kendisi kendi hakkını iskat ettiğinden vâris olamaz ise de talak-ı ric'iden iddet-i münkadiya olmadıkça kayd-ı nikahın bekasına binaen talak gerek hâl-i marazda ve gerekse sıhhat ve selamette ve gerek mezbûrenin rızasıyla veya bilâ rıza vaki olsun iddet zarfında vat' helal olup yekdiğerlerine varis olurlar. Vakt-i vefatında verasete ehliyetleri kâfidir. Bâin bunun hilafınadır.

Zevce zevcin hâl-i marazında talak-ı ric'i talep edip de zevcbâinen veya talak-ı vahid talep edip de talak-ı selâse ile tatlik ederek iddet içindeyken zevc vefat etse delil-i mezkûre binaen mezbûre yine vârise olur.⁵⁸⁷

Zevce hâl-i marazında hıyâr-ı itkla ve hıyâr-ı buluğla nefsinin ihtiyar veyahut zevcin oğlunu takbil gibi mufârakata sebep zevce tarafından olup da iddet zarfında vefat etse mufârakat-i mezkure fesh olarak mezbûre fârre olduğundan zevc varis olur ise de

⁵⁸⁵ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 715.

⁵⁸⁶ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 718.

⁵⁸⁷ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 719.

müfârakat cübb ve a'net ve li'ân sebebiyle olur ise sebep-i firkat zevc tarafından olmakla fâr bit-talak olarak mezheb-i muhtar üzere mezbûreye vâris olmaz.⁵⁸⁸

3.3. İDDET⁵⁸⁹

3.3.1. [Hakikat-i İddet]

Lügatte aynın kesriyle saymak ve dammiyle bir emre hazır olmak manasına olup Şer' de sebebinin vücudu halinde gerek racul ve gerekse mer'eye tezevvüç için inkıdâyı müddete kadar terk-i tezevvüçle lazım gelen terabbüs ve intizardır.

Hürmet-i muvakkatenin hitamında işaret olunduğu veçhile racul için terabbüs veya intizar lazım gelen mahaller zevcesinin hemşiresini veya halasını veya nikah veya iddetinde bulunan dört zevceden ziyadesini veya hürre üzerine cariyeyi idhâl veya üç tane zevcesi var iken nikah-ı fâsitte mevtûesinin iddet-i munkediye olmadan hemşiresini tezevvüç gibi yirmi kadar mahaldedir ki esbab-ı hürmetin zevâline kadar intizar lazımdır. Binaen aleyh mevâzi'-i mezkûrede kadın gibi erkek de iddet bekler.⁵⁹⁰

Lakin ıstılah-ı fukahada iddet – nikah veya nikah-ı fâsit ve zevcinin gayrıya zifâf edilen mer'e gibi şüphe-i nikahın veya ümm-ü veledin firâşı gibi şebek nikahın zevali indinde mer'eye veya mecnûna ve sağiranın velilerine lazım gelen terabbüs ve intizardan ibaret olup (فعدتهن ثلاثة اشهر) ayet-i celilesi muktezası üzere müddet-i mezkûreye de itlak olunur. Binaen aleyh zina ile iddet lazım gelmeyeceğinden bilâ iddet meznîyenin nikahı caiz ise de hâmil ise hamlini vad' edene kadar mukârenetten men' olunur.⁵⁹¹

3.3.1.1. Sebeb-i Vücubu

Velev nikah-ı fâsit ile vat' vey nikah-ı sahihde vat' mecrasına cari olan halvet ile zevcin vefatıyla teekküd eden akd-i nikah olup şartı nikah veya şüphe-i nikahın zevâlidir.⁵⁹²

⁵⁸⁸ İbn Âbidin, a.e., s. 766.

⁵⁸⁹ İbn Âbidin, a.e., s. 823.

⁵⁹⁰ İbn Âbidin, a.e., s. 823.

⁵⁹¹ İbn Âbidin, a.e., s. 824.

⁵⁹² İbn Âbidin, a.e., s. 825.

Kuduri'den naklen İbn Abidin'in beyanına göre halvetin fesadına sebep savm gibi mani-i Şer'i ise halvet-i fasidede dahi iddet lazım olup ıtk gibi mani'-i hissi ise iddet lazım değildir.⁵⁹³

3.3.1.2. Rüknu

Şartının vücudu indinde iddet sebebiyle hürmet-i tezevvüc ve tatlik olunduğu haneden hürmet-i huruç gibi hurûmât sâbitedir.

Binaen aleyh iddet-i münkadiya olmadıkça mu'tedanın zevc-i âhare varması ve dâr-ı iddetten çıkması zevceyi mu'tedaya haram olduğu gibi onun hemşire ve teyze ve halası gibi cem'i memnu' olan mer'eyi ve aded-i meşru'dan ziyadesini tezevvüc de zevce haramdır.

3.3.1.3. Hükmü

Müddet-i zarfında zevcin gayrısına kendisinin ve zevcine hemşiresi ve teyzesi ve halası gibi cem'i caiz olmayan mehâriminin nikahları haram olması ve iddet içinde talakın sıhhati dahi ahkâm-ı iddettendir.

3.3.1.4. Envâ'⁵⁹⁴

Hayz ,eşher, vad'-ı haml ile eb'âdeceleyn olarak dört olup hakikaten veya velev halvet-i fasit gibi hükmen duhûlden sonra velev ric'i olarak talak veya hıyâr-ı buluğ ve hıyâr-ı ıtk ve adem-i kefâet ve noksan-ı mehr ve zevcin oğlunu takbil ile firkat emsali her ne sebepten olursa fesh veya fesad-ı nikahla mütâreke için velev nikah-ı Müslimde bulunan kitabiye olsun gayr-ı hâmil olarak hayz gören hürre hakkında üç ve gayrı hürre hakkında iki hayz-ı kamildir.^{XIV}

İddet-i tecziye kâbil olmadığından hayz-ı mezkûrenin kâmile olmaları lazım olmakla kendisinde talak vaki olan hayzbi'l-icma' iddetten addolunmaz.⁵⁹⁵

⁵⁹³ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 825.

⁵⁹⁴ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 825.

^{XIV} Hürre olduğuna göre birincisi berâet-i rahmi ma'rifet ikincisi hürmet-i nikâh üçüncüsü fazilet-i hürriyet gibi hüküm-ü celîle içindir.

⁵⁹⁵ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 826-837.

Mevlası vefat eden veya ı'tk olunan ümm-ü veled -hamil veya âyise veya evladını takbille mevlasına muharreme olmadıkça- hürre gibi firâşa mâlike olmakla onun iddeti de zat-ı hayz ise üç hayz-ı kâmil değilse eşhur-u selâse olmakda hürrenin iddeti gibidir. Binaen aleyh mevlasıyla ba'del-ıtk zevci vefat edip de hangisi evvel vefat ettiği gayr-i ma'lûm olsa ya dört ay on gün iddet-i vefat veya eb'âd eceleyn i'ddet bekler. Ve yevm-i vefatında hürriyeti tahakkuk etmediğinden zevcine vârise olamaz.⁵⁹⁶

Ammâ mezbûre hâmil ise iddeti vad'-ı haml ile âyise ise eşhur-u selase ile olup başkasının menkûhesi veya mu'tedâsı olarak veya mevlasının oğlunu şehvetle takbil ederek mevlasına muharreme olursa firâşının zevaline binaen mevlasının vefatı veya mevlasının oğlunu ba'de't-takbil i'tâkıyla iddet lazım gelmez.⁵⁹⁷

3.3.1.5. Firâş

(الولد للفراش)⁵⁹⁸ hadis-i şerifi muktezası üzere velet firâşa tabi olup firâş da dört mertebe üzeredir.

1) Firaş-ı zaifedir ki firaş-ı cariye olup hükmî ilk def'asında neseb ancak davetle sabit olup mezbûre ümm-ü veled olarak her ne kadar mevlası için vat' ve istihdamı ve icare ve tezvici ve kitabeti caiz ise de ancak ı'tkla azâd olur. Ve mevlasının vefatıyla cemi'-i malından azad olup dini için çalıştırılmaz.

2) Firaş-ı mütavassıtdır ki firaş-ı ümm-ü veledin firaşı olup hükmü bilâ davet neseb sabit olur. Velakin nefyle müntefâ olur.

3) Firaş-ı kavîdir ki menkûhe veya mu'tede-i ric'iyenin firaşı olup hükmü bila davet mesebsâbit olup nefyle müntefa olmaz belki liânla müntefâ olur.

4) Firaş-ı ekvâdır ki mu'ted-i bâinenin firaşı olup kendisiyle sabit olan neseb asla müntefâ olmaz. Zira nefy liâna mütevakkıf olup liânın şartı ise zevciyyetin bekasıdır.

⁵⁹⁶ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 826.

⁵⁹⁷ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 826.

⁵⁹⁸ “Çocuk kimin yatağında doğarsa ona aittir.” Buhari, “Hudûd”, 2431; Müslim, “Radâ”, 2635; Tirmizi, “Radâ”, 1157; Nesâî, “Talâk”, 3482; Ebî Dâvud, “Talâk”, 2273; İbn Mâce, “Nikah”, 2003; Ahmed b. Hanbel, Müsned, 1:174.

Fıraşı mâlike olmadığından mevlasının vefatı veya i'tâkıyla ümmü-i gayrı müstevlideye ve müdebbereye iddet lazım değildir. Binaen aleyh bilâiddet akdi caizdir. Kable'd-duhûl talakta iddet yoktur.⁵⁹⁹

Zevcenin gayrıya zıfâf edilen mer'e gibi şüphe ile mevtûe veya nikah-ı mevkuf gibi nikah-ı fâsid ile mevtûelerin mütârekeleri halinde iddet-i vefat ve iddet-i firkatleri de zevât-ı hayz iseler üç hayz-ı kamil değilseler eşhur-u selâse iledir. Zira nikah-ı sahihde iddet-i vefat mevte kadar müstemir olarak muâşeretinde bulunduğu zevcin vefatı üzerine izhâr-ı hüzn için lazım gelip bunlarda ise zevciyyet mefkûdedir.⁶⁰⁰ Bir de beyan olunduğu üzere bunlarda iddet-i mücerret berîet-i rahmi anlamak için meşru olup bu ise ancak hayz ile bilinir. Zira hayzla haml içtima' etmez lakin ihtiyâtan bir hayz ile iktifâ olunmadı.⁶⁰¹

-Eşhur ile iddet- iki türlü olup biri gerek hürre ve gerekse mevlası vefat eden veya ıtk olunan ümm-ü veled -dokuz yaşına bâliğ olmayarak- kable'l-buluğ sağır-i sinninden veya sinn-ü iyâsa buluğ ve on beş yaşına bâliğa olarak sinn ile bâliğa olup kibr-ü sinnünden nâşi hayız görmeyip velev halvet-i sahihayla hükmen mevtûe olup mebd-i iddet gurû-i şehre tesadûf ederse hilâl-i şehr ile tesadûf etmez ise eyyâmîle itibar olunur.⁶⁰²

3.3.1.6. Sinn-ü İyâs

Müftâbih olarak sinn-ü iyas ileli beştir inde'l-ba'z yedidir.⁶⁰³ Ammâ ümm-ü veled-i menkûhe olursa gerek hayz görsün ve gerekse görmesin gerek iddet-i vefatı ve gerekse iddet-i talakı iddet-i hürrenin nısfıdır.

Mer'e hayz gören ma'küleden olup da bir kere üç gün ve daha ziyade hayza sâlih dem gördükten sonra tuhrü imtidâd ederse sinn-ü iyâsa bâliğa olana kadar iddeti hayz iledir.⁶⁰⁴ Sinn-ü mezkûr ba'de'l-buluğ iddet-i eşhur ile munkediye olur.

⁵⁹⁹ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 827.

⁶⁰⁰ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 828.

⁶⁰¹ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 837.

⁶⁰² İbn Âbidin, **a.e.**, s. 827.

⁶⁰³ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 835.

⁶⁰⁴ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 828.

Eşhur ile iddet bekleyen âyise adet üzere dem görse veya zevc-i âhardan hamile olsa eşhur ile iddeti bâtila ve nikahı fâsid olup iddet-i hayz ile iade eder. Zira eşhur ile iddetin hayz ile iddetten halfe olmasının şartı mevte kadar asl olan hayzın inkıtâ'ıyla acz-i dâiminin tahkikidir. Lakin eşhur ile iddet bekleyen sağira her ne kadar daha iddet-i munkadiya olmadan hayz görse iddet-i hayz ile iade eder ise de lakin eşhur ile iddetin itmâmı ve ikmâlinden sonra hayz görmekle iadesi lazım gelir. Ammâ bir veya iki kere hayz görüp de sinn-ü iyâsa bâliğa olarak dem'-i munkatı' olan âyise asl ile bedel beynini cem'den ihtirâzen sinn-ü iyâsa bulugundan itibaren iddetini eşhur ile iade eder.⁶⁰⁵

3.3.1.7. Diğer İddet-i Mevttir ki

Vefata kadar nikah-ı sahihin bekası şartıyla zevci vefat edip gayr-ı hâmil olan gerek mevtûe ve gerek gayrı mevtûe velev sağira veya velev abd olsun nikah-ı Müslimde kitabiye olan zevce-i hürre hakkında vefat kuru'-u şehre tesadüf ederse hilal-i şehir ile ve illâ aded-i eyyâm ile dört ay on gündür.

Gerek talak ve gerek fesh veya mütâreke için hayz gören cariyeye için tecziye gayrı kâbil olmakla iki hayz-ı kâmil ve hayz görmeyen cariyeye hakkında gerek talak ve gerek fesh veya nikah-ı fasit veya şüphe ile mevtûe hakkında müfârat için tansîfi kabil olmakla nısf-ı hürre olarak bir buçuk ay ve vefat-ı zevc için iki ay beş gündür.⁶⁰⁶

3.3.1.8. İddet-i Haml

Gerek hürre ve gerek eme ve gerek zevci vefat etsin veya tatlik edilsin her ne kadar zevc-i sağır olsa dahi gerek vefat ve gerek talak veya fesad-ı akde binaen mütâreke veya şüpheyle vat'dan mutlakan hâmil olan kadın hakkında iddet tekml-i hamlin ivad' ile dir.⁶⁰⁷

Badel-mevt nısf-ı haml veya ekserde tevellüd ederek zevc-i sabînin vefatından sonra hâmil olan kadın hakkında hîn-ı vefatta hamlin adem-i tahkikine binaen bi'l-icma' iddet lazım gelip haml gerek kable'l-mevt ve gerekse ba'de'l-mevt olsun nesebde sâbit

⁶⁰⁵ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 834.

⁶⁰⁶ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 830.

⁶⁰⁷ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 831.

olmaz. Cevhere'nin beyanına göre müstebîn-i-halka olan sakt-ı vad' haml gibidir. Binaen aleyh onla da iddet munkediye olur.⁶⁰⁸

3.3.1.9. Eb'ad Eceleyn İle İddet

Talak-ı fârla mubâne olan kadının zevci iddet içindeyken vefat ederse mezbûre hakkında ihtiyat-ı iddet vefatla iddet-i talaktan eb'adeceleyn ile dir. Yani hangisinin müddeti uzun olursa onunla ikmal-i iddet erler. Ammâ talak-ı rıc'ı ile mutallaka ise bi'l-icma' iddet-i vefat lazım gelir.⁶⁰⁹

Enva'ı talakta işaret olunduğu üzere bi'l-icma' kendisinde talak vâki olan hayz itibar olunmaz. Binaen aleyh iddet ba'de't-talak vukû' bulacak hayzlar ile itibar olunur.⁶¹⁰

Hûlâsa-i kelim hakikaten veya hükmen medhûl bihâ olup gayr-ı hâmil olarak hay olan zevcinden müfârat eden kadın hürre-i zâtıl-hayz ise üç hayz-ı kâmil değilse eşhur-u selâse ile , gayr-ı'l-hürre olup da zât-ı hayz ise iki hayz-ı kâmil değilse bir buçuk ay olup medhûl bihâ olsun olmasın nikah-ı sahihle menkûhesi bulunduğu zevcin vefatıyla gayr-ı hâmil hürre ise dört ay on gün, gayr-ı hürre ise iki ay beş gün ve mutallaka-i hâmil için ancak vad'-ı himl ile olup talak-ı fârla müfârat-i medhûl bihânın esnâ-i iddetinde zevcenin vefatı suretinde eb'ad eceleyn ile iddet bekler.

Mebde-i iddet talak veya fesh veya mütâreke veya vefat-ı zevc anından itibaren fevridir. Binaen aleyh her ne kadar mer'e vefatı veya talakı bilmesi bile iddet munkadiye olur. Zira iddet ecel olmakla gerek talakı ikrar ve itiraf olsun ve gerekse inkar etsin inkidâsı için ilim şart değildir. Binaen aleyh bir kimse zevcesini tatlik edip ba'dehu inkar edip de ikame-i beyyine ile isbat olunarak taraf-ı hâkimden beynleri tefrik edilse iddet vakt-i talaktan itibar edilip vakt-i kazâdan itibar edilip vakt-i kazâdan itibar edilmez.⁶¹¹

Bir kadının talakına şehadet edilip de bir zaman sonra tadil ve tezkiye olunarak tefrikle hükmolunsa iddet-i vakt tahammül-ü şehadetten lazım gelip iddet-i kazadan

⁶⁰⁸ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 832.

⁶⁰⁹ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 833.

⁶¹⁰ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 835.

⁶¹¹ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 839.

itibar olunmaz. – iki zevcesine biriniz mutallakasınız diyerek vuku’bulan talak-ı mübhemde mebde-i iddet zevcin taayyünüyle vakt-i beyandan itibar olunur. Lakin zevce zevcenin talakını geçmiş bir vakitten ikrar etse mevâdi’a töhmetini izâle için gerek zevcesi kendisini tasdik etsin ve gerekse tekzib veya izhar-ı cehalet eylesin fetva vakt-i ikrar itibarınadır.⁶¹²

Beyan olunduğu üzere her ne kadar zevce zevcin beyanını gerek tasdik veya tekzib etsin iddet-i vakt ikrardan muteber olunur ise de tekzib ederse vakt-i ikrardan itibaren iddetle beraber nafaka ve süknâ lazım gelip tasdik ederse kendi kavli kendi hakkında kabul olunarak nafaka ve süknâ sâkıt olur.⁶¹³

Nikah-ı fâsitte mebde-i iddet taraf-ı hakim tarafından beynlerini tefrik veya kendilerinin mütârekesinden sonradır. Binaen aleyh ba’del-iddet vat’ için had lazım gelir.⁶¹⁴

3.3.2. Sübut-u Neseb

İnde’l-Hanefî müddet-i hamlin ekseri iki sene ve ekalli altı ay ve ağlebî dokuz aydır. Binaen aleyh iddetinin inkidâsı ikrar etmedikçe tuhrun imtidâdı ihtimaline binaen talak-ı ric’i iddetinde bulunan mu’tedâ her ne kadar iki seneden ekserde velet getirse bile neseb sabit olup böyle iki seneden ekserde veya tamamında vukubulan velâdet iddet zarfında zevcin mezbûreye ric’atine delil olur ammâ ekalde tevellüd ederse her ne kadar neseb sâbit olur ise de alûk kable’t-talak olmak ihtimaline binaen ric’at delil olamaz. Nitekim adem-i bâinle mu’teda vakt-i talaktan iki seneden ekalde veled getirip de mezbûre iddetinin inkidâsını ikrar etmez ise hamlin vakt-i talakta vücudunun cevazına binaen ihtiyaten bilâda’va neseb sâbit olduğu gibidir ki tam iki sene veya ekserde çocuk getirirse veledin zevçten olduğunu tasdik etmezse dahi neseb ancak da’vetle sahih olur.⁶¹⁵

Gerek talak ve gerek vefatla mu’tedânın velâdeti inkar olunursa i’nde’l-İmam iki racül veya bir racül ile iki mer’enin şهادetleri gibi hüccet-i tâmmeye ile veya zuhur-u

⁶¹² İbn Âbidin, **a.e.**, s. 830.

⁶¹³ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 840.

⁶¹⁴ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 841.

⁶¹⁵ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 858.

haml veya zevcin hamli ikrarı veya bazı vüresânın tasdikleriyle sâbit olut. Tayin inkar olunursa iki senede veya ekserde tevliid eden ric'îye gibi bi'l-icma' kabilenin şehadeti kafidir.⁶¹⁶

Haml-i zahir olur veya zevc ikrar ederse mücerred mer'enin kavliyle velâdet sabite olur ise de inde'l-İmameyn bir kadının şehadeti lazımdır.

3.3.3. Hidâne⁶¹⁷

Lügatte terbiye manasına olup Şer'de hakk-ı hidâneye mâlik olanın veled-i terbiyesidir. Edyânın ihtilafıyla şefkat-ı mâdurîye tehallûf etmeyeceği cihetle gerek zevciyyetin bekası halinde ve gerekse zevali halinde velev kitabiye ve mecusiye olsa bile hakk-ı hidâne ehliyet-i hidâneyi hâize olan vâlîde-i nesebiyeyi veya onu veli eden ümmü'l-ümm ümmü'l-ebbuhtu'l-ebeveyn uhtü'l-ümm uhtu'lebb ve liebeveyn ba'dehu lââm-ı hâle ve bu tertib üzere ammetelere sâbite olur. Zira veledin emr-i infakı pederine ve hidânesi validesine aittir.

3.3.3.1. Ehliyet-i Hidânenin Şartları

Hidâne hakkında hürriyet akıl buluş emniyet terbiye-i veledde kudret veledin muharremi olmayan kimse ile adem-i tezevvüç veledi buğz ve adavet edenleri yanında bulundurmamak ve pederin fikri halinde meccânen veledin terbiyesinden imtinâ' etmemek gibi şeyler olup bunlardan biri bulunmaz veya kendisi kabul etmez veya vefat ederse tertîb-i mezkûr üzere valide ve valide-i valideleri ve peder-i valideleri ve uhtu'l-ebeveyn uhtü'l-ümm ve uhtu'l-ebb ve bunların evladına ve hâlât ve ammât ve ümm ve ebin halalarına ve bunlardan kimse bulunmaz ise tertib-i ırs üzere u'sbâte ve ba'dehu zevî'l-erhâma intikal eder.⁶¹⁸

Muharremin gayrıya nikahla hakk-ı hidânesi sâkıt olan valide-i nesebiyenin bâinen talakıyla hakk-ı hidânesi avdet eder. Nefy-i zevc ve da'vâyı talakta sözümüz bu renkirdir.⁶¹⁹

⁶¹⁶ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 861.; Müellif notu, mültekanın beyanına göre inde'l-İmameyn bir kadının şehadeti kafidir.

⁶¹⁷ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 871.

⁶¹⁸ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 871.

⁶¹⁹ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 880.

Rada'da beyan olunduğu üzere çocuk başkasının memesini almaz veya sütanne bulunmaz veya peder ve veledin süt annesi tedarikine kudretleri bulunmayıp teberru'anirdâ' edecek kimse de bulunmaz ise hürre olan valide-i nesebiye kaza-i irdâ'ya icbar olunur ve illâ icbar olunmaz.⁶²⁰ Yani infak-ı peder cebri ve hidâne-i mâder ihtiyaridir.

3.3.3.2. Ücret-i Hidâne

Ücret-i hidane ücret-i irdâ' ve nafaka-i veleden başkadır. Binaen aleyh peder üzerine ücret-i hidâne ve ücret-i irdâ' ve nafaka-i velet olarak üç türlü şey lazım gelir.

Sabinin malı bulunursa müennet-i rada'ı ve ba'de'l- fitâm nafakası kendi malından lazım gelir.⁶²¹ Muinü'l-Müfti'den naklen muhtar olan mesken pederine lazım gelir ezhar olan da budur.⁶²²

Veledin pederinin nikahında veya ric'ı iddetinde bulunan validenin hidane ücreti talebine hakkı yok ise de menkuhe ve mu'tede olmayarak mübâne olup da hidaneye ehil olur veya hâdine-i başkası bulunursa hidane ücretine müstehikka olurlar.

3.3.3.3. Müddet-i Hidâne

Erkek çocuk için kendisi yeyip içip kendi kazâ-i hâcetine kâdir olarak nisadan müstağni olana kadardır ki müftâbih olarak yedi yaş ile taktir olunur. Binaen aleyh nafaka ve sıyâneti pederine ait olduğu gibi talim ve terbiyeye cümleden akdar olduğundan badel-istiğna pederi yanına almaz ise almaya icbar edilir.⁶²³

Kız çocuk için hayz görene kadar valide ve li-ebeveyn ceddesi ve kendisine iştiâ olunana kadar başkaları hakk-ı hidâneye ehakk olup müftâbih olarak dokuz yaşla taktir olunur. On bir yaşında olan kız bi'l-ittifak müstehâttır. Ba'dehu hüsn-ü muhafazaya pederi daha muktedir olmakla teslim olunur. Sağîranın hayzında ihtilaf olunursa söz validenindir.⁶²⁴

⁶²⁰ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 785.

⁶²¹ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 876.

⁶²² İbn Âbidin, **a.e.**, s. 931.

⁶²³ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 881.

⁶²⁴ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 881.

3.3.4. Nafaka

Lügatte insanın îyaline sarf ve infak ettiği şey olup Şer'deta'âm ve kisve ve süknâdır. Örfte ise yalnız ta'âma itlâk olunur.⁶²⁵ Lakin ekseriye müddet-i iddet gayrı mümteâ olmakla nafaka-i iddetten kisve sâkıttır.

3.3.4.1. Ale'l-ıtlak Esbâb-ı Mucibesi

Zevciyyet karabet milkten ibaret olarak üçtür.

3.3.4.2. Nafaka-i İddet

Bir kimsenin menfaati için habs-i nefis eden kimsenin nafakası ol kimse üzerine lazım olduğundan nikah-ı sahîhle menkûhenin hâl-i izdivacında nafakası zevci üzerine lazım geldiği gibi her ne kadar zevcvat'a kadir olmayan sağır-i fakir ve zevce de vat'amutîka ve müştehat-ı sağıra ve gerekse kebire-i fakira veya ganiyye-i mevtûe veya gayrı mevtûe olsa dahi gerek ric'i ve gerek bâin iddet içinde zevcin menfaati bulunan nesebini muhafaza için habs-i nefis eden mer'e-i mu'tedanın nafakası da zevci üzerine lazım gelir. Binaen aleyh nikah-ı fâsitle menkûhe için gerek hâl-i nikah ve gerekse hâl-i iddette nafaka icab etmez. Hatta zâhîren nikah sahîh olarak taraf-ı hâkimden nafaka taktir olunup da bir müddet aldıktan sonra mezbûrenin rıza'an karındaşı bulunduğu şehadet-i şühudla sâbit olarak nikahın fesadı zahir olup da taraf-ı kâdîdan beynleri tefrik edilse almış olduğu nafakayı istirdâd için mezbûreye müracaat edebilir. Ammâ taraf-ı kâdîdan takdir olunmayarak infak etmiş ise müracaat edemez.⁶²⁶

Kaza veya rızayla takdir olunan nafaka zimmet-i zevcdedeyn olmakla mezheb-i muhtar üzere farz ve taktir olunduktan sonra kable'l-kabz müddet-i iddetin inkidâsıyla sâkit olmaz.⁶²⁷

Ba'ded-duhûl zevc tarafından vâki olan gerek talak ve gerekse fesh ma'siyet kabilinden olmasa dahi gerek ric'i ve gerekse bâin mutlakan iddet munkediya olmadıkça mu'tedanın nafakası zevc üzerine lazım geldiği gibi firkat zevce tarafından olup da masiyet kabilinden değilse yine nafakası zevc üzerine lazımdır. Binaen aleyh hıyâr-ı buluğ ve hıyâr-ı ı'tk ve zahir rivayet üzere bilâ-izn-i veli adem-i küfüv ve

⁶²⁵ İbn Âbidin, a.e., s. 786-886.

⁶²⁶ İbn Âbidin, a.e., s. 886.

⁶²⁷ İbn Âbidin, a.e., s. 921.

noksân-ı mehr ile nikah olan hürre-i bâliğa veya velilerin talebiyle ba'ded-duhûl vâki olan firkatlerin iddeti zarfında zevcenin nafakası zevc üzerine lazımdır.⁶²⁸

3.3.4.3. Sukut-u Nafaka

Firkate sebep zevce tarafından olup da masiyet kabilinden olursa zevcin hânesinden çıkmamak şartıyla ancak süknâ lazım gelir ise de ta'âm ve kisve lazım gelmez.

Amma zevcin hânesinden çıkarsa süknâ da lazım gelmez. Binaen alâhâzâ vat' veya halvet-i sahîhadan sonra zevcenin irtidâdı veya zevcin usul ve fûru'una hürmet-i musâhara icab eder bir halde bulunarak müfârakat ederse her ne kadar sukna hakk-ı Bâri olarak sâkıt olmaz ise de ta'âm ve kisve kendi hakkı olmakla masiyetle müfârakatı sebebiyle sâkıt olurlar.

3.3.4.4. İmtidâd-ı Nafaka 921

Beyan olunduğu üzere müddet-i iddet zarfında nafaka hakk-ı habs olmakla müddet-i nafaka müddet-i iddetin imtidâdıyla mümtedâ olur. Binaen aleyh mu'ted-i tuhrun imtidâdıyla iddetinin adem-i inkidâsını iddia ederse zevc tarafından iddetinin munkediye olduğunu mezbûrenin ikrarına ikâme-i beyyine ile isbat ederek inkidâyı iddetle hüküm olunmadıkça sinn-ü iyâsa bâliğa olarak eşhur ile iddeti munkediye olmadıkça nafakası lazım gelir. Zira hayz ile iddet bekleyen mer'enin iddeti munkediye olmadan tuhrü imtidâd ederse iddeti bu veçhile munkediye olur.⁶²⁹

Mutallaka haml iddia ederse vakt-i talâktan itibaren müddet-i hamlin ekseri olan iki sene zarfında nafakası lazım gelir. Ammâ iki sene munkediye olarak adem-i haml zâhir olup da mezbûre kendimi hâmil zannettim ve hala hayz görmedim tuhrummümteddir deyip de zevci sen haml iddia ettin hamlin ekser müddeti ise iki senedir o da munkediye oldu dese kavline iltifat olunmayacağı cihetle her ne kadar şart etmiş olsa bile şartın butlânına binaen maezbûreye rucu' edemez. Binaen aleyh ya üç

⁶²⁸ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 921.

⁶²⁹ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 834-922.

defa hayz ile veya sinn-ü iyâsa bâliğa olarak eşhur-u selâse ile itmâm-ı iddet edene kadar nafakası lazım gelir.⁶³⁰

Ammâ mezbûre filan vakitten iddetinin munkediye olduğunu ve kendisinin hâmil olmadığını ikrâr ederse ba'de'l-inkidâ almış olduğu nafakayı istirdâd için rücu' eder. Hâmil olsa dahi iddet-i vefat için nafaka lazım gelmez. Lakin mevlasından hâmil ümm-ü veled olursa tekmîl-i terekeden nafakası lazım gelir.⁶³¹

3.3.4.5. Ahkâm-ı Ehli Zimmet

Gerek nikah ve gerekse talakla vucûb-u nafaka ve iddet ve neseb ve hıyâr-ı bulug ve nikah-ı sahihle tevârüs ve talak-ı selâse ile mutallaka veya mehârimin hürmet-i nikahları gibi ahkamda ehl-i kitab tarafından müracaat edilirse aynı İslam gibi muamele olunur.⁶³²

⁶³⁰ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 921.

⁶³¹ İbn Âbidin, **a.e.**, s. 922.

⁶³² İbn Âbidin, **a.e.**, s. 506.

SONUÇ

Çalışmamız sonunda Bayezid Dersiâmı Ermenekli Süleyman Sırrı Efendi'nin medrese ilmi geleneğinden gelmesiyle beraber yeni dönem eğitim kurumları olan mekteplerde de önemli görevler îfâ etmiş büyük bir isim olduğu sonucuna ulaşılmıştır. O'nun, döneminin ihtiyaç duyduğu alanlarla ilgili, yeni metod ve sistematiklerle kaleme aldığı üzerinde çalışılmayı hak eden çok sayıda eserinin bulunduğunu fark ettik. Ayrıca kendisinin batılılaşma ve modernleşme yöneliminin geçiş dönemi özelliklerini takip edebileceğimiz seçkin şahsiyetlerden birisi olduğu sonucuna ulaştık.

Tanzimat sonrası batılı anlamda kurulan Mekteb-i Sultani ve Mekteb-i Hukuk'un nisbeten seküler yapısının II. Abdulhamid döneminde milli ve dini bir yapıya evrildiğini ve bunun bir yansıması olarak mekteplerin müfredatında furu-u fıkıh, usul-ü fıkha dair derslerin her geçen yıl daha fazla yer aldığını gördük. Bu bağlamda yetki alanlarında aile hukuku bulunmayan Nizamiye Mahkemelerine görevli yetiştiren Mekteb-i Hukuk müfredatına neden aile hukukuyla ilgili Kitâbu'n-Nikah dersi konulduğunu anlamlandırma imkanı bulduk.

İlmiye sınıfında aldığı görevlerle ve yazdığı önemli eserlerle fıkhi geleneğe hakim bir isim olan, ama aynı zamanda yazdığı eserleri tercihinde ve birtakım eserleri yazış amacında görüleceği üzere Mecelle usulü kanunlaştırmayı metheden ve benimseyen birisi olarak Süleyman Sırrı Efendi'nin, Aile Hukuku Kararnamesi'ne kadar bu alanda duyulan ihtiyacı da dikkate alarak yeni bir metod ve sistematikle Hanefi mezhebine bağlı olarak **Hülâsatü'l-Muhtâreyn**'i kaleme aldığı kanaatine vardık. Eserin – biraz da mektep için kaleme alınması sebebiyle- Osmanlı son dönemi aile hukuku tartışmalarına değinmediğini, fakat bu tartışmalı konuları yazımında esas aldığı **Dürri'l-Muhtar** ve **Reddü'l-Muhtar**'dan tercihte bulunmayıp, eserinde yer vermemesi bizi, müellifin bu konularda sessiz kalmayı tercih ettiği çıkarımına götürdü.

Hülâsatü'l-Muhtâreyn'in çoğunlukla, yazımında kendine esas aldığı **Reddü'l-Muhtar** ve **Dürri'l-Muhtar**'dan Ermenekli Süleyman Sırrı'nın kendi ifade, tasnif ve üslubuyla bir hülâsa olduğu sonucuna ulaşıldı. Bunun yanında bazen **Dürri'l-Muhtar**, bazen **Reddü'l-Muhtar**'dan seçkilerde bulunup birebir tercümeyle eserde aktarılmış olduğu da görüldü. **Reddü'l-Muhtâr**'daki tartışmalara yer vermeyen, uzun meseleleri

kısa ve sistematik bir tasnifle veren bir eser olduğu sonucuna ulaşıldı. Zaman zaman **Reddü'l-Muhtar**'ın hilâfına olarak **Dürrü'l-Muhtar**'ın, bazen de tam tersi olarak **Reddü'l-Muhtar**'ın görüşlerini tercihte bulunduğu ve bu bağlamda yer yer kaynak görüş değerdendirmelerine de yer verdiği görüldü.

İstisnai olarak Sırrı Efendi'nin kendi açıklamalarına da yer verdiği eserin özgün yanlarının farklı bir tasnif, sistemli, konu takibini kolaylaştıran ayrıntılı bir başlıklandırma, kendi ifadeleriyle ve üslubuyla telif ettiği bir hülasa metni olması ve Mekteb-i Hukuk talebelerine aile hukukunu güzel ve sistematik olarak öğretecek bir biçim ve içerikte bir eser olduğu sonucuna ulaştık. Eserden, çeşitli ilimler için kaleme alınan giriş, medhal kitapları bağlamında değerdendirilebilecek bir kitaptır, İslam aile hukukuna vukufiyet kazandıracak bir kitap olarak kendisinden istifade olunabilir. Aynı zamanda İslam Aile Hukuku'nun ders olarak okutulduğu İlahiyat Fakülteleri, İslami Bilimler Fakülteleri vb. kurumlarda kendisinden metod ve içerik bakımından istifade edilebileceğini düşünöyoruz. Ayrıca müellifin furû'-i fıkıh alanındaki diğer önemli eserleri de ilmi çalışmalara konu edinilebilecek niteliktedir.

BİBLİYOGRAFYA

- Aksu, Eser: Mergînâni'nin Hidaye Adlı Eserindeki Tercihleri ve Bu Tercihlerin Muhtasar Geleneğine Etkisi (Taharet Örneği), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Marmara Üniversitesi**, 2016.
- Akyüz, Yahya: **Türk Eğitim Tarihi**, 13.bs., Ankara, Pegem Akademi, 2008.
- Alak, Musa: "Süleyman Sırrı Efendi, İçelli / Ermenekli", **DİA ZEYLİ** (Yayınlanmamış), s. 1-5.
- Albayrak, Sadık: **Son Devir Osmanlı Uleması**, İstanbul, İbb Kültür A.Ş. Yayınları, C.V, 1996.
- Altıntaş, Emre: "Mahmud Esad Seydişehrî'nin Fıkıh Düşüncesi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Marmara Üniversitesi**, 2010.
- Avcı, Muhammed Köksal: "Hidaye'de İcmali Hükümler," Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Cumhuriyet Üniversitesi**, 2014.
- Aydın, Mehmet Akif: **Osmanlı Aile Hukuku**, İstanbul, Klasik Yayınları, 2. Bs., 2018.
- "Hukuk-u Aile Kararnamesi", **DİA**, C. XVIII, s. 314-318.
- "Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye", **DİA**, C. XXVIII, s. 231-235.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi: BEO, 1921
- İ.DH, 822
- İ.TAL, 82
- İ.TAL, 305
- MF. MKT, 265
- MF.MKT, 529
- MF. MKT, 693
- MF.MKT, 762

- -----

- Cemil, Mehmed: MF. MKT, 1163
Sicill-i Ahvâl Defteri, t.y, DH. SAİD, no. 72/107.
Y.MTV, 124
“Mekteb-i Hukuk ve Programlarına Bir Nazar”, **İlm-i Hukuk ve Mukayese-i Kavanin Mecmuası**, No:17, s. 339-347
- Çakılcı, Diren: “Bir Hukuk Mektebi: Medresetü’l-Kuzât”, **MediterraneanJournal of Humanities**, No: 3, 2013, s.89-100.
- Çimen, Feyzi, “Dîvânü Lügâtî’t-Türk Üzerine İlk Dizin: Dîvân Anahtarı ve Hüseyin Hüsameddin Yasar’ın İlmî Kişiliği”, **FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi**, 1 (2013), s. 137-138.
- Dıġıroġlu, Filiz: “II. Abdülhamid Döneminde Dinî Yayıncılık: İslâmî Metinleri Kim Üretir?-II,” **Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.LIV, Haziran 2018, s. 1-44.
- Ebû İsâ, Tirmîzî: **Sünen-i Tirmîzî**, c. 6, Beyrut, Dâru’l-Garbi’l-İslâmî, 1996.
- Erdem, Salih: “İslam Hukuk tarihinde Halebi ve Mültekadaki metodu”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Cumhuriyet Üniversitesi**, 1998.
- Erdoğan, Ali: “Seydişehirî,” **DİA**, C.XXXVII, s. 25-27.
- Ergin, Osman: **Türkiye Maarif Tarihi**, c. 4, İstanbul, Eser Matbaası, C.III-IV, 1977.
- Halaçoġlu, Yusuf: “Cevdet Paşa”, **DİA**, C.VII, s. 443-450.
- Has, Şükrü Selim: “Mülteka’l-Ebhur”, **DİA**, C.XXXI, s. 549-552.
- İhsanoġlu, Ekmeleddin: **Darülfunûn Tarihçesine Giriş (II) Üçüncü Teşebbüs: Darülfunûn-ı Sultani**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1993.
- İbn El-Eş’as el- Ezdî es-Sicistânî **Sünen-i Ebî Dâvud**, c. 6, Beyrut, Dâru’r-Risâleti’l-İlmiyye. 2009.

- İbn Abidin, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdülaziz ed-Dimaşki:

İbn İsmâil, Muhammedel-Buhârî:
İbn Haccac, Müslim:
İbn Şuayb, Ahmet Nesâî,
İbn Yezid, İbn Mâce:
İpşirli, Mehmet:
İpşirli, Mehmet:
İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi:
Kallek, Cengiz:
Koca, Ferhat:
Koyuncu, Nuran:
Köksal, Asım Cüneyd; Dönmez, İbrahim Kâfi:
Küçüktiryaki, Ahmet Yasin:
Oral, Mustafa:
Özcan, M. Tefvik:
Özel, Ahmet:
- Reddül-muhtar ale'd-Dürri'l-muhtar**, Çev. Ahmed Davudoğlu, c. 18, İstanbul, Şamil Yayınevi, C.I, 1982.
Haşiyetü Reddül-Muhtar ale'd-Dürri'l-Muhtar, c. 5, İstanbul, Matbaa-i Amire, C.II, 1888.
Sahîhü'l-Buhârî, Beyrut, Dâr-ı İbn Kesîr, 2002.
Sahîh-i Müslim, Tahkîk Eden, Nazr b. Muhammed el-Faryâbî Ebû Kuteybe, 2 c., Medîne, Dâr-ı Taybe, 2006.
Süneni'l-Nesai'i'l-Kebîr, c. 12, Beyrut, Müessese-i Risâle, 2001.
c. 2, Kahire, Dâr-ı İhyâu'l-Kütübü'l-Arabiyye, 2009.
"Dersiâm," **DİA**, C.IX, s. 185-186.
"Medrese", **DİA**, C. XXVIII, s. 327-333.
Sicill-i Ahvâl Dosyası, 1890, no. 3428.
"el-Hidaye," **DİA**, C.XVII, s. 471-473.
"Mir'âtü'l-Usûl," **DİA**, C.XXX, s. 148.
"Hukuk Mektebinin Doğuşu", **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. XVI, No:3, 2012, s. 171-173.
"Usûl-ü Fıkıh", **DİA**, C. XLII, s. 206.
"Osmanlı Devletinde Tanzimat Sonrası Aile Hukuku Alanındaki Gelişmeler ve Hukuk-u Aile Kararnamesi," Çorum, **Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.XII, No: 26, 2014, s.183-187.
"Ermenekli Süleyman Sırrı Efendi ve Kifâyetü'l-Müntehî 'alâ Kifâyeti'l-Mübtedî Adlı Eserinin Tahkiki," Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi**, 2015.
"İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinin Kurumsallaşmasının Tarihçesi", **İÜ Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C.XI, No:1-2,2003, s. 85-174.
"Haskefi", **DİA**, C. XVI, s. 387-388.

-----	“TİMURTAŞÎ, Muhammed b. Abdullah,” DİA , C. XLI, s. 188-189.
-----	“İBN ÂBİDÎN, Muhammed Emîn,” DİA , C.XIX, s. 292-293.
-----	“Fıkıh,” C.XIII, s. 14-22.
Özel, Mustafa:	“Son Dönem Osmanlı Tefsir Tarihinden Bazı Portreler I”. DEÜİFD , No:15, 2009.
Pakalın, Mehmet Zeki:	Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü , c. 3, MEB Yay., İstanbul, 1993.
Parmaksız, Esmâ:	“II. Abûlhamid Dönemi (1876-1909) Eğitim Sistemi Eğitim Yapılırları ve Askeri Rüştîyeler, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi , 2018.
Sırrı, Süleyman:	Esbâbu’l-Felâh , İstanbul, 1884.
-----	Hülâsatü’l-Muhtâreyn , İstanbul, Mecmuât-i İslamiye matbaası, 1324/1906.
-----	Kenzü’l-Akâid , İstanbul, Mahmutbey Matbaası, 1897.
-----	Mi’yâru’l-Makâl , İstanbul, Mekteb-i Sanayi Matbaası, 1885.
-----	Îzâhü’l-Hidâye , İstanbul, 1911.
-----	Îzâhü’l-Eşbah , Müellif Nüshası.
Yörük, Ali Adem:	“Mektebe-i Hukuk’un Kuruluşu ve Faaliyetleri (1878-1900), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi , İstanbul, 2008.
Zümrüt, Osman:	“Ahmet Cevdet Paşa ve Mecelle,” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, On Dokuz Mayıs Üniversitesi , 1991.

EKLER

EK-1: Süleyman Sırrı Efendi'nin Kendi Doldurduğu Daire-i Meşihât-i İslâmiye Sicil Şubesinde Bulunan Tercüme-i Hâl Belgesi

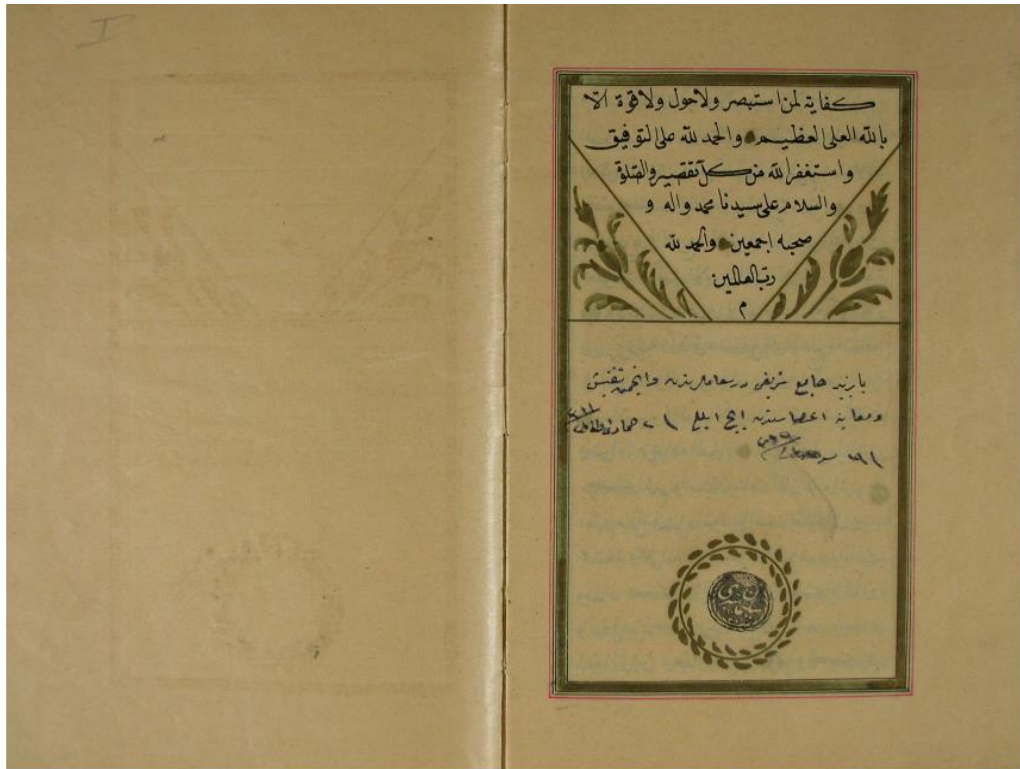
[illegible]

۱۰
 ۱۱
 ۱۲
 ۱۳
 ۱۴
 ۱۵
 ۱۶
 ۱۷
 ۱۸
 ۱۹
 ۲۰
 ۲۱
 ۲۲
 ۲۳
 ۲۴
 ۲۵
 ۲۶
 ۲۷
 ۲۸
 ۲۹
 ۳۰
 ۳۱
 ۳۲
 ۳۳
 ۳۴
 ۳۵
 ۳۶
 ۳۷
 ۳۸
 ۳۹
 ۴۰
 ۴۱
 ۴۲
 ۴۳
 ۴۴
 ۴۵
 ۴۶
 ۴۷
 ۴۸
 ۴۹
 ۵۰
 ۵۱
 ۵۲
 ۵۳
 ۵۴
 ۵۵
 ۵۶
 ۵۷
 ۵۸
 ۵۹
 ۶۰
 ۶۱
 ۶۲
 ۶۳
 ۶۴
 ۶۵
 ۶۶
 ۶۷
 ۶۸
 ۶۹
 ۷۰
 ۷۱
 ۷۲
 ۷۳
 ۷۴
 ۷۵
 ۷۶
 ۷۷
 ۷۸
 ۷۹
 ۸۰
 ۸۱
 ۸۲
 ۸۳
 ۸۴
 ۸۵
 ۸۶
 ۸۷
 ۸۸
 ۸۹
 ۹۰
 ۹۱
 ۹۲
 ۹۳
 ۹۴
 ۹۵
 ۹۶
 ۹۷
 ۹۸
 ۹۹
 ۱۰۰

EK-3: Süleyman Sırrı Efendi'nin Öğrencisi Mustafa Remzi Efendiye verdiği icâzetnâme'nin ilk ve son sayfaları

İlk Sayfaları

Son Sayfası

Ek-4: Süleyman Sırrı Efendi'nin Öğrencisi Eskişehirli Muhammed Râsih Efendiye Verdiği
İcâzetnâme'nin İlk ve Son Sayfaları

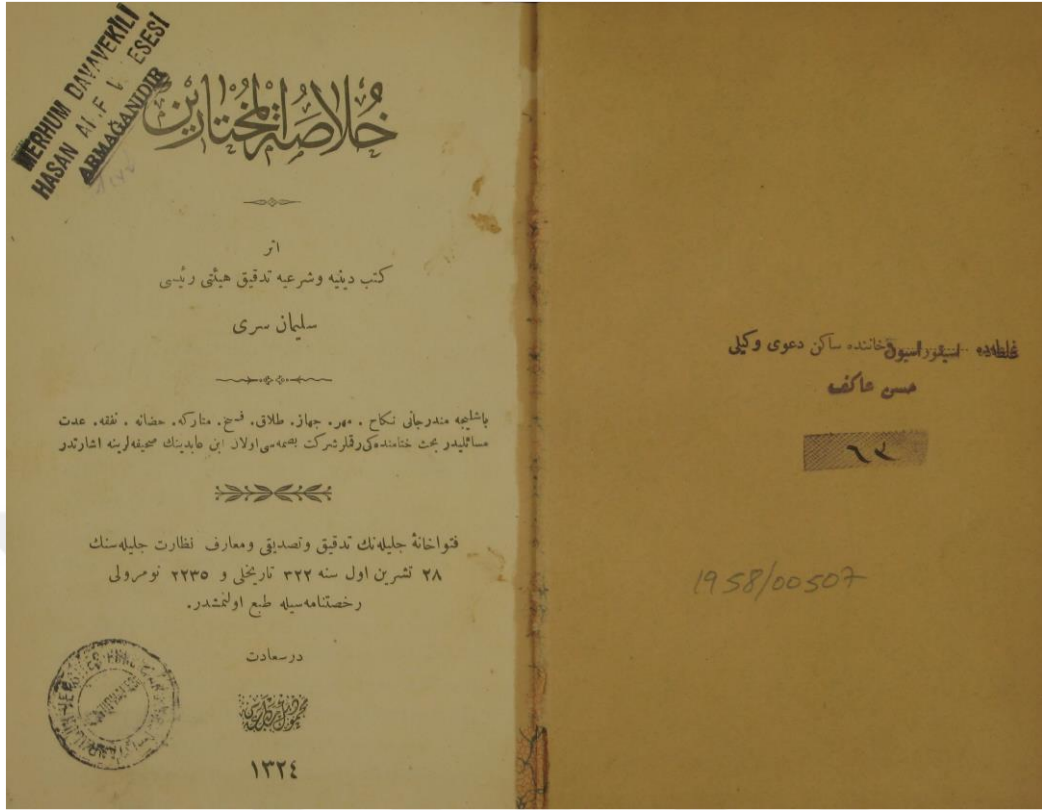

İlk Sayfaları

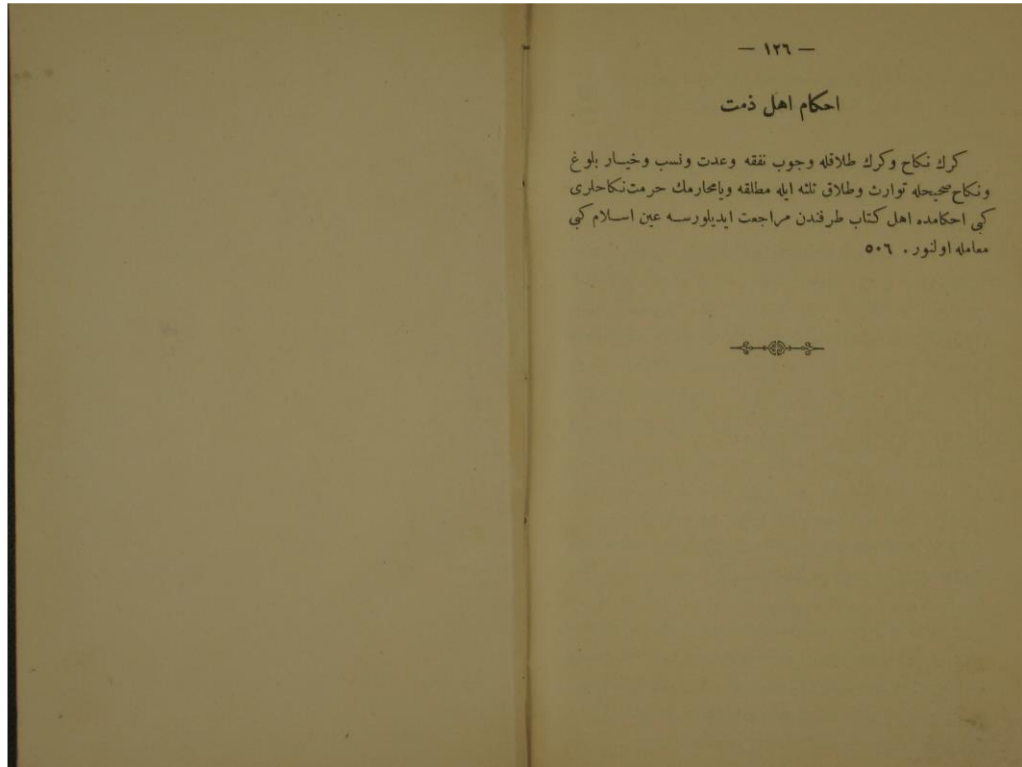

Son Sayfaları

Ek-5: Hulasatu'l-Muhtareyn'in Mahmud Bey Matbaasi, 1324 Baskısı

İç kapak

Son sayfa

Ek-6 : Hülâsatü'l-Muhtâreyn'in Fihristi

۳	۲
مهریه	مهریه
۷۸ مهریه موافقه	۳۸ مع الفل بلوغ و اعانته ولایت انطالی
۷۹ اسقاط مهر ، منه	۴۰ سراب اویا
۸۰ مهریه هبه و ایرا و اسقاط	۴۱ نکاح اوصیا
۸۱ مهر مای	۴۲ نکاحه اختیار عقل ایله بلوغه اولسی . محتاج ولایت اوتارک حکمراری
۸۲ تأدیه مهر حکمی	۴۳ خیار بلوغه عدم امتناعی
۸۳ اصل مهر و مقدار مهریه اختلاف ، افاده یت	۴۴ خیار بلوغه خیار عتی یتیمه فرق
۸۴ بد اذن اختلاف ، مهر حکمی	۴۵ مدعی ایله یتیمه خیار عتی عمری اولسی . کفایت
۸۵ احکام جهیز	۴۶ حق کفایت
۸۶ کتاب الطلاق	۴۷ اسباب تحریم
۸۷ قد نکاح ، رکن طلاق	۴۸ اسباب حرمت حرام اوتار
۸۸ طلاق ، فسخ ، مکاره یتیمه فرق ، محتاج قضا اولوب اولیان فسخ	۴۹ اسباب حرمت مصاهره
۸۹ حکم فسخ	۵۰ ایجاب حرمته یتیمه اختیار ، حد ثبوت ، سن اشهاد
۹۰ طلاق اسباب مشروطه و اهل	۵۱ اسباب مصاهره حکم اقرار ، حرمت وضاع
۹۱ طلاق علی ، صفت شرعی	۵۲ وضاع ثبات اولان وقت معین
۹۲ طلاق عادی ، حکمی ، انسانی ، حکم مجرب	۵۳ ایجاب حکمه سودی مجبور املک شرط اولدی . این عازم حکمی
۹۳ حکم غایب	۵۴ حکم وضاع
۹۴ طلاق صریح و کتابه	۵۵ وادیه تسبیحک وضاعه تبیی
۹۵ تکرار طلاق ، حکمی اختیار طلاق صریح	۵۶ حکم وضاع
۹۶ طلاق باین — عند انقضاء کتابه طلاق	۵۷ اثبات وضاع — نصاب شهادت
۹۷ ولایت حال — یتیمه محتاج اولوب اولیان طلاق	۵۸ اقرار نسب
۹۸ توفیق طلاق — توفیق و توکل و رسالت یتیمه فرق	۵۹ وضاعه شهادت
۹۹ مجلس توفیق تبیی	۶۰ احتیال ذکوریت ، اختلاف جنسیت
۱۰۰ امر باید ایله توفیق	۶۱ موقفاً حرام اولار
۱۰۱ مدینه توفیق	۶۲ مدینه حره اوزوریت جاریه کک عدلی
۱۰۲ مدینه طلاق اختیار	۶۳ مدینه عدلی
۱۰۳ طلاق منکر و مدعی	۶۴ (سه) و (لیل)
۱۰۴ توفیق صحت شرطی	۶۵ ایلا ، طهار
۱۰۵ توفیق ارضانک شرط و طلاق تبیی	۶۶ نکاح منه ، مهر
۱۱۰ طلاق صریح — طلاق قار	۶۷ مقدار مهر
۱۱۱ مد	۶۸ مهریه حقوق ، مهر سقوط و تمسینه احتیال ، خلوه صحیه
۱۱۲ باب وجوب ، رکن	۶۹ تمام مهرک تا کک وجوب ، نصف میناک لروی

